

T.C.

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**CUMHURBAŞKANININ HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN TÜRK
DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ**

Tuğba YOLCU

Danışman

Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

Doktora Tezi

Malatya, 2013

T.C.

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**CUMHURBAŞKANININ HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN TÜRK
DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ**

Tuğba YOLCU

Danışman

Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

Doktora Tezi

Malatya, 2013

KABUL VE ONAY

Tuğba YOLCU tarafından hazırlanan “**CUMHURBAŞKANININ HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN TÜRK DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ**” başlıklı bu çalışma, 11/12/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selma KARATEPE

Üye : Doç. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK

Üye : Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ
(Danışman)

Üye : Doç. Dr. Taner TATAR

Üye : Doç. Dr. Cemal ALTAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2013

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

“Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ’ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım **CUMHURBAŞKANININ HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN TÜRK DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Tuğba YOLCU

ÖNSÖZ

Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesini sağlamak amacıyla, 2007 yılında anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sonucunda ülkemizde 12. Cumhurbaşkanı doğrudan halkoyu ile seçilecektir. Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesine yönelik bu değişikliğin demokrasiye ve mevcut rejimin işleyişine yapacağı muhtemel etkiler siyaset bilimi açısından da tartışılmaya başlanmıştır. Bu anayasal değişiklik, Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesine yönelik basit bir seçim sistemi değişikliği olarak görünse de, aslında siyasal sistem açısından önemlidir. Ülkemizde Cumhurbaşkanları gerek anayasal yetkileri gerekse tarihsel konumları itibari ile siyasal sistem üzerinde etkili olmuşlar ve bazen de siyasal iktidarları yönlendirmişlerdir.

Cumhurbaşkanının halk tarafında seçilmesine yönelik uygulama demokratikleşmeye de önemli katkıları olacaktır. Demokratikleşme bir süreçtir ve bu sürecin birçok halkası vardır. Önemli bir anayasal değişikliğin demokratikleşmenin bir halkasını oluşturacağı düşünülerek konuya demokrasiye yaptığı etki açısından yaklaşmıştır. Katılımcılık olgusu üzerinden yola çıkılarak yapılan anayasal değişikliğin demokrasiyi güçlendireceği savı öne sürülmekle birlikte dezavantajlı yönleri de ele alınarak tezimiz hazırlanmıştır.

1961 Anayasası ile birlikte parlamenter sistemi tam olarak yaşamaya başlayan ülkemizde, 2007 anayasal değişikliği siyasal sistem üzerinde de etkili olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemin özüne aykırı bir uygulamadır. Böyle bir anayasa değişikliğinin siyasal sisteme ve Türk demokratikleşmesine ne yönde katkı sağlayacağı tez içinde tartışılarak, bir çözümleme yapılmıştır. Anayasal değişikliğin mevcut siyasal sistem üzerindeki etkilerinin belirlenip demokrasi açısından geliştirici bir etki yaratıp yaratmayacağı konunun önemini ortaya koymaktadır. Konunun kapsam açısından ülkemizde yakın zamanda yaşanan siyasi ve hukuki bir olaya ait çözümleme yapması ile birlikte geçmiş deneyimleri de göz ardı etmemesi, teze daha kapsayıcı bir nitelik kazandırdığı kanaatindeyim. Bu nedenle yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkan doktora tezim ile bir kişiye dahi faydalı olabilmek beni mutlu edecektir.

Bu amaçla hazırlanan doktora tezimde öncelikle tezimin oluşmasında büyük pay sahibi olan Danışman hocam Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ'a akademik anlamda katkısı bir yana göstermiş olduğu sabır, iyi niyet ve hoşgörüsünden dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Tez yazım sürecinde desteklerini esirgemeyen Tez İzleme Komitesi Başkanı ve eski danışmanım olan Prof. Dr. Selma KARATEPE'yi akademik olarak desteğini her daim görmekle birlikte yakın ilgi ve anlayışı, alçak gönüllülüğü, güler yüzü ile her zaman hatırlayarak, insani ilişkilerde de örnek alacağımı burada ifade etmek isterim. Yine aynı şekilde Tez İzleme Komitesi üyelerinden Doç. Dr. Taner TATAR hocama yapıcı eleştiriler ile tezime yaptığı katkıdan ve anlayışından dolayı çok teşekkür ederim.

Doktora öğrenimim boyunca desteklerini esirgemeyen annem Saime YOLCU, kardeşim Emre YOLCU ve ablalarım teşekkür etmek isterim. İş arkadaşlarıma ve yakın arkadaşlarıma hoşgörü ve destekleri için de ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, tezin hata, kusur ve eksikliklerinden yazarın sorumlu olduğunu belirtmek isterim.

Tuğba YOLCU
Malatya, 2013

*Bana her zaman inanan ve daima varlığını içimde hissedeceğim
BABAMA ithafen...*

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELE

Tuğba YOLCU

Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

CUMHURBAŞKANININ HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN TÜRK DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ

Doktora Tezi

Malatya,2013

1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Cumhurbaşkanlığı makamı Türk siyasi hayatında önemli bir yer tutmuştur. Asıl olarak Türk devlet geleneğinde de devlet başkanlığına verilen önemin yeri ayrıdır. 1921 Anayasası ile kısa bir süre uygulanan Meclis Hükümeti Sistemi ve 1924 Anayasası ile kabul edilen güçler birliği ilkesi istisna tutulursa Türkiye tam anlamıyla Parlamenter Hükümet Sistemini 1961 Anayasası'nda kabul etmiş ve o dönemden bu yana Parlamenter Hükümet Sistemi ile yönetilen bir ülke olmuştur. Cumhurbaşkanı genel olarak parlamenter sistemlerde uygulanan yöntemle, parlamento tarafından seçilmekteydi. Ancak 2007 yılında 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması ile birlikte 11. Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan kriz Türkiye için yeni bir süreci başlatmıştır.

11. Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan Cumhurbaşkanı seçim krizi anayasal değişikliği beraberinde getirmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi birinci turunda toplantı yeter sayısı olarak 367 oy sağlanamayınca erken seçim kararı alınmış ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi yönünde anayasa değişikliğine gidilmiştir. 21 Ekim Referandumu ile de Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin anayasa değişiklik paketi kabul edilmiştir. Yaşanan bu süreçle birlikte Türkiye'de yürütme erkinin başı olan Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ilkesi ilk kez kabul edilmiştir.

Bu tezde, yapılan bu anayasal değişikliğin ülkemiz açısından getireceği sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken iki farklı açıdan durum ele alınmıştır. Bunlardan biri Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin demokrasi üzerinde yapacağı etki diğeri ise hükümet sistemi açısından yapacağı etkidir.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, Demokrasi, Cumhurbaşkanlığı, Hükümet Sistemi, Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi, Yarı Başkanlık Sistemi, Meclis Hükümeti Sistemi.

ABSTRACT AND KEY WORDS

Tuğba YOLCU

Supervisor: Assoc. Prof. Ahmet KARADAĞ

THE EFFECT OF THE ELECTION OF PRESIDENT BY PUBLIC ON TURKISH DEMOCRATIZATION PROCESS

PhD Thesis

Malatya, 2013

With the proclamation of the Republic, Presidential position gained an important place in Turkish political life. Essentially, the importance given to presidency in Turkish government(ruling) tradition is the same (equal) with today. Turkey adopted parliamentary system exactly in 1961 constitution because of the Council System put into action with 1921 constitution for a while and principle of union of force accepted with 1924 constitution. Since 1961, it has become a state governed with parliamentary system. Generally, president is selected by parliament(general assembly) in parliamentary systems. However, the 11th presidential election crises took place in 2007 due to the end of the office term of 10th president of Turkey, Ahmet Necdet Sezer, has started a new process in Turkey.

Presidential election crises faced in 11th president election brought Constitutional Amendment with itself. In the first round of presidential election, 367 vote as a quorum was not reached and decision of immediate election was taken. Besides, The Constitution was changed in that the president can be selected by public. With the referendum in October, 21, constitutional amendment package regarding selection of president by public was approved. Accordingly, principle of selection of the president who have executive power by public was accepted in Turkey for the first time.

In this study, the results of this constitutional amendment for our country are examined. While doing so, current situation was evaluated in two different aspects. First one is the effect of the selection of president by public on democracy and the second one is its effect on governmental system.

Key words: Democratization, Democracy, Presidency, Governmental System, Parliamentary System, Presidential System, Semipresidential System, Council System

CUMHURBAŞKANININ HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN TÜRK DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ

Tuğba YOLCU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELEER	4
ABSTRACT AND KEY WORDS	6
İÇİNDEKİLER	8
KISATLMALAR DİZELGESİ	13
GİRİŞ	14

BİRİNCİ BÖLÜM

SIYASAL İKTİDAR, DEVLET, DEMOKRATİKLEŞME VE DEVLETBAŞKANLIĞI

A. SIYASAL İKTİDAR.....	19
1. Kaynağı Açısından Siyasal İktidar	23
a. Tanrısal Kökenli Siyasal İktidar.....	23
b. Halka Dayalı Siyasal İktidar	23
2. Meşruiyeti Açısından Siyasal İktidar	24
a. Teokratik Teoriler	25
b. Demokratik Teoriler	26
c. Max Weber ve David Easton’a göre Siyasal İktidarın Meşruluğu	29
3. Modernden Postmoderne Geçişte İktidar	30
4. Küreselleşme ve İktidarın Yeniden Dönüşümü	34

B. SİYASAL TEORİDE DEVLET	36
1. Aşkın Devlet	41
2. Araçsal Devlet.....	43
C. DEMOKRATİKLEŞME KAVRAMI	51
1. Demokratikleşmenin Anlamı	51
2. Demokratikleşme Sürecinde Rol Oynayan Etmenler	53
a. Siyasal ve Hukuksal Etmenler	53
b. Toplumsal Etmenler	56
c. Ekonomik Etmenler	57
d. Tarihsel Etmenler	59
3. Demokratikleşme Sürecine İlişkin Farklı Yaklaşım ve Teoriler	60
a. Modernleşme Yaklaşımı	60
b. Yapısalcı Yaklaşım	65
c. Elitist Yaklaşım ya da Geçiş Teorisi	67
d. Kültürel Yaklaşım	69
e. Dalga Teorisi	72
f. Küresel Üstünlük Yaklaşımı	73
g. Maksimalist ve Minimalist Yaklaşım	75
4. Tarihsel Olarak Farklı Demokratikleşme Biçimleri.....	76
a. Fetih ya da İşgal Sonrası İçsel Restorasyon	77
b. İçsel Reform	79
c. Dışsal Gözetim	81
d. Toplum Kaynaklı Siyasal İktidarın Sınırlandırılması	82
e. Otoriter Rejimin Öncülüğü.....	83
f. Partilerin Anlaşması.....	87
g.Örgütlü Şiddete Dayalı Ayaklanma	89
h. Marksist Temelli Devrim Savaşları	91

D. DEMOKRATİKLEŞMENİN HEDEFİ OLARAK DEMOKRASİ 93

1. Demokrasinin Anlamı ve Çeşitleri.....	93
2. Demokrasinin Temel Unsurları.....	96
a. Özgürlük ve Eşitlik	96
b. Siyasal Temsil	96
c. Siyasal Katılım	98
d. Temel Hak ve Özgürlükler	99
3. Demokrasi Teorileri	100
a. Klasik Demokrasi	101
b. Liberal Demokrasi	102
c. Sosyal Demokrasi	105
d. Katılımcı Demokrasi	108
e. Radikal Demokrasi	110
f. Eleştirel ve Müzakereci Demokrasi	112
4. Tarihsel Süreçte Demokrasi Anlayışının Gelişmesi	114
a. Demokrasinin Doğuşu; Atina ve Roma Demokrasisi	114
b. “Magna Carta Libertatum” ile Orta Çağ’da Demokrasi Anlayışındaki Değişim	115
c. “Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi” ve “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” ile Demokrasinin Kıtalararası Yayılışı	116
d. 20. Yüzyıl Sosyal ve Siyasal Değişimler Işığında Demokrasi	118

E. FARKLI HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE DEVLET BAŞKANLIĞI . 119

1. Başkanlık Sistemi: ABD Örneği	120
2. Yarı Başkanlık Sistemi: Fransa Örneği	130
3. Parlamenter Sistem: İrlanda Örneği	134
4. Meclis Hükümeti Sistemi: İsviçre Örneği	142

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYEDE DEVLET, CUMHURBAŞKANLIĞI VE
DEMOKRATİKLEŞME

A. TÜRKİYEDE DEVLET: TARİHSEL VE FELSEFİ ARKA PLANI ..	146
1. Cumhuriyet Öncesi	146
2. Cumhuriyet Dönemi	152
B. TÜRKİYEDE DEMOKRATİKLEŞME DÖNEMLERİ.....	158
1. 1946 Çok Partili Hayata Geçiş	159
2. 1950-1960 Dönemi	164
3. 1960-1980 Dönemi	169
4. 1980 Sonrası Dönem	172
C. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ANAYASALARINDA CUMHURBAŞKANI	177
1. 1921 Anayasası'nda Devlet Başkanı /Cumhurbaşkanı	177
2. 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı.....	181
3. 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı.....	184
4. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı.....	187
a. Aday Belirleme.....	189
b. Seçimi.....	190
d. Seçimin Finansmanı	191
c. Görev ve Yetkileri	192
D. CUMHURBAŞKANININ SEÇİLME BİÇİMİ VE DEMOKRATİKLEŞME	196
1. Cumhurbaşkanlığı Makamının Türkiye Cumhuriyeti Devlet	
Yapılanmasındaki Yeri ve Taşıdığı Anlam	196
2. Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanı Seçimlerinin Yol Açtığı Siyasal	
Krizler	201
a. Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi	202
b. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi	203

c. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi	205
d. Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi	206
e. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi	207
f. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi	208
g. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi	210
h. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi	214
i. Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi	216
j. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi	218
k. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi	220
l. Krizlerin Genel Nedenleri	227
3. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçiminin Demokratikleşme ile İlişkisi	229
a. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçimindeki Değişmenin İfade Ettiği Anlam	229
b. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçimindeki Değişmenin Kriz Çözücü Yönleri	234
c. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçimindeki Değişmenin Demokratikleşme Açısından Yaratacağı Olası Diğer Sonuçlar	236
4. Cumhurbaşkanı Seçiminin Finansmanının Demokratikleşme ile İlişkisi ...	238
5. Cumhurbaşkanı'nın Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Biçimine Etkisi	240
a. Saf Parlamenterizmin Erozyonu	240
b. Çift Meşruiyet Sorunu	248
c. İktidarın Paylaşımı Açısından Yarattığı Sonuçlar	251
d. Seçim Sürecine İlişkin Oluşabilecek Söylem Krizi	256
SONUÇ	260
KAYNAKÇA	268

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	:Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:Anavatan Partisi
AP	:Adalet Partisi
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	:Demokrat Parti
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	:Demokratik Sol Parti
DYP	:Doğru Yol Partisi
HADEP	:Halkın Demokrasi Partisi
MBK	:Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
RP	: Refah Partisi
s.s.	: Sayfa Sayısı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
v.d.	: ve diğerleri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi

GİRİŞ

Türkiye, çok partili hayata geçişle birlikte siyasi alanda muhalefet olgusu ile kurumsal olarak yaşamaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından 1960'lara kadar hep tek parti iktidarı ile siyasi alanı şekillenen ülkemiz, sonraki yıllarda koalisyon hükümetleri ile yönetilmeye de başlanmıştır. Siyasi alanda yaşanan bu kararsızlık siyasi krizleri de beraberinde getirmiştir.

Yaşanan siyasi krizlerden biri de Cumhurbaşkanı seçimlerinde görülmektedir. Yakın tarihimize baktığımızda yürütmenin iki kanadı arasında ciddi krizlerin yaşandığını görmekteyiz. Yaşanılan bu siyasi krizler bize toplumda henüz demokratik kurumların ve siyasal olguların tam olarak yerleşmediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra siyasi sistemdeki aksaklıklar ve yaşanan gel-gitler istikrarsız bir ortama zemin hazırlamıştır.

2007 yılında 11. Cumhurbaşkanı'nın seçimi sırasında yaşanan kriz tezin temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı seçimi birinci turunda toplantı yeter sayısı olarak 367 oy sağlanamayınca erken seçim kararı alınmış ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi yönünde anayasa değişikliğine gidilmiştir. 21 Ekim Referandumu ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin anayasa değişiklik paketi kabul edilmiştir. Yaşanan bu süreçle birlikte Türkiye'de yürütme erkinin başı olan Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ilkesi ilk kez kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemin özü itibari ile çok sık rastlanmayan bir durumdur. Böyle bir anayasa değişikliğinin siyasal sisteme ve Türk demokratikleşmesine ne yönde katkı sağlayacağı tartışmalı bir konudur. Bu konudaki tartışmaların bir yönü siyasal sistemi yarı başkanlık sistemine doğru kaydıracağı yönündedir. Bu noktada yarı başkanlık sisteminin doğuracağı sakıncalar ve yararlar önem taşımaktadır. Anayasal değişikliğin mevcut siyasal sistem üzerindeki etkilerinin belirlenip demokrasi açısından geliştirici bir etki yaratıp yaratmayacağı konunun önemini ortaya koymaktadır.

Bu tezde Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin Türk demokratikleşmesine katkısı değerlendirilmektedir. Bu noktada farklı sistemlerdeki benzer uygulamalar Türkiye ile karşılaştırılarak çıkarımlarda bulunulacaktır. Öncelikle tezin teorik kısmı olan demokrasi, demokratikleşme ve devlet kavramları ayrıntılı bir şekilde irdelenerek bu kavramlar üzerinden Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin Türk demokratikleşmesine etkisi değerlendirilecektir. Tezin konusu itibari ile yakın bir zaman dilimini kapsamaması bu alanda yapılmış olan çalışmaları kısıtlamaktadır.

Tezin amacı Türkiye'de yürütme erkinin başı olan Cumhurbaşkanı'nın seçim süreci ile ilgili yaşanan değişikliğin, demokrasiyi ve Türk demokratikleşme sürecini nasıl etkilediğinin irdelenerek; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cari hükümet biçimi olan parlamenter rejim üzerindeki olası etkileri üzerine bir değerlendirmenin yapılmasıdır. Bu değerlendirme ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin demokratikleşme ve rejim üzerine etkilerine ilişkin bulgu ve öneriler belirlenecektir. Yapılan bu anayasal değişikliğin yararlı ve sakıncalı yönleri birlikte ele alınacaktır.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde yaşanan krizleri bertaraf edeceğinden bu süreçte yıpranan demokrasiyi koruyucu bir işlev görecektir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemlerde örneğine az rastlanan bir durumdur. Bu değişikliğin mevcut siyasal sistem üzerinde bir etki yapması da muhtemeldir.

Bu tezde maddeler halinde toparlarsak, üç ana denence sınanacaktır. Bunlar:

Denence 1: Türkiye'de halkın Cumhurbaşkanı'nı belirleme sürecine doğrudan müdahil olması demokrasiyi güçlendirecektir.

Denence 2: Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde yaşanan kriz Türkiye'de bir demokrasi açığının* olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanı seçim süreçlerinin cumhuriyet tarihinde genelde siyasi partiler arasında ciddi tartışmalar içinde geçmiş

* Demokrasi açığı doğrudan seçilmiş temsilcilerin yasama sürecine sınırlı katılımından kaynaklandığı (Norton, 1996: 182) gibi bir meşruiyetin sembolü olan ulusal meclislerin sisteme yetersiz kalması anlamında da kullanılır (Neunreither, 1994: 299).

olması demokrasi için bir tehdit oluşturmıştır. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi bu krizi ve bu krizin neden olduğu tehdidi aşmanın bir yolu olacaktır.

Denence 3: Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi mevcut hükümet sistemimiz olan Parlamenter sistem üzerinde etkili olmuş ve sistemimizi yarı başkanlık sistemine yaklaştırmıştır. Ancak bir hükümet biçiminin yarı başkanlık ya da başkanlık sistemi olarak nitelendirilebilmesi için Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi tek başına belirleyici bir unsur olarak görülemez. Bu noktada Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin düzeyi de önemlidir.

Tezde demokratikleşme ve hükümet sistemi açısından, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin, bir çözümleme yapılarak; yapılan anayasal değişiklik ile bu unsurların etkileşimi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Hükümet sistemini sorgularken, sistemin uygulayıcısı olan toplumu da onunla beraber irdelenmek gerekmektedir. Toplumsal yapıyı çözümlemeye ve değişimi açıklamaya ilişkin farklı yaklaşımlar vardır. Söz konusu bu yaklaşımlar:

- 1) *Organizmacı Yaklaşım:* Uygarlık ya da kültürleri canlı organizmalar gibi doğan, büyüyen ve ölen varlıklar şeklinde ele alır. Yaklaşımın odak noktasını, toplumun evrimi sonunda kurumların, toplumun devamını nasıl sağladıkları ve bütünlüğünü nasıl sürdürdüklerini oluşturur (Kongar, 1995: 63; Aktüre, 1987: 3).
- 2) *Evrimci Yaklaşım:* İnsanlığın doğrusal bir ilişki üzerinde geliştiği ana fikri etrafında şekillenmiş olup, insanlığın gelişme çizgisi izlenerek onun gelecekte alacağı şekil ortaya konmaya çalışılır (Kongar, 1995: 88).
- 3) *Diyalektik Yaklaşım:* Evrimci modelin özel bir şekli olup, evrim sırasında ortaya çıkan her aşamanın kendisini ortadan kaldırarak ve zıddını yaratacak öğeleri de beraberinde getirdiği fikrine dayanır (Kongar, 1995: 121; Aktüre, 1987:2).
- 4) *Yapısal-Fonksiyonel Yaklaşım:* Toplumun alt sistemindeki değişimleri açıklamaya ve toplumsal değişme dinamiğini bu yöntemle ortaya koymaya çalışır. Önemli ölçüde büyük boy evrimci modelden etkilenmiş olan bu yaklaşımda, toplumsal öğeler, bir organizmanın birbirine bağımlı

ve birbiriyle çatışmadan uzak, ahenkli bir ilişki içinde bulunan organlarına benzetilir (Kongar, 1995: 153; Aktüre, 1987: 3).

- 5) *Çatışma Yaklaşımı*: Toplumun ahenkli ve bütünleşmiş bir varlık olduğu görüşünün antitezine dayanmaktadır. Bu modele göre toplum birbiriyle çatışan birimlerden ve ögelerden kurulur. Toplumun değişmesi, bu ögelerin ve birimler arasındaki ahenk ve çatışmanın sonucu değil, toplumsal birim ve ögeler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt kuvvetlerin dengelenmesi sonucu ortaya çıkar (Kongar, 1995:185;Aktüre, 1987:3).
- 6) *Denge Yaklaşımı*: Toplumu bir denge sistemi olarak görür. Söz konusu yaklaşıma göre toplum, dengesini bozacak her türlü iç ve dış etkiye karşı bir tepki göstererek dengesini sağlamaya çalışır (Aktüre, 1987: 3).

Bu tezde ağırlıklı olarak Yapısal-Fonksiyonel Yaklaşım esaslarından yararlanılarak demokrasi ve hükümet sistemi açısından Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi değerlendirilecektir.

Tez, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelikle siyasal sistemler, demokratikleşme ve demokrasi teorileri ile hükümet sistemlerine yer verilecektir. Bu bölüm araştırmamızın teorik kısmını oluşturacaktır. İkinci bölümde ise Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin demokrasi ve hükümet sistemi açısından etkisine yer verilecektir.

Yapılan çalışmaların öncelikle araştırmacıya yarar sağlayacağı kuşkusuz bilinen bir gerçektir. Araştırmacı araştırdığı konunun uzmanı olacaktır. Bu konudaki literatüre hakim olacaktır. Araştırma Türkiye Siyasi tarihi açısından öğretici bir nitelik taşımaktadır. Konunun yakın geçmişi kapsaması bu konuda yapılan çalışmaları kısıtlamaktadır. Bu noktada araştırmacıya bir ilk olması açısından fırsat sağlayacaktır. Ayrıca konu kaynaklar arasında nedensellik bağı kurarak çözümleme yapmayı gerektireceğinden bu konudaki yetenekleri de arttırıcı bir etki yaratacaktır.

Konu Kamu Yönetimi Anabilim dalının bir kolu olan Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim dalını kapsamaktadır. Bu noktada siyaset bilimi literatürüne katkı

sağlayacağı açıktır. Kamu Yönetimi disiplini geniş bir alanı kapsayan bir bilim dalıdır. Bu noktada ülkenin karar alma süreçlerinin ve bu noktadaki toplumu yönlendiren unsurların etkisi bu bilim dalına farklı açılımlar sağlayacaktır. Konunun yeni olması ve yakın tarihi kapsamı Kamu Yönetimi literatürüne katkı sağlayacaktır.

Ortaya konulan bu tez Türkiye'nin yakın geçmişine ait bir çözümleme yapması açısından ülkemize de sağlayacağı yararları olacaktır. Bilim hayatına getireceği katkı yanında toplumsal olaylara ışık tutması bakımından Türk halkı içinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SİYASAL İKTİDAR, DEVLET, DEMOKRATİKLEŞME VE DEVLET BAŞKANLIĞI

Bu bölüm araştırmamızın teorik kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde ilk olarak iktidar kavramı üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise devlet kavramına değinilecektir. Nasıl bir devlet geleneğine sahip olduğumuz araştırmamız açısından önem taşımaktadır. Daha sonraki aşamalarda ise demokratikleşme ve demokrasi kavramına yer verilerek, hükümet sistemlerinin analizi yapılacaktır. Bu bölüm araştırmamızı temellendirmek açısından önem taşımaktadır.

A. SİYASAL İKTİDAR

İktidar, en yalın biçimi ile bir işi yapabilme gücü olarak tanımlanabilir. Öncelikle iktidara ilişkin farklı tanımlamalara göz atmakta yarar vardır. Bertrand Russel (1990: 11) iktidarı; hayvanlarda da var olan ancak insanlarda çok daha tehlikeli boyutlar taşıyan bir güdü olarak tanımlamaktadır. Russel'a göre insanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en belli başlıları, iktidar ve şan kazanma istekleridir. Russel iktidarı güdü olarak tanımlayarak soyut bir kavram iken, Max Weber'e (2007) göre ise iktidar, sosyal ilişkiler çerçevesi içinde bir iradenin ona karşı gelinmesi halinde dahi yürütülebilmesi imkanındır. Yani her şeye rağmen baskın olan iradenin kabul ettirilmesi iktidar olarak tanımlanmaktadır.

Başka bir tanımlamada ise iktidar, her şeyden önce, özgürlüğün iptali ve bunun yanında özgürlüğün iptalinin sürekli kılınması (Esgün, 1999: 29) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada da iktidar toplumsal yaşam üzerindeki kısıtlamalar ve buna karşı beyan edilen iradenin bir süreci olarak görülmektedir.

Duverger'e (1995: 123-124)göre ise bir insanın başka bir insanı bir şey yapmak ya da yapmamak adına zorlamasının temelinde bireysel eşitsizlikler olduğunu ve biri olmadan bir diğerrinin bir şey yapamayacağı bir şekilde davranmaya yönelmesi yani etkisi altına almasını, iktidar olarak açıklamaktadır. Duverger burada iktidarın insanlar arası eşitsizlikten kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu eşitsizlik

sonucu bir insanın başka bir insan üzerinde kurduğu etki ile iktidar olgusu ortaya çıkmaktadır.

Bülent Daver'e (1993: 100) göre iktidar, başkalarını etkileme ve kontrol edebilme yeteneğidir. Buna göre iktidarın iki farklı görünümü vardır. Birincisi etkilenen ve kontrol edilen insanlar bunun farkında değillerse iktidar insanları kullanan iktidardır. Diğer taraftan muhatap olunan insanların rızasına dayanan iktidar ise asıl olan iktidardır. Bu tanımlamada da iktidar, bir yetenek olarak görülmüş ve rıza unsuru iktidarın temeli olarak alınmıştır. Yani etkilenen ve kontrol edilen insanlar arasında rıza unsuru var ise iktidar o zaman gerçek anlamını bulur.

Yukarıda sayılan tanımlamalar değerlendirildiğinde iktidar, baskı ve rıza unsurunu içinde barındıran bir yetenek, bir güdüdür. Kimlerine göre toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla kimilerine göre ise insanlar arası eşitsizliklerden doğan bir durumdur.

İktidar genel olarak egemenlik kavramı ile de birlikte anılmaktadır. Ancak bu iki kavram birbirinden farklıdır. Egemenlik, kurucu niteliğe sahiptir, anayasadan önce ve anayasadan üstündür. Egemenlik kaynağı bakımından değişmez yani süreklidir, iktidara oranla daha sınırsızdır. İktidarlar ise değişebilirler ve belirli sürelerle iktidarda kalabilirler. Egemenlik ile iktidar arasındaki ilişki alt üst ilişkisidir. Egemenlik bağımsız olmayı gerektirir. Oysa iktidar mutlak surette bağımsız olmayan, sömürge yönetimlerinde de olabilir (Hakyemez, 2004: 63). Egemenliği kendinde saklı tutan topluluk, bağımsız bir topluluk olarak kabul edilir (Karamustafaoğlu, 1970: 59). Egemenlik iktidarı da kapsayan bir güçtür. İktidardaki kişi ya da gruplar egemenliğin bir sonucu olarak iktidardırlar.

Egemenlik ve iktidar arasındaki farklardan bir diğeri de egemenliğin bölünmezliğine karşın iktidarın bölünebilir olmasıdır. Egemenliğin bölünmezliği demek; devletin sınıf devleti olmaması, yani egemenlik hakkının halkın bir bölümüne değil tamamına ait olması demektir (Teziç, 2004: 45). Anayasamızın 6. maddesinde “Egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz” ifadesi ile egemenliğin bölünemez ve devredilemez olduğu

vurgulanmaktadır. Ancak iktidar böyle değildir. İktidarı ele geçirmek her zaman meşru yollarla olmayabilir.

Bu açıklamalar ışığında siyasal iktidarı tanımlarsak; siyasal iktidar kavramı genellikle, gerçek ve teknik anlamıyla toplumun ve ülkenin tümü üzerinde geçerli olan iktidar anlamında kullanılmaktadır. Belli sayıdaki kişi veya gruplar arasında ortaya çıkan ve siyasal karakter taşıyan herhangi bir iktidar kastedilmemektedir. Devlet ya da küresel toplumun, kendinden başka hiçbir topluluğa tabi olmayan, en üstün topluluk olduğunu söylemek, o topluluğun yöneticilerinin de en üstün otoriteler olduğunu yani kendilerinden başka hiçbir otoriteye tabi olmadıklarını söylemek demektir (Tunçay,1986: 294). Bu noktadan bakıldığında siyasal iktidarın üzerinde hiçbir güç yoktur. Bir ülkede egemen olan siyasal iktidardır. Üstün güç olan siyasal iktidar, gücünü ulustan almakta ve bu anlamda egemen ve üstün otorite ise ulus olmaktadır. Siyasal iktidar ise ulusun gücünü yine ulus adına kullanan egemen otoritedir.

Duverger'e (1995: 134) göre siyasal iktidar herhangi bir toplulukta ortaya çıkan topyekün iktidar yani o topluluğun tamamını örgütleyen, geliştiren ve savunan başkalarına karşı koruyan iktidardır. Bu koruma ve örgütleme işlevini yasalarla yapmaktadır. Siyasal iktidarın en belirgin özelliği de bu yasalarla uyum içinde olması ve onun adına kullanılan bir güç olmasıdır (Bulut, 2003a: 22).

Bu tanımlamalar ışığında siyasal iktidarın başlıca ayırıcı nitelikleri şöyle sıralanmaktadır (Teziç, 2004: 5):

Siyasal iktidar, kapsam bakımından diğer sosyal iktidar türlerine oranla en kuşatıcı olanıdır. Siyasal iktidar tabi olduğu toplumun tamamını ilgilendirecek kararları almakta ve yürütmektedir.

Siyasal iktidar, toplumdaki diğer iktidar türleri arasında konum bakımından üstünlük taşır. Toplumdaki iktidar türleri arasında eşitlik değil, hiyerarşi vardır. Bu hiyerarşinin en tepesinde de siyasal iktidar bulunur. Ancak siyasal iktidarlara sınırlayan yasaların varlığını da unutmamak gerekir.

Siyasal iktidarın en önemli karakteristiği, onun maddi kuvvet ve zor kullanma gücüne sahip oluşunda görülür. Siyasal iktidar, fizik zorlama gücünün tekeli elinde bulundurur. Diğer sosyal iktidar türleri kendi içlerinde kurallara uymayı sağlamak için farklı zorlama yöntemleri kullanabilirler ancak hiçbir zaman meşru zor kullanma hakları yoktur.

Siyasal iktidarın aldığı kararlara ve verdiği emirlere uymanın sağlanmasında her ne kadar zor kullanma yöntemi olsa da genellikle yönetilenler çoğu zaman zorun kullanımına meydan vermeksizin kararlara uyar, emirlere itaat ederler. Buradaki faktörler rıza ve itaattir.

Rıza yada meşruiyet faktörü, siyasal iktidarın ayırt edici özelliklerindendir (Kapani, 2011: 49). Rıza unsuru yönetilenin, kendisini yöneteni benimsemesi, onun yönetme konumunu kendi benliğinde içselleştirmesine dayalıdır. Bu rızaya bağlı olarak itaatte uyma davranışı ile kendini gösterir. Kararlara ve emirlere uyma bilinçli bir sürecin sonucu olabileceği gibi, bilinçsiz ve mekanik de olabilir.

Bu özelliklerden anlaşıldığı üzere siyasal iktidarın iki temel unsurundan bahsedebiliriz. Birincisi emir verme kudretine sahip olmak diğeri de toplumsal rızadır (Kutlu, 2001: 50). Birinci unsur için yasallık önemlidir. Emir verme kudreti yasalarla sağlanır. İkinci unsur ise siyasal iktidara bağlı olduğu toplum tarafından verilen meşru bir güçtür.

Modern demokrasilerde devlet, otoritesini aşağı tabakalardan, halk kütlelerinden alır. Ancak halk kütlelerinin dolaylı veya temsili hükümete demokratik yolla hep iyiler gelmez; ama asıl olan halkın refah ve mutluluğu için en iyilerin hükümet etmesidir (Spitz, 1969: IX). Bunu sağlayacak mekanizma da devlet yönetiminde demokratik haklardan biri olan seçimdir. Yani kaynağını halk kütlelerinden alan devlet otoritesini iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi yine halk tarafından seçimler aracılığı ile olmaktadır. Seçimlerle halk rızası ile egemenliği kullanma hakkını yani iktidarı yöneticilere vermektedir. Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılabacağı üzere iktidarın meşruluğu rızaya dayanmaktadır. Bu da seçimler yoluyla sağlanabilir.

1. Kaynağı Açısından Siyasal İktidar

Kaynağı açısından siyasal iktidarı ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan biri tanrısal kökenli siyasal iktidar diğeri ise kaynağını halktan alan siyasal iktidardır.

a. Tanrısal Kökenli Siyasal İktidar

Bu teoriye göre yönetilenler, görevlerini yerine getirebilmeleri için tanrı tarafından gerekli kudretle donatılmaktadır (Çam, 1995: 333). Yöneticiler kullandıkları egemenlik yetkilerini tanrıdan alırlar ve halka karşı değil doğrudan doğruya tanrıya karşı sorumludurlar. Tanrı toplum düzenini ve onun korunması amacı ile siyasal iktidarı yaratırken, aynı zamanda bu iktidarı kullanacak olanları belirler (Hakyemez, 2004: 21).

Bu teori Fransız devriminden önce batıda yaygın olarak görülmüştür. Fransız devrimi ile birlikte bu güç halk egemenliğine geçmiştir. Ancak yakın geçmişte örneğin Almanya’da Hitler döneminde ortaya çıkan diktatör yönetimlerin iktidarlarını meşrulaştırmak için dinsel öğeleri kullandıkları da olmuştur. Tanrısal kaynaklı siyasal iktidarın meşruiyet dayanakları, halk egemenliği ile birlikte günümüz toplumlarında artık geçerliliğini kaybetmiştir. Bilimin her alanda etkisi siyasal iktidarlara da etkilemiş ve teokratik yönetimlerin meşruluk iddiaları gerilemiştir.

b. Halka Dayalı Siyasal İktidar

Siyasal iktidarın kaynağının halktan geldiğine dayanan bu teori günümüzde de geçerliliği olan teoridir. Eski Yunan ve Ortaçağ’da gelişme gösteren bu teori 18. yy’da J.J. Rousseau “sosyal sözleşme” teorisinde yer almıştır (Çam, 1995: 334). Toplum sözleşmesinde Rousseau (2001: 14), “İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur, falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir” demektedir. Ona göre, toplumu oluşturacak, bütün insanların kendilerini hem öteki insanlara bağlamalarını, hem de kendilerine itaat ediyor olmalarını ve eskisi kadar özgür kalabilmelerini sağlayacak durum, herkesin bütün haklarını bir genel iradeye devretmesiyle yaratılır.

Rousseau, özgürlük ve eşitliği insanların doğuştan sahip oldukları bir hak olarak görmekte ve bunun toplumsal yaşam sürecinde de devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Rousseau ya göre kişilerin bağımsızlıklarından vazgeçmeleri toplum sözleşmesi ile olmaktadır.

Günümüzde geçerliliğini korumasa da bulunduğu devrin şartlarına göre demokratik bir düşünce tarzıdır ve yaşanan devire demokratik anlamda katkısı olduğu şüphesizdir. Günümüzde ise ulus egemenliği hakimdir. Ulus egemenliği üzerinde başka bir güç yoktur ve egemenliğin tek sahibi ulustur. Seçimlerle birlikte seçilmişler ulus adına bu gücü kullanmaktadır.

2. Meşruiyeti Açısından Siyasal İktidar

Meşruluk kabul görme anlamında kullanılmaktadır. İktidarın meşruluğu, onun, topluluk üyeleri ya da bunların çoğunluğu tarafından, bir iktidar olarak tanınmış olması olgusu olarak tanımlanmaktadır yani bir iktidar, eğer meşruluğu konusunda bir görüş birliği varsa meşrudur. Meşru olmayan bir iktidar ise iktidar olmaktan çıkar; güçten başka bir şey değildir artık ve o da ancak kendisine boyun eğilmesini sağlayabildiği sürece vardır (Duverger, 1995: 132). Bu noktada güç ve iktidar arasında bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımı sağlayan da meşruiyettir. Yani iktidar sonucu oluşan güç, meşru ise iktidardır. Aksi halde salt güçten başka bir şey değildir.

Bütün siyasal topluluklarda, mutlaka bir siyasal iktidar ve bu iktidarı kullanan, yani karar alma, emir verme ve bu karar ve emirleri gerektiğinde zor kullanarak yürütme gücüne sahip bir kişi veya bazı kişiler daima var olmuştur. Bu kişi ve kurumlar meşruluklarını ya egemen olan ulustan ya da tanrıdan almaktadır. Her iki durumda da iktidarlarını bir meşruluk temeline dayandırmaktadırlar.

İktidarın meşruluğu konusunda genel olarak yaygın iki görüş vardır. Bunlar, dönemler ve ülkelere göre oluşan monarşik ya da demokratik teorilerdir. Birinci durumda monarkın iktidarının yaratıcısı tanrısal meşruiyet; ikinci durumda ise

demokratik kurumların yaratıcısı olarak yasalara ve akla dayanan meşruiyettir (Teziç, 2004: 87).

Sanayileşme süreci ve kitle ilişim araçlarındaki gelişmelerle birlikte meşruluk tartışmalarının da arttığı görülmektedir. Lipset'e (1986: 59) göre meşruluk buhranları daha çok yakın tarihin olaylarıdır. Eskiden, belli değerlerin kabul edilebilecek tek bir değer olduğu sanılıyordu. Kitle haberleşmesi, bunlardan farklı değerlerin çevresinde toplanmayı olanaklı kılınca, gruplar arasında sert çatışmalar ortaya çıktı; işte meşruluk buhranlarının doğması, bu ayrılmadan sonra olmuştur. Bunun yanı sıra meşruluk tartışmalarına psikolojik açıdan yaklaşanlarda olmuştur. Bu yaklaşıma sahip olan Canetti (1998: 304), iktidar olayına psikolojik açıdan yaklaşmış ve her emrin, o emre itaat edende yaşam boyu taşıyacağı derin sızılar bıraktığından bahsederek, sanayileşme sonrası görülen iktidar bunalımının meşruiyetine yönelik tartışmaları, psikolojik olarak bireysel tepkiler olarak görmüştür.

Klasik meşruluk teorileri ikiye ayrılmaktadır: teokratik ve demokratik meşruiyet. Bunlardan demokratik meşruiyet ise kendi arasında halk egemenliği ve ulusal egemenlik olmak üzere iki noktadan ele alınmıştır.

a. Teokratik Teoriler

Teokratik görüşe göre ister tanrının yeryüzündeki temsilcisi ister bir yeryüzü tanrısı olsun hükümdar ya da önder iktidarı meşruluğunu halkın çoğunluğundan değil, insanüstü niteliklerinden almaktadır (Teziç, 2004: 99).

Siyasal iktidarın meşruluk temeli önceleri gökyüzünde, tanrıda ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Bu teolojik meşruluğun en eski türünü, eski çağın Tanrı-Krallarında görmek mümkündür. Mısır firavunları buna tipik örnektir. Hükümdar aynı zamanda bir yeryüzü tanrısıydı ve onun iktidarına itaat sadece bir siyasal zorunluluk değil, aynı zamanda dinsel bir görev oluyordu. Daha sonraları bu anlayış değişim göstererek yerini hükümdarın kendisinin tanrı olmayıp, ancak “Tanrının

Oğlu” olduğu anlayışına terk etmiştir. Çin imparatorları da “Göklerin Oğlu” sayılıyordu (Kapani, 2011: 68).

Asıl gelişmiş ve sistemleştirilmiş teokratik doktrinlerse Katolik kilisesinin ve dogmatığının yaygınlaşmaya başladığı dönem olan ortaçağda etkinlik göstermiştir. Avrupa’da mutlak monarşilerin kurulmasıyla birlikte kralların hükümlanlık haklarını meşru bir temele dayandırma zorunluluğu da baş göstermiştir (Kapani, 2011: 68).

Bizanslılarda yönetim “Tanrının onayladığı fiili bir durum”(Bouthoul, 1993: 40) olarak anlaşılmaktaydı. Bu düşünceden de anlaşılması gereken, kralların iktidarları doğrudan doğruya tanrının onlara tanımış olduğu, onun kutsal iradesinin krallara vermiş olduğu ertir.

Mutlak monarşiler ve teokratik rejimlerde yaygın olan tanrısal kaynaklı siyasal iktidarın meşruiyet dayanakları, günümüz toplumlarında artık geçerliliğini kaybetmiştir. Bilimin gelişmesi ile birlikte dogmatizmin her çeşidine karşı yürütölen fikir savaşımıları karşısında teokratik yönetimlerin meşruluk iddiaları gerilemiştir. Ancak günümüzde de kilise veya din adamları topluluğun desteğini alan diktatörler (Kapani, 2011: 70), kendilerine tanrısal bir meşruiyet kazandırmışlardır. Örneğin Franco, Mussolini ve Hitler uluslarını kurtarmak için Tanrı tarafından gönderilmiş vekiller olarak kendilerini sunmuşlardır. Halktan alamadıkları meşruiyeti tanrısal öğeleri kullanarak sağlamaya çalışmışlardır.

b. Demokratik Teoriler

Demokratik teoriler milli egemenlik ve halk egemenliği olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çoğu zaman milli egemenlik ve halk egemenliği aynı anlamda kullanılsa da temelde farklılıkları vardır. Bu yüzden ayrı ayrı tanımlanmıştır.

Milli Egemenlik Teorisi: XVIII. yüzyıl aydınlanmasıyla birlikte iktidarın meşruluk kaynağının tanrıda olduğu inancı eleştirilere uğramış ve giderek etkisini yitirmiştir. Artık iktidarın kaynağının gökyüzünde değil de yeryüzünde, insanlarda ve toplumda aranmaya başlandığı bir döneme girilmiştir. Bu fikirler 1789 Fransız ihtilalini etkilemiştir (Kapani, 2011: 70). Bildiğimiz gibi Fransız ihtilalinin temel

fikirlerinden biri olan milli egemenlik doktrini, bir anayasa ilkesi olarak Fransız pozitif hukukuna yerleşmiş, oradan da zamanla diğer birçok ülkeye yayılmıştır.

Milli egemenlik kavramı devlet içinde en üstün buyurma kudreti olarak tanımladığımız egemenliğin, millete ait olduğu teoridir. Milli egemenlik teorisinin kaynağı Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Egemenlik toplumun tümüne aittir ve tek kaynağı toplumdur. Rousseau'ya (2001: 341) göre, insanlar doğa durumundan bir sözleşmeyle toplum durumuna geçince özgürlüklerini yitirmezler. Bu sözleşmenin içeriği, egemen siyasal otoritenin yerini, kapsamını ve kullanma biçimini belirler. Bu bütüne Rousseau, "genel irade" demektedir. Egemenlik ise yürürlüğe konulmuş genel iradeden başka bir şey değildir. Rousseau genel iradenin tüm toplumun üzerinde ve yararına olan bir irade olduğunu söyler. Rousseau bu tanımlamasına göre aslında bireyler egemenliği sözleşme ile devredince özgürlüklerinden bir şey kaybetmiyorlar. Çünkü birey toplumun bir parçasıdır. Ona uymakla ve bağımlı olmakla aslında yine kendi kendilerine bağımlı oluyorlar.

Burada asıl önemli olan genel iradenin ne olduğundan ziyade nasıl somutlaşacağıdır. Manevi bir varlığa sahip olan millet bölünmez bir bütün olarak ortaya çıkınca egemenliğin kullanılması için temsilcilere ihtiyaç duyulmuş ve milli egemenlik temsil düşüncesine dayanmıştır. Genel irade bir oylama sonucu ortaya çıkar. Böylece seçilmiş temsilciler seçenleri değil tüm ulusu temsil etmiş olur (Çam, 1995: 334).

Ancak burada da azınlık oylarının çoğunluk oyları içerisinde erimesi gibi bir sorunla karşılaşılır. Böyle bir sorun olmasına rağmen toplumun genelini temsil ediyor olması ve toplumun ortak yararını gözetiyor olmasından dolayı genel iradeye egemenlik hakkı verilmiş olur (Kapani, 2011: 72). Bu noktadan bakıldığında çoğunluğun iradesi ilkel bir demokrasiyi ortaya çıkarmaktadır. Yani önceden bir kişiye ait olan egemenlik çoğunluğa verilmiştir.

Halk Egemenliği Teorisi: Çoğu zaman milli egemenlik ile halk egemenliği kavramlarının aynı anlamda kullanıldığı görülür. Bugün için bu doğru olabilir ancak bu iki doktrin başlangıçta hem teorik ve hem de pratik bakımlardan farklı demokrasi

anlaýışlarını temsil ettiği gör÷lmektedir. Milli egemenlik teorisinde, egemenliğin soyut bir bütün olarak, kendisine manevi bir kişilik atfedilen millete verilmesine karşılık, halk egemenliği teorisinde egemenlik, somut olarak belli bir zamanda milli topluluğu meydana getiren vatandaşlar kitlesine verilmektedir (Kapani, 2011: 73). Bu noktada vatandaş ve ulus kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Ulus daha çok manevi bir boyut taşıırken vatandaş somuttur. Ulus; tarihsel ve manevi bir bağla üyesi olduğu topluluğa bağlı iken vatandaş somut olarak üyesi olan topluluğa bağlıdır.

Her iki doktrin de Rousseau'dan referans almıştır. Ancak farklı yorumlarla varlık göstermişlerdir. İktidar soyut olan milli iradeyi temsil etse de kullanımı belli bir sınıf, zümre ya da ideoloji tarafından kullanılmıştır.

İki teori arasında uygulamada fark da şu noktada görülür (Kapani, 2011: 74): Milli egemenlik teorisinde, fiziki varlığı olmayan milletin kendi adına konuşacak sözcülere, temsilcilere ihtiyacı vardır. Millet, ancak gerçek seçim yoluyla belirlenen kişiler aracılığı ile egemenliğini kullanır. Bu da bizi zorunlu olarak temsili sisteme götürür. Halk egemenliğinde ise, gerçek fizik varlığa sahip olan vatandaş kitlesi, gerektiğinde kendi iradesini aracısız ve direkt olarak açıklama imkanına da sahiptir. Bu bakımdan halk egemenliği doktrini, referandum, halkoylaması, plebisit gibi yarı-doğrudan demokrasi yöntemlerinin kullanılmasına elverişlidir. Bir diğer fark ise milli egemenlik doktrininde kuvvetler ayrılığı ilkesine, ikinci meclis ve kanunların anayasaya uygunluğunun kontrolü gibi fren ve denge mekanizmalarına yer verilebildiği halde, halk egemenliği doktrini halk iradesinin gerçekleşmesini frenleyecek veya geciktirecek nitelikte olan bu gibi anayasal mekanizmalarla pek kolay bağdaşamaz.

Bu farklar açısından bakıldığında, günümüz demokrasilerinde kullanılan daha çok milli egemenlik doktrindir. Halk egemenliği doğrudan demokrasiyi gerektirdiğinden, günümüzde çok fazla kullanılmamaktadır. Sadece doğrudan demokrasi araçları kullanılmaktadır. Bu da zorunlu olarak milli egemenliği geçerli kılmaktadır.

c. Max Weber ve David Easton’a Göre Siyasal İktidarın Meşruluğu

Siyasal iktidarın meşruluğu konusunda bu alanda çalışmaları olan iki farklı düşünürün görüşüne yer vermekte yarar vardır. Bunlar M. Weber ve David Easton’dur. Max Weber’e (2005: 375-377) göre meşruluğun başlıca üç kaynağı vardır. Bunlar; geleneksel, karizmatik ve hukuki kaynaklardır. Geleneksel meşruiyet anlayışına göre, siyasi iktidarın buyruklarına uymanın temelinde gelenekler yatar. Bu bir mirası sürdürme işidir ve dinsel ve kutsallık içerir. Hem uyan hem de uyulan açısından kurallar kutsal değerler üzerine kurulmuştur. Kuralların temelinin kutsallığı açısından taraflar arasında bir anlayış birliği vardır ve meşruiyet bu anlayış birliğinden kaynaklanır. Bu sistem ‘fonksiyonel’ yerine ‘kişisel’ ilişkiler çerçevesinde hüküm veren efendinin kısıtlanmamış keyfiliğini ve lütuflarını beraberinde getirir. Bu anlamda, gelenekçi otorite irrasyoneldir.

Karizmatik meşruluk ise olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin otoritesi yani bir kişiye olan mutlak bağlılık ve güvenme onun kahramanlığına ya da başka özelliklerine inanmaya duyulan meşruiyet türüdür (Uysal, 1993: 3). Burada önemli olan yöneticinin gerçekten olağanüstü sıfatlara sahip olup olmadığı değil öyle olduğuna inanılmasıdır (Erdoğan, 2003: 279).

Yasal meşrulukta ise kurallar, kavramlar ve kurumlar kişisellikten soyutlanmış ve biçimsel hale gelmişlerdir (Weber, 2005: 379). Siyasal iktidarı kullananlar bu yetkiyi herkes için geçerli olan yasalardan almaktadır yani otorite altında bulunanlar emir verme gücüne sahip olana değil kurallara itaat ederler (San, 1971: 280).

David Easton’ın teorisine göre meşruluğun üç kaynağı vardır (Easton, 1965, 278-310). Bunlar ideolojik kaynak, yapısal kaynak ve liderin nitelikleridir. İdeolojik kaynak eğer yönetilenler rejimin temelinde yatan ilkeleri değerleri ve amaçları benimsiyorlar ve ilkelerin doğruluğuna ve geçerliliğine inanıyorlarsa rejim bu yoldan meşruluk kazanır. İkinci kaynak olan yapısal kaynak ise siyasal sistemin işleyiş kurallarının yönetilenler tarafından geçerli kılınmasıdır. Liderin kişisel nitelikleri ise Weber’in Karizmatik kavramından daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Yani

liderin olağanüstü özelliklere sahip olması şart değildir. Burada önemli olan etkili ve başarılı olmasıdır. Diğer yandan Weber'in tek bir lider üzerinde durmasından ziyade Easton liderler kadrosunun rolünü benimsemektedir.

Weber ve Easton'un meşruluk teorilerine baktığımızda ortak noktalar yer almaktadır. Weber'in yasal kaynağı ile Easton'un yapısal kaynağı düşüncesinin ortak noktaları vardır. Liderin kişisel özellikleri ile karizmatik meşruiyet teorileri yukarıda açıklandığı gibi farklı noktaları olsa da genel olarak lider ya da liderlerin kişisel özellikleri ile alakalıdır.

Bugün uygulamaya baktığımızda bu tiplerin birleşimini görmekteyiz. Yasal, yapısal ve ideolojik meşruluk kaynakları zaten günümüzde olan ve uygulanan kaynaklardır. Bunun yanında karizmatik meşruluk ve liderlerin kişisel özellikleri de millet iradesinin seçimler yoluyla belirlenmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Modernden Postmoderne Geçişte İktidar

İktidar kavramı toplumsal bir olgu olarak hayatın birçok alanında kullanılmaya başlayan geniş bir kavram olmuştur. Geleneksel yaklaşımda iktidarın ahlaki-siyasi bir kapasite, mülkiyet veya inisiyatif olup olmadığı sorunu bu kavramı tartışmalı ve karmaşık kılmıştır. Ama Sartori (1996: 30), iktidarın “bir yetki kullanımı” olduğunu belirterek; ana ayırımı “iktidarı elinde tutanlar”, “kullananlar” ve “diğerleri” olarak yapmıştır. Ayrıca Dahl (1964: 50-68), iktidara para gibi araçsal bir nitelik yükleyerek iktidarı, “zorlayıcı etki” olarak tanımlamıştır. Ayrıca Weber'in (1995: 92) yaptığı gibi; “toplumsal ilişkiler çerçevesinde bir iradenin, ona karşı gelinmesi halinde bile yürütülmesi imkanı” gibi tanımları da vardır.

Modern iktidar iktidar düşüncesinin mantığını sosyolojik bir çözümleme ile ortaya koyan Weber (2005: 361), iktidarı toplumsal bir eylem olarak düşünür ve genelde iktidarı bir ya da birden fazla bir toplumsal eylem içinde, eyleme katılan başkalarının direnişi karşısında kendi iradelerini gerçekleştirme şansı olarak ifade eder. Weber (1995: 92), anlamaya yönelik yöntem çerçevesinde iktidara yönelik en

kapsamlı tanımı yapar; ona göre; “Erk, bir toplumsal ilişki içinde, neye dayalı olursa olsun, kendi istencini, dirençleri bile aşıp yerine getirebilme olasılığını anlatır.” Weber iktidarı olasılık olarak görmüştür. Weber (2005:286), iktidarın bölüştürücü unsuruna (sınıflar, statü grupları, partiler) ve tabakalaşmaya vurgu yapar. Sınıf tabakalaşması, üretim ve mülkiyet ilişkilerine, statü tabakalaşması ise özel hayat tarzlarının temsil ettiği tüketim biçimlerine göre belirlenir.

Modern yaklaşımın iktidarı açıklama biçimi daha çok makro düzeyde olmuştur. Weber’in öncülük ettiği modern yaklaşımın eleştirilmesi ile 1960’lı yıllardan sonra gelişen yeni bir akım ortaya çıkmıştır. İktidarın mikro düzeyde açıklanmaya başlanması ile birlikte postmodern bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu yeni iktidar anlayışı II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni de savaş sonrası toplumsal alanda yaşanan olumsuzlukların çıkış yolu olarak görülmesi şeklinde değerlendirilebilir.

Postmodernite dönemini, yeni bir çağ olarak görmeyen ve bu dönemi daha çok modern çağın bazı inandırıcılıklarını kaybetmesi sonucunda ortaya çıktığını savunan Bauman’ a (1996:143) göre postmodernist tartışmalar, Batı toplumunun öz bilinçliği ile ilgilidir. Bu kavramın, öncelikle modern bir içerik taşımasa bile modern çağın türettiği bir kavram olduğunu, postmodernist retoriğin politik göndermelerinden çok sanatsal ve kültürel görüngüleriyle ön plana çıktığını düşünmektedir. Nitekim ona göre, işlevselci, bilimsel temellere dayanan, rasyonel mimariye karşı başkaldırıyı gösteren bir tanım olarak sunulan bu kavramın, kısa sürede devralınarak, Batı sanatının tümünde görülebilen derin bir yön değişikliklerini içine alacak biçimde genişletilmiştir. Postmodernizm, insanların oluşturduğu dünyaya ya da deneyimine özgü nihai hakikat arayışlarının sonunu; sanatın siyasal ya da misyonerce iddialarının sonunu; egemen üslubun, yerleşik sanatsal ölçülerin, sanatsal kendine güvenin estetik zeminine ve sanatın nesnel sınırlarına yönelik ilginin sonunu ilan etmiştir.

Modernist ya da postmodernist olarak kendini tanımlamayan Bauman (2003: 62), bilgi ile iktidar arasındaki ilişki kurarak; bilgiye sahip olanın iktidarı elinde tutacağını belirtmiştir. Çünkü ona göre bilgi ekonomik olduğu kadar, siyasal ve

ahlaki her türlü ilişkiye, iktidarın bütün nüfuz alanlarına altyapısal destek sunar, meşrulaştırır. O halde sorunun cevabı güce/iktidara kimin sahip olduğunda gizlidir. Yani bilgiyi ve bilimi kullanan, soyut olarak ifade edilecek olunursa, iktidardır. Var olan bilgi ve bilim iktidarın bilgisi ve bilimidir. İktidarın etkinliği ise bilgiyi yönetme kapasitesiyle doğru orantılıdır. Belirli bir iktidarın varlığı bilgiyi kullanabilmesiyle güçlenir ve genişler. Kısaca iktidar bilgiye gereksinim duyar, bilgi iktidara meşruluk ve etkililik kazandırır. Bilgiye sahip olmak iktidardır.

Modern siyaset felsefesinin iktidar açıklamalarını yıkan post akımların başta gelen isimlerinden biri de Micheal Facoult'dur. Foucault'ya (1993: 94) göre iktidar ilişkilerinin çözümlemesi, hükümrânlığın hukuki modeli açısından değil, etkilediği ögeleri belirleme ilişkisi açısından incelenmelidir. Çünkü bu hukuki model irdelenirse, inceleme hükümrânlığın hukuki yapısı veya devletin ideal oluşumu ile sınırlanır. Oysa asıl olan itaat ilişkilerinin özneleri nasıl ürettiğini ve iktidarı, güç ilişkileri içinde ele almaktır.

Foucault (2003) "iktidar" ve "özne" kavramlarını kapsamlı bir şekilde kuramsallaştırdığı "Cinselliğin Tarihi" kitabında, iktidar olgusuna kabul gören iktidar kuramlarını reddederek yeni bir anlayış getirmiştir. Bu yeni anlayışa göre iktidar, daha önceki modern siyaset kuramlarında öne sürüldüğü gibi toplumsal ilişkilere göre dışsal bir konuma sahip olan ve yukarıdan aşağıya doğru işleyen sınırlayıcı bir mekanizma değildir. Foucault'ya göre sadece sınırlayıcı değil üretici bir niteliğe de sahip olan iktidar, sayısız noktadan çıkan ve bu noktalar arasındaki değişken simetri ve asimetri ilişkileri boyunca işlerlik gösteren karmaşık bir mekanizmadır.

Foucault'ya (2006:156) göre 18. yüzyılla birlikte, iktidarın baskıcı ve şiddete dayalı işleyişinin Batı toplumlarında gittikçe azaldığını, iktidarın baskıcı olmaktan ziyade disipline edici, düzenleyici ve normalleştirici biçimde işlediğini belirterek disiplinci iktidar işleyiş prensipleri açısından 18. yüzyıla kadarki egemen iktidardan tamamıyla farklılaşmıştır. Egemen iktidar, etkinliğini görünür olmakla kazanırken, disiplinci ya da modern iktidar görünmezlikle kazanır. Egemen iktidar, bedenlere acı vererek insanları cezalandırırken, disiplinci iktidar ruhları ya da zihinleri terbiye ederek bedenleri rasyonel bir biçimde kullanarak onları işlevsel bir hale getirir.

Foucault; disiplinci iktidarın bu yönünü “Zihnin iktidar için hayat yüzeyi olması; fikirlerin denetimi yoluyla bedenlerin tabi kılınması” olarak ifade eder.

Foucault’ya (2000:131) göre modern iktidar, büyük bir hapisane yaratır. Ona göre “Dünya, yöneticileri psikologlar ve halkı da hastalar olan büyük bir tımarhanedir. Geçen her günle birlikte, kriminologlar, psikiyatrlar ve insanın zihinsel davranışını inceleyen herkesin oynadığı rol büyümektedir. Bu nedenle siyasi iktidar yeni bir işlev edinmek üzeredir. Bu işlev de tedavi ediciliktir.” Yeni anlayış yerine eski anlayışın kusurlarını tedavi etmeyi, iyileştirmeyi istemektedir.

Postmodern anlayışı benimseyerek bu çerçevede iktidar tanımlaması yapan Adolf A. Berle (1980:37) ise sınıfların, elitlerin ve grupların, fertler üzerinde toplanan gücün yürütülmesinde katkıda bulunmak üzere, teşkilat işlemine yardımcı olduklarını düşünse de sınıf iktidarı, elit iktidarı veya grup iktidarı diye bir şeyin olmadığını kabul eder. Ona göre iktidar şahsidir.

Laclau ve Mouffe (1985) ise öncelikle demokratik toplumu tanımlamışlardır. Onlara göre demokratik toplum, mükemmel bir uyum ve şeffaflığın hakim olduğu bir toplumdur. Burada meydana gelen toplumsal nesnellik ise iktidar davranışları aracılığıyla oluşmaktadır. Bu nedenle, herhangi bir toplumsal nesnellik nihai olarak politiktir. Nesnellik ve iktidar arasındaki karşılıklı yıkım, "hegemonya" anlamına gelmektedir.

Laclau (1997: 199), iktidar ve özgürlük arasındaki paradoksal ilişkiye dikkati çekmektedir: Özgürlüğü kısıtlayan şey, yani iktidar, aynı zamanda onu mümkün kılan şeydir. İktidar, aynı anda hem iktidarın hem de özgürlüğün pratiğini sağlayan bir baskıyı öngörür. Bu anlamda, iktidarın olmadığı bir toplum ile özgürlüğün olmadığı bir toplumu eşit yapılar olarak belirlemektedir. Böylelikle, toplumda özgürleştireceğimiz olanaklar, diğerlerinin baskı altına girmesi pahasına gerçekleşecektir.

Modern ve postmodern iktidar tartışmalarına baktığımızda modern iktidarda iktidar arayışı devlet, bürokrasi, parlamento gibi kurumsallaşmış olan kuramlarda

aranırken; postmodern iktidar, daha da geniş alanlara yayılarak zihinsel süreçlerde daha etkili bir iktidar anlayışını ortaya çıkarmaktadır.

4. Küreselleşme Sürecinde İktidar Anlayışındaki Değişim

SSCB'nin yıkılması ile birlikte iki kutuplu dünya düzeninin yerine, “yenidünya düzeni”, “tarihin sonu”, “tek kutuplu dünya” gibi nitelermelerle anılan bir sürece girildi. Bauman’a (1999: 68–9) göre SSCB'nin dağılması büyük bölünmenin yoldan çekilmesi idi. Bu süreci ise şöyle tarif etmektedir: “Dünya artık bir bütünlük arz etmiyor; dünya şimdi daha çok, kestirilmesi güç yerlerde ortaya çıkan, kimsenin nasıl yakalayacağını gerçekten bilmediği ivmeler kazanan dağınık ve oransız güçlerin bir arenasına benziyor... Hiç kimse artık kontrolü elinde tutamıyor. Daha kötüsü, bu koşullarda, kontrolü elde tutmanın neye benzeyeceği de açık değil. Eskiden olduğu gibi, bütün düzen sağlama girişimleri ve eylemleri yerel ve bir mesele etrafında örgütlenmiş durumda; ancak bir bütün olarak insanlık için sesini yükseltecek ya da sesini yükselttiğinde insanlık tarafından dinlenecek ve itaat edilecek kadar mağrur bir yerellik de yok artık. Herkesin rıza göstereceği, küresel işlerin bütünselliğini kavrayıp açıklayabilmemizi sağlayacak tek bir olgu da kalmadı.” İçinde bulunduğumuz ortama yönelik endişesini dile getiren Bauman, yenidünya düzenini belirsizlik olarak görmektedir.

Küreselleşen toplumları betimlemek için üç kavrama, “güvensizlik, belirsizlik, emniyetsizlik”, gönderme yapan Bauman (2000: 13–4), bu durumu, pilot-yolcu örneğiyle açıklamaya çalışır. Risk toplumunda yaşamının getirdiği güvensizliği, bir uçaktaki yolcuların, pilot kabinini boş olduğunu, kaptanın dostane sesinin aslında önceden kaydedilmiş bir mesajın teypten çalınmasından ibaret olduğunu keşfettiklerinde yaşayabilecekleri hisse benzetir.

Bu tanımlama içinde ulus devletlerin, etkisinin küresel politikalarda giderek azaldığını ve bu anlamda siyasi bir unsur olmaktan uzaklaşan ve vatandaşları üzerinde yönetme kabiliyetini yitirmeye başlayan bir devlet modeli olduğunu vurgulayan Bauman, ulus devletlerin meşru bir temeli bulunmadığını düşünmektedir (Bauman, 2005: 261). Ortaya çıkan bu küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletler,

bir zamanlar sahip oldukları mutlak iktisadi, askeri, kültürel ve siyasi egemenliklerle korunmamaktadırlar. Bu türden bütün egemenlikler, teker teker, küreselleşen güçlerin baskısına teslim olmak zorundadır (Bauman, 2005:296). Bu açıklamalar ışığında Bauman (2005:230), iktidar olgusundaki farklılaşmayı da iktidarın siyasetten kurtulması olarak yorumlamıştır. Sermayenin emekle ilişkisini kesmesi istediği yere konuşlanması, küresel ekonomik ilişkilerin de yerel devletlerin tekeline çıkmasına yol açtığını, bu bağlamda küreselleşmeyi, başka şeylerin yanı sıra, iktidarın siyasetten tedricen ayrılması olarak da okunması gerektiğini düşünmüştür.

Küreselleşme süreci ile birlikte devlet toplumu yönetir savı terkedilerek, yönetme işlevi devlet dışındaki aktörlere de geçmiştir. Böylece iktidar da paylaşılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Küreselleşme süreci yeni bir yönetim anlayışı olan “Yönetişim^{*}”i de beraberinde getirmektedir. Yönetişim, iktidar gücünün sınırlarına ve hükümet dışı örgütlerin rolüne ilişkin yeni bir bakış açısına yönelik talebi yansıtmaktadır. Dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin artan etkisi, üretim metotlarındaki değişim, uluslararası ticaretin giderek genişlemesi, bilgi ve iletişim sistemlerindeki ilerleme, sermaye ve finans pazarlarının yeniden düzenlenmesi gibi faktörlerin, söz konusu kavramın ortaya çıkıp yaygınlaşmasında belirleyici bir etkiye bulunduğu belirtilmektedir (Yüksel, 2000: 147).

Küreselleşme ile birlikte siyasi iktidarın dönüşümünde merkezileşme ve yerelleşme ikilemi yaşanmaktadır. Merkezileşme uluslararası ölçekte gerçekleşir. Uluslararası alanda ortaya çıkan küresel aktörler, ulus-üstü kuruluş ve yapılar ile bölgesel bloklar, siyasi iktidarın küresel sermayenin elinde güçlü bir biçimde merkezileşmesine yol açmaktadır.

Öte yandan küreselleşme sürecinin bir uzantısı ademi merkeziyetçilik ile birlikte iktidarın merkezi ve yerel hükümetler arasında paylaşılması söz konusudur. Merkezi hükümet, yetkilerini devrettiği alanlarda kendi yetkilerinden tamamen

^{*}Yönetişim, bugünkü anlamıyla ilk kez DB tarafından 1989 “Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth” adlı raporunda dile getirildiğinde, “siyasi iktidarın ulusal faaliyetlerin yönetimi için kullanımı” olarak tanımlanmıştır.

vazgeçer; yetkiyi devralan yerel güç merkezleri, tüzelkişiliğe sahip ve hizmetlerini görece kaynaklar üzerinde egemen; gerektiği ve istediği gibi örgütlenebilme olanaklarına sahip ve yetkisi tartışmasız, yapılardır (Çınar ve Güler, 2004).

Küreselleşme süreci ile birlikte siyasal iktidardaki dönüşüm ve değişim klasik iktidar tanımlamalarından farklı olarak, siyasal iktidarın ulus-devlet ölçeğindeki ademi-merkezileşmesi, aynı anda, küresel iktidar ölçeğinde gerçekleşen bir merkezileşme olarak ifade edilmektedir.

B. SİYASAL TEORİDE DEVLET

Devlet konusunda algılayış biçimleri farklılık göstermektedir. Kimilerine göre devlet koruyucu güç iken kimilerine göre ise baskı kurarak hükmetme işlevi gören güçtür. İnsanların devletin hangi işlevinden ne yönde etkilendiklerine göre devlet algılaması farklılaşmaktadır.

En yalın biçimi ile devlet, insanların toplum yaşamında başvurdukları örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Tanilli, 2007: 11). Diğer bir tanımlamada ise devlet kurumsallaşmış bir siyasal iktidar; kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir sosyal örgütlenme; en yüksek düzeyde ve değerleri kapsayan bir egemenliğe bağlı sivil toplumun kendi kendisinin bilincine varmasını ifade eden belirli bir toprak parçası ile sınırlı, etkin bir iktidardır (Çam, 1995: 337). Bu tanımlamadan anlaşılacağı üzere devlet hem siyasal hem toplumsal unsurları içinde barındıran bir iktidardır.

Devlet esasında siyasal bir örgütlenme olarak ifade edilse de, bu teşkilatlanma, üzerine yerleştiği sosyal cemiyyetle sıkı biçimde bağlanmıştır ki; toplum yapısı, bütün özellikleriyle tam olarak anlaşılmadan devletin de uygun biçimde kavranmasına imkan bulunmamaktadır. Zira devlet, topluma adeta yapışmış bir teşkilatlanmadır (Dönmezer, 1984: 365).

Devletin varlığını ve temel özelliklerini açıklamaya çalışan teoriler genel olarak çatışmacı ve doğal bütünleşmeye dayanan teoriler olmak üzere ikiye ayrılır.

Doğal bütünleşmeye dayanan teorilere göre devlet tıpkı aile gibi kendiliğinden ortaya çıkmıştır (Türküne, 2011: 76).

Devletin doğal oluşumu kapsamında en bilinen teori Hegel'e aittir. Devletin neden bu kadar önemli olduğu sorusunu, Hegel (2003: 163), "Bizim için tarih, devletle başlar. Halklar, uzun süre devletsiz yaşamış olabilirler. Nitekim toplum olmayı bile becerememiş toplulukların varlığını bilmekteyiz. Fakat bunlar tane ve dolayısıyla tane oluşturan öğelere bir katkıda bulunmadıkları için tarih öncesi dönemi oluştururlar ve tarih öncesi bizi hiç mi hiç ilgilendirmiyor" diyerek yanıtlamıştır. Hegel burada insanlık tarihinin varoluşunu devletin varoluşu ile özdeş tutmuştur. Tarihi de devletle birlikte başlatmıştır. Devletin ortaya çıkmasını en büyük ilerleme olarak görmektedir.

Hegel (2003: 90), iyi devleti şöyle tarif etmektedir: "En çok özgürlüğün olduğu devlet en iyisidir ...kendi genel erekleriyle vatandaşlarının kişisel ilgilerinin birleşmiş olduğu, birinin tatmin ve gerçekleşmesini ötekinde bulduğu bir devlet bu bakımdan iyi düzenlenmiş, kendi içinde iyi bir devlet..." Bu noktada Hegel özel isteklerin genel isteklerden bir adım geride olması gerektiğini vurgulamaktadır. Devletin doğasının nesnel ve genel isteklerin birliği olduğunu düşünmektedir. Bu birliğe varmak ise özel isteklerden vazgeçmekle mümkün olur.

Devleti açıklamaya yönelik teorilerden bir kısmı ise devleti bir sözleşmeye dayandırır. Bu teorinin en bilinen savunucuları ise John Locke, Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau'dur. Bu teoriye göre insanlık başlangıçta devletin mevcut olmadığı bir tabiat halini yaşamış ancak çeşitli nedenlerle bu ortama son verilerek bir sözleşme devleti tesis edilmiştir.

Hobbes'a (1993: 129) göre egemen güç bir kişinin ya da bir meclisin elinde olabilir, bir kişide, devlet biçimi monarşidir, bir mecliste ise devlet demokratik ya da aristokratik bir devlet olabilir. Herkesin meclise girebilme hakkı varsa bu bir demokrasidir, meclise ayrıcalıklı bazı kişiler girebiliyorsa, bu devlet biçimi de aristokrasidir. Hobbes bu üç devlet biçiminden başka bir devlet bulunamayacağını ileri sürer, bazılarının söyledikleri gibi değişik yönetim ve devlet türleri yoktur.

Monarşiden hoşlanmayanlar onu zorbalık olarak değerlendirirler, aristokrasiyi beğenmeyenler ise ona oligarşi diyeceklerdir, demokrasiden hoşlanmayanlar da onu anarşi olarak adlandıracaklardır, üç devlet biçimi arasında iktidarda fark yoktur, ancak barışı ve güvenliği sağlamada yani amaca hizmette ayrılık vardır. Hobbes monarşiden yana olduğunu ve karma yönetime de karşı olduğunu açıklar. Hobbes devlete ilişkin sınıflandırmasında ve devletin oluş biçiminde toplum içinde var olan sınıflardan bahsetmemektedir. Ona göre önemli olan güvenliktir.

Locke’a (1995:7,42) göre devlet, insanların sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için oluşturulmuş bir insan toplumdur. Bu sivil çıkarlar ise hayat, özgürlük, sağlık ve bedenin dinlenmesi; para, arazi, ev, eşya ve benzeri dışsal şeylerin mülkiyetidir. İnsanlar bu malvarlıklarını ya kendi içindeki tehlikeler ya da dışarıdan gelen tehlikelerle kaybedebilirler. Bunu önlemenin çaresi dış güçlere karşı, silahlar, zenginlik ve kalabalık bir vatandaş topluluğu; iç tehlikelere karşı ise kanunlardır. Bütün bunların yükümlülüğü ise, toplum tarafından sivil yönetime verilmiştir.

Locke’un teorisinde siyasal toplum ve siyasal güç bir sözleşmenin sonucu olduğu için bu siyasal güce yönetilenlerin de rızası olacaktır. Kimsenin topluma, toplumun rızasını almadan kanun koyma ve sınırlamalar getirme gücü yoktur (Akarsu, 1967: 79). Bu siyasal güç, mülkiyet hakkını korumak için kurulduğundan bu hakkı ortadan kaldırması düşünülemez. Aksi halde, siyasi otoritenin meşruiyeti ortadan kalkacak ve halkın direnme hakkı doğacaktır. Ancak siyasal iktidarın rızaya dayanması, iktidarın kontrol edilebilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle daha somut olarak siyasal iktidarın sınırlandırılması gerekir ki bunun da yolu, kuvvetler ayrılığının gerçekleştirilmesidir (Yayla, 2002: 46). J.J. Rousseau’da, bireyi ve onun çıkarını esas almakla birlikte, bireylerin gösterecekleri özel inisiyatifin onları “rasyonel bir egoizme” yönelteceğini ileri sürer. Bu yüzden, bireyler kendi rızalarıyla oluşturdukları mukavele gereği, bireysel iradelerini genel-kuşatıcı iradeye devrederler. Genel irade içinde bireyler farklılıklarını kaybederek genel iradenin taşıyıcıları olurlar (Çaha, 1996: 190).

Platon (1993: 64), devlet adlı eserinde, insanların tek başına yaşamayı bırakıp, toplu halde yaşamalarının nedenini insanların kendi kendilerine yeterli olmayıp, yaşamak ve gereksinimlerini karşılamak için başkalarına ihtiyaç duymaları olarak belirtir. Ancak organik dayanışmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleşip varlığını sürdürmesi için öncelikle toplumun temel ihtiyaçlarının giderilmesi esastır. Bunun gerçekleşmesi de üretici sınıfın varlığıyla mümkün olur. Toplum büyüdükçe veya ürettikleri yetersiz kalınca, komşu toplumlara saldırı durumuna gelinir. Karşılıklı mal yığma hırsı da buna eklenince savaş ortaya çıkar.

Platon'un devlet anlayışının işbölümü esasına dayandığını görmekteyiz. Tarih boyunca gelişme gösteren insan ihtiyaçları ve doğal koşullar insanları örgütlenmeye itmiştir. İnsanların belirli bir düzene göre kendilerini yönetecek, daha önemlisi koruyabilecek önderler veya ailelerin otoritesini benimsemeleriyle devletin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Platon'un ideal devleti Üreticiler Sınıfı, Koruyucular Sınıfı ve Yönetici Kadro olarak üç kesimden oluşmaktadır. Yasaların kaygısı bir sınıfa ötekilerden üstün bir mutluluk sağlamak değil, yurttaşları ya inandırarak ya da zorlayarak birleştirmek, her birine toplum içinde görebileceği iş payını aldirmek, böylece bütün toplumu birden mutluluğa götürmektir. Devlet seçkin yurttaşlar yetiştirmeye uğraşıyorsa, bu onların keyiflerince yaşayıp, dilediklerini yapmaları için değil, devlet düzenini sağlamlaştırmaya yardım etmeleri içindir (Platon, 1993: 204).

Hobbes'a (1993: 127) göre; devletin amacı, bireysel güvenliktir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni kendilerini doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır. İnsanların güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için tüm güç ve kudretini tek bir kişiye devretmeleri sonucunda devletin ortaya çıktığını belirtmektedir.

Yukarıda açıkladığımız düşünürlerin ortak özelliği devleti bir toplumsal sözleşmeye ya da toplum içindeki bireylerin anlaşması sonucuna dayandırmaktadır. Bunun yanında devleti açıklamaya çalışan diğer bir teoride çatışmacı teoridir.

Devleti algılayış biçimi ideolojilere göre farklılık göstermektedir. Çatışmacı teoriye göre devletin oluşu devleti oluşturan bireylerin rızası dışında gerçekleşmiştir. Devlet belirli bir sınıfın çıkarlarını korumak amaçlı kurulmuş bir örgütlenme biçimidir (Türküne, 78: 2011). Örneğin Marksist görüş devleti sınıf temeline dayandırmakta ve devleti bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki egemenliği olarak tanımlamaktadır. Anarşist görüşe göre devlet bir an önce ortadan kalkması gereken bir kötülüktür (Kapani, 2011: 36-37).

Her ideolojiye, her düşünüre göre devletin farklı tanımlamaları olsa da devlet her şeyden önce toplumsal ve tarihsel bir gerçekliktir. Devletin var olabilmesi için üç temel öge vardır. Bunlar (Kapani, 2011: 37): insan topluluğu, toprak parçası ve iktidardır. Bunların yanında hukuki ve siyasal düzeni dördüncü unsur olarak ekleyebiliriz.

İnsan topluluğundan kasıt ulus ya da diğer bir deyişle millettir. Ulus/millet, siyasal olarak örgütlenmemiş olan etnik topluluklardan kolayca ayrılır. Etnik topluluk, tarihsel ve kültürel bir topluluğun mirasçıları olarak yaşayan ve bunu sürdürme isteğini paylaşan insan grubudur. Tarihsel bir topluluktur ve kültürel özgüllüğe sahiptir. Bu çerçevede, bir aidiyet grubudur ve bundan dolayı ille de siyasal bir ifadesi olması gerekmez. Farklı bir ifadeyle, etnik topluluklar modern/siyasal ulustan özellikle özerk bir siyasal örgütlenmeye sahip olmamalarıyla ayrılırlar. Bu anlamda, etnik topluluğu ulustan ayıran en temel ölçüt, niceliksel ya da başka bir nesnel özellik değil, insanları birbirine bağlayan bağın niteliğidir. Ayrıca tüm ulus-birimlerini diğer topluluk ya da etnik topluluk şekillerinden ayıran devlettir (Schnapper, 1995: 33-35-37).

Devleti diğer toplumsal örgütlerden ayıran etmenler vardır. Bunlar (Tanilli, 2007: 11); öncelikle hacim olarak diğer toplumsal örgütlenmelerden büyük olmasıdır. Böyle büyük bir toplumsal örgütlenmede ileriye vardiirilmiş bir işbölümü

vardır. Devletin üstün bir yaptırma gücü ve zorlama yeteneği vardır. Bu nedenle de silahlı güçleri tekelinde bulundurur.

Pierson (2000: 24) ise devletin sekiz temel özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar; şiddet araçlarının denetimi, toprak, egemenlik, anayasallık, kişisel olmayan iktidar, kamu bürokrasisi, meşru yetki ve yurttaşlıktır.

Devlete yönelik tüm bu açıklamalara baktığımızda günümüzde geçerli olan devlet yasal bir dayanak içinde belirli bir insan topluğunu bir arada tutan bir güç olarak tanımlamak mümkündür. Ancak tarihsel süreç içinde devlet anlayışında değişimler meydana gelmiştir. Bu gelişmeleri aşkın devlet anlayışı ve araçsal devlet anlayışı çerçevesinde inceleyelim.

1. Aşkın Devlet

Aşkın devlet ya da diğer bir deyişle mutlakçı devlet anlayışı, devleti, bireye karşı öncelemektedir. Devlet, toplumu temsil etmekle birlikte, o toplumun ve bireyin üstündedir. Totaliter devlet, yani bütünü kavrayan total devlet, sivil toplumu kavrayarak politik, ekonomik, hukuksal, estetik, etnik ve kültürel bütün farklılıkları silmeyi amaçlar. Bu amaçla, ülke yönetiminde merkezi yönetim hakim kılınır. Toplumda özgür, özerk ve devlet kontrolü dışında örgütlenmelere izin verilmez (Linz, 1984: 24-25).

Mutlakçı tavrı önceleyen ve devleti merkeze alan bu anlayışın Kıta Avrupası'ndaki ilk güçlü temsilcisi Machiavelli'dir. İtalya'da dağınık halde bulunan prenslikleri bir araya getirmeyi amaçlayan Machiavelli, (1985) papalığı bu konuda bir engel olarak görmekteydi. Papalığın otoritesini aşmak için Machiavelli, zorbalığa dayalı mutlak bir monarşiyi savunmuştur.

Benzer çizgiyi Fransa'da J.Bodin temsil etmektedir. Bodin'e (1969: 95) göre egemen erk ya da egemenlik, devleti diğer topluluk biçimlerinden ayıran öğedir. Devlet için olmazsa olmaz koşullardandır. Bodin'in sürekli ve güçlü bir siyasal iktidar yaratma kaygısı onu mutlakiyetçiliğe ve birliğe götürmüştür. Bunun

sonucunda da Bodin’de devletin hükümdarla özdeşleşmesi söz konusudur. Başka bir deyişle “devlet kraldır” anlayışı hakimdir.

Bodin, bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde mutlak egemenliği bulunan, yasalarla kısıtlanamayan yarı-tanrısal bir devlet anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Ona göre, siyasal iktidar, mutlak egemenlik tekeli hiç bir kurum ve kişi ile paylaşmamakta; bölünemez ve devredilemez bir egemenlik iddiası taşımaktadır (Çaha, 1996:189). Bu devlet anlayışı birey ve toplumun kaderini belirleyen mutlak ve baskılayıcı bir otoriteyi incelemektedir.

Hegel’de Bodin gibi mutlak bir devlet anlayışını benimsemiştir. Hegel’e (1991: 262) göre devlet olarak millet, cevheresel rasyonelliği ve dolaysız realitesi içinde ruhtur ve o, yeryüzünde mutlak kudrettir. Hegel de mutlak bir devlet anlayışından bahsetmektedir. Öyle ki bireylerin özel isteklerinden vazgeçip genel isteklere razı olması gerektiğini vurgulamakta ve devleti üstün güç olarak görmektedir.

Mutlakçı devlet anlayışının İngiltere’deki temsilcisi T.Hobbes’ tır. O mutlak otoriteyi bireylerin rızasına dayandırmaktadır. Ona göre (1993: 129), insanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; insanların bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu durum onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir. Herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, devlet olarak adlandırılır.

Osmanlı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan miraslardan biri de “aşkın devlet” geleneğidir. Heper (2006: 248), tarihsel bir perspektiften hareketle bunu ayrıca kategorilendirir: Birincisi padişapta yapılanan ılımlı aşkinci devlet geleneğidir ki buna özellikle Osmanlı’nın Yükselme Devrinde ve II. Mahmut’un saltanat yıllarında

rastlanır. İkincisi ise, bürokraside yapılanan aşkinci devlettir ki, bunun da örneği Tanzimat Dönemi'nde görülür. Heper, aşkın devlet örneği sanılanın aksine Fransız Devleti'nde değil Osmanlı-Türk Devleti'nde olduğunu ileri sürmüştür. Osmanlı – Türk örneğinde siyaseti etkileme gücü olan bir aristokrasinin ve girişimci orta sınıfın gelişmesine izin verilmemiş din kurumu da denetim altında tutulmuştur. Osmanlı imparatorluğunun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatında temel bölünme, hakim bir merkez ve bölünmüş ve kendi içinde parçalı bir çevre arasında olmuştur.

Aşkın devletin diğer bir anlamda mutlakçı devletin, geleneksel mi yoksa modern mi olduğu konusunda ciddi bir anlaşmazlık vardır. Giddens'a göre mutlakçı devletin geleneksel bir devlet iken Pierson (2000: 76-77)ise, mutlakçı devletin uzun ömürlülüğü ve moderniteye yakınlığı düşünüldüğünde, modern devletin hala pek çok açıdan mutlakçı bir görünürlük taşıdığını ileri sürmektedir. Tarihsel süreçte baktığımızda mutlakiyetçi devletin geleneksel olduğunu görmekteyiz. Özellikle son dönemde dünya ölçeğinde yaşanan gelişimler devlet anlayışını da değiştirmiştir. Tek egemen devlet gücünü sivil toplum kuruluşları, ulus üstü kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlarla paylaşmaktadır.

Özetle batıda aşkın devlet konusunda yukarıda saydığımız düşünürler benzer anlayışlar sergilemişleridir. Bu düşünürler devleti dini otoritenin elinden alarak, ulusal temelli laik bir mutlak devlet anlayışını benimsemişlerdir. Ancak zamanla bireyin ve sivil toplum kuruluşlarının önünün açılması ile aşkın devlet anlayışından araçsal devlet anlayışına doğru bir geçiş söz konusu olmuştur.

2. Araçsal Devlet

Fransız İhtilali ile birlikte Batı'da yeni bir toplum ve devlet anlayışının temelleri atılmıştır. Bireysel hak ve özgürlükler öne çıkararak devlet karşısında bireye özgür hareket alanı sağlanmıştır. Liberal siyasi oluşum olarak ifade edilen bu adımlar birey, hak ve özgürlükler sivil toplum gibi ifadeleri devletin karşısına çıkarmışlardır. Devlet bu öncelikleri kullanmada araç olarak görülmeye başlanmıştır.

Araçsal diğer bir anlamda mekansal devlet anlayışı, Batıda devlet ve toplum hayatında radikal değişikliklerin yaşanmasında, önemli sıçrama noktaları yakalanmasında etkili olmuştur. Bireyin öne çıktığı, merkezi ve etkin bir rolü temsil ettiği devlet tasarımları daha çok Anglo-Sakson gelenekte kendisini ifade etme imkanı bulmuştur. Burada Kıta Avrupa'sının tersine devletin bir araç olarak kabul edildiği, liberal bir siyasal yapılanma söz konusudur. Bu devlet anlayışına göre, devlet, birey ve toplumsal kesimlerin taleplerini dikkate almak suretiyle onların mülkiyeti, yaşamları ve özgürlüklerini teminat altına almak durumundadır (Yayla, 1992: 184-192). Devletin varoluş sebebi ise bireysel özgürlükleri sağlamaktır.

Söz konusu liberal siyasal düşünce geleneğinin etkin temsilcilerinden olan J.Locke (1969: 166, 241-247), daha ileriye giderek, bireylerin devlet karşısında özgürlüğünü koruma yolunda siyasal iktidara kafa tutmalarının en doğal hakları olduğunu ileri sürmektedir. Locke'un toplum sözleşmesine göre sözleşme öncesinde, tabiat halinde bir güven ve düzen vardır. İnsanlar özgür ve eşit durumdaydılar. Fakat buna rağmen bazıları bu güveni bozucu, tabiat kanunlarını ihlal edici hareketlerde bulunabiliyorlardı. Bundan dolayı insanlar daha güvenli yaşamak ve özgürlüklerini korumak için sivil topluma geçme ihtiyacı duymuşlardır. Bu amaçla bir sözleşmeyle tabii haklarını saklı tutarak siyasal yönetime yani devlete ulaşmışlardır. Siyasi yönetimin amacı temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güvenliğin sağlanmasıdır. İtaat edilmenin şartı budur. Eğer devlet koruma görevinin dışına çıkar ve adaletsiz davranırsa meşruluğunu yitirir ve halkın direnişiyle karşılaşır. Yani bu durumda halkın direnme hakkı vardır. Locke'a göre devlet gücünün birey haklarını tehdit etmesini önlemenin en önemli aracı yasama ve yürütme gücünün birbirinden ayrılmasıdır.

Poper'a (1967: 186) göre ise açık toplum olarak tanımladığı liberalizmde en temel ilkeler olarak devletin görev ve maksadının yurttaşların özgürlüklerini korumak olması gerektiği, köleliğe değil özgürlüğe, organik toplumsal yapıya değil soyut topluma, zorunlu görevlere ve işbölümüne değil, gönüllü birliktelik ve işbirliğine dayanan bir toplum olması gerekliliğini belirtir.

Liberal düşünce geleneğinin etkin düşünürlerinden John Stuart Mill'e göre (2007: 70) toplumsal özgürlük toplum tarafından, birey üzerinde yasal olarak kullanılabilen iktidarın netliği ve sınırlarıdır. Yani devlet üstün bir güç değil sadece koruyucu bir mekanizmadır.

Liberal devletin üzerine düşen görevleri Rawls (2003: 52-53) şöyle sıralamıştır:

- a) Eğitimde fırsat eşitliği
- b) Adil gelir ve refah dağılımı
- c) Toplumun genel ya da yerel yönetimler ya da diğer toplumsal ve ekonomik politikalar vasıtasıyla iş sağlamak açısından nihai çözüm sunucu olması
- d) Bütün vatandaşlara sağlık hizmetlerinin sağlanması
- e) Seçimlerin ve siyaset ile ilgili konularda kamuoyuna bilgi sağlayacak mecraların kamu tarafından finanse edilmesi.

Rawls'ın devlete yüklediği görevler siyasal hayatı düzenleyici görevlerdir. Devleti üstün gören anlayışın tersine devleti bireyin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını sağlamada araç olarak görmektedir.

Ekonomik faaliyetler üzerine vurgu yapan modern liberal düşüncenin bir diğer önemli temsilcilerinden biri olan F. Hayek, devletin ekonomik faaliyetler karşısındaki konumunun önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hayek (1997: 65), minimal diye adlandırılan devlet anlayışının yanında olmamıştır. Hatta böyle bir minimal devleti savunmak bir yana, ileri toplumlarda, devletin çeşitli sebeplerle piyasa tarafından sağlanamayan hizmetleri sağlamasında da bir sakınca görmemiştir. Belirli alanlarda devletin müdahalesini öngörmekle birlikte işlerin çoğunlukla piyasaya bırakılmasını savunmuştur.

Yukarıda sıralanan liberal anlayışlara göre, devlet, biçimsel ve soyut bir kurumdur. Devlet-toplum-birey ilişkisinde, öncelik, bireye aittir. Başka bir anlatımla

devlet, yalnızca oyunun kurallarını belirlemeli, yani yasama yoluyla mülkiyet ve rekabeti güvence altına almalıdır. Bu sınırlı düzenleme işlevi dışında devlet, bireyleri ekonomik ve siyasal çıkarlarını azamileştirme yolunda tümüyle özgür bırakmalıdır (Üstel, 1999: 77-78).

Liberal gelenek, temelde devlet alanını sınırlı tutarak, bireysel özgürlükleri, toplumsal katılım alanlarını güçlendirmeyi, sivil toplumun önünü açmayı önceler. Devleti araçsal bir faktör olarak kurar. Bu devlet modeli, liberal geleneğin yapıtaşını oluşturacak bir temsiliyeti de içerir (Erdoğan, 1993: 38).

Birey/toplum merkezli siyasal anlayışı esas alan Anglo-Sakson gelenekte de, araçsal devlet anlayışını görmekteyiz. Anglo-Sakson gelenekte olan Batı Avrupa’da önemli olan bireysel özgürlüklerdir. Demokrasi de en olgun örneklerini bu toplumlarda vermiştir. Avrupa’nın yaşadığı faşizan ve totaliter yönetimlerin etkisinin hissedilmediği toplumların genelde Anglo-Sakson siyasal geleneğe sahip toplumlar olduğu görülmüştür. Bu siyasal düşünsel geleneğin etkisi altında bulunan Batı Avrupa’da sivil toplumun devlete karşı güçlü bir konumda olduğunu görmekteyiz (Poggi, 2001: 99-105). Kilisenin ve özellikle batı toplumsal sınıfların devlet üzerinde kurmuş oldukları baskı devletin işlevinde değişimler yaratmıştır. Devlet daha çok arabulucu konumunda kalmıştır.

1980’lerden sonra düşünsel farklılaşmaların bir sonucu olarak, eski devlet anlayışı yerini yeni devlete, minimal, araçsal, etkin, sınırlı devlete bırakmaktadır. Yeni devlet, az işlevli, az yer kaplayan, birey merkezli, az baskıcı ve etkin bir işleyim stratejisi gütmektedir. Devlet ekonomik ve sosyal hayata daha az müdahale eden bir konuma gelmiştir.

Küreselleşme* olarak da adlandırılan dünya ölçeğindeki yapısal değişmelerle birlikte, iktisadi ilişkiler uluslararası bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme, “korumacı devlet” anlayışını yıkmış, yerine “global devlet” anlayışını getirmiştir. Özellikle, dış ticarete korumacılık azalmış, devletin müdahalesi ortadan kalkmıştır. Yine

*Küresel (Global) kavramı ilk defa Marshall Meluhan’ın “Komünikasyonda Patlamalar” adlı kitabında bu yeni süreç için Global Köy terimini kullanması ile literatüre girmiştir

küreselleşmenin bir sonucu olarak, bölgeselleşme politikası ile bölgesel ticaret blokları ekonomik ve siyasi bütünleşme yoluna gitmektedirler (Aktan, 2003: 158).

Küreselleşme günümüzde ekonomiden siyasete, siyasetten yönetime, toplumsal ve kültürel alanlara kadar etki edebilen geniş kapsamlı bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Küreselleşme bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ulusal sınırları aşarak ulus aşırı yayılması anlamına gelmektedir.

Dünya çapında kendisini hissettiren teknolojik gelişmeler de devletin işleyişini ve hizmet sunum biçimini değiştirmiştir. Özellikle, “elektronik yönetim” sayesinde devlet, vatandaş, hizmet vs. anlayışı tümüyle değişmek durumunda kalmıştır. E-devlet sayesinde, devletler vatandaşlarını ayağına kadar getirmek yerine onlara evinde dahi hizmet edebilmekte, böylelikle işler, etkin ve hızlı bir niteliğe kavuşmaktadır. Teknolojik devrim, bir bütün olarak, kurulu devlet hiyerarşilerini, örgütsel yapıları, ilişkilerini, personel yönetimi ve hizmet anlayışlarını büsbütün değiştirmiştir. Bu süreç, bilgi teknolojilerindeki, özellikle de internetin imkanlarına paralel şekilde tüm alanlarda dönüştürücü bir rol oynamaktadır (Tutum, 1995: 137).

Dünya da yaşanan bir başka değişiklik de siyasal alandadır. Demokratikleşme tüm dünya da yaygın bir söylem haline gelmiştir. Huntington (1993: 161-162), 1974 yılından sonra, dünya da üçüncü bir demokratikleşme dalgasının hakim olduğunu ve özellikle 1980’lerden sonra, otoriter devletlerin yıkılması ile dünya da demokratikleşmenin hız kazandığını belirtmektedir. Demokratikleşme devletin klasik görünümünü tümüyle değiştirmekte, öyle ki, pek çok alanda devletten çok toplum öne çıkmakta, “daha az devlet daha çok toplum” anlayışı öne geçmektedir. Ayrıca bu dönemde demokratikleşme ile birlikte yerelleşme kavramı da öne çıkmaya başlamıştır. Yerelleşme ile merkezi hükümetin pek çok işlevi yerele aktarılmakta bir anlamda yerele özerklik tanınmaktadır. Son olarak da sivil toplumun yine bu dönemde güçlendiğini görmekteyiz. Yönetime katılma boyutunda işlev gören sivil toplumlar sivil hak ve özgürlüklerin gelişmesine olanak sağlamışlardır. Siyasal alanda yaşanan bu üç değişim, birey ve sivil toplumun devlet karşısında özerkleşmesine ve güçlenmesine yardım etmiştir

İnsan hakları söyleminin daha fazla yaygınlık kazanması da, dünya ölçeğinde devletleri yeniden yapılanmaya zorlamakta, devletlerin anayasal güvenceler yoluyla insan haklarını koruyucu bir tutum içine girmelerine neden olmaktadır (Yılmaz, 2001: 293). İnsan hakları artık ulusal devletleri aşan uluslararası bir sorun olarak görülmektedir.

Uluslararası sistemdeki değişim, devletlerin kamu yönetimi üzerindeki denetimini de azaltmaktadır. Uluslararası ilişkiler, devlet/devlet ilişkisi olmaktan çıkarak devlet ile uluslararası şirket ya da örgüt ilişkisine dönüşmüştür. Tüm devletler, bugün için “devlet üstü” yetkilerle donanmış ticari, hukuki, siyasi örgütlerin kontrolüne girmek suretiyle klasik “devlet” imgesinden giderek uzaklaşmaktadırlar (Güler, 1996: 55). Böylece bugünkü anlamıyla “modern devlet” olgusu ortaya çıkmaktadır.

Modern devlet, Mulgan’ın (1995:174) deyimiyle “ağsı devlet/ network state” di. Bütün ülkeyi şehirleri, sokakları, evleri ağ şebekeleriyle donatan günlük yaşantı içinde dallanıp budaklanmış hizmet endüstrileri devletin tekelinde toplanmıştı. Her ev ya da işyeriyle doğrudan fiziksel bağlantıları olan gaz, elektrik, telefon, su vs. ya da doğrudan dağıtımı olan posta gibi hizmetler ulusallaştırılmıştır.

Dolayısıyla günümüzde, devletleri, ulus-devlet paradigmasına bağlı geleneksel egemenlik çerçevesinde tanımlamaya imkan bulunmamaktadır (Özipek, 2003: 90). Birçok devlet uluslar üstü hukuka bağlılık göstererek kendi hukuk kurallarını uluslararası hukuka uygun hale getirmektedir. Bu durum devletlerin kendi takdirlerini kullanarak hukuk kuralı koyma yetkilerini sınırlandırmaktadır.

1990’ların ortalarına doğru, refah devleti düşüncesinin yeniden filizlendiği görülmektedir. İngiliz sosyoloji profesörü olan Giddens (2001: 127), sosyal demokrasinin büyük bir itibar kaybına uğraması ve liberalizmin 1980’lerden itibaren tekrar hakim paradigma haline gelmesi karşısında sosyal devlete niteliksel bir değişimle “yeni anlamlar” yüklemiş ve “yeni üçüncü yol” kavramını politik iktisadın alanına sokmuştur. Bununla beraber Giddens, refah devleti konusunda yeni liberallerden gelen eleştirilerin bazılarını makul bularak sosyal politika

uygulamalarının problemlili bir geçmişi olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda Giddens'in (2001: 17) yeni politikaları, devleti küçültmek isteyen yeni liberal politikalar ile devletin genişletilmesini savunan sosyal demokrasinin ortasında bir noktada yer almaktadır. Ona göre refah devleti kavramı bürokratik engeller yüzünden gerçek gereksinim sahiplerine hizmet edememiştir. Özellikle refah devletinin ana gayesi olarak bilinen "yeniden dağıtım" (Giddens, 2001:150) ilkesine içeriğinin belirsizliğinden dolayı çeki düzen verilmelidir.

Refah devleti anlayışı, piyasanın yetersizliği nedeniyle ıslah edilmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu dönemde piyasa ekonomisinin başarısızlığına ilişkin teoriler geliştirilmiş ve kamunun, ekonomik faaliyetleri ve bireylerin refahını belirlemede belirleyici olması gerektiği görüşü egemen olmuştur (Al, 2002: 116). Refah devletinin özelliklerini vurgulayan Aktan (1999: 43-45) bu devletin müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı, girişimci ve bireylere hak ve özgürlük sağlama bakımından pozitif olduğunu belirtir.

Yeni sağ ideoloji, devletin işlevsel ve kurumsal olarak büyümesini refah devletinin kaçınılmaz sonu olarak görmekte ve refah devletine şu eleştirilerde bulunmaktadır (Sezen, 1999: 55):

İlk eleştirisi devletin ekonomik yaşama müdahalesi kamu tekelerine yol aarak bireysel girişim özgürlüğünü sınırlandırmakta, özel girişimler için haksız rekabet yaratmaktadır. Bir diğer eleştiri ise kamu hizmetlerinin kaynak israfına yol açtığı yönündedir. Yeni sağa göre, kamu niteliği gereği verimsiz ve pahalı çalışmakta ve kaynak israfına yol açmaktadır. Bunun yerine yeni sağa göre, kamusal hizmetlerini tüketen taraf vatandaş olarak değil, müşteri gibi kabul edilmeli, hizmetler fiyatlandırılmalı ve sadece hizmeti satın alma gücünden yoksun yurttaşlar kupon vb. yöntemlerle desteklenmeli, kamu yönetimi işletmeciler bir anlayışla yönetilmelidir.

Yeni sağ ayrıca refah devletinin sosyal harcamalarının haksız gelir transferine yol açtığını savunmaktadır. Görüldüğü gibi yeni sağın savları, özgürlüklerin kısıtlayıcısı, hatta yer yer yok edicisi devlete karşı serbest piyasanın erdemleri

üzerinde yükselmektedir. Çünkü zaten piyasa sisteminde var olan rekabet ve uyum, toplumsal refahı kendiliğinden düzenleyecek öz güçlere sahiptir (Güler, 1996: 51).

Yeni sağ 1970'lerin sonunda devlet ile sivil toplum arasındaki sınırları yeniden biçimlendirmeye koyulmuştur. Bunu yaparken sivil toplumu devlet karşısında öncelemiştir (Eryılmaz, 2001: 211-212). Liberalizm ve kamu tercihi teorisi ile temellendirilen yeni sağ, özgürlüğün güvencesinin piyasa ekonomisi ya da kapitalizm olduğu inancına dayanarak, özgürlük düşüncesini yüceltmekte ancak tıpkı önceki yüzyıl liberalizm gibi eşitlik sorununu atlamaktadır (Güler, 1998: 4).

Küresel ölçekte neo-liberalizmin savunucusu konumundaki Dünya Bankası 1990'ların ortalarına kadar minimal devlet yaklaşımı benimserken, 1997 Raporu etkin devlet yaklaşımına odaklanmaya başlamıştır. Etkin devlet kavramı özellikle az gelişmiş ülkelerin devlet faaliyetlerinde etkinliğin yükseltilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır (Güran ve Cingi, 2002: 78).

Etkin devlet anlayışı, vatandaşların devletle olan ilişkilerinde ve işlemlerinde aranan istikrar, güvenilirlik ve hız özelliklerini bünyesinde toplayan, girişimcileri ve ilgilileri destekleyici güce sahip olan bir anlayıştır. Etkin devlet arayışı ise, mevcut ilişkiler ve işlemlerde aranan iletişim kolaylıklarıyla son teknoloji vasıtasıyla sürdürülen bağlantılar açısından güven duygusunun arttırılması ve maliyet düşürücü seçeneklere odaklanılmasına yöneliktir (Alptürk, 2004: www.ceterisparibus.com).

Etkin devlet, kamu hizmetlerini ve onun yönetimini hukuk devleti esasları içinde, en gerçekçi biçimde saptanmış vatandaş gereksinimleri üzerine oturtabilen, hizmetlerin yürütümünü halkın denetimine açık biçimde, halkın katılımı ve katkısı ile piyasa mekanizmaları çerçevesinde en az maliyetle, en etkin ve verimli biçimde yapabilen, gücünü toplumun yararını gözeterek vatandaş lehine yaptığı düzenlemelerden ve çalışmalardan alan, yaptığı düzenlemelere önce kendisi uyan ve herkesin uymasını sağlayan iyi yönetim esaslı bir devlet olarak tanımlamaktadır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 62).

Etkin devlet her ne kadar çok çeşitli şekillerde tanımlansa da; temelde kamu hizmetlerinin etkin ve düzenli bir şekilde sağlanması ve hükümetin verimli ve yararlı politikaları planlanması/uygulamasındaki kapasitesine atıf yapılmaktadır (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 12). Böyle bir devlet yapılanması, değişime uyum sağlayacak esnek bir bürokratik yapı sayesinde toplumsal taleplere hızlı cevap verebilme yeteneğine de sahiptir (Demir, 2003: 114).

Etkin devlet özellikle teknolojik gelişmelere paralel olarak gelişen ve hizmetlerin daha hızlı yerine getirilmesine olanak tanıyan devlet anlayışıdır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak kitle iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması ile birlikte kaçınılmaz olarak etkin devlet anlayışı gündeme gelmiştir. Bireylerin toplumsal bilinç düzeyi artmış ve bu da zorunlu olarak şeffaf devlet anlayışını gündeme getirmiştir. Modern devlet, etkin devlet, yönetim gibi birçok kavramla birlikte geleneksel yönetim anlayışı yerini yeni kavramlara bırakmıştır. Devlet, artık birtakım hizmetleri yerine getirme aracı olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

C. DEMOKRATİKLEŞME KAVRAMI

Bu bölümde demokratikleşme kavramı ve demokratikleşme sürecinde rol oynayan etmenlere yer verilerek, demokratikleşme sürecine ilişkin farklı yaklaşım ve teoriler ile tarihsel olarak demokratikleşme türleri üzerinde durulmuştur.

1. Demokratikleşmenin Anlamı

Demokratikleşme bir süreçtir. Bu süreç siyasal boyutları olan, insan hakları ve hukuk devleti gibi unsurları da zorunlu olarak içeren çok kapsamlı ve karmaşık bir süreçtir. Demokratikleşme yetkilerin halka devredildiği bir süreçtir. Bu sürecin sonunda halk iradesinin önünde ve üstünde hiçbir iradeye yer kalmaz. Bu süreçte devlet giderek buyurgan olmaktan çıkar buyurulan bir kuruma dönüşür. İdeal anlamda demokratikleşme sürecinin sonunda toplumda ne tabular vardır ne de devletin dayattığı bir ideoloji vardır (Zengin, 1995:118).

Demokratikleşme, kişi hak ve hürriyetlerinin bireysel anlamda kullanılmasının yanında toplumun örgütlenme haklarının önündeki sınırların kaldırılması ve kişi hak ve hürriyetlerinin toplumda ortak kullanılması şeklinde de algılanmalıdır (Kuzu,1998: 905). Bu noktadan ele alındığında demokratikleşme bireysel haklar yanında toplumsal hakların gelişimini de içermektedir.

Demokratikleşme süreci; egemenliğin el değiştirmesi, siyasal iktidarın anayasa ile sınırlandırılması ve demokrasinin yerleşikleştirilmesi olarak üç aşamadan geçmektedir (Karadağ ve Aslan, 2009: 3). O'Donnell (1996) bu süreci iki geçiş kavramı ile anlatır. Birincisi, otoriter yönetimden demokratik hükümetin yerleştirilmesine geçiştir. İkincisi ise, demokrasinin yerleşikleşmesine, yani demokratik sistemin işlevsel olarak etkin duruma gelmesine geçiştir.

Demokratikleşme örneklerine bakıldığında ülkelerin otoriter rejimlerden demokratik yönetimlere geçişlerde Huntignton'a göre beş farklı yol olduğu söylenebilir (Huntignton, 1996: 137-158):

Bunlardan ilki bir işgal gücü tarafından yıkılmış olan demokrasilerin, diğer demokratik ülkelerin yardımıyla tekrar tesis edilmesi örneğidir. II. Dünya Savaşı'nın ardından birçok ülke demokratikleşme sürecinde bu yolu izlemiştir. İkinci yol, otoriter rejimlerin, demokrasilere karşı yaptığı savaşı kaybetmesinin ardından işgal sonucu demokratik kurumlar kurması şeklinde formülleştirilebilmektedir. Üçüncü yol, mevcut otoriter rejimin sivil veya askeri grupları ile muhalefet arasında demokrasiye geçme yönünde varılan bir mutabakat sonucu demokratikleşmedir. Demokratikleşmede dördüncü yol, yıkma, çökme (kolapsüs), yerine başkasını koyma (replacament), kopma veya yapıdan kopma (ruptura) gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Beşinci yol, otoriter rejimdeki reformcular ile muhalefetin katılımıyla eski rejimin geniş ölçüde değiştirilmesidir.

Demokratikleşme farklı ülkelere farklı şekillerde meydana gelse de genel olarak Huntington'a (1996: 31–33) göre, küresel düzeyde demokratikleşme tarihsel olarak “üç dalga” halinde gelişmiştir. Birinci uzun dalga, İngiltere, Fransa ve ABD'nin kendi içsel dinamikleriyle uzun bir süreçte halkın genel ve eşit oy hakkına

kavuşmaları ve temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye bağlanmasıyla sonuçlanan dönemini (1828–1926) kapsamaktadır. Bu dönemde yirmi dokuz ülkede demokratik yönetim ortaya çıkmıştır. Bu dönemi izleyen ters bir dalgada, birinci küresel dalganın ortaya çıkardığı demokratik yönetim sayısı on ikiye düşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nın demokrasiyi savunanlar tarafından kazanılması demokratikleşmeye yeni bir ivme kazandırmıştır. 1943–1962 dönemini kapsayan bu ikinci dalga sürecinde toplam otuz altı ülke demokrasiye geçiş yapmıştır.

Üçüncü dalga küreselleşme hareketi, ise 1970'lerin ortasında Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın demokrasiye geçişiyle başlamış ve 1980'lerin sonunda Doğu Bloku'nun çökmesiyle doruğa ulaşmıştır. Bu dalga içerisinde altı Güney Amerika ve üç Orta Amerika ülkesi, Meksika, Şili ve bazı eski Doğu Bloku ülkeleri bulunmaktadır.

2. Demokratikleşme Sürecinde Rol Oynayan Etmenler

Demokratikleşme bir süreçtir ve bu süreçte rol oynayan bazı etmenler vardır. Bu bölümde bu süreçler başlıklar halinde verilmektedir.

a. Siyasal ve Hukuksal Etmenler

Demokratikleşmenin siyasal boyutu içinde seçimler, partiler ve iktidar ile ilgili sorunlar, devletin yönetim yapısı, meclis ve kamu yönetim yapısı yer almaktadır.

Lakeman ve Lambert'e (1962: 24) göre demokratik siyasal sistemlerde vazgeçilmez bir unsur olarak ön plana çıkan seçimin dört temel amacı vardır (Aktaran Karadağ, 2006: 80). Bunlar:

1. Seçmenlerin isteklerine uygun yasamanın oluşturulması,
2. Seçmenlerin istekleri doğrultusunda bir yürütme organının kurulması,
3. Yürütme işlevine en uygun temsilcilerin seçilmesi,

4. Güçlü ve istikrarlı bir hükümetin oluşturulması

Siyasal partiler hem teoride hem de hukuksal metinlerde demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilir. Öncelikle siyasal partiler konusunda siyaset biliminde kabul görmüş yaklaşımlara bakarsak genel olarak partilere bir takım işlevlerin yüklendiğini görürüz. Bu işlevler: 1) Temsil, 2) Siyasal devşirme, 3) Politika belirleme, 4) Çıkarların birleştirilmesi, 5) Siyasal sosyalleşme ve mobilizasyon, ve 6) Hükümetin organizasyonudur (Türköne, 2011: 255). Bunlara kısaca değinmekte yarar vardır.

Siyasi partilerin asli işlevi halkı temsil etmektir. Temsil, siyasal partilerin hem üyelerinin, hem de seçmenlerinin görüşlerini ve tercihlerini siyasal sisteme taşımaları anlamına gelir (Türköne, 2011: 255).

Siyasal Devşirme ise siyasal kadroların siyasal partilerce eğitilmesi, profesyonel siyasetçilerin siyasi partiler içinden çıkması veya partiler aracılığıyla siyaset yapması olarak tanımlanmaktadır (Çam, 1995: 176). Gramsci'ye (1989: 15-16) göre, siyasal partiler öncelikle kurmayı tasarladığı toplum düzenini kendi içinde yetiştirmelidir. Siyasi partiler bir anlamda devlet yaşamının okulları olma işlevini görmektedir. Bu işlev partilerin kendi içinde gösterdikleri aday gösterme ve seçme yolu ile gerçekleşmektedir.

Partiler, toplumun değişik kesimlerinin istek ve tercihlerini derleyerek siyasal sisteme aktarmaktadır. Toplumun kendi içinde oldukça dağınık olan taleplerinin uygulanabilir olması için belirli bir biçimde formüle edilmeleri, yani politikalara dönüştürülmeleri gerekir. Siyasal partiler, amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli plan ve programları oluşturarak siyasal sistem içinde seçmenlere sunarlar. Bunlar aynı zamanda siyasal partinin iktidara geldiği zaman uygulamayı taahhüt ettiği programı oluşturmaktadır (Türköne, 2011: 255).

Partiler, toplumun belirli kesimlerinin ulaşmak istediği amaçları formüle etmekle kalmaz; bu ekseninde çeşitli kişi, grup ve kuruluşların siyasal sistem karşısındaki çıkarlarını bir araya getirir ve bunları ifade ederek birer genel siyaset

alternatifine dönüştürür. Farklı çıkarlar, bu şekilde azınlıkta kalmaktan kurtulur, genel bir mutabakat içinde kendisini ifade etme ortamına kavuşur (Türköne, 2011: 255)

Siyasal partiler aynı zamanda toplum için bir siyasal sosyalleşme aracıdır. Bireylerin siyasal sisteme katılmaları, siyasal bilinç ve kanaatlerinin oluşmasında siyasal partiler birer aracı kurum olarak devreye girmektedir. Siyasal sistemin nasıl işlediğini öğrenmek, iktidar oyununun kuralları hakkında fikir sahibi olmak ve siyasete katılmanın yolları hakkında bilgi sahibi olmak, siyasal partilerin yerine getirdikleri işlevler arasındadır (Türköne, 2011: 255-256). Siyasal sosyalleşme ise siyasal partilerin mevcut siyasi kültürün benimsenmesi ve sürdürülmesi yanında yeni değer ve inançların yaratılması sürecini ifade etmektedir (Teziç, 2004: 327).

Siyasal partiler, yasama ve yürütme organının sahipleridir. Partiler oluşturdukları program ve politikalarla yasama ve yürütme organlarını biçimlendirir; devletin karmaşık mekanizmasına bir yön ve biçim verirler. Nihayet doğrudan doğruya yasama ve yürütme sorumluluğunu üstlenirler (Türköne, 2011: 256)

Demokratikleşme sürecinde rol oynayan diğer önemli bir etken de hukuksal boyuttur. Bu boyutun kaynağını hukuk devleti oluşturmaktadır. Hukuk devleti, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendisine bağlı sayıp yargı denetimine açık olan, yasaların üstünde, yasa koyucunun da bozamayacağı hukuk ilkeleri ve anayasa bulunduğu bilincinden uzaklaştığında geçersiz kalacağını bilen devlettir (Sezen,1998: 99).

Dworkin (1985: 11), hukuk devletiyle ilgili iki farklı görüş ve iki farklı tanımdan bahsetmektedir. Birinci görüş, kanun devleti olarak açıklanabilen ve kanunda belirtilen kurallara göre yönetilme anlamını temsil ederken; ikinci görüş, haklar anlayışına dayanmakta olup hukuk devletini bireysel haklara uygun olarak kurallar çerçevesinde yönetim olarak açıklamaktadır (aktaran Uygur, 2004: 32). Diğer bir ifadeyle ilk görüşte kurallar neyi gerektiriyorsa, o kurallara göre yapılan yönetimden, ikinci görüşte ahlaki ve siyasi haklara sahip vatandaşlara yönelik yapılan yönetimden bahsedilmektedir. Aslında en basit şekliyle hukuk devleti ilkesi,

devletin tüm organ ve makamlarının hukuka uygun davranmakla yükümlü olduğu, böylece, birey haklarının devlet otoritesi karşısında etkin olarak korunduğu bir sistem olarak tanımlanabilir (Yazıcı, 2005a: 77).

Hukuk devleti tam anlamıyla adalet devletini çağrıştırır. Fakat bu adaletin sağlanmasında kanun, tüzük, yönetmelik gibi düzenleyici işlemlerin sayıca çokluğu ya da siyasi sistemin “temsili demokrasi” özelliği göstermesi, hukuk devletine ulaşıldığı anlamına gelmez. Demokrasi hukuk devletine ulaşmak için kullanılabilecek bir araç olarak görülebilir; ancak, başka güvencelerle beslenmeyen bir demokrasinin demokratik bir diktatörlük yaratabileceği de unutulmamalıdır (Kuzu, 2010: www.siyasaliletisim.org).

Bir devletin hukuk devleti olarak sayılabilmesi için bir takım unsurlar vardır. Bunlar; devletin bütün eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması, yasama organının çıkaracağı yasaların anayasaya uygunluk denetiminin yapılması, temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve korunması, yasa önünde eşitlik ilkesinin uygulanması, yargı kuruluşlarının bağımsızlığının ve güvenilirliğinin sağlanmasıdır (Sabuncu, 2005: 31- 41). Bu unsurları içinde barındıran devlet, hukuk devleti olarak sayılır.

Devletin hukuka uygunluğunun esas yolu yargı denetimidir. Bunun içinde yargısal denetim sorunları ile yargı bağımsızlığı ve güvenceleri yer almaktadır. Bu alanlarda yaşanan gelişmeler demokratikleşme sürecine katkı sağlayacaktır.

b. Toplumsal Etmenler

Demokratikleşmenin vazgeçilmezlerinden biri olan insan hakları, toplumsal gelişmenin baş aktörüdür. Bunun içinde; kişi dokunulmazlığı, düşünsel özgürlükler, kolektif hak ve özgürlükler yer almaktadır.

Toplum yapısının da demokratikleşme sürecinde etkisi büyüktür. Her devletin bir egemen sınıfı temsil ettiği düşünülürse, eskiden devlete yakın olabilmek için yönetimi elinde bulunduran üst sınıfın üyesi olmak gerekirdi. Günümüzde ise bu yakınlık artık sınıfsal bir ayrıcalığı zorunlu kılmamaktadır. Toplum içerisindeki bütün ayrımcılıkların ortadan kaldırılması ve ortak bilinçlerin bir araya gelmesinden

oluşacak eşitlikçi, adaletli, özgürlükçü ve hoşgörülü bir devlet mekanizmasına da ancak demokratikleşme düşüncesi ile ulaşılabilir (Timuçin, 2004: 51-57).

Siyasal kültür kavramının öncüsü olarak kabul edilen Almond'un (1956: 402) ifadesiyle siyasal kültür, insanın yaşadığı sosyoekonomik çevreye anlam vermesine yarayan bilişsel bir haritadır. Almond ve Verba'ya (1989) göre siyasal kültür; (1) bilme, algılama, inanma boyutu, (2) duygusal boyut ve (3) değerlendirme boyutu olmak üzere üç boyutta değerlendirilebilir: Bireyin ülkesindeki siyasal yapıyla ilgili bilgi sahibi olması birinci boyutu, bireyin siyasal yapı ve siyasal aktörlere karşı gösterdiği duygusal algı ikinci boyutu, bireyin siyasal olgularla ilgili daha önce sahip olduğu tecrübelerle dayanarak bir yargıya varması üçüncü boyutu açıklamaktadır.

Demokrasi ve siyasi kültür arasındaki ilişkiyi etkileyen unsurlar arasında toplumsal hoşgörü, diğer bireylere güven ve bu bireylerle birlikte hareket etme, demokrasinin kurum, kuruluş ve kurallarına güven, siyasal etkinlik ve siyasal ilgi sayılabilir (Kalaycıoğlu, 1995: 50-51). Bunun yanı sıra temsili demokrasinin kurulması ve istikrar içerisinde çalışması için; siyasal etkinlik duygusunun seçmen çağındaki nüfusta yaygın olarak bulunmasına ve bu seçmenlerin temsili siyaset kurumlarına güvenmelerine ihtiyaç olduğu da bir gerçektir (Kalaycıoğlu, 2008: 251).

Bu açıklamaların ışığında, demokratik siyasi kültürün oluşmasında, demokratik kişiliğin rolünün büyük olduğu anlaşılmaktadır. Sarıbay (2000:115) demokratik kişiliği; inisiyatif sahibi, karşılıklılık esasına inanan, yanılabilceğini kabul eden, araştırma zihniyetine sahip, hoşgörülü, açık ve aydın fikirli ve sorumluluk sahibi olmakla eş anlamlı kabul eder. Bu açıdan demokratik kişilik yapısına sahip bireylerden oluşan toplumların, aynı zamanda siyasi kültüre de sahip toplumlar olduğunu söyleyebiliriz.

c. Ekonomik Etmenler

Demokrasi çoğunlukla iktisadi gelişmelere bağlı olmaktadır. Bu nedenle iktisadi gelişmenin demokratikleşme üzerindeki etkilerinin açıklanması için gelir dağılımı eşitsizliği, eğitim, orta sınıf, sanayileşme ve teknolojik gelişme, siyasal

bilinç, siyasal istikrar, sermaye piyasalarının gelişmesi, sınıf çatışmaları, kentleşme, siyasal katılma ve liberalleşme gibi kavramlarla birlikte incelenerek sürece katkılarının ortaya konması gerekmektedir (Yıldız, 2007: 19-20). Örneğin gelir eşitsizliği çalışan sınıfları radikalleştirir, sınıfsal kutuplaşmayı artırır, alt sınıfların burjuvalara yönelik toleransını azaltır, üst tabakalar askeri gücü kullanarak itaatsizlik hareketlerini bastırır ve böylece bu durum demokrasinin sürdürülmesi üzerinde olumsuz etkilere yol açar (Muller, 1995: 968–969).

Bir toplumda iktisadi eşitsizlik ne kadar büyükse etkin bir siyasal eşitliğe sahip olmak da o kadar zordur. Zira servet birikimi siyasi kararları belirleyen önemli bir kaynak olarak kullanılabilmektedir. Örneğin varlıklı insanlar yoksulların oylarını kendi çıkarları önünde potansiyel tehdit olarak görecektir ve seçim sürecini manipüle edeceklerdir. Diğer taraftan, eğer yoksul insanlar demokratik yöntemler vasıtasıyla yaşam koşullarını iyileştirme umudu taşımıyorsa, demokrasiyi desteklemekte isteksiz davranabileceklerdir. Burada sorun yalnızca demokrasinin kalitesi sorunu değil, her şekilde demokrasinin sürdürülebilirliğidir (Beetham vd., 2005: 105).

Lipset (1959: 83–84) iktisadi gelişmenin demokrasi üzerindeki etkisinin, birbiriyle ilişkili olan siyasal, kültürel ve toplumsal yapıdan etkilendiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda iktisadi gelişme toplumsal tabakalaşma yapısının şeklini, aşağı sınıf tabanına doğru genişleyen sivri bir piramit olmaktan kurtarır, ortası şişkinleşen bir elmas kesitine benzeterek orta sınıfın siyasal rolünü etkilemektedir. Söz konusu sınıf, ılımlı ve demokratik partileri özendirip aşırı grupları cezalandırarak çatışmaları yumuşatmaktadır. Böylece anti-demokratik parti ve ideolojiler törpülenmektedir. Yukarı sınıfın siyasal değer ve davranışları da ulusal gelire bağlı olarak değişmektedir. Bir ülkede yoksul ve aşağı sınıfların hayat standartları ne kadar düşükse, yukarı tabakaların aşağı tabakaları toplumdan dışlayarak alt sınıf olarak nitelendirmek için duydukları baskı da o kadar büyük olmaktadır. Üst sınıflar ile alt sınıfların yaşam standartlarındaki fark bunu psikolojik olarak gerekli kılmaktadır. Söz konusu durumda üst tabakalar alt tabakaların, özellikle iktidarı paylaşma hakkının olmasını kabul etmemektedirler. Yukarı tabakalar yalnızca

kendileri demokrasiye karşı olmakla kalmazlar, aynı zamanda aşağı sınıfların aşırı tepkilerinin yoğunlaşmasına da yol açmaktadırlar.

Lipset (1959: 48), bir ulus ne kadar zenginse demokrasiyi sürdürme sansı o kadar fazladır şeklindeki ifadesiyle iktisadi gelişmenin demokrasi üzerindeki etkisine de işaret etmiştir. Lipset’e (1959: 78–9) göre iktisadi kalkınma, okuryazarlık oranını ve eğitim seviyesini yükseltirken; eğitim sayesinde insanların bakış açıları gelişip anlayışlı olma özellikleri artmakta ve radikal doktrinleri benimsemekten uzaklaşmaktadırlar.

Huntington (1993: 66) ise demokratik rejimle ekonomik gelişmişlik ilişkisine farklı bir açıdan yaklaşmakta, demokratik rejime geçiş için belirli bir miktarda ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olunmasının şart olduğunu ifade etmektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında demokrasi ile ekonomik gelişmişlik arasında bir ilişki olduğu açıktır. Müreffeh toplum, ekonomik özlemlerin yanı sıra demokratik özlemlerin de gerçekleştirilebildiği bir toplumdur (Doğanay, 2005: 5) düşüncesinden hareketle demokrasi ve gelişme arasındaki bağlantı oldukça kuvvetlidir.

d. Tarihsel Etmenler

Demokrasi yeni bir kavram olmamakla birlikte günümüzde daha sıklıkla vurgulanan bir kavramdır. Demokrasi bugünkü anlamına gelene kadar farklı tarihsel süreçlerden geçmiştir. Genel olarak baktığımızda bugünkü demokrasiye geçişi üç aşamada inceleyebiliriz; birinci aşama antik kent demokrasisi, ikincisi temsil anlayışına göre oluşturulan modern demokrasi, üçüncüsü ise şehir devletlerinden ulusal demokrasiye geçilen sürecin benzeri olan, ulus ötesi birleşimlerle değişen demokrasidir. Günümüz demokrasisine geçişte “antik kent demokrasisi”, “modern demokrasi” ve “ulus ötesi demokrasi” olmak üzere üç büyük dönüşüm yaşandığını ifade edebiliriz (Yılmaz, 2004: 224).

Ortaçağ’da coğrafi keşiflerin yarattığı bilgi ve servet birikimi, Rönesans’ın bireyi inşaaya başlaması, Reform’un sekülerizasyon yaratması, ulus ve ulusal pazarın kurulmaya girişilmesi demokratikleşmenin tarihsel arka planını oluşturmaktadır.

Akıl-doğa ilişkisinden yaratılan Bilim devrimi, İngiliz (Püriten) Devrimi, Amerika ve Fransız Devrimleri yeni Avrupa'yı ortaya çıkaran çok önemli gelişmeler yaratırken, pozitivizm, darwinizm ve materyalizm gibi temel kavrayış ve düşünce modelleri ile liberalizm, rasyonalizm ve komünizm şeklinde adlandırılan siyasal yönleri de oldukça güçlü düşünce akımlarını ortaya çıkarmıştır. Modernite olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte, Antik Yunan'da varlığını tespit ettiğimiz demokrasi de, modern haliyle büyük ölçüde Avrupa ülkelerinde yaşanan değişim, gelişim ve mücadelelerin sonucunda tarih sahnesinde yeniden yerini almıştır (Özdemir vd., 2006:263-264). Bu noktada demokratikleşme sürecinin Avrupa ülkelerinde daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesi bu tarihsel arka plandan kaynaklanmaktadır.

3. Demokratikleşme Sürecine İlişkin Farklı Yaklaşım ve Teoriler

Demokratikleşmeyi etkileyen birçok unsur vardır. Bu unsurların herbiri ayrı bir teoriyi ortaya çıkarmıştır. Bu başlık altında Demokratikleşme sürecinde rol oynayan etmenlere ilişkin farklı yaklaşımlar ele alınacaktır.

a. Modernleşme Yaklaşımı

1950'lerin sonu 1960'ların başlarında Soğuk Savaş'la beraber ortaya çıkan uluslararası sistemin karmaşık yapısını anlamaya ve dönüştürmeye yönelik kaygılar modernleşme kuramcılarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Usul, 2008: 479). Modernleşme kuramları, genel olarak siyaset alanındaki liberal ideolojiden ve sosyoloji bilimindeki işlevselci yaklaşımdan etkilenmiştir. Modernleşme kuramları, temel olarak gelişme sürecinde bir ülkenin iç dinamiklerine öncelik tanımıştır (Cırhinlioğlu, 1999: 15).

Modernleşme teorisinin temel varsayımı, son aşamasının demokratikleşme olduğu bir süreç olmasıdır. Modernleşme, siyasi yapıların diğer yapılardan ayrılma ile sosyal yapıların kademeli bir farklılaşma ve uzmanlaşması oluşur. Sanayileşme kentleşme, eğitim, iletişim, seferberlik, siyasi birleşme ve benzeri birçok zincirden oluşur. Bu sosyal değişikliklerin ilerici birikimi demokratikleşme açısından hazır bir toplum oluşturur (Przeworski and Limongi, 1997: 156-157).

İlk modernleşme kuramları, sosyolojinin ilk kuramcıları tarafından ortaya atılan teorilerdir. Bu kuramcılar doğa bilimlerinden etkilenmişlerdir. 18. yüzyıldaki düşünce bu kuramların kaynağını oluşturmaktadır (Altun, 2002: 88). Klasik modernleşme kuramcıları olan Weber ve Durkheim 1960'larda modernleşme kuramlarının temelini oluşturmuşlardır.

Modernleşme kuramcılarının etkilendiği klasik sosyologların başında gelen Weber, çalışmalarını rasyonalite üzerine oluşturmaktadır. Kapitalizmle Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiyi ifade eden Weber (2005: 94), ekonomik bir sistem olan kapitalizmin ve modernitenin Avrupa'da oluşmasını rasyonellikle ifade etmektedir.

Durkheim'de Weber gibi 1950'lerde oluşturulan modernleşme kuramlarına esin kaynağı olmuştur. Durkheim (1965: 408-409), iki farklı toplum tipinden bahsetmektedir. Bunlardan ilki geleneksel toplumdur. Durkheim, geleneksel toplumu; ekonomik organizasyon bakımından basit, halkı çiftçi ve köylülerden oluşan, aynı tür üretim yapan, aynı şeylerle ilgisi olan kimselerin oluşturduğu toplum olarak tanımlar. Diğer toplum tipi ise modern toplumdur. Geleneksel toplumların evrimiyle ortaya çıkan modern toplum tipinde organik dayanışma söz konusudur. Ona göre birincil ilişkilerin ve tarımsal aktivitenin olduğu geleneksel toplum tipinin aksine modern toplumlar, farklılaşmaya ve endüstrileşmeye dayanmaktadır.

Modernleşme konusunda özellikle Soğuk Savaş sonrasında farklı düşünürler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Eisenstadt'dır. Eisenstadt, modernleşme sürecini 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda meydana gelen değişimleri ve 19. yüzyıl ile 20. yüzyılları arasında Güney Amerika, Asya ve Afrika'da meydana gelen süreçleri ifade etmek için kullanmaktadır. Eisenstadt (2007: 12) geleneksel ya da premodern (modern öncesi) toplumları, modern toplumların bir alt basamağı şeklinde görmektedir. Yani modern toplumlar kendisinden önceki geleneksel toplumların değişmesiyle ortaya çıkan toplum tipleridir.

Eisenstadt'a (1964: 580) göre modernleşme, toplumsal hareketliliğe, kurumsal alanda meydana gelen farklılaşmaya, uzmanlaşmaya ve daha geniş, karışık

ve yoğun toplumsal mekanizmaya denk gelmektedir. Modern toplum, farklı bürokratik örgütlemenin olduğu, seçme ve seçilme faaliyetlerin yapıldığı, ekonominin pazar mekanizmasına dayandığı bir toplum biçimidir.

Eisenstadt'a (2007: 15) göre siyasi modernleşme, ideolojiye dayalı siyasete geçiştir. Eisenstadt, seçme ve seçilme hakkı, yasal ve idari düzenin kökleşmesi gibi öğeleri modern siyaset içinde ele alır. Devletler, faaliyet alanı genişleyerek toplum, merkezi idare ve siyasi erkin yoğunlaştığı alan olmuşlardır. Modernleşmeyle birlikte toplumlar, yavaşta olsa demokratik olmaya başladılar. Eisenstadt'a (2002: 146) göre tam bir modernleşme siyasi, kültürel ve ekonomik alanda meydana gelen değişimlerin tamamlanmasıyla ortaya çıkar. Eisenstadt, modernleşmenin evrensel bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Modernleşmeyle bütün toplumların, modern batılı devletleri örnek alarak liberal ve kapitalist bir düzende birleşeceklerini ifade etmektedir. Eisenstadt (2007: 7), her ne kadar modernleşmenin evrenselliğine vurgu yapsa da modernleşmenin farklı başlangıç noktalarına sahip olduğunu da ifade eder. Bir toplumsal değişme süreci olan modernleşmenin toplumsal arka planları, toplumdan topluma değişmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer düşünür ise Rostow'dur. Bütün toplumları gelişimini beş döneme ayıran Rostow, modernleşmenin kaçınılmazlığına vurgu yapan bir iktisatçıdır. Diğer modernleşme kuramcıları gibi evrimci ve Avrupa merkezli bir anlayışa sahiptir. Rostow, geleneksel toplum, hazırlık aşamasındaki toplum, harekete geçme aşamasındaki toplum, iktisadi aşamadaki toplum ve kitle toplumu olmak üzere toplumları toplumsal ve iktisadi olarak beş aşamada değerlendirmektedir (Rostow, 1999: 17).

Rostow'un ekonomik aşamalarının ilki geleneksel toplum aşamasıdır. Bu toplum aşamasında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin az ve ekonominin tarımsal faaliyetlere dayandığı Newton öncesi toplum anlayışına sahip toplum tipidir. Bu toplum tipi, geleneklerin hakim olduğu, kısmen de olsa dinamik bir yapının olduğu bir toplum tipidir. Aile ve klan bağlarının güçlü olduğu ve bireyin grup içinde silik kaldığı toplumsal organizasyondur. Rostow'a göre bir toplumda ileriye dönük gelişmeler için zamana ihtiyaç vardır. Kalkış aşaması, bu ihtiyaç çerçevesinde

yapılandırılmaktadır. Rostow, kendi iç dinamiklerinden hareketle meydana gelen gelişmelerin sadece İngiltere’de ortaya çıktığını ifade etmektedir. Rostow’a göre İngiltere ve İngiltere tarafından zengin olan ülkelerin gelişmesini sağlayan etmen teknolojidir. Bu aşama gelişmeyi engelleyecek etkenlerin kaldırıldığı ve harekete geçildiği aşamadır. Ekonomik gelişmeyi sağlayacak yatırımlar bu aşamada gerçekleşir. Örneğin yeni sanayi kolları bu aşamada hızla gelişmektedir. Harekete geçme aşamasıyla beraber artık toplumlar da olumlu anlamda gelişme görülmektedir. Yeni sanayi kolları ile birlikte toplumda iktisadi anlamda bir iyileşme ortaya çıkar. Milli gelirin yüzde yirmilik kısmı yeniden yatırım için ayrılmaktadır. Bu aşamada ekonomik faaliyetler, uluslararası bir nitelik kazanır. Bu dönemde yeni ürünlere ihtiyaç olur ve bu ihtiyaçları karşılamak için yeni ihraç malları üretilir. Rostow’a göre son aşama ise kitle tüketimi aşamasıdır (Rostow, 1999: 17-25).

Ekonomik kalkınma ile demokrasi arasındaki ilişkiye vurgu yapan Lipset’e göre (1986: 29) demokrasi ekonomik gelişme düzeyiyle ilişkilidir. Bir ülkenin gelişmişlik durumu ne kadar yüksekse demokrasiyi yaşatmaansı o kadar yüksektir.

Lipset’in hipotezinden esinlenerek, modernizasyon ve zenginliğin demokrasiye elverişli faktörler olmakla birlikte okuma-yazma ve eğitim, kentleşme ve varlığı daha yüksek oranda kitle iletişim araçları da demokrasi açısından önemli olgular olduğu ampirik birçok çalışma ile desteklenmiştir. 1971 yılında Robert Dahl (1971: 65) tartışma götürmez bir şekilde bir ülkenin sosyoekonomik düzeyinin yüksek oluşunun demokrasi olasılığını arttırdığını vurgulamaktadır.

Ekonomik gelişmişlik ile demokrasi arasındaki ilişkiye vurgu yapan Prezeworski (1996: 39-55) ise ekonomik gelişmenin demokratik dönüşümden ziyade demokrasilerin dayanaklılığıyla ve uzun verimliliğiyle ilişkili bir değişken olduğunu vurgulamaktadır.

Modernleşmenin temelinde akılcı ve pozitivist anlayışın benimsenmesinin yattığını belirten Lerner (1964: 46) Batı’da görülen kentleşme, okuryazarlığın artmasına; okuryazarlık, kitle iletişim araçlarının etkin konuma gelmesine; kitle iletişim araçlarının etkililiğinin de daha geniş bir ekonomik ve toplumsal katılıma yol

açtığını ifade etmektedir. Batıda evrilen modernleşme modeli, izlenecek bir örneklik olarak, ırk, renk ya da dinlerine bakılmaksızın diğer toplumlarda takip edilmektedir ve edilmelidir.

Modernleşmenin temelinde kentleşmenin yattığını belirten Lerner (1964:49-71) geleneksel toplumları, geçiş aşamasındaki toplumları ve modern toplumları; Okuma- yazma oranları, kentleşme biçimleri, medya ile ilişkileri, siyasi katılım oranları, empati geliştirebilme özellikleri çerçevesinde birbirinden ayırt eder.

Demokrasi üzerine bir inceleme yapan ve onun modernleşmeyle ilişkisini inceleyen Nick Hewlett'a (2000: 166–167) göre ise demokrasi, kabaca Fransız İhtilali'nden beri modernitenin şüphesiz en başarılı ideolojilerinden biri olmuştur. Bir ideolojinin ulusların, devletlerin ve hatta bazı durumlarda da uluslararası örgütlerin, hükümetlerini düzenlemek için en iyi yol olması; bir ideolojinin, bütün zamanlar için geçerli olması ile çelişmektedir. Bu nedenle bir ideolojinin bir siyasal örgütlenme biçimi olmaktan çok, sadece belirli şartlarda ve belirli zaman dönemlerinde meşru görünen fikirler bütünü olduğu unutulmamalıdır. Gerçekte de demokrasinin sıkça gündemde olması, nispeten yakın zamanlarda gerçekleşmiştir. Akıl, yurttaşların eşit hakları, kanun önünde eşitlik, bireysel özgürlük, ifade ve siyasi örgütlenme özgürlüğü, din, doğum, sınıf gibi unsurlar aydınlanma ile birlikte gündemde yerini almış ve çoğu ülkede iyi hükümetin moda sözcükleri haline gelmiştir.

Ancak demokratikleşme ile ekonomik düzey arasındaki ilişki daima doğru orantılı olamamaktadır. Örneğin Arjantin, kısmen Tayvan ve Güney Kore'deki gibi, yüksek kişi başına gelire sahip olmalarına rağmen uzun yıllar otoriter rejimle yönetilmiştir. Ekonomik refah ve demokrasi arasındaki ilişkiyi çözümlemeye çalışan Adam Przeworski ve Fernando Limongi'nin (1997) artan zenginlik demokrasiye yol açtığı iddiasına karşılık, bazı zengin otoriter sistemlerin artan zenginliklerine rağmen otoriter kalmaya devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, bir ülkenin belirli bir zenginlik düzeyine ulaştığında istikrarlı bir demokrasi sürdürmesi ve kişi başına düşen 6.000 dolar civarındaki gelir ile demokratik ve demokratik olmayan ülkeleri karşılaştırmak olası değildir. Özetle, ekonomik zenginlik ve demokrasi arasında bir ilişki vardır, ama düzgün ve doğrusal bir ilişki değildir.

Güney Amerika'ya ilişkin analizinde Guillermo O'Donnell (1973), Lipset'in bu tezine karşılık farklı bir argüman geliştirmiştir. Ona göre otoriter rejimlerde, modernleşme en yüksek düzeyde gibi görünebilir. 1960 ve 1970'lerin başında bazı Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen endüstriyel modernleşme süreci halkın çoğunluğundan ziyade daha çok otoriter sistem elitlerini etkilemiştir. Ekonomik büyüme eğitim düzeyi yüksek güçlü bir orta sınıf ve daha canlı bir sivil toplum getirmekte ve tüm bu faktörler de demokrasiyi teşvik açısından yardımcı olmaktadır. Ancak, 1970 ve 1980'lerde birçok Latin Amerika ülkelerindeki askeri rejimlerin gösterdiği gibi ekonomik büyüme mutlaka demokrasiye yol açmaz (Sorensen, 2008: 79).

Tüm bu açıklamalar ışığında Modernleşme kuramına baktığımızda, meydana gelen değişimleri kontrol altına almak için modernleşme kuramı, siyasal alanda "liberal demokrasiyi" iktisadi alanda ise "kapitalizmi" savunur (Karatepe, 2009: 19). Ayrıca modernleşme, doğal bir tarihsel sürecin eşliğinde gerçekleşebilecek bir durum olmaktan ziyade, Batı modelini izlemek suretiyle başarılabilecek bir ödevi nitelediği görülmektedir (Altun,2002:185).

b. Yapısalcı Yaklaşım

Modernleşme kuramının yalnızca ekonomik gelişmişlikle demokratik pekişme arasındaki ilişkiye dayalı basit yöntem olarak algılanması, bu kuramın dünyayı ve siyasal rejimleri açıklamakta yetersiz kalmasına neden olmuş ve bunun sonucunda 1960'larda Barrington Moore önderliğinde yapısalcı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Demokrasinin ve diktatörlüğün kökenlerini toplumsal yapılarda arayan Barrington Moore'a (2003: 492) göre köylülerle işçilere karşı kentteki ve kırdaki üst sınıfların çıkarlarının çakıştığı yerlerde, demokrasiye elverişli olmayan bir sonucun doğması olasılığı yüksektir. Moore (2003: 486), demokrasinin varlığını burjuva sınıfının etkinliğine bağlamaktadır. Üst sınıfların monarşik yapılarla güçlü bağları ve tarımın ticari bir boyut almaması, gelişimin önündeki en önemli engellerdendir.

Tarihsel süreçte her ulusta farklı sınıfsal yapılar oluşmuştur. Moore'a göre burjuva sınıfının oluşumu bu anlamda en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratik gelişim ve güçlü bir burjuvazi yakından ilişkilidir. Moore bunu çok ünlü deyişiyle şöyle ifade etmiştir: “Burjuva yoksa demokrasi de yoktur” (Moore, 2003: 9). Moor'a (1966: 318) göre güçlü ve bağımsız bir sınıf parlamenter demokrasinin gelişmesinde vazgeçilmez unsurlardır.

Moore (2003) araştırmasında modern ulusların üç farklı sosyal kökeninden bahsetmektedir. İngiltere, ABD ve Fransa'da olduğu gibi kapitalist demokrasiye götüren burjuva devrimleri; Almanya ve Japonya'da olduğu gibi faşizme götüren başarısız burjuva devrimleri ve Rusya ve Çin'de olduğu gibi komünizme götüren köylü devrimleridir.

Almanya'da Bismarck ve Japonya'da Stein-Hardenberg reformları ve Meiji devrimleri ile otoriter politikalar sanayileşmenin seyrini hızlandırmıştır. Her iki ülkede Moore'un argümanına göre toprak üst sınıfı modern çağ içinde siyasi otoriteleri devam etmiştir. Onlar zayıf burjuvazi içinde militarizm, milliyetçilik ve yayılmacılığının kararlı bir siyasi ittifakını pekiştirmişlerdir. Bu ittifak geliştirmekte olan sanayileri ve büyük emlak tarifelerini korumuştur. Bu ülkelerde demokrasi baskıcı ortamda üst sınıfın çıkarlarını koruması nedeniyle başarısız olmuştur. Devlet önderliğindeki modernleşme ve zayıf burjuvazinin olduğu Rusya ve Çin gibi ülkelerde köylü tabanlı devrim sonrası oluşan komünist diktatörlüklerde modernleşme atılımları tam olarak başarılı olmamıştır (Berndhard,2005: 4-5).

Moore'un başlattığı yapısalcı akımı sürdüren Evelyne Huber, Dietrich Rueschemeyer ve John D. Stephens'in (1993) yaptıkları çalışmada sınıfsal çatışmaların yanı sıra devlet-toplum ilişkisini ve devletin yapısını ve bir de uluslararası sistemdeki güç dengelerini denkleme katmışlardır. Yapısalcı ekolü takip eden yazarların örneklerle pekiştirerek öne sürdükleri temel argüman, kapitalist gelişimin ve sonrasında işçi sınıfının örgütlü muhalefetle ortaya çıkmasının demokrasinin ilerlemesinde faydalı olduğudur. Zira kapitalistleşme sürecinde aristokrasi ve feodal güçlere karşı konumlarını geliştiren burjuvazi ve işçi sınıfı; 20. yüzyılın başlarında öncelikle oy hakkı edinebilmek için uğraş vermiş ve bu

amaçlarına ulaşmışlardır. Bu nedenle halkın kendi kendini yönetmesi olarak bilinen cumhuriyet yönetimleri ve demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişmesinde kapitalist üretim metodunun dolayısıyla kentleşmenin, sanayileşmenin büyük etkisi olmuştur.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi yapısalcı yaklaşım demokratikleşme sürecinde toplum içinde sınıfsal yapıları dikkate almıştır. Toplumsal yapı içinde bulunan bu sınıflar, kimine göre burjuvazi eliyle kimine göre ise işçi sınıfının örgütlü muhalefetiyle demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuşlardır.

c. Elitist Yaklaşım ya da Geçiş Teorisi

Demokratikleşme kuramları içinde diğer bir yaklaşım ise Elitist ya da geçiş teorisidir. Elit teorisyenleri içinde önemli bir yere sahip olan Gaetano Mosca, demokratik elit teorisinin öncüsü olarak kabul görmüştür. Elit teorisyenleri içinde, kuvvetler ayrımı konusuna da değinen Mosca'ya (1939) göre, yönetici sınıfın nitelik ve yapısı, toplumun siyasi yapısının belirlenmesinde oldukça büyük önem taşır.

Mosca'nın (1939), siyasi analizinde özellikle iki siyasi sistem ki bunlar feodal ve bürokratik rejimlerdir, önemli bir yer tutar. Bunun yanında hükümet faaliyetlerinin kamuoyu önünde tartışılması, bireysel hak ve özgürlükler ve basın özgürlüğü gibi konular da siyasi analizinde önem taşır. Aynı şekilde kuvvetler ayrımı ve seçimler de demokratik rejimler için hayatidir. Demokratik devlet çatısı altında yönetici sınıf açık ve kesin bölümlere ayrılmıştır. Bu sayede, gücün başka güçler tarafından kontrol edilebilmesi olanağı ortaya çıkmaktadır. Gücün, öteki güçlerce kontrol edilmesi, demokratik rejim için zorunluluktur. Aksi takdirde, böylesi bir ortamda seçimler yalnızca seçilmiş parlamentoları iş başına getirmekle kalmaz, seçimle iş başına gelmiş politikacıların diktatörlüğüne de yol açabilir. Bu nedenle, yargının ve bürokrasinin bağımsızlığı hayati bir önem arz eder. Ancak bağımsız bir yargı ve bürokrasi sayesinde böylesi çok ciddi tehlikelerin önüne geçilebilir. Daha demokratik bir sistem yaratabilmenin en temel kuralı, yönetici siyasi elitlerin gücünü, öteki bağımsız elitler tarafından kontrol edip dengelemektir.

Mosca, bu yaklaşımında devlet yönetimi içinde bulunan yönetici elitlerin güçlerinin kontrol altında olması ile demokratik bir yönetimden bahsedilebileceğini ve böyle bir ortamda demokrasinin devam edebileceğini savunmaktadır. Bunun içinde kuvvetler ayrılığı önemli bir unsurdur. Bu yaklaşım otoriter rejimlerin oluşmasına engel olması açısından önemlidir.

Avusturyalı Sosyolog Schumpeter (1992) de demokratik teori içinde önemli bir yere sahiptir. Schumpeter devlet elitlerinin bağımsızlığının yanı sıra devlet dışı elitlerin bağımsızlığına da büyük önem vermektedir. Schumpeter'in analizinde, bağımsız elitlerin dengeleyici gücü çok büyük önem taşır. Çünkü seçmenlerin, seçilmiş politikacıları kontrol edebilmesi gibi bir olanak yoktur. Bu durumda, seçimle iş başına gelmiş olanlar ancakve ancak, bağımsız elitler tarafından kontrol edilebilir. Bu kontrol edici ve dengeleyici elitlerin başında ise bağımsız akademik, yargı, bürokrasi ve medya elitleri gelir.

Schumpeter, halkın karar verme sürecine katılımı konusuna da değinmektedir. Ancak halkın karar verme sürecine yaygın ve etkin olarak katılımı hiç de gerçekçi olmayan bir varsayımdır. Bu teoriye göre demokrasi, halk tarafından değil, seçilmiş elitler tarafından yönetim esasına dayanan bir rejimdir (Etzioni, 1993: 60).

Fransız sosyoloğu ve liberal düşünürü Aron (1950) da, Schumpeter gibi devlet ve devlet dışı elitlerin bağımsızlığı konusuna büyük önem vermektedir. Aron'a göre elit evrensel bir olgudur ve elitlerin gücü de, etkin ve kaçınılmazdır. Toplumların elit yapısı, toplumların sosyal yapılarının sıradan yansımastan çok daha farklı ve öte bir anlam taşır. Zira toplumların elit yapısı, genel sosyal yapıyı da etkileyebilecek bir güce sahiptir (aktaran Etzioni, 1993: 61).

Geçiş teorisi 1970'lerde Dankwart Rustow'un ünlü "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model" makalesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. "Transitionalist Approach" adı verilen bu kuramda demokratikleşme siyasal elitler arasındaki bir pazarlık süreci içerisinde incelenmiştir. Rustow bu süreci demokratik dönüşüm modeli olarak ifade etmektedir.

Rustow'un benimsediği dinamik demokratik dönüşüm modeli, demokratik rejimler arasındaki farklılıkların anlaşılmasında yardımcı olmakla birlikte geçiş sürecini kısa bir zaman dilimi değil de belki nesiller gerektiren bir süreç olarak tanımlamaktadır. Demokratik dönüşüm sürecini, arka plan koşulları, hazırlık evresi, karar evresi ve alışkanlık evresi olarak dört ana aşamaya ayıran Rustow (1995: 67-79), demokratikleşme süreci için arka plan koşulu olarak vatandaşların hangi siyasi topluluğa ait oldukları konusunda herhangi bir karmaşanın olmamasını göstermektedir. Hazırlık evresinde ise dinamik demokratikleşme sürecine göre esas olan sürekli ve sonuca varmamış siyasi bir mücadelenin varlığından bahsetmektedir. Rustow bu tarz mücadelelerin genellikle yeni elit sınıfların doğmasından ötürü ortaya çıktığını iddia etmektedir. Siyasi mücadelenin nedenleri ise durumlara göre değişkenlik göstermektedir ve bu yaklaşıma göre demokrasi bu mücadele sürecinde amaç değil, mücadelenin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğulculuktan ziyade kutuplaşma olarak tasvir edilen bu siyasi mücadele, siyasi liderlerin birlik içinde farklılıkları kabul etmesi yani alışkanlık evresi olarak tanımlanır. Hayati demokratik prosedürlerin uygulanmaya başlaması ise alışkanlık evresidir ki bu evrede demokratik mekanizmalar başarılı bir şekilde sorunları çözer ve güven artar, bu durum siyasi aktörlerin demokratik yöntemlere daha çok yönelmesini beraberinde getirir ve son olarak toplumun büyük bir kısmı partiler ve sivil toplum örgütleri ile demokratik sisteme entegre olurlar.

Genel olarak bu teoriye göre, demokratikleşme siyasi elitler eliyle olmaktadır. Bu elitlerin demokratikleşme sürecinde etkin ve aktif rol oynadığını savunan bu yaklaşım, yapısalcı yaklaşımdaki gibi demokratikleşmeyi belli bir sınıfın çabaları ile değil de siyasi elitlerle ilişkilendirmektedir.

d. Kültürel Yaklaşım

Demokratikleşme konusunda ileri sürülen bir diğer yaklaşım ise kültürel yaklaşımdır. Demokratikleşme üzerine yapılmış kültürel açıklamaların ilk örneklerinden biri Max Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinde görülebilir. Bu eserde Weber (1985: 15), Protestan ahlakı ile kapitalizmin dolayısıyla batılı anlamıyla demokrasinin gelişmesinde bir paralellik kurmakta ve

Katolik inanca mensup toplumlara, topluluklara kıyasla kültürel anlamda daha bireysel ve bireyci, daha özgür ve girişimci insanlar yetiştiren Protestan ülkelerde demokrasinin yeşermesinin ve geliştirilmesinin daha kolay olduğunu ileri sürmektedir. Weber, elde etme güdüsü, kazanç tutkusu ve kuru kar hırsının kapitalizmle hiçbir biçimde aynı şey olmadığını; kapitalizm olsa olsa bu irrasyonel güdülerin dizginlenmesi, en azından rasyonel olarak dengelenmesiyle özdeş olabileceğini savunmaktadır

Modern Endüstriyel Kapitalizm'in ruhu ile "Protestan Ahlak" arasındaki bağ Protestanların inançları ve üretkenliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Şöyle ki Protestanlar çok çalışıyor ve sermaye biriktiriyorlardı. İnançlarından dolayı da biriktirdiklerini ölçsüz harcamıyorlar ve servetlerini atıl bırakmıyorlardı. Sonuçta, yatırım yaparak, bedensel zevkleri yadırgadılar ve ekonomik düzen yarattılar (MacRae, 1985: 59).

Weber'in Protestan Ahlak ile açıkladığı ve demokratikleşmenin kültürel boyutunu ele aldığı bu yaklaşımın ardından demokratikleşme konusundaki kültürel açıklamaların yeniden gündeme gelmesi 1960'lı yıllarda Gabriel Abraham Almond ve Sidney Verba'nın "The Civic Culture" ve benzeri eserleriyle olmuştur. Almond ve Verba (1989: 199,226,253,289), Amerika, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika ülkeleri üzerinde yaptıkları araştırmada gelişmiş demokratik toplumlarda sivil demokratik kültürün daha ileri seviyede olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu ülkelerde yapılan sayısal araştırmalarda sivil toplum örgütlerinin ve üyelerinin sayısı ve toplam nüfusa oranı, seçimlere katılım oranı ve daha birçok unsur daha az demokratik olarak kabul edilen toplumlara göre çok yukarılarda çıkmıştır.

Almond ve Verba (1989: 307-315) toplumları temel olarak üç kategoriye ayırırlar. İlk ele aldığı toplum yapısı, henüz modernleşmemiş dolayısıyla siyasal aktör ve kurumların henüz tam anlamıyla oluşmadığı ve kurumsallaşmadığı ilkel cemaatler olarak nitelendirilmiştir. İkinci toplum yapısını ise "teba" olarak nitelendirmiştir. Bu toplumlarda siyasal hayat ve aktörler kurumsallaşmış olmasına karşın bu kurumsallaşma demokrasi yönünde olmamış ve halk karar alma sürecinden dışlanan pasif bir kitle haline getirilmiştir. Üçüncü toplum ise batı tipi katılımcı

toplumlardır. Bu toplumlar demokrasinin ve demokratik sivil kültürünün davranışsal ve tutumsal olarak halka yerleştiği ve demokrasinin “şehirdeki tek oyun” haline geldiği gelişmiş ülkelerde görülmektedir.

Almond ve Verba’nın (1989: 307-315) yaptıkları araştırmaya göre İtalya’da toplumdan izole edilmiş ve yabancılaşmış bir politik kültür vardır. Almanya’da ise geçmiş siyasi kültürün etkisi ile çift partili yapıda genel sosyal normlara güven konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Amerika’da ise katılımcı bir politik kültür vardır. İngiltere’de ise politik kültür şehir kültürüne yakındır. İngiltere’de uyumlu bir kent kültürü vardır. Bu noktada toplumların kültürel yapıları demokratikleşme için belirleyici unsur olarak görülmektedir. Batı tarzı toplum yapısında katılımcı olması sebebi ile demokratikleşme daha hızlı gerçekleşmektedir.

İtalya üzerine yapılan başka bir araştırmanın da kültürel yaklaşıma önemli bir katkısı olmuştur. Yapılan araştırmada Kuzey İtalya ve Güney İtalya’daki demokratik gelişmişlik farklılıkları kültürle açıklanmaya çalışılmakta ve daha feodal, daha az sanayileşmiş ve şehirleşmiş, sivil toplumun gelişmediği, dinsel ve geleneksel davranış biçimlerinin yoğun olarak devam ettiği Güney İtalya’nın bu özelliklerini demokratik geri kalmışlığının nedeni olarak ortaya koyulmaktadır (Boix and Daniel,1996: www.harward.edu.tr).

Robert A. Dahl, sosyal-ekonomik kurama, siyasi kültürel faktörleri eklemiştir. Dahl (1971: 220,251), demokrasinin etkin işlediği toplumları modern, dinamik ve çoğulcu toplumlar olarak nitelemiştir. Dahl, ülkelerin ne kadar demokratik olduklarını belirlerken öncelikle iki ölçüme başvurmaktadır. Bunlardan ilki, seçme hakkına sahip yetişkin nüfusun seçime katılma derecesi; ikincisi de, Dahl’ın “contestation”olarak nitelendirdiği siyasi partilerin veya çıkar gruplarının seçimlerdeki rekabet derecesidir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında kültürel yaklaşıma göre ülkedeki siyasal sürecin işleyişinin anlaşılması ve toplumsal yapının analiz edilebilmesi için, sosyo-kültürel yapısına ilişkin gösterge ve değerler de iyi incelenmelidir. Ancak böylece insanların değer sistemleri ortaya konabilir ve onların siyasal olayları algılama ve

yorumlama biçimleri konusunda çıkarımlar yapılabilir. Bu çıkarımlar sonucunda varılan sonuç ise demokrasi kültürünün geliştiği ülkelerde ki bunlar özellikle batı toplumlarında görülmekte demokratikleşmenin daha hızlı gerçekleştiğidir.

e. Dalga Teorisi

Demokratikleşme konusu özellikle 1970’li yıllardan sonra araştırma konusu olmuştur. Bu konuda yapılan araştırmaların en önemlisi Huntington’un “demokratikleşme dalgaları” adlı araştırmasıdır. Huntigton demokratikleşme teorisini üç dalga halinde açıklamaktadır. Huntington’a göre (1993: 11-14) ilk demokratikleşme dalgası Amerika’da 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve bunun sonucunda 30’dan fazla gelişmiş demokratik rejim ortaya çıkmıştır. İlk dalga ekonomik ve sosyal gelişme süreçleri, İngiliz kolonilerinin bağımsızlıklarını kazanması, Birinci Dünya Savaşı’nda Batılı güçlerin zafer kazanması ve eski kıta Avrupa güçlerinin çökmesiyle şekillenmiştir.

İkinci dalga ise II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra müttefik devletlerin işgal ettikleri yerlerde demokratikleşme siyaseti ile başlamış ve 1960’lı yıllarda kolonileşmenin bitmesiyle de hız kazanmıştır. Bu demokratikleşme dalgasında siyasal ve askeri faktörler, İkinci Dünya Savaşı’ndan Batılı müttefiklerin galip ayrılması ve kolonileşmenin kaldırılması etkili olmuştur. Üçüncü dalganın demokratikleştiricilerinin bir kısmının görece yüksek sosyoekonomik bir gelişme durumunda otoriter devletten demokrasiye geçtikleri görülmektedir (Schmidt, 2002: 303). Huntington üçüncü demokratikleşme dalgasından hareketle demokrasinin yaygınlaşmasında dış demokratikleştiricilerin çok önemli olduğu tezini ileri sürmüştür. Ona göre (1993: 280-284) batı dünyasındaki demokratik devletler İngiliz ve Amerikan nüfuzuna dayanmış, batı dünyasının dışında kalanlar ise Anglo-Amerikan çabalarının ürünü olmuştur. Aynı zamanda küresel alanda demokrasilerin yükselmesi ve gerilemesi güçlü demokratik devletlerin yükselme ve gerilemeleriyle paralellik oluşturmaktadır.

Üçüncü demokratikleşme dalgası ise 70’li yılların ortasından 80’li yılların sonuna kadar devam eden bir süreçte, bazı Avrupa ve Latin Amerika devletlerinin

demokrasiye geçmeleri şeklinde olmuştur. Bu dönemde demokratikleşen devletlerin her biri diğerlerinden, hem ekonomik, hem siyasi, hem de kültürel olarak farklılık göstermişler. Bu nedenle üçüncü demokratikleşme dalgasını diğerlerinden farklı olarak bazı faktörlere indirgemek esasen daha zordur.

1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla sosyalist bloğun çökmesi sonucu Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin ve eski SSCB'nin demokrasiye geçme çabaları üçüncü demokratikleşme dalgasının bir devamı niteliğinde sayılsa da, bazı araştırmacılar bunu “dördüncü demokrasi dalgası” olarak adlandırmışlardır (Schmidt, 2002: 301).

f. Küresel Üstünlük Yaklaşımı

Son yirmi yıl içinde dünya da etkisini gösteren küreselleşme, siyasi, sosyal ekonomik, kültürel birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Günümüzün küreselleşen dünyasında, egemenlik, artık, ulusal, uluslararası ve ulus aşırı örgütler arasında paylaşılan, karmaşık ve çoğullaşmış bir yapıya kavuşmuştur (Held, 1995:194-196). Küreselleşme sürecinin batı dışı toplumlar için de iyi sonuçlar vereceği iyimserliğinin egemen olduğu uluslararası atmosferde demokratikleşme küresel üstünlük teorisi ile açıklanmıştır.

Fainstein da vurguladığı gibi (1999: 132-134), bu dönemdeki demokratik katılım ve demokratik prosedürlerin kurumsallaşmasını talep eden sosyal hareketlerin yükselişi, küresel iletişimin ve etkileşimin yayılmasıyla mümkün olmuştur. Dünya çapında oluşan, öğrenciler, yazarlar, uluslararası kuruluşlar, insan hakları organizasyonları ve yerel yönetimler gibi küresel katılımcılar ağı, demokrasi düşüncesini kendiliğinden oluşan hakiki ve küresel bir değere dönüştürmüştür. Kitle iletişim araçları, turizm ve internet gibi, asrın sonunda güçlenen homojenleştirici unsurlar demokratik düşüncenin globalleşmesini hızlandırmıştır.

Zakaria'ya (1999: 41-44) göre ise günümüzde, “demokratikleşmekte olan” azgelişmiş ülkelerde iktidarın seçimle belirlendiği demokratik rejimler hızla yayılırken, yurttaşlık hakları gelişmemekte, çoğu zaman demokratik yollarla seçilmiş

iktidarlar anayasal sınırları görmezden gelerek yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmektedirler. Liberal demokrasiden söz edebilmek için, iktidarın özgür ve adil seçimlerle belirlenmesinin yanı sıra, hukukun egemenliği, kuvvetler ayrılığı, ifade, örgütlenme, din ve mülkiyet özgürlüklerinin de gelişkin olması gerektiğine dikkat çeken Zakaria'ya göre, azgelişmiş ülkelerde bu konularda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu rejimleri “illiberal (otoriter) demokrasi” olarak adlandıran Zakaria'ya göre, bu ülkelerde demokrasinin mevcut durumu, geçici bir durum ya da bir ara aşama olmaktan çok, yerleşiklik kazanan bir durum olarak görünmektedir. Bu durum küresel üstünlük sağlayan batılı devletler ve onlar eliyle yürütülen uluslararası örgütlerin demokratikleşme çabaları ile bertaraf edilecektir.

John Mearsheimer (2001: 46) Soğuk Savaş'ın başından günümüze, Amerikan dış politikasında temel amacın geleneksel olarak “Batı yarıküreye hakim olmak; aynı zamanda bir başka gücün Avrupa veya Kuzeydoğu Asya'ya hakim olmasını engellemek” olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla ABD için en büyük tehdit Washington'a bu bölgeden siyasi, ekonomik veya askeri alanda meydan okuyan bir gücün ortaya çıkmasıdır. Bu noktada Soğuk Savaş sonrasında “ABD'nin küresel üstünlüğünün, genişliği ve nitelikleri açısından benzersiz olduğunu” ifade eden Zbigniew Brzezinski (2005: 265), bu üstünlüğün sürdürülmesi için özellikle Avrasya bölgesine dikkat çekmektedir. Avrasya'yı yeni dönemde ABD açısından “en önemli jeopolitik ödül” olarak gören Brzezinski (2005: 51), bu küresel üstünlüğün sürdürülmesinin doğrudan doğruya ABD'nin Avrasya üzerindeki hakimiyetine bağlı olduğunu belirtmektedir.

Hükümet dışı örgütlerin demokrasiyi destekleme faaliyetleri gelişmiş demokratik ülkeler tarafından da büyük ölçüde desteklenmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD ve diğer bazı Batılı ülkelerin otoriter yönetimlere destek vermeleri zorunluluğunu büyük ölçüde ortadan kaldırınca, hükümet dışı örgütlerin demokratikleşme yönündeki faaliyetleri daha büyük bir destek bulmaya başladı. Uluslararası ve küresel normatif iklim, hukuksal gelişmeler ve evrensel değerler de hükümet dışı örgütlerin demokratikleşmeyi destekleme faaliyetlerini kolaylaştırdı ve hızlandırdı. Ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi de devletlerin daha fazla dış

baskılara açık hale gelmelerine yol açtığı için hükümet dışı örgütlerin bu yöndeki faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir etki meydana getirdiği düşünülmektedir (Chand, 1997: 544-45).

g. Minimalist ve Maksimalist Teori

Demokrasi olgusunun kapsamına ilişkin yapılan ayırım sonucunda iki farklı teori ortaya çıkmıştır. Demokratik rejimin yerleşikleşmesini daha çok seçime bağlayanlar minimalist, seçimden öte sivil ve siyasal özgürlüklerin kurumsallaşmasına ağırlık verenler ise maksimalist olarak nitelendirilmektedir (Karadağ ve Usta, 2011: 31).

Minimalist tanım çerçevesinde, kesintisiz tekrarlanan iki seçim ve yönetimin el değiştirmesi demokrasinin yerleşmiş olduğunun temel göstergesi kabul edilmiştir (Huntington, 1993: 266-267). Kimi diğer örneklerde ise demokratik konsolidasyon, demokratik rejimin ne kadar uzun süre ayakta kalmış olduğu dikkate alınarak saptanmaya çalışılmıştır (Dahl, 1989: 315). Bu çerçevede, 12 yıl ve daha uzun süre demokratik niteliğini koruyan rejimler konsolide demokrasiler olarak sınıflandırılmıştır (Gasiorowski ve Power, 1998: 747).

Maksimalist teori seçim merkezli bir demokrasi kurgusunun ötesine geçerek, demokratik kurum ve kuralların demokratik değerler olarak gerek politik aktörler gerekse de sıradan bireylerce içselleştirilmesini zorunlu kılar. Yani demokrasinin bir kültür olarak benimsenmesi maksimalist tanım çerçevesinde ele alınmaktadır (Bratton ve Walle, 1997: 235).

Adam Przeworski (1991: 26) demokrasinin konsolide olmasının demokratik kurumların “tek meşru yönetim” biçimi olarak kabul edilmesine ve demokrasi dışındaki alternatif rejimlerin tartışma konusu dahi edilmemesine bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla, literatürde sıkça anılan “kasabadaki tek oyun” örneğine başvurmaktadır.

Özbudun (2003: 8) ise her iki yaklaşımında eksiklik ve aşırılıklarının bulunduğunu belirtmektedir. Sadece tek bir yaklaşım esas alınır ise bazı sorunlar

doğacaktır. Minimalist yaklaşım esas alındığında, demokratik bir rejimde asker-sivil ilişkileri demokratik olmamasına ve vatandaşlara sivil özgürlükler sağlanmamış olmasına karşın, salt seçimlerin varlığı nedeniyle rejim yerleşikleşmiş olarak değerlendirilebilir. Tersine, maksimalist yaklaşım esas alınıp aşırı boyutlara ulaştırılırsa, yerleşik bir demokrasi bulmak neredeyse imkansızlaşır.

4. Tarihsel Olarak Farklı Demokratikleşme Biçimleri

Tarihsel olarak baktığımızda ülkelerin demokrasiye geçiş aşamaları farklılık göstermektedir. Bu nedenle de her ülkenin demokrasi anlayışı ve gelişimi farklı bir seyir izlemektedir. İstisnaları bulunmakla birlikte örneklere bakıldığında devrimci geçişler daha çok örtülü bir tek parti devletine yol açarken, anlaşmaya dayalı geçişler istikrarlı demokrasilerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun dışında dayatma zoruyla kurulan demokrasilerin istikrarsız ve popülist bir demokrasinin kurulmasına yol açtığı söylenebilmektedir (Karl ve Schmitter,1992: 61). Bu nedenle demokrasiye hangi yollardan geçildiği, demokratik rejimin devamı ve gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Aldrof Stephan (1986: 65), demokratikleşmeye doğru olan yolları sekize ayırarak incelemiştir. Onun bu tipolojisi, özellikle 1940'lardan 1970'lere kadar olan dönemde Yunanistan, Portekiz ve İspanya'daki demokratikleşme saflarında kesin olarak uygulanabilir. Stephan'ın analizi 1940'lardaki 2. Dünya Savaşı'nın çıkışından itibaren Avrupa demokratikleşmeleri ve Güney Avrupa'da meydana gelen olayların analizini kapsamaktadır. Bu ülkelerde yaptığı analizlerde demokrasinin konsolidasyonundan ziyade demokrasiye geçişleri incelemiştir. Stephan demokratikleşmenin üç dış etkeni ve beş de iç yolu olduğundan bahsetmiştir. Birincisi işgalden sonraki içsel restorasyon, ikincisi içsel reform ve üçüncüsü dışsal gözetim altındaki demokratikleşmedir. Stephan'ın örnek verdiği birinci alternatif, 1945 sonrası Belçika Hollanda, Danimarka ve Norveç'te görülmüştür. İkinci yol ise Fransa ve Yunanistan; üçüncü yol ise Batı Almanya'da görülen demokratikleşmedir. Dış yol olarak da otoriteden kaynaklanan, muhalefetin etkisi ile toplumsal kaynaklı ayaklanmalar sonucu, parti paktı ile oluşan organize olmuş şiddete dayalı ayaklanma sonucu ve Marksist devrimler sonucu oluşan demokratikleşme biçimleridir.

Demokratikleşme konusunda şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bir çok farklı geçiş yolları öne sürülmüştür. Ancak hangisinin daha başarılı olduğu noktasında bir ölçüt yoktur. Çünkü burada sadece önemli olan demokratikleşmenin tarzı değil, aynı zamanda eski rejimin karakteri, ekonomik gelişme ve geçişten kaynaklanan faktörler de geçişlerde belirleyici rol oynamaktadır. Yani O'Donnell'in de (1999: 119-121), bahsettiği gibi her ülke kendi sosyal dokusuna uygun biçimde “deneme yanılma” yöntemiyle çeşitli toplumsal unsurlar arasında “rıza” dayalı bir denge tesis edebilecek kurumlar oluşturmak durumundadır.

Aşağıda ülke örneklerinden yola çıkarak kısaca açıklayacağımız demokratikleşme biçimlerini açıklamadan önce bir konuya açıklık getirmek gerekir. Demokratikleşme biçimleri her ülke için tek bir yol izlenerek olmamaktadır. Birçok unsur ülkelerin demokratikleşme sürecinde etkilidir. Yani sadece iç faktörle ya da dış faktörlerle demokratikleşme süreci yaşanmamaktadır. Ancak burada baskın olan unsur üzerinden açıklama yapılacaktır.

a. Fetih ya da İşgal Sonrası İçsel Restorasyon

Demokratikleşme sürecinde izlenilen yollardan biri fetih ya da işgal sonrası içsel restorasyondur. Huntington (1993: 108-110) bir yol olarak öne sürdüğü demokratikleşme sürecini, *yıkma*, *kolapsüs* (çökme), *replacament* (yerine başkasını koyma, değiştirme), *ruptura* (kopma veya yapıdan kopma) gibi kavramlarla ifade etmektedir.

Fukuyama'ya (2006: 3) göre, çatışma sonrası ülkelerdeki devlet inşaa süreçleri, o ülkenin ulusları tarafından gerçekleştirilemezken yabancılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Herhangi bir devlet inşaa sürecinin ilk ve en öncelikli aşamaları olarak şu faktörlerin sayılması söz konusu olabilir (Dobbins, Jones, Crane, Degrasse, 2007: XXIII): a)Güvenlik (barışı koruma, kanunlaştırma düzenlemeleri ve uygulamaları, güvenlik reformu), b)İnsani Yardım (rehineleri kurtarma ve koruma, potansiyel ve salgın hastalıkları ve açlığı önleme), c)Ekonomik Denge (ulusal ve uluslararası piyasaya açık dengeli bir ekonomi oluşturma), d)Demokratikleşme (siyasi partilerin, özgür basının kurulması, sivil toplumun meydana getirilmesi ve

seçimler için hukuki ve anayasal yapının oluşturulması), e)Kalkınma (ekonomik büyümeyi sağlama, fakirliği azaltma ve alt yapı iyileştirmeleri).

ABD, devlet inşa ve istikrar kazandırıcı operasyonlarını uzun zamandan beri sürdürmektedir. Bu bağlamda, ABD'nin 1898 ile 1946 arasında Filipinler abaları en uzun srelisi iken 1959 ile 1975 arasındaki Güneydoğu Asya'daki çabaları ise ikinci en uzun süreli çabalardır (Watson, 2008: 9).

Artık günümüzde uluslararası müdahalenin yoğunluğu ve amacı değişmiş ve klasik barış koruma teknikleri yerine insani nedenler, acımasız jeopolitik mantık ve artan çıkarlarla çatışma sonrası devlet ve toplumların yeniden inşası söz konusu olmuştur (MacPherson, 1998: 13).

Uluslararası evre üzerindeki etkileri ile daha kısa yoldan demokrasinin empoze edildiği rejimlerde demokratik hükümetlerin kurulmasında, yabancı bir g önemli rol oynar (Enterline and Greig, 2008). Böyle bir demokratikleşme süreci yakın tarihimizde 2000'li yılların başından beri önce Afganistan daha sonra Irak'ta başlatılan ve 2012'de hala devam eden süreçler (Lakhdar, 2007: 6) ile 1945 sonrası Hollanda, Belçika ve Danimarka'da görülen demokratikleşme hareketleridir.

ABD, 2003 yılında Irak'a işgal emri verdiğinde, dünya siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcını yaptığına inanarak Irak'ı demokratik bir yapıya kavuşturacak, böylelikle etnik ve dini çeşitliliğe sahip toplum daha barışıl bir yönetime sahip olacaktı. Bu da Orta Doğu bölgesinde uzun vadede barışı tesis edecekti. Bu amaçlarla yapılan müdahale sonucunda Irak'ta dikta rejimi yıkılmış ve yerine ABD önderliğinde yeni bir rejim temellendirilmiştir.

ABD Başkanı Bush, ABD'nin Irak politikasına ilişkin yaklaşımında iki hedefleri olduğunu söylemektedir (zkan, 2003: 244-245). Birinci hedef, terörist kampları dağıtmak, teröristlerin planlarını savuşturmak ve teröristleri adalet önüne çıkartmak, teröristlerin ve kimyasal, biyolojik ve nükleer silah edinmeye çalışan rejimlerin ABD'yi ve dünyayı tehdit etmesini mutlaka önlemektir. İkinci hedef ise teröre destek veren ülkelerin ABD'yi ve ABD'nin müttefiklerini ve dostlarını kitle

imha silahlarıyla tehdit etmelerini önlemek şeklinde ifade edilmiştir. Bu iki hedefinde Irak'taki dikta rejimin yıkılması ile giderilebileceği düşüncesi ile müdahalede bulunmuştur.

ABD, Irak işgalinden sonra güvenlik ve istikrarı sağlayarak Irak topraklarından çekilmeyi planlamıştır. ABD'nin işgal sonrasında egemenliği Irak'a devretmesi ile ilgili öncelikli üç aşamanın söz konusu olduğu söylenebilir (Sinkaya, 2006: 383). İlk aşama Irak'ın koalisyon güçleri tarafından işgal edilmesidir. Bu 8 Haziran 2004'te egemenliğin Geçici Irak Hükümeti'ne verilmesi ile sona ermiştir. İkinci aşama ise 30 Ocak 2005'te ulusal meclis seçimlerinin yapılması ve Irak Geçiş Hükümeti'nin oluşturulması aşamasıdır. Bu aşamada milletvekilleri seçilmiş ve 28 Nisan 2005'te kurulan hükümet parlamento tarafından onaylamıştır. Kurulan hükümetin Başbakan'ı olan İbrahim Caferi Hükümetini “etnik, dini, coğrafi, politik çeşitliliğe ilaveten kadınların katılımından oluşan bir hükümet” olarak nitelemiştir (Herd, 2005: 2). Son aşamada ise Anayasa'nın Ekim 2005'te referanduma sunulması ve kabulüyle beraber 15 Aralık 2005'te yeni meclis seçimlerinin yapılmasına kadar olan aşamadır.

ABD, Irak'tan 2011 yılında çekilmiştir. Bu süreçten sonra demokratikleşme yönünde Irak halkının, demokrasiyi benimsemesi de son derece önemlidir. Demokratikleşme sürecinde beklenen faydanın elde edilmesi açısından bu unsur önemlidir. Demokratik yapı halk tarafından sahiplenilir ise demokratikleşme süreci başlayabilecektir.

Fetih sonrası içsel restorasyon yoluyla demokratikleşme sürecine Hollanda, Belçika ve Danimarka ülkelerinin demokratikleşme süreçlerini de örnek olarak verebiliriz. Bu ülkeler II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya tarafından işgale uğramış ve İngiltere ve Fransa'nın yardımları ile bağımsızlığını kazanmışlardır.

b. İçsel Reform

İçsel reformlar yoluyla demokratikleşme biçimi rejimdeki reformcular ile muhalefetin katılımıyla eski rejimin geniş ölçüde değiştirilmesi sonucu olmaktadır.

Ülkelerin siyasi ve ekonomik krizleri içsel reformları tetikleyen unsurlar olmuştur. Bu tür demokratikleşme sürecine Fransa'nın demokratikleşme biçimini örnek olarak verebiliriz.

Fransa'nın demokratikleşme süreci 1792 Fransız ihtilali ile başlamıştır. Devrim sürecinde burjuvazi tamamen ön plana çıkmış ve mutlak monarşinin gücünü kırma girişiminde bulunmuştur. Mali sorunlar ve yolsuzluklar kralı zor durumda bırakmış ve kralın halk önünde itibarı zayıflamıştır (Lee, 2004:16). Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Fransız ihtilali gerçekleşmiş ve Fransa için cumhuriyet deneyimleri başlamıştır. 1792 devrimle birlikte başlayan süreçte Fransa'da beşinci dönem cumhuriyet uygulamaları olmuştur. Şu anda Fransa Beşinci Cumhuriyet deneyimini yaşamaktadır. Mutlak monarşinin yıkılarak yerine parlamentonun kurulması ve 26 Ağustos 1792 Fransa'nın ilk anayasası olarak kabul edilen bildiri ile başlayan süreç kesintilerle günümüze kadar gelmiştir.

Fransa'nın en uzun soluklu Cumhuriyet deneyimi olan üçüncü cumhuriyet döneminde yapılan anayasal değişiklik ile tanrıya yapılan kamusal dua ve ayinler kaldırılmış, cumhuriyetçilik değişmez bir nitelik olarak benimsenmiş ve kraliyet ailesine ilişkin kişilerin devlet başkanı olmaması yönünde yeni anayasa maddeleri eklenmiştir. Bu üç unsur Fransız cumhuriyet tarihi açısından önemli gelişimlerdir (Nicolet, 1994: 168). Şu anki Beşinci Cumhuriyet'i yaşayan Fransa Beşinci Cumhuriyet'e geçiş süreci Dördüncü Cumhuriyet döneminde yaşanan istikrarsız siyasal hayatın sonucudur. Dördüncü Cumhuriyet dönemi boyunca görülen koalisyon hükümetleri istikrarsız bir siyasal ortam yaratmış ve uyumlu bir siyasi, sosyal ve ekonomi hayata mani olmuştur (Vural, 2005: 139).

Beşinci cumhuriyetin fiili olarak başlaması 21 Aralık 1958'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda De Gaulle'nın Cumhurbaşkanı olması ile başlamıştır. 1958 yılında kabul edilen anayasa ile özellikle insan haklarına yapılan vurgu daha da kuvvetlenmiş ve vicdan hürriyeti ile tarafsız laiklik anlayışını güçlendirmiştir (Robert, 1998: 55).

Görüldüğü gibi Fransa kendi içinde yaptığı yasal ve anayasal değişikliklerle 1789 Fransız İhtilali'nden bu yana demokratikleşme sürecini başlatmış ve adım adım ilerlemiştir. Demokratikleşme süreci daha çok ülke içinde yapılan yasal ve anayasal değişikliklerle gerçekleşmiştir.

c. Dışsal Gözetim

Demokratikleşme konusunda yapılan çalışmalarda içsel faktörlerin yanında dışsal faktörlerde önemli bir yer tutmaktadır. Bir ülkedeki demokratikleşmede uluslararası sistemdeki güçlü aktörler, uluslararası örgütler, uluslararası yardım kuruluşları ve demokrasiyi destekleme programlarının rolü inkar edilemez. Ancak, konumuzun başında da belirttiğimiz gibi dışsal faktörler başlı başına bir etken olmayıp netice itibariyle diğer unsurlarla birlikte ele alınmalıdır.

Chou (2005: 8), demokratikleşmeyi etkileyen dışsal unsurları, faktörler ve etkiler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Öne çıkan dışsal faktörler arasında jeostratejik çevre, uluslararası ekonominin durumu, demokratikleşme süreci sırasında meydana gelen önemli uluslararası olaylar, uluslararası sistemin o zaman dilimindeki karakteri, devletler, uluslararası örgütler, uluslararası kamuoyu ve sivil toplum örgütleri sayılabilir. Dışsal etkiler ise, siyasi, diplomatik, ekonomik, parasal, kültürel, açık/gizli-doğrudan/dolaylı ikna yöntemleri veya güç kullanımı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu tür demokratikleşme biçimleri özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal gücü tarafından yıkılmış olan demokrasilerin, diğer demokratik ülkelerin yardımıyla tekrar tesis edilmesi (Huntigton, 1993: 38-39) şeklinde görülmektedir.

Bu sınıflandırma için verilebilecek en iyi örnek Batı Almanya'dır. Almanya'nın demokratikleşme biçimine baktığımızda Almanya'da gerekli ekonomik şartların bulunmamasına ve demokrasinin halk arasında yerleşmemiş olmasına rağmen, 1949 yılında üç batı ittifak gücünün de (ABD, İngiltere ve Fransa) yardımıyla demokratik bir anayasa yürürlüğe konularak yerleştirilmiştir. İlginç olan bir durum da, anayasanın kabulü için hiçbir zaman halkoyuna başvurulmamış

olmasıydı. Yoğun Amerikan yardımlarının da etkisiyle 1949'dan sonra Batı Almanya'da hızlı bir ekonomik gelişme yaşanmıştır. Federal Almanya, önde gelen ihracat yapan ülkeler arasındaki yerini tekrar almıştır (Vaeht, 2003: 361).

Bu gelişmeler ışığında ilk yıllarda Federal Almanya Cumhuriyeti, ekonomik gelişme ile vatandaşlar anayasa tarafından kurulan düzeni ve siyasi kurumları kabul etmişlerdir. Eski düşünce ve alışkanlıkları terk ederek yeni demokrasiyi önce pasif olarak kabullenme ve ondan sonra da yeni demokrasiyi gerçekten kabul ederek şekillenmesine aktif olarak katılma yaklaşık olarak 15- 20 yıl sürmüştür. Ekonomik refah, yaygın ve yerleşik demokratik değer ve kanaatler ile işleyen demokratik bir kurumsal sistem ve nihayet temel hak ve özgürlüklerin geniş kapsamlı bir şekilde güvence altına alındığı uyumlu bir sivil toplum örneği 1980'li yılların sonunda mevcuttu ve yerleşmişti. İşte bu durumda Almanya'nın (tekrar) birleşmesi olayı gerçekleşmiştir (Vaeht, 2003:362).

d. Toplum Kaynaklı Siyasal İktidarın Sınırlandırılması

Toplumsal kaynaklı siyasal iktidarın sınırlandırılmasına ülkedeki sivil toplum örgütleri ve sendikaların faaliyetleri örnek olarak verilebilir. 1980'lerde Arjantin, Şili ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkeleri ve 1945'ten sonra Rus totaliter rejimi içinde yaşamış Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinin otoriter, tek parti ve planlı ekonomiye dayalı yapılarından demokratik yapılara geçiş sürecinde yeniden gündeme gelmiştir (Fioramonti, 2005: 653).

Bu başlık altında Arjantin demokratikleşme sürecini incelediğimizde, ülkenin demokratikleşmesinde sendikaların etkisinden bahsedebiliriz. Bununla birlikte farklı çıkar grupları da politikaların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Sociedad Rural Argentina (SRA-Arjantin Kırsal Derneği), Confederacion General de Trabajo (CGT-Genel İşçi Konfederasyonu), Union Industrial de Argentina (UIA Arjantin Sanayi Birliği) ve Confederacion General Economica (CGE- Genel Ekonomik Konfederasyon) en güçlü gruplar olarak öne çıkmaktaydı. Bu gruplar imtiyaz ve güç için doğrudan yürütmeye etkileşime geçerek siyasi süreçleri etkilemeyi tarihsel olarak denemiş ve başarmıştır (Johnson, 2008: 86).

1983 sonrasında ise en azından prosedürel anlamda demokrasinin asgari standartlarına saygı gösterilip her görüşten insanların ifade özgürlüğüne ve basın özgürlüğüne izin verilecekti. 1976-1983 yılları arasında hüküm süren askeri rejimin uygulamaları tüm toplum gözünde askeri rejimin itibarını sarsmıştı. Hem sağ hem de soldaki anti-demokratik güçler zayıflamış, sendikalar da dönüşerek demokrasiyi ciddi biçimde sahiplenmişlerdi. Sendikalar askeri rejimden de edindikleri tecrübelerle sivil özgürlükler ve insan hakları üzerine vurgularını ciddi şekilde güçlendirmişlerdi. Giderek güçlenen yazılı ve görsel bir basın da bu dönüşümde başrolü oynuyordu. 1987'deki bir askeri ayaklanma medyanın da muhalefetiyle süratle izole edilerek başarısızlığa uğratılmıştı. 2001'de Başkan Fernando de la Rúa olağanüstü hal ilan edip göstericileri şiddetle bastırmaya çalıştığında kitlesel bir muhalefet Başkan'ı istifaya mecbur bırakacaktı. Arjantin'de 1946-1955 yılları arasında Devlet Başkanlığı görevinde bulunan Juan Peron'un popülist ve milliyetçi politikaları Peronizm adıyla büyük yankı uyandırmış ve 1989'da Peronistler'in aday Carlos Menem başkanlığa seçilmiştir. Daha önce tehdit olarak algılanan Peronizm'in gücü artık demokratik sistem açısından bir artı değere dönüşmüştü. Peronist PJ sendikaların ağırlığı azalırken daha ılımlı ve ağırlıkla patronaja dayanan ve elitler açısından da pekala kabul edilebilir bir seçeneğe dönüşmüştü (Levitsky, 2005: 79).

1983'ten sonraki süreçte ise bu çıkar gruplarının etkilerini kısmen yitirmeye başladığı ve daha çoğulcu bir yapıya evrilme yaşandığı söylenebilir. 1980'ler ve 90'lar boyunca sürdürülen özelleştirmeler ve liberalizasyon sonucu merkezden kaynak transferi sağlamak amaçlı kurulan baskı grupları boşluğa düşmüştür. Devletin otonomisini kaybetmesi ve özel sektörün ağırlığının artmasıyla devlet-özel sektör dayanışması ve paylaşımına dayalı korporatist sistemin temelleri de çökmüştür (Johnson, 2008: 86).

e. Otoriter Rejimin Öncülüğü

Bazı ülkelerde demokrasi ya da demokratikleşme süreci belli bir otoriter rejimin öncülüğünde gerçekleşir. Örneğin ülkemizde Kurtuluş Savaşı mücadelesinden sonra kurulan yeni devlet demokratikleşme sürecini devlet eliyle gerçekleştirmiştir.

Ülkemizde II.Meşrutiyet'in ilanından sonra, Osmanlı tarihinde siyasi mücadelelerin hız kazandığı görülür. Bu mücadelelerin II.Meşrutiyet'ten itibaren siyasi partiler halinde organize olması, modern çağın siyasi gelişmelerini hayata geçirmiştir. Böylece, kişi hak ve özgürlüklerin ön plana alan demokratikleşmenin ve parlamentarizmin siyasi düzeni kurulmuştur. Milli bağımsızlık ilkesiyle tam zaferin kazanılması, Cumhuriyet döneminde olmuştur. 1908 den sonra siyasi partilerin kurulması ile partiler arasında şiddetli mücadeleler kendisini göstermiş ve her türlü görüş ve düşüncenin parti kurduğu bu dönem içerisinde, Osmanlı siyasi hayatına damgasını vuran parti, İttihat ve Terakki Partisi olmuştur. İttihat ve Terakki, milli sanayi ve ekonominin kurulması, azınlıklar ve yabancıların ekonomileri ile mücadele etmek için milli bir şuurun oluşmasına çaba harcamıştır (Tokin, 1965:7-8).

Tanzimat'la başlayan demokratikleşme çabaları kurtuluş savaşı ve milli mücadele ile modern ulus devletin temellerinin atılmasını tetiklemiştir. Kurtuluş savaşı ile birlikte yeni kurulan Türkiye cumhuriyeti modern devlet temelinde birçok yenilik yapılmıştır. Anayasal ve yasal düzenlemeler ile birlikte yeni kurulan devlet demokratik bir temele oturtulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte ekonomik ve sosyal hayatta yapılan yenilikler ile bir modernleşme sürecine girmiş ve bu temelle çok partili hayata geçiş ile demokratikleşme süreci başlamıştır. Bu süreçte yapılan anayasal ve yasal düzenlemeler ile demokratikleşme süreci günümüze değin devam etmiştir. 1946 yılında çok partili hayata geçene kadar tek parti iktidarında birçok inkılap yapılmış ve demokratikleşme sürecine büyük katkısı olan çok partili hayata geçiş de yine tek parti iktidarının destekleri ile olmuştur.

Otoriter rejimin öncülüğünde oluştuğunu söyleyebileceğimiz demokratikleşme biçimine bir başka örnek olarak İspanya demokratikleşme sürecini verebiliriz. İspanya'nın 6 Aralık 1978 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen İspanya Anayasası, General Franco'nun ölümünden sonra başlayan "Demokrasiye Geçiş" dönemini taçlandıran bir uzlaşma metnidir. Aslında, bu dönemin koşulları öylesine ağırdır ki anayasanın kabulü tüm sorunların bir anda geride bırakılması anlamına gelmemiş, İspanya her şeyin yoluna gireceği bir anda, 23

Şubat 1981 tarihinde, ayrılıkçı terörün kışkırttığı askeri bir darbe girişimi de yaşamıştır. Darbenin başarısız kalmasını sağlayan Kral Juan Carlos başta olmak üzere, bu demokratikleşme sürecinde rol oynayan Başbakan Adolfo Suarez ve ana muhalefet lideri Felipe Gonzalez gibi siyasi aktörler belki de dünya da eşi az görülen bir demokratikleşme sürecinin kahramanları olmuşlardır (Özçer, www.anayasaplatformu: 1-3).

Franco, İspanyol milliyetçiliği ve Katolik inancın ilkeleri üzerine oluşturmaya çalıştığı siyasi düzenin bir monarşi ile devam edeceğine inandığından, kendisinden sonra yönetime gelmek üzere Bourbon Hanedanı'na mensup birinin Kral olarak göreve başlaması için gerekli hazırlığı 1972 yılında çıkarılan kanunla yapmıştır. Dolayısıyla Caudillo'nun ölümü sonrasında siyasi boşluk, herhangi bir şiddet olayı yaşanmaksızın Kral Juan Carlos'un yemin ederek göreve başlamasıyla doldurulmuştur. Ancak Carlos, düzenin devamı olmadığı gibi aksine ülkeyi demokratikleştirme yolunu seçmiştir. Mevcut siyasi dengeleri çok fazla sarsmadan yol almak istediği için Başbakan Arias Navarro'yu görevde bırakmış ve fakat sistem içindeki Franco etkisinin amaçlarına ulaşmasına engel olmuştur. Kral, Navarro'nun istifası üzerine Başbakan olarak atadığı Adolfo Suarez ile demokratikleşme sürecini başlatabilmiştir. Bu çerçevede öncelikle genel seçimlerin tarihi 15 Haziran 1977 olarak açıklanmıştır. Ardından dernek, toplantı ve gösterilerle ilgili kabul edilerek, siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını sağlayan genel af ilan edilmiştir. Kral'ın da desteğini yanına alan Suarez Hükümeti, Franco'nun meclisten geçirdiği Siyasi Reform Tasarısı'nı 14 Aralık 1976 tarihinde halk oylamasına sunmuş ve kabulünü sağlamıştır. Bu süreçte Kral ve Başbakan Suarez'in etkinliği kadar PSOE Genel Sekreteri Felipe Gonzalez'in oynadığı rol de büyük olmuştur. Demokratikleşme programının ve yapılacak seçimin anlam kazanabilmesi için başta İspanyol Komünist Partisi olmak üzere ılımlı bölge partilerinin yasallaşması sağlanmış ve siyasi olağanlaşma sürecinde ciddi bir adım daha atılmıştır. Haziran 1977 Seçimleri sonucunda oluşan demokratik yasama organı, kuruculuk sıfatını haiz olarak yeni anayasayı hazırlamış ve 6 Aralık 1978 tarihindeki halk oylamasıyla kabul edilerek yürürlüğe giren İspanyol Anayasası'yla, Franco dönemi tümüyle sonlanmıştır (Özçer, 2006: 93 – 96,98,102-103.).

İspanya’da demokratikleşme döneminin baş aktörleri siyasi partiler olmuştur. Kral Juan Carlos’un mutlak iradesini yansıtan kademeli demokratikleşme süreci çok iyi planlanmış ve adım adım uygulanmıştır. Sürecin ilk aşamasında Franco’nun meşru kurumlarına dayanılarak, bu kurumların yerine geçecek demokratik kurumlar oluşturulmuş ve ilk demokratik seçimlerden çıkan temsilcilerle yasama organı tümüyle yenilenmiştir. İkinci aşamayı oluşturan “Anayasa inşa süreci”, yenilenen Meclis sayesinde tırmanan terör eylemlerine karşın kararlılıkla yürütülmüştür. Ortaya konulan siyasi irade ile geniş bir oydaşma aranması amacı aslında birbirini besleyerek, demokratikleşme sürecinin sekteğe uğramadan sorunları aşmasını ve mümkün olduğunca çağdaş değerleri kapsamasını sağlamıştır (Özçer, www.anayasaplatformu: 1-3).

İspanya örneğine benzer bir durumda Yunanistan’da yaşanmıştır. Yunanistan’daki otoriter yönetim yıkılarak, yerlerine yeni anayasalarla demokratik siyasi sistemler kurulmuştur. 1967 Askeri Müdahalesi Yunanistan’daki ekonomik gidişatı değiştirmenin aksine devlet yönetimindeki hakim gücü oluşturan askeri – monarşist yapıyı sarsacak, modern Yunan toplumundaki muhalif güçlerin bir blokta toplanmasını önlemek amacıyla yapılmıştı. Ancak askeri yönetimin Kıbrıs siyasetinin başarısızlığa uğraması, otoriter sistemin çöküşünü hızlandırmış ve Yunanistan sağının güçlü isimlerinden Konstantin Karamanlis, 1974’te askeri yönetim sonrasında ilk hükümeti kurarak boşluğu doldurmuş ve başkanı olduğu Yeni Demokrasi Partisi ile ülkeyi adım adım demokratik bir parlamentarizme taşımıştır. Öyle ki, laik eğilimleri teşvik eden Karamanlis’in Ulusal Birlik Hükümeti NATO’nun askeri kanadından çekilmiş ve sivil savaştan beri ilk defa Komünist Parti’nin yasallaşmasını sağlamıştır. Ayrıca, eski yönetime oranla özgür bir seçimin yapılmasını örgütleyerek çoğulcu ve katılımcı bir siyasi ortam yaratmayı da başarmıştır. Yine hükümet, halkın %69’unun desteğini aldığı bir halk oylamasıyla Cumhuriyet lehine bir kararı da çıkarmayı başarmıştır. Böylece Yunan demokratlaşması sağlanmış ve sonrasında Yeni Demokrasi Partisi, iktidarı, 1981 Seçimleri’nden zaferle çıkan PASOK’a bırakmak durumunda kalmıştır (Petras, 1989:295 – 296).

Bu iki ülke örneğinde de görüldüğü gibi demokratikleşme süreci belli bir partinin ya da partilerin önderliğinde gerçekleşmiştir. İspanya’da hükümet kralında desteği ile bu süreci devam ettirirken Yunanistan’da ise Yeni Demokrasi Partisi Başkanı Konstantin Karamanlis’in kurduğu hükümet önderliğinde olmuştur.

Otoriter rejim öncülüğünde demokratikleşme süreci yaşayan bir başka ülke ise Portekiz’dir. 25 Nisan 1974’te gerçekleşen ve Karanfil Devrimi olarak adlandırılan askeri müdahale ile Salazar’ın damgasını vurduğu otoriter düzen yıkılmıştır. Portekiz ordusunun genç subaylarının yönlendirdiği müdahalenin arkasındaki esas düşünce, ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik yapının giderek bozulmasıdır. Portekiz’in Afrika’daki sömürgeleri olan Mozambik, Angola ve Gine – Bissau’daki kurtuluş cepheleri ile giriştiği savaşın yarattığı mali yıkım etkisini göstermiştir. Ayrıca ordunun yüzbaşı ve albay rütbelerindeki, bizzat çatışmalarda bulunan, subayları bu savaşın gereksizliğini daha doğru biçimde çözümlemişler ve müdahalenin itici gücünü oluşturmuşlardır. Ancak Salazar’ın devamı olarak yönetimde bulunan Caetano’nun düşürülmesine karşın, Portekiz hemen demokratik istikrara kavuşamamıştır. Silahlı Kuvvetler Hareketi’nin oluşturduğu geçici hükümetler ardı ardınca kurulmuş ve hatta 11 Mart 1975’te bir karşı darbe girişiminde dahi bulunulmuştur. Bu girişim mevcut siyasi sistemin daha da sertleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla kurumlarıyla yerleşik bir demokratik yapıya varıncaya kadar ciddi gelgitler yaşamıştır (Cıngı, 1990: 107-108).

Portekiz’de siyasi sistemin kurumsal tükenişini, sömürgelerinde yürüttüğü savaşın sonuçsuzluğu hızlandırmışken; İspanya’da yaşanan değişimde otoriter önderin ölümünün etkisi büyük olmuştur. Silahlı Kuvvetler Hareketi’nin üç ana politikası vardı: Sömürgelerin serbest bırakılması, demokratikleşme ve gelişmedir (Cıngı, 1990: 107-108). Böylelikle askeri rejim önderliğinde sıkıntılı da olsa demokratikleşme sürecine girmiştir.

f. Partilerin Anlaşması

Demokratikleşme biçimlerinden bir diğeri ise partilerin anlaşması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu demokratikleşme biçimi, mevcut otoriter rejimin sivil veya

askeri grupları ile muhalefet arasında demokrasiye geçme yönünde varılan bir mutabakat sonucu oluşan demokratikleşmedir. Buna verilebilecek örnek Venezuela'nın demokratikleşme biçimidir.

Venezuela'da ilk demokrasi deneyimi 1945 ve 1948 yılları arasında, sosyal demokrat parti olan Demokratik Hareket Partisi iktidarında Romulo Betancourt'un devlet başkanlığında yaşanmıştır. 1945'de Marcos Perez Jimenez öncülüğündeki askeri darbenin yardımıyla iktidara gelen Demokratik Hareket Partisi, üç yıl sonra yine Perez Jimenez tarafından 27 Kasım 1948 tarihinde düzenlenen darbeye iktidardan uzaklaştırılmıştır (Ewell, 1977: 293).

Bu tarihten 1958 yılına kadar diktatörlükle yönetilen Venezuela 1958 yılında Punto Fijo Paktını imzaladı. Zamanla merkez sol partisi de Pakt'tan dışlandı ve böylelikle Venezuela siyaseti yıllarca iki merkez sağ partisinin; Sosyal-Hıristiyan parti ve sosyal-demokrat kimliğinden giderek uzaklaşarak 1980'lerin sonunda Venezuela'da neoliberal politikalar uygulanmasının öncülüğünü yapan Demokratik Hareket Partisi'nin, iktidarını garanti altına almış oldu. Bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de başta Komünist Parti olmak üzere ülkedeki çoğu sol partinin baskı altına alınmasıydı (Hellinger, 2003: 41).

27 Şubat 1989 günü Caracas'ta toplu ulaşım araçlarına yüzde 30'dan yüzde 100'e kadar yapılan zamları protesto eden bir grubun gösterisi, kendiliğinden büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Zamlar bu ayaklanmanın sadece tetikleyicisi durumundaydı. Zira finansal kriz, işsizlik, iş imkanlarının azalması, artan suç oranları gibi birçok sebepten dolayı orta sınıf giderek küçülmeye başlamış, gelir dağılımındaki eşitsizlikler hızla artmıştır. 1989'da Venezuela'nın en fakir yüzde 20'lik kesimi, milli gelirin 4,8'ine sahipken, en zengin yüzde 20'lik kesim yüzde 49,5'lik milli geliri elinde tutmaktaydı (Marquez, 2003:200). Tüm bu yaşanan sürece 1989'da Caracas'ın tepelerinde yaşayan yoksulların yanıtı Caracas (El Caracoza) ayaklanması oldu.

27 Şubat 1989 hem siyasi hem sosyal alanda büyük bir kırılma noktası olmuş, 1990'lar boyunca sosyal kutuplaşma birçok alanda kendini göstermeye başlamıştır.

Kayıt dışı ekonominin büyümesi ve sosyal eşitsizliğin giderek artmaya başlamasıyla birlikte sosyal sınıflar birbirlerine öfke ve nefretle yaklaşmaya başlamıştır (Ellner, 2003: 19-21). Bunun yanı sıra hükümetin orduyu halka karşı kullanması, ordunun içinde Albay Hugo Chavez'in öncülük ettiği bir grubun öfkelenmesine yol açmış ve silahlı kuvvetler içinde ayrılıklar 1992'de iki darbe girişimiyle sonuçlanmıştır (Norden, 2003: 97).

Toplum içinde yaşanan bu ayaklanmalar darbeyi tetiklemiş ve darbe sonucu iktidara Chavez gelmiştir. Chavez, Venezuela'da doğrudan yoksul halk kesimlerine hitap eden ilk devlet başkanı olmasa da, orta sınıftan gelen ve halkla arasındaki doğrudan ilişkiyi sürekli güçlendiren ilk devlet başkanı olmuştur (Ellner, 2003:4).

Venezuela'da yaşanan demokratikleşme sürecinde göze çarpan unsurlardan biri, sağlıklı bir demokratik sisteme ve güçlü bir siyasi kültüre sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra sınıfsal ayrılıkların, faşist çatışmaların, aşırı milliyetçi ve popülist yönetimlerin yaşanmaması da Venezuela demokratikleşme sürecini ayrı kılan unsurlardandır.

g. Örgütlü Şiddete Dayalı Ayaklanma

Örgütlü şiddete dayalı ayaklanmalar sonucunda demokrasiye geçen ülkelerden biri de Kosta Rika'dır. Kosta Rika ilk kez uluslararası sisteme sömürgecilik yoluyla girmiştir. Sömürge dönemi Kosta Rika'nın demokratik sisteminin kurulması açısından irdelenmesi gereken tarihsel bir süreçtir. Sömürge zamanlarında değerli minerallere sahip olan Kosta Rika'nın sömürgesi olduğu İspanya ile coğrafi açıdan çok az bağlantısı vardı. Kosta Rika sömürge zamanlarında devlet ve toplum arasında güçlü bir ilişki mevcuttu ve bu durum Kosta Rika'nın demokratik gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Öncelikle Kosta Rika'nın İspanyol tahtından bağımsızlığını kazanması ve uluslararası sisteme girişi 1821 yılında başlayıp 1871 yılına kadar devam eder. Bu dönem Kosta Rika'da ön demokrasi dönemi olarak kabul edilebilir. Bu ön demokrasi dönemi tarihçilere göre otoriter devlet yöneticileri ve ordu arasında kalan karmaşık bir dönemdi (Araya ve Cordero, 2013: www.kdemo.or.kr).

İkinci demokratikleşme dönemi ise 1871'den başlayıp 1948-1949 yılına kadarki dönemi kapsamıştır. Kosta Rika demokrasisine önemli katkıları olan General Guardia rejimi (Cumhurbaşkanı Jesus Jimenez i devirerek başa gelmiştir) eğitim ve okul inşaatlarına yatırımlar yapmıştır. Ayrıca Atlantik kıyılarına kahve ihracatını kolaylaştırmak için demiryolları yapmıştır. Son olarak General Guardia rejimi idam cezasını kaldırmış ve bu reformlar Kosta Rika'nın demokratikleşmeye geçişinde önemli unsurlar olmuştur. 1871 anayasası 1948 yılına kadar hemen hemen aynı kaldı ve 1913 yılında doğrudan oy kullanılması önemli bir anayasal reform olmuştur. Gizli oy hakkı 1925 yılında getirilmiştir. Otoriter Tinoco diktatörlüğü (1917-1919) sırasında çalkantılı bir dönem yaşanmıştır. Yaşanan bu iç savaşın aslında genel istikrarı sağladığı söylenebilir. İç savaşın çıkmasında orta sınıf aydınların etkisi büyüktür. 1930 yılında kahve ihracatının artışı ve işçi sınıfının ortaya çıkması Kosta Rika Komünist Partisi'nin kurulmasına neden olmuştur (Araya ve Cordero, 2013:www.kdemo.or.kr).

Kosta Rika'nın demokratikleşmesinde tarihsel olarak önemli katkıları olan dönem, Kosta Rika Komünist Partisi'nin desteğini de arkasına almış olan Rafael A. Calderon dönemidir. Bu dönemde sosyal güvence, Kosta Rika sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması sağlanmış ve İş Hukuku Üniversitesi açılmıştır. Tüm bu reformlar Kosta Rika demokrasisinin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır.

1948 yılında Rafael A. Calderon hükümeti muhalefet tarafından seçimlerde farklı bir şekilde mağlup edilmiştir. Ancak Calderon milletvekilleri kongrede sandalye çoğunluğunu kazandı. Calderon'un milletvekillerinin seçimlerde sahtecilik yaptığı iddialarına sağlam kanıtların bulunması üzerine Ulusal Seçim Mahkemesince milletvekillikleri feshedilmiştir. Jose Figueres Ferrer ve onun Anti-Kominst entelektüel ekibi için Ulusal Seçim Mahkemesi'nin bu kararı yönetimi ele geçirmek için iyi bir bahane olmuştur. Figueres'in kurduğu Karayipler Ulusal Kurtuluş Ordusu sendika destekçilerine ve Calderon'a saldırdı. Ordu yabancı desteği ve halk desteği ile 6 haftalık bir iç savaşta galip geldi. Calderon Figueres siyasi özgürlüğünün korunması ve kendi kurduğu iş kanunu korunması sözü halinde

mücadeleye son verdi. Bu karar Kosta Rika’da sosyal demokrasinin kurulması için önemli bir unsur oldu (Araya ve Cordero, 2013: www.kdemo.or.kr).

Figuenes hükümeti tarafından 18 ay sonra kurucu bir meclis seçildi ve büyük ölçüde 1871 Anayasası’na bağlı 1949 Anayasası hazırlandı. Benzerlikler olmasına rağmen 1949 anayasası birçok özellik kazandı. Kosta Rika demokrasisine önemli katkılarda bulunan bu anayasada (Araya ve Cordero, 2013: www.kdemo.or.kr); Bağımsız yüksek bir seçim mahkemesinin kurulması, kadınlara ve siyahlara oy hakkı, makam ve görevlerde bulunan kişilerin kendileri görevi bıraktıktan sonra makama geleceklerin kendileri tarafından seçilmesi durumunun tamamen ortadan kaldırılması, sürekli ordunun lağvedilmesi yer almıştır.

Calderon’un sahtecilik iddialarını değerlendiren Yüksek Seçim Mahkemesinin kararı tartışmalara yol açmış ve bir iç savaşa neden olmuştur. Kadın ve siyahlar için oy hakkı gelmesi bugün için çok normal olarak görülse de 1949 yılı Kosta Rika’sı için önemli bir demokratik sıçrama olmuştur. Memurluk ve makamlardaki görevlerin miras şeklinde geçmesi sisteminin kaldırılması önemli bir demokratik gelişme olarak görülmüştür. Kosta Rika da sürekli ordunun kaldırılması muhtemelen en önemli demokratik gelişme olarak görülmüştür. Fakat ordunun varlığı korunmuş ve sivil irade tarafından yönetilmesi, kanunlar çerçevesinde görevini yapması sağlanmıştır (Araya ve Cordero, 2013: www.kdemo.or.kr).

h. Marksist Temelli Devrim Savaşları

Marksist anlayışa göre şekillenen ülkelerden doğal kaynaklar açısından zengin olan örneğin Rusya gibi yeni demokrasilerde zenginliğin devlet tarafından kontrolü, dışa açık rekabetçi orta sınıfların yükselişinin önünü kesmekte, siyasi iktidar sahip olduğu ekonomik kaynakların da yardımıyla hak ve hürriyet ihlalleri konusunda sessiz kalınmasını temin edebilmektedir (Sorensen, 2010: 448-50). Yine örneğin Çin’in kısa ve orta vadede otoriter fakat iktisadi açıdan başarılı bir örnek olması, bu durumu açıklayan diğer bir örnektir (Breslin, 2010: 151-2). Ancak bu iki örnek bize Marksist temelli düşünce yapısındaki ülkelerin demokratikleşme

konusunda tamamen başarısız olduğu sonucunu vermez. Bu şekilde demokratikleşmeye Nikaragua örnek olarak verilebilir.

Nikaragua, 1821’de bağımsızlığını ilan etmiş fakat 1925 yılına kadar ABD işgalinde olmuştur. Bu tarihten sonra da ABD tarafından 2 defa işgal edilmiştir. 1936’da iç savaş çıkmış ve 8 gün sonra Somoza Nikaragua’yı denetimi altına almıştır. Somoza, kısa süreli kesintilerle de olsa 1979 yılına kadar iki oğlu ile birlikte ülkeyi siyasi baskılarla yönetmiştir (Parsa, 2004: 63). 1974 yılının Ocak ayında, Nikaragua’nın farklı kesimlerinin önde gelen temsilcilerinden oluşan ve Ulusal Seferberlik adıyla bilinen bir grup Somoza rejimine karşı bir bildiri imzalamıştır. Bu bildiride Somoza rejimi siyasi baskıcılık, özgürlük ve adaletin yok edilmesi ile suçlanmıştır. Bildiri, yeni hükümetin kurulmasını ve daha adil bir sistem için kökten bir değişiklik isteğini dile getirmiştir. Kısa süre sonra, yedi siyasi örgütlenme ile İşçilerin Genel Konfederasyonu ve Nikaragua İşçi Federasyonu olmak üzere, ülkenin en büyük iki işçi örgütünden oluşan bir koalisyon ortaya çıkmıştır. Sözü edilen koalisyon ağırlıklı olarak yüksek meslek sahiplerinden ve işçi liderlerinden oluşmuştur (Parsa,2004: 70). 1978 yılına gelindiğinde, Nikaragua’da bir ekonomik durgunluk baş göstermiş ve şartlar devrim için elverişli hale gelmiştir. Somoza karşıtı gazete, La Prensa’nın editörü Joaquin Chamorro’nun suikasta uğramasının ardından, halk bu suikasttan Somoza’yı sorumlu tutmuştur. Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) tarafından öncülük edilen Somoza karşıtı gerillalar, orduya karşı şiddetli bir ayaklanma başlatmışlar ve böylece Nikaragua’da iç savaş başlamıştır (2013: www.stanford.edu). Çok sayıda insanın öldüğü şiddetli bir iç savaşın ardından 17 Temmuz 1979 tarihinde Somoza istifa etmek durumunda kalmış ve Paraguay’a sürgüne gönderilmiştir. 20 Temmuz’da Sandinista kuvvetleri Başkent Managua’ya girmişler ve yüzlerce Nikaragualı zaferi kutlamıştır. Sandinista devriminin üç ana prensibi vardı; siyasi çoğulculuk, karma ekonomi ve bağlantısızlıktır. Bu prensipler, kökenini, Marksist rejimler tarafından desteklenen siyasi uygulamalardan almamıştır (Azicri,1989: 12).

Devrim sonrası Nikaragua’da, Temel Statü ile geçici bir hükümet sistemi kurulmuş olmasının yanı sıra, hem Somoza döneminden kalma kanunlar ve hükümler

hem de geçici hükümet tarafından yayınlanan kararnamelerin uygulandığı bir hukuki sistem ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında Sandinistalar, sistemi revize etmek ve devrimin değerleri ve amaçları ile uyumlu yeni bir sistem kurma ihtiyacı hissetmişlerdir. ABD'nin desteklediği karşı savaşta ulusal ve uluslararası desteği kazanma amacıyla, demokratik niyetlerinin açıkça görülmesini istedikleri için yeni bir anayasa hazırlanarak demokratikleşme süreci başlamıştır (Reding, 1991: 79).

D. DEMOKRATİKLEŞMENİN HEDEFİ OLARAK DEMOKRASİ

Bu bölümde demokrasinin anlamı ve çeşitleri, demokrasi kuramları, demokrasinin temel unsurları ile tarihsel süreçte demokraside meydana gelen değişimlere yer verilmiştir.

1. Demokrasinin Anlamı ve Çeşitleri

Demokrasi Yunan kökenli özel bir ifade olup Yunanca'da halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamında bir kelime olan “demos” ile egemen olmak veya “iktidar” kullanmak gibi anlamlara gelen “kratein” sözcüklerinden oluşmaktadır (Demir, 2010: 599). Demokrasinin doğuş yeri de Antik Yunan şehir devletleridir.

Demokrasi basit ve klasik anlamı ile halk yönetimidir. Abraham Lincoln'ün meşhur tanımı ile “halkın, halk tarafından ve yine halk için yönetimi”dir. Daha ayrıntılı bir tanımlama ile demokrasi; genel, özgür, eşit seçim hakkı, partiler arası rekabet, tüm yurttaşlar için sağlıklı bilgi edinme, düşünce, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü, oy hakkı sayesinde yöneticilerin düzenli olarak seçimle gelme, seçimle gitme imkanına sahip olduğu bir yönetim biçimidir (Demir, 2010: 600). Bugünkü anlamı ile demokrasinin tanımını yaparsak; liberal değerleri yani birey hakları, parçalı ve denetim altındaki siyasal iktidar, anayasal yönetimi en fazla tatbik ve temsil yeteneğine sahip siyasi yönetim biçimi olarak adlandırılabilir (Yayla, 2003: 63).

Demokrasi bir ülkenin yurttaşlarının sorumluluğuna dayanır. Demokrasi halk ile hükümdar arasında doğrudan bir bağ kurmak yerine; halkı yurttaşlara, hükümdarı da halk yönetimine dönüştürür (Touraine, 2004: 102). Demokrasiler devletin halka

hizmet için var olduğu ilkesine dayanırlar; halk devlete hizmet için var olmaz. Bir diğer deyişle insanlar demokratik devletin tebaası değil, yurttaşlarıdır. Devlet yurttaşlarının haklarını korurken bunun karşılığında yurttaşlar da devlete sadakat gösterir (Touraine, 2004: 21).

Demokrasi kavramı genel olarak bir siyasal sistemi anlamlandırsa da çoğu zaman değerler sistemi olarak da kullanılmaktadır. Demokrasinin değer yargısı ve siyasal sistem olarak kullanılması ona tek bir tanım yapma şansını verememektedir. Demokrasiye yüklenen anlam genelde olumlu olmuş, bu nedenle de hemen herkes tarafından benimsenen evrensel bir nitelik kazanmıştır.

İçerik olarak demokrasiye yönelik üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar muhalif, gerçekçi ve mükemmeliyetçi (ütopik) yaklaşımdır. Muhalif yaklaşım demokrasinin ne olmaması gerektiğini; gerçekçi yaklaşım neyin olduğunu; ütopik yaklaşım ise mükemmel toplumun nasıl olması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Tosun, 1998: 59).

Demokrasi farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hirst'e (1988: 191) göre demokrasi, halkın yönetim tarafından yapılmasını istediği kamusal eylemlerin tercih edilmesinde kullandığı bir siyasal mekanizma, bir karar verme süreci olarak değerlendirilmektedir.

Keane (1989: 9), demokratik sistemlerde iktidarın dağılımının karar alma kuralları ile çerçevelenmiş bir siyasal yarışmanın sonuçlarını yansıtmaya eğilimi içinde olduğunu bu nedenle de çatışma ve uzlaşmanın kurumsallaştığını ve iktidarın kişisellikten uzaklaştığını belirtir. Bu noktada siyasal iktidarın kullanımını sınırlayan ve kurumsallaştıran bir mekanizma olarak demokrasi, aynı zamanda çıkarların rekabetini ve yeni çatışmaları uzlaştıran bir yöntemdir.

Schumpeter (1968: 159) ise demokrasiye özgürlük, eşitlik, adalet ve katılım gibi birtakım değerlerin gerçekleştirilmesini amaçlayan ve toplumsal yaşamı kucaklayan bir örgütlenme tarzı olarak değil, değer yargılarından arındırılmış bir şekilde sadece bir hükümet kurma metodu olarak bakmaktadır.

Barber (1995: 196), ise katılımcı tarzdaki güçlü demokrasiyi, bağımsız bir temelin yokluğunda çatışmayı, sürekli kendine en yakın yasalarını oluşturma süreci ve bağımlı özel bireyleri özgür yurttaşlara ve kısmi ve özel çıkarları da kamusal iyilere dönüştürebilen siyasal bir cemaatin yaratılması olarak tanımlar.

Przeworski'ye (1986: 58) göre demokrasiyi kurabilmek için toplumsal yaşamın bütünü otoriter ideolojik projeden kurtarmak gerekir. Bunun için de ulusal bütünlüğün sağlanmış olması; sınıflar arası geçişin kolay ve sınıflar arası üstünlüğün olmaması ile toplumsal kültürün demokratik geleneğe yatkın olması gerekir (Özer,1996: 75 – 76).

Sartori'ye (1996: 9) göre demokrasi ideali, demokrasi gerçeğini, olgusunu tanımlamaz veya tam tersi söylenecek olursa, gerçek demokrasi ile ideal demokrasi aynı şey değildir. Demokrasi, onun idealleri ile gerçeği arasındaki etkileşimden, olanla olması gerekenin çelişmesinden doğar ve bunlar tarafından şekillendirilir. Çünkü olanla olması gereken birbiriyle hiç birleşmeyen iki paralel yolda ilerlemezler. Tam tersine, birbirleriyle sürekli karışır ve çatışırlar. Aralarındaki ilişkinin doğası kavranamazsa, olanla olması gerekenin ayırımından sağlanacak yarar giderek azalır.

Demokrasiyi; doğrudan, temsili ve yarı doğrudan demokrasi olarak üçe ayırabiliriz. Doğrudan demokrasi halkın kendi kendini yani araçlar olmadan yönetmesidir. Temsili demokrasi ise halkın karar alma hakkını temsilcileri aracılığı ile kullanmasıdır. Yarı doğrudan demokrasi de ise halk, iktidarı temsilcileri ile paylaşmaktadır. Bunun araçları ise veto, referandum ve halk inisiyatifidir (Çam, 1995: 400-403).

Demokrasi, sadece son yirmi yılın değil, belki de son yüz yılın en fazla tartışılan konularından bir tanesi olmuştur (Bingöl, 2009: 111). 1980'lerde komünizme dayalı yönetimlerin yıkılmaya başlaması ile demokrasi tartışmaları alevlenmeye başlamıştır.

Nitekim bugün demokrasi kavramı etrafında ortaya çıkan sorun, artık bir farklılık ya da kargaşa sorunu olmanın ötesinde olup, kavramın içinin iyice boşaltılmasıyla ilgilidir. Dikkatle bakıldığında görülecektir ki, demokrasi kavramı, artık tek başına kullanılmamakta ve mutlaka kavramın başına bir kavram eklenmektedir.

2. Demokrasinin Temel Unsurları

Demokrasi, tanımlarından da anlaşılacağı üzere, temel olarak dört farklı unsurdan oluşmaktadır. Bunlar özgürlük ve eşitlik, siyasal temsil, siyasal katılım ve haklardır. Bu unsurlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

a. Özgürlük ve Eşitlik

Demokrasinin odağında hak ve özgürlüklerle donatılmış baskılardan arınmış özgür birey vardır. Her şey bu odağa göre konumlanır. Kurumların, örgütlerin, yöntemlerin, tekniklerin bütünü olan demokrasi özerklik anlamında bir değer olarak algılanan özgürlük üzerine kurulmuştur (Selçuk,1999: 23).

Düşünceler önce içerik bakımından özgürdür. Hiçbir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez. Düşünceleri yararlı ya da zararlı; ılımlı ya da aşırı; meşru ya da meşru olmayan düşünce olarak ayırmak yanlış olduğu gibi bu ayrımı sağlıklı olarak belirleyebilecek ölçüt yoktur. Demokraside düşüncelere sınır konmaz. Düşünceler özgürce açıklanmalıdır. Aksi halde serbest bir kamuoyu rejimi kurmak bütün seçeneklerin tartışılmasını sağlamak ve geniş anlamda yönetime katılmayı gerçekleştirmek savında olan demokrasi de bundan zarar görür. Düşünceler özgürce örgütlenmelidir. Örgütlenme siyasal yaşamı tüm eğilim ve akımlarıyla yansıtılmalıdır (Tanilli, 2007: 38-40). Özgür birey temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında eşit haklara sahip olmalıdır. Sınıfsal ayrıcalıklar demokrasi ile bağdaşmayan unsurlardır.

b. Siyasal Temsil

Demokrasinin en temel unsurlarından biri de siyasal temsildir. Temsil kavramının siyasal alana girmesi ile birlikte halk, “temsil olunan kişi”; halkın seçtiği

kişiler de “temsilci” olarak kabul edilmiştir (Gözler, 2001: 117). Siyasi alanda temsil işlevini yerine getiren kurum ise parlamentodur.

Nüfusun yoğun olmadığı, halkın kendi kararını kendi verdiği yani kendini temsil için arada aracılının olmadığı dönemlerdeki sistem, günümüzde artık imkansızdır. Bu nedenle halk siyasi kararlarını kendi seçtiği temsilcilere bırakmaktadır. Günümüzde, demokratik sistemler bu yöntemi tartışmasız kabul etmiş durumdadır.

Temsil kavramına ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur (Örs, 2006: 25-28). Bunlardan ilki biçimci (formalistic) temsildir. Bu yaklaşım temsili, yetki verme ya da yetki kazanma anlamında tanımlamaktadır. Temsilci daha önce sahip olmadığı eylemde bulunma hakkı verilen kişi, temsil edilen ise kendisi yapmış gibi, yapılan eylemin sonuçlarından sorumlu olan kişidir. Max Weber de biçimsel temsilin savunucularındandır. Ona göre (1964: 143) ise temsil, belirli bir grubun, geride kalanlara atfen yapmış oldukları eylemlerdir veya geride kalanların bu eylemleri “meşru” ve bağlayıcı kabul etmesi, diğer bir ifadeyle onlar adına eylemlerde bulunmalarına rıza göstermesidir.

Diğer bir yaklaşım ise betimleyici temsildir. Bu yaklaşıma göre, temsil, seçim mekanizmasını mutlaka gerekli kılmaktadır ve parlamento kompozisyonunun tüm ulusun kompozisyonuna tamamen uyması gerekmektedir. Yani parlamento bir ulusu yansıtan bir aynadır. Bu yaklaşımın temsilcilerinden olan J.S. Mill’e (2007: 235-240) göre, çoğunluk adına karar almakla onu temsil etmezsiniz. Çoğunluk adına karar alırken çoğunluğu yönetirsiniz.

Bir başka temsil yaklaşımı ise karar alıcı ve sorumlu temsildir. Bu yaklaşıma göre ise temsilciler sadece toplumu temsil eden değil, toplum adına eylemde bulunan kişidir. Bu yaklaşım temsilciye bir yandan yetki verirken sorumluluk da yüklemektedir.

Son olarak sembolik temsilden bahsedebiliriz. Siyasal temsilin, çeşitli semboller vasıtasıyla gerçekleştiğini öne süren bu yaklaşıma göre tüm temsil işlevi aslında bir tür sembolleştirmedir.

c. Siyasal Katılım

Katılımcılık olgusu da diğer bir demokrasi ilkesidir. Bu da halkın kendini yönetecek kişileri seçtikten sonra, siyasi iktidarların özellikle uygulama kararlarına örgütleri aracılığıyla zaman zaman katılabilmesi, o kararları etkileyebilmesi, gerektiğinde de değiştirebilmesi ilkesidir (Demir, 2010: 603).

Siyasal katılmayı ise “kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda, siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler” (Kalaycıoğlu, 1983: 10) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Siyasal katılma ile birey ve sistem değerleri uyum içinde süreklilik ve yaygınlık kazanacaktır. Bu sebeple bireyin siyasal katılımı, bireyin beklentilerini, taleplerini, tutum ve değerlerini ve bunların geliştirip şekillendirdiği biçimde sisteme ve eyleme yönelişini kapsayan bir bütün (Uysal ve Sezer, 1984: 4) olarak karşımıza çıkacaktır. Yurttaşların siyasal sistem üzerinde etkili olabilmeleri için belirli ve doğrudan bir siyasal katılma içinde bulunmaları gerekir. Demokratik ülkelerde katılma demokrasinin vazgeçilmez ögesi durumdadır. Siyasal katılımın sınırlarını siyasal kültürde yerleşmiş normlar etkilemektedir (Çam, 1995: 175).

Siyasal katılmaya ilişkin iki yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlardan birincisi, siyasal katılmayı modernleşmenin bir sonucu veya siyasal gelişmenin bir göstergesi olarak ele alan yaklaşımdır (Weiner, 1971: 159-200). Bu yaklaşımda modernleşme ile siyasal katılım arasında doğru orantı vardır. İkinci yaklaşım ise, siyasal katılmaya kişisel çözümleme düzeyinde yaklaşan ve kişiyi oy vermeye, sorunlarını siyasal otoritelere yansıtmaya, siyasal gösterilerde bulunmaya neden olan koşulları araştıran yaklaşımdır (Verba, Nie ve Kim, 1978). Bu yaklaşım siyasal katılımı kişi odaklı olarak görmektedir.

Siyasal katılmanın uygulanması ise iki türdür (Turan, 1986: 68-73). Bunlardan birincisi “oy kullanma”dır. Hemen her demokratik toplumda bireyler, siyasal tercihlerini, öncelikle oy verme davranışıyla ortaya koymaktadır. Toplumun her kesiminden her düzeyde insan oy vererek siyasal katılım sağlayabilir.

İkinci türü ise siyasal sistemde görev alanlarla ilişki kurulmasıdır (Anık, 2000: 161). Bu katılım türü diğerine göre daha etkilidir. Bu türden siyasal katılma, yönetilenlerin çağdaş demokratik siyasal sistemler için öngörülen denge ve denetim mekanizması işlevini yerine getirmektedir.

d. Temel Hak ve Özgürlükler

Demokrasiye ilişkin son olarak değineceğimiz unsur Temel Hak ve Hürriyetlerdir. Temel hak ve özgürlükler alanında; “özgürlük”, “insan hakları”, “kamu özgürlüğü”, “kişi hakları”, “vatandaş hakları”, “temel haklar”, “anayasal haklar” gibi değişik terimler kullanılmaktadır. Öncelikle hak kavramını tanımlarsak; hak özgürlüğün somutlaştırılmış biçimidir (Gözler, 2001: 146-147). Hak sahibi olmak, bir şey yapmaya yetkili olmak ya da bir şeyi talep edebilmek demektir. Hak; sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi verirken, başkalarına da bu yetkinin kullanılmasına engel olmama, saygı gösterme yükümlülüğü getirir (Uygun, 2000: 13-14). İnsanlar, devletten ve onun yarattığı hukuktan önce var olan, dolayısıyla devlet tarafından yaratılamayan, sadece ortaya çıkarılıp tanınan birtakım doğal haklara sahiptirler ve devlet, işte bu kendi hukukundan üstün olan doğal haklara bağlıdır ve onlara gereken saygıyı göstermek zorundadır (Tanilli, 2007: 164). Devletin varoluş amacı bireysel olarak tüm insanların sahip olduğu hakları korumaktır ve kendisine tanımlanan bu işlevi yürütmenin dışına çıkarak bu hakları ihlal etmeye başladığında direnme hakkı doğar (Ensaroğlu, 2001: 19-20).

İnsan haklarını, zaman içinde birbirini tamamlayan üç oluşum dönemine koşut olarak üç ana başlık ya da yaygın bir deyimle kuşak adı altında şu şekilde sınıflandırabiliriz (Sur, 1993: 40): Birinci kuşak haklar arasında kişi hürriyetleri ve siyasal haklar yer almaktadır. İkinci kuşak haklar, sosyal ve ekonomik haklardır. Üçüncü kuşak haklar ise “Yeni İnsan Hakları”, “Halkların Hakları” ya da

“Dayanışma Hakları” gibi yeni ortaya çıkan haklardır. Söz konusu haklar sosyolojik, felsefi ve hukuki açılardan sosyal eşitsizliklere karşı bir tepki olmaları dolayısıyla sosyal eşitlik amacını gerçekleştirmeye yönelik haklardır (Tanör, 1978: 92).

Kişi hürriyetleri ve siyasal haklar bireyci liberal bir dünya görüşünün yansıması olarak, kişileri devlete, topluma ve diğer bireylere karşı korumak için ona bir tür “dokunulmaz alan” yaratırlar. Kişinin, yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, özgürlüğü ve güvenliği hakkı gibi devlet, toplum ve bireyler tarafından aşılamayacak ya da müdahale edilemeyecek özel sahasının sınırlarını çizerler (Barna, 2001: 109).

Ekonomik ve sosyal haklar ise İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer aldığı üzere; çalışma hayatını, eğitim ve sağlık alanlarını düzenleyen haklardır. Üçüncü kuşak haklar, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya da değişimin hızlanmasına paralel olarak gelişmiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve küreselleşme süreci ile birlikte bu haklar insan haklarının bazılarının sadece bir ülkenin sorunu olmayıp tüm ulusların ortak sorunu olarak görülmesine ve bu tür hakların dayanışma hakkı olarak algılanmasına yol açmıştır (Kaboğlu, 1996: 12).

Amerikan ve Fransız devrimlerinin sonucu hukuk belgelerine dönüşmüş olan bu hakların kaynağının batı olması görüşüne karşılık; Müslüman düşünürler ve bilim insanları arasında, İslam’ın bütün insanlar için temel bazı haklar getirdiği ve bu nedenle insan hakları kuram ve uygulamasının Batı’dan yüzyıllarca önce İslam dünyasında ortaya çıktığı görüşü yaygındır (Uygun, 2000: 29).

3. Demokrasi Teorileri

Belirtmek gerekir ki, demokrasinin pek çok tipi mevcuttur ve bunların farklı uygulamaları aynı şekilde çeşitlilik gösteren bir dizi etki yaratmaktadır. Demokrasinin büründüğü biçim, ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına, yerleşik devlet yapısı ve siyasi uygulamalara göre değişmektedir (Schmitter-Karl, 1999: 4)

Demokrasi gerek toplumsal gerek işlevsel açıdan toplumları bir araya getirme ve siyasal sorunları çözme başarısına göre farklı şekillerde ayrıştırılmıştır. Demokrasiye ilişkin bu kuramları altı farklı başlıkta ele alabiliriz. Bunlar klasik

demokrasi, liberal demokrasi, katılımcı demokrasi, sosyal demokrasi, radikal demokrasi, eleştirel ve müzakereci demokrasi kuramlarıdır. Bunlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

a. Klasik Demokrasi

Demokrasinin tarihsel gelişimi içinde değindiğimiz Atina demokrasisini klasik demokrasi olarak değerlendirebiliriz. Demokrasi kelimesinin etimolojisine baktığımızda, onun eski Yunancadaki “demos” ve “kratos” kelimelerinin bileşiminden meydana geldiğini görürüz. Esasen, demos kelimesi bugün “halk” kelimesinin ifade ettiği şeye karşılık gelmeyip, fakir çoğunluk anlamında kullanılmaktaydı. Türkçede “demos”un bu anlamına karşılık gelebilecek bir kelime olarak “avam” düşünülebilir (Erdoğan 2003: 235). Eski Yunancada demokrasi kelimesiyle anlatılmak istenen şey, fakir çoğunluğun yönetimi idi.

Bugün klasik demokrasi ile anlatmaya çalıştığımız eski Yunan polis devletinde görülen halkın yönetimi manasında kullanılan demokrasi anlayışıdır. Atina’da yönetimde söz sahibi olanlar,20 yaş üzerindeki Atinalı erkeklerden oluşmaktaydı. Buna göre, Atinalı kadınlar ve çocuklar, yabancılar ve köleler, vatandaşlık haklarından mahrum idiler. Atina demokrasisinde halk tarafından yönetim, halkın yönetim sürecine doğrudan katılımıyla gerçekleşiyordu.

Atina demokrasisinde, kamusal meselelere böylesine önem atfeden halkın, organik bir bütün oluşturduğu düşünülürdü. Ontolojik anlamda, birey değil ama topluluk başlangıç noktası olarak alınırdı (Parekh, 1993: 157). Atina demokrasisinde, vatandaşların kamusal hayata aktif katılım yoluyla özgürleşebileceklerine inanılırdı.

Klasik demokrasi anlayışında doğrudan demokrasi kullanılmaktaydı. O günün şartlarına uygun olan bu araç ile halk denilen kesim yani oy kullanma hakkına sahip kesim yasama ve hatta yargı kararlarını almaktalardı. Örneğin Atina’da sayıları 30.000 ile 45.000 arasında olan vatandaş topluluğu, yılda 40 defadan az olmamak üzere, bir meclis olarak toplanmaktaydı. Eklezya adını taşıyan bu meclis, 6.000 toplantı yeter sayısı ile kamu düzeninin kurulmasına yönelik yasal çerçevenin

oluşturulması, mali konuların karara bağlanması, savaş ve barış ilan edilmesi gibi temel kamu siyasalarının belirlenmesinden sorumluydu (Held, 1996: 21).

Klasik demokrasi anlayışının Atina’da ortaya çıkışı ile birlikte M.Ö. 322 yılında Atina’nın Makedonya hakimiyetine girmesiyle ortadan kalkar ve demokrasinin tekrar doğması yaklaşık olarak iki bin yıl sürmüştür. Klasik demokrasi anlayışı günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Coğrafi, sosyal ve ekonomik şartlar klasik demokrasi anlayışına uymayarak farklı demokrasi anlayışlarını beraberinde getirmiştir.

b. Liberal Demokrasi

Demokrasinin ilk ortaya çıkışı olarak kabul edilen Atina Demokrasisi göz önüne alındığında demokrasi liberalizmden önce ortaya çıkmıştır. Ancak 19. yy’da demokrasi liberalizmle birlikte gelişme göstermiştir. Bu yüzden liberal demokrasinin kavram ve kurumlarının, liberalizm referans alınarak anlatılması uygun olacaktır.

Liberal demokrasi, belirli tarihsel koşullar altında liberalizm temel ilkelerine uygun olarak ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasinin doğuşunda tanrısal kökenli egemenlik anlayışının yerini halk egemenliği anlayışının almasına da etken olmuştur. Egemenlik anlayışındaki bu değişiklik ise, büyük ölçüde laikliğin yerleşmesiyle ve kilisenin etkisinin azalmasıyla gerçekleşmiştir (Demir, 2010: 605).

Liberal demokrasi, farklı ülkelerden farklı düşünürlerin katkılarıyla ortaya konmuş bir düşünce sistemidir. Bu bağlamda, B.Constant, A. de Tocqueville, faydacı düşünürlerden J.Bentham, J.S Mill gibi düşünürler, özellikle eşitlik ve özerklik eksenli düşünceleri ile liberal demokrasiye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu düşünürlerden, 19. yüzyılda demokrasinin toplum ve yönetimde karşı konulmaz yeni bir biçim olduğunu ilk kavrayan ve Birleşik Devletlerin demokrasi alanında dünyanın anahtar laboratuvarı olduğunu söyleyen Fransız düşünür Alexis de Tocqueville (Ebenstein, 1996: 239) ve Temsili Hükümet adlı eseriyle temsili demokrasiye önemli katkıları bulunan İngiliz düşünür J.S Mill’in görüşleri özellikle yerel demokrasi açısından önem taşımaktadır.

Liberalizm ontolojik olarak bireyi temel alır. Bu noktada klasik demokrasi anlayışından farklıdır. Klasik demokraside halk siyasal kararlar alma yetisine sahip olanları kapsarken liberal demokraside halk erkek ve kadın akıl sağlığı yerinde olan tüm yetişkin vatandaşları kapsamaktadır. Günümüz liberal demokrasilerinin klasik demokrasilerden bir farkı da halkın yönetime katılımı noktasında olmaktadır. Klasik demokraside halk yönetime doğrudan katılmakta idi ancak liberal demokraside günümüz siyasi ve coğrafi şartları gereği halkın yönetime katılması temsilciler aracılığı ile olmaktadır. Bu nedenle liberal demokrasinin bir adı da temsili demokrasidir (Şahin, 2008: 8-9).

Temsili demokrasinin önemli teorisyenlerinden biri olan John Stuart Mill (2007: 180-181), yerel yönetimin önemine vurgu yaparak yerel yönetimlerin halka demokratik ilke ve davranış alışkanlığı kazandırdığını belirtmiş, bu kurumlara vatandaşların eğitimini sağlayan birer demokrasi okulu nitelendirmesinde bulunmuştur.

Liberal demokrasinin temelinde temsil kavramı yatmaktadır. Bu anlamda, sanayi toplumunun siyasal dünya görüşünü oluşturan liberal demokrasi aynı zamanda temsili demokrasi olarak ifade edilebilir. Günümüzde liberal demokrasi ile yönetilen ülkelerin yerel yönetim yapıları ve anlayışlarının yanı sıra, bir çok ülkenin yerel yönetim, kentleşme ve kente bakışları önemli ölçüde liberal geleneğin etkisi altında oluşturulmuştur (Ökmen, 1998: 78).

Liberal düşünce geleneğinin “babası” olarak kabul edilen John Locke liberal düşüncenin siyasi temellerini doğal durum kavramına dayandırır. Locke’un (2004: 5-7) doğal durum ile ifade etmeye çalıştığı bir özgürlük durumudur. Bu, insanların doğa yasası sınırları dahilinde, izin istemeksizin eylemlerini düzenlemeye ve mülkleri ve kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunmaya yarayan yetkin bir özgürlük durumudur. Doğa durumu yasadışı bir durum değildir. Doğa durumundaki herkesi bağlayan ve bu durumu yöneten bir doğa yasası vardır. Bu yasanın özü ise akıldır. Herkes eşit ve bağımsız olduğundan, hiç kimse diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da malvarlığına zarar vermemelidir. Locke liberal demokrasi kavramını eşitlik ve özgürlük temelleri üzerine kurmuştur.

Locke gibi Sartori'de (1996: 415-430) Liberal demokrasinin iki unsurundan bahsetmektedir. Birinci unsur halkı özgürleştirmek ikinci unsur ise halkı yetkilendirmektir. Birincisini ön şart olarak kabul etmektedir. Sartori, liberalizmin, demokrasinin üzerine oturabileceği ahlaki ve felsefi temeller sağladığını ve liberalizmsiz demokrasinin, bugün demokrasi adını verdiğimiz şey olamayacağını tarihi tecrübenin de ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Liberal demokrasi, özerk ve özel örgütlerin varlığını öngörmektedir. Siyasal iktidarın personeli ve politikası, söz konusu gruplardan ve bunların olası ya da mevcut olan çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Siyasal iktidarın görevinin de söz konusu grupları süreç içinde yok etmemek koşuluyla bunlar arasındaki çatışma ve sürtüşmeleri en alt düzeye indirmek ve denetimi altına almak olduğu kabul edilmektedir (Finer, 1974: 62-70).

Liberal demokrasi anlayışının, günümüzde, tüm dünya da egemen demokrasi anlayışı haline geldiği konusunda neredeyse görüş birliği vardır. Oysa tam da bu noktaya gelindiğinde, klasik liberal demokrasi kendi krizini yaşamaktadır. Bu kriz, üçüncü dalga demokrasileri ile ilgili temkinli ve kötümser yaklaşımlarda da altı çizilerek dile getirilmektedir. Buna göre, üçüncü dalga demokrasileri, uluslararası politik çemberden kaynaklanan demokratik zafercilik vizyonunun sıkıcı doğruları niteliğini taşımaktadır (Montero, 1998: 117).

Bireysel hak ve özgürlük talepleri ile çoğulculuk gibi ilkeler üzerine inşa edilen liberal demokrasi, globalleşme döneminin egemen demokrasi anlayışı olduğu kuşku götürmemektedir. Fakat bu anlayışın bir meşruiyet krizi yaşadığı da, söylenebilir. Sözü edilen meşruiyet krizinin kaynağı, demokratik siyasi ideallerle, liberal demokrasi uygulamaları arasındaki çelişkidir. Oysa demokratik meşruiyet, öncelikle, iktidarın alacağı kararlardan etkilenenlerin, karar alma sürecine özgürce katılabilmelerine olanak sağlamaktır. Bunun içinde, bireyler arasındaki eşitlik olması gerekir. Bu eşitlik, siyasal sürece katılanların birbirlerini eşdeğer özneler olarak görmelerini, sürece katılmak için gereken imkanlara eşit sahip olmalarını ve tartışma konularının sınırlandırılmamasını zorunlu kılmaktadır (Bulut, 2003b: 66-67).

Temsili demokrasi, günümüzde, toplumun sorunlarını, ulus-devlet sınırları içinde çözememektedir. Bu bağlamda temsili demokrasinin niçin yetersiz kaldığını irdelemek gerekmektedir. Batılı liberal demokrasilerin içinde bulunduğu bunalım, demokrasinin ideolojik temelindeki bir kayma olarak ortaya çıkmaktadır (Köker, 1992: 8). Liberal demokratik düşüncenin ve liberal demokrasinin sınırlarını ve tanıdığı olanakları aydınlatma çabası içinde olan Machpherson'a (1994: 247- 254) göre, liberal devlet aşağıdan gelen baskılarla demokratikleşirken son tahlilde demokrasi de liberalleşmiştir.

c. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasinin ortaya çıkışında Avrupa sanayileşmesinin büyük etkisi vardır. Sanayileşme ile birlikte ağır çalışma şartları, yetersiz beslenme ve konut sorunu işçileri olumsuz etkilemiştir. İşçiler sağlık açısından olumsuz şartlarda uzun süreyle düşük ücrette çalışıyor ve sağlıksız evlerde yaşıyorlardı. Kadın ve çocuklar da bu sağlıksız çalışma ortamından en fazla nasibini alan kesimi oluşturuyorlardı. Tüm bu olumsuzluklarla birlikte sayıları giderek artan bu sınıf, zamanla haklarını aramaya ve örgütlü bir kitle halini almaya başlamıştır (Sarıtış, 2006: 18). Bu şekilde başlayan işçi hareketleri ideolojik olarak Marksist öğreti içinde ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl başlarında ise bu düşüncenin ikiye bölünmesi ile sosyal demokrasi ortaya çıkmıştır.

Tarihsel süreçte, işçi sınıfının mücadelelerinin barışçı yöntemlerle yapılmasını mümkün kılarak, kaba kuvvetin de siyaset sahnesinden giderek silinmesini sağlayacak bu yeni düşünce önce Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin içinde gelişmiş ve günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrasiye ilk kişiliğini vermiştir (Cem, 1998: 142).

Sosyal demokrasi kuramında, diğer kuramlardan daha farklı bir demokrasi anlayışı hakimdir. Bu kurama göre demokrasinin görevi, siyasal demokrasiyi topluma yaymak ve eşitliği sağlamak için yönetimi kontrol etmektir. Bu kuramın temsilcileri, kamusal kurumlar içinde var olan hukuk ve özgürlükten memnun

değillerdir. Onlara göre, ancak sosyal demokrasi ile daha fazlasına sahip olunabilir (Demir,2010:605).

Günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrasi köklerini, Almanya’da kurulmuş Sosyal Demokrat Parti’sinin hazırladığı Gotha Programı’ndan almıştır. Bu program ile Marksistlerle daha ılımlı sosyalistler arasında vuku bulan ideolojik çatışma başlamış ve bu program Marksistlerle sosyal demokratlar arasındaki ayrılışın başlangıç noktasını oluşturmuştur (Yayla, 2002: 69-70).

Sosyal demokrasinin kurucusu olarak bilinen Eduard Bernstein, Marksizmi bazı noktalardan eleştirerek ortaya koyduğu anlayışla sosyal demokrasinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bernstein, bir yandan sosyalist harekete ve onun ideolojisine bağlı kalırken diğer yandan Marx’ın çözümlerinden ve öngörülerinden bazılarını geçersiz kılan tarihi ve ekonomik gelişmelere dikkat çekmiştir (Bernstein, 1991: 7-8). Ona göre(1991: 178) sosyal demokrasinin amacı toplumu dağıtmak ve üyelerinin bütünü proleter yapmak değil, işçileri proleter düzeyinden yurttaş düzeyine yükselterek yurttaş sınıfını yahut yurttaşlığı genelleştirmektir. Halkçı bir toplumu proleter bir toplum yapmak değil, kapitalist toplum yerine sosyalist bir toplum yerleştirmek ister.

Bernstein’in sosyal demokrasiye ilişkin analizinde, Marksizm’in sınıf temelli ve tarihsel koşullu yaklaşımını eleştirdiğini görmekteyiz. Daha çok insan iradesi ve ahlakın önemine vurgu yapmaktadır. Sınıfsal ayrıma karşı çıkmakta ve demokrasiyi amaç olarak algılamaktadır.

Sosyal demokrasinin ideolojik kaynağındaki ikinci önemli isim ise Kautsky’dır. Temsili ve parlamenter demokrasiyi benimseyerek, uzun vadede işçi sınıfının parlamentoda da çoğunluğu elde ederek devrimi demokrasi içerisinde gerçekleştirmesini öneren Kautsky’ye (1976: 552) göre günümüzün gerçeklerinde aydınlar tek tek bireyler olarak değil, bir kitle olarak işçi hareketine gereklidirler.

Modern sosyal demokrasi ideolojik olgunluğa 1929 ekonomik krizi ile erişmiştir. 1929 Buhranı ile belli başlı ülkelerin para devalüe etmeleri ve altın

esasından ayrılmaları ise krizi daha da derinleştirmiş ve dünya ticaretini daraltarak, işsizlik ve sefaletin yayılmasını hızlandırmıştı. Böyle bir ortamda ortaya çıkan Keynesyen politikalar, devlete görevler düştüğünü, ekonomik gerileme zamanlarında, devletin geniş bayındırlık hizmetleri, kamu yatırımları, hatta bütçe açığı harcamaları ile özel tüketim ve yatırımlardaki yetersizlikleri karşılaması gerektiğini, hükümetlerin para, kredi, vergi ve maliye politikaları uygulamak suretiyle milli ekonomi üzerinde düzeltici hizmetlerde bulunmalarının lazım geldiğini ortaya koymuş, himaye ve teşvik tedbirlerini önermiştir (Ulutan,1978: 468-482).

Keynesyen politikalar sadece iktisadi alanda değil toplumsal alan da etkili olmuştur. 1930’larda gelişen planlama anlayışı, sadece ekonominin değil, toplumsal ilişkilerin ve kurumlarında yeniden düzenlenmesini öngörmektedir. Söz konusu yaklaşım, geleceğin sosyal demokrat programlarında yer alacak ortak planlama anlayışının temellerini atmıştır (Cem, 1998: 157).

Küreselleşme süreci ile birlikte geleneksel sağ ve sol değerlerin yeterli olamayacağından hareket eden İngiliz İşçi Partisi kökenli birçok siyasetçi ve akademisyen, yeni süreçte geleneksel sosyal demokrasi ve neo-liberalizme alternatif yeni bir program, üçüncü bir yolun bulunması gerektiğini savunmuşlardı (Çubukçu, 2008: 296-300). Giddens (2001: 3) bu üçüncü yolun, geleneksel sosyal demokrasinin küreselleşme, bireysellik, sağ ve sol, siyasal temsil, ekolojik sorunlar gibi beş temel gerilimine çözüm üretme amacıyla olduğunu savunmaktadır. Giddens, klasik sosyal demokrasinin refahı ulus-devlet vasıtasıyla yeniden dağıtma politikasına alternatif olarak, refahın yaratılmasının teşvik edilmesi ve daha az ulus-devlet ve daha az merkezileşmeyi savunmaktadır (Giddens, 2001: 76). Ayrıca sosyal demokrasinin sosyal adalet ilkesinden vazgeçmemesi gerektiğini savunmakla birlikte sosyal adaletin eşitliğe yapmış olduğu vurgunun, sosyal demokrasideki yaratıcılık, çeşitlilik ve başarıyı olumsuz etkilediğini bu yüzden haklar kadar sorumluluğunda önemli olduğunu düşünmektedir (Giddens, 2001: 6).

Dünya nüfusunun artması, kentleşme, göç ve uluslaşma süreçleri farklılaşmayı da ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte oluşturulan refah

devletleri yavaş yavaş çözülmeye ve bunun neticesinde de refah devleti düşüncesinin arka planında bulunan sosyal demokrasi düşüncesi de üçüncü yol olarak sosyal demokrasiye yeni bir anlam kazandırmaya başlamıştır.

d. Katılımcı Demokrasi

Katılmanın siyasi anlamda en önemli unsuru oy verme işlemi olsa da katılım için tek unsur değildir. Sartori'ye (1996: 124-125) göre “seçime katılma”yı gerçek bir katılım olarak nitelendirmek doğru değildir. Ayrıca, yalnızca oy verme işlemini katılım şeklinde değerlendirmek de katılımın anlamını tam olarak yansıtmamaktadır. Bu bağlamda doğru ve anlamına uygun olarak katılmadan söz edilecek olunursa katılma, kişinin kendi başına hareketiyle isteyerek katılması anlamındadır. Dolayısıyla katılma, sadece bir olaya taraf olmak veya kendisi istemeden bir olayın tarafı haline getirilmek ya da mobilize edilmek suretiyle başkasının iradesiyle harekete geçmek değildir. Demokrasinin temel teorisinde, katılma eyleminin bir işe etkin bir karışma hareketi olduğunun hiçbir zaman göz ardı edilmediği vurgulanmaktadır. Kişilerin kendi istekleriyle kurdukları derneklerin, birliklerin önemli görülmesi, çok gruplu toplum teorisi ve parti içi demokrasi gibi konular, katılım konusunun demokrasi içindeki önemini artıran geniş bir katılım literatürünün varlığına işaret etmektedir.

Demokrasinin zamanımızdaki anlamı, temsilcilerinin görevlendirilmesi yanında bizzat halkın kendisinin sorunlarını dile getirmesi, öneriler üretmesi, hatta çözümlerin yerine getirilmesine katkıda bulunmasını gerektirir. Buna katılımcı demokrasi anlayışı da denilmektedir (Siverekli, 2001: 130).

Katılımcı demokrasi ile anlatılmak istenen, yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak çeşitli şekillerde katılmaları ve bu katılmanın toplumun tüm sektörlerinde oldukça yüksek bir adem-i merkeziyetçilik aracılığıyla gerçekleşmesidir (Sarıbay, 2008: www.siyasaliletisim.org).

Katılımcı demokrasi kuramları, normatif toplum-siyaset ve ampirik-analitik yönelimleri bakımından sınıflandırıldıkları gibi savunulan siyasallaşmanın gücüne

göre de birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Normatif okulda olması gereken durum, şekil, şartlar ve etkiler olarak incelenmektedir. Buna örnek olarak kamusal işlere olabildiğince katılma ve bunun yanında çıkarların uyuşmasının, buluşmasının, iletişimin, konsensüsün ve oy hakkı olanlar arasında barışçı anlaşmanın tarzı olarak katılma verilebilir. Katılımcı demokrasi kuramı, oy hakkına sahip olanların oluşturduğu alanı genişletmek istediği gibi bunların kamusal işler konusunda irade oluşumuna ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve bir o kadar da yoğunlaştırmak ister (Schmidt, 2002: 164-165). Örneğin, katılımcı demokrasi yaklaşımlarından birisi olan “Güçlü Demokrasi”de siyaset, yurttaşlara yapılan değil aksine yurttaşlar tarafından yapılan bir şeydir ve eylemlilik onun özünü oluşturur. Bunun yanı sıra, ilgi, bağlılık, yükümlülük, ortak müzakere, ortak karar ve ortak çalışma ayırt edici yönleridir (Barber, 1995: 177).

Katılımcı demokrasi, toplumun seçimlerle sınırlandırılmaksızın demokratik işleyişe türlü yollarla katılmasını ve etkide bulunmasını, iradesini etkin biçimde yönetime yansıtmasını öngörür. Dahası, çoğu kez “radikal demokrasi” ile özdeşleştirilen katılımcı kuram, alınan bir karardan çıkarları etkilenen herkesin, o kararın alınması sürecine katılabilmesini savunmaktadır (Köker, 2008: 353-354). Bir diğer görüşe göre, sadece katılabilme ve dinlenilme değil, kararların ortaya çıkma sürecinde değiştirici yahut oluşturucu katkı sağlayabilmek de gerekli sayılmalıdır (Vera-Zavala, 2006: 126).

Katılımcı demokrasinin bir boyutunu da sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Sivil toplum sadece sivil toplum kuruluşlarından oluşan örgütsel bir yaşam alanı, ya da demokratik rejime geçiş sürecinin bir aktörü değil, daha da önemlisi demokratik toplum yönetiminin katılımcı demokrasi modeli içinde kurulmasının anahtar kavramı olarak görülmektedir. Bu noktada sivil toplumu katılımcı demokrasi temelinde düşünmek iki farklı algılama biçimi ortaya çıkarmaktadır. Birincisi sosyolojik düzeyde “toplum” kavramını siyasal toplum, ekonomik toplum ve sivil toplumdan oluşan bir bütünlük olarak tanımlamak, dolayısıyla devlet-toplum/birey karşıtlığının gerisinde üç-boyutlu bir toplum anlayışına sahip olmak; ikincisi vatandaşlık kimliğini de sadece bireysel hak ve

özgürlükler temelinde değil, aynı zamanda toplumsal sorunların çözümü için aktif olarak hareket eden ve bu nedenle de siyasal toplumun alttan denetimini sağlamayı amaçlayan toplumsal benlik olarak algılamak olarak değerlendirilebilir (Keyman, 2011: 8).

Katılımcı demokrasi kuramının yurttaş modeline bakıldığında, ortalama yurttaşın daha fazla ve daha iyi katılıma yetenekli olduğunu veya onun iradenin oluşum süreci ile ilgili örgütler aracılığıyla ehliyetli hale getirildiğini savunur. Bu model, yurttaşın yetkinliğinin abartılması ve gerçekte bireysel çıkarını maksimize eden biri olduğunun unutulması yönleriyle eleştirilmektedir. Ağırlıkla üzerinde birleşilen bu eleştiriye rağmen katılmayla ilgili yapılan çalışmaların sonuçları da bir o kadar dikkat çekicidir. Kuramın ampirik türü, siyasal katılmayla ilgili çalışmalarda ele alınarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: Batılı ülkelerde siyasal katılma fırsatlarına yönelik büyük bir talep bulunmaktadır. Seçme hakkına sahip belli gruplarda katılım olanaklarına yönelme, mevcut bulunan/sunulan kurumsallaşmış katılım olanaklarını aşmaktadır. Bu durum özellikle genç ve iyi eğitim görmüş kişilerde öne çıkmaktadır. Katılımcı demokrasi kuramına göre, özellikle eğitim sisteminden daha önce yararlanamayan kesimlerin artık yararlanması ve bunun da etkisiyle 1960'lı yıllardan itibaren vatandaşların bilgi donanımının önemli ölçüde artması, etkin katılım taleplerini artıran bir unsur olmuştur (Schmidt, 2002: 167-174).

e. Radikal Demokrasi

Radikal demokrasinin ortaya çıkışı küreselleşme sürecine ilişkin bir iktidar biçimi olan liberal demokrasinin, kimliğin kurucu öğelerini görmezden gelmesinden kaynaklanan temsil krizini çözme hedefi ile birlikte ortaya çıkmıştır (Keyman, 2000: 34).

Radikal demokrasi 19. yüzyılda eklemlenen liberalizm ve demokrasiyi ayırmak isteyenlere karşı bir proje olarak sunulmuştur. Hakları bireyci bir çerçevede değil demokratik haklar olarak görür ve liberal demokratik geleneğe başka türden bir eklemlenme sunmak ister. Bu bir hegemonya olacaktır ve çok sayıda demokratik mücadelenin eklemlenmesinin sonucu olacaktır. Bu da demokratik değer ve

pratiklerin çoğaltılmasını gerektirir. Bu şekilde demokrasiyi sadece savunmayı değil, derinleştirmeyi de teklif ediyorlar. Radikal ve çoğul bir demokrasi projesi, çoğulluğu ve çatışmayı gerektirir ve siyasetin varlık nedenini bunlarda görür. Bu proje modernitenin demokratik projesini izleyip derinleştirirken aydınlanmanın birey unsurunu yok sayar. Bu nedenle radikal demokrasi postmodern felsefenin gelişimini memnuniyetle karşılamaktadır (Mouffe, 1994: 196).

Radikal demokrasi, savunduğu kimlik-fark ilişkisine dayalı, devlet egemenliği söylemini sorunlaştıran, siyasal alanı global/ulusal/yerel etkileşim eksenine doğru genişleten, sivil toplumu da devlet/parti gibi bir siyasal özne olarak düşünen ve bu bağlamda katılımcı demokrasinin liberal demokrasi için önemini vurgulayan yeni bir siyaset anlayışıdır (Keyman, 2000: ix). Radikal demokrasi liberal demokrasinin yaşadığımız geç/post modern duruma göre yeniden kurulma gereksinimini vurgulayarak, “demokrasiyi demokratikleştirmeyi” amaçlayan bir kuramsal girişimdir (Keyman, 2000: 200-201).

Radikal demokrasi, devlet ile sivil toplum ilişkilerinin demokratikleştirilmesi için, karar alma süreçlerinin kamusal alanın taleplerine açılması, daha doğrusu, sivil toplum örgütlerinin, karar alma süreçlerine katılan kişiler ve örgütler ile bu sürece alınan konular arasında, siyasal etki eşitliliğinin sağlanmasıdır (Bulut, 2003b:56).

Warren (1996: 241) radikal demokrasi liberal demokrasinin, yönetilebilirlik, çoğulculuk ve haklar konusundaki yetersizliği iddialarını gidereceğini ve temsil kurumlarının çalışmalarını geliştireceğini kabul etmektedir. Ayrıca böyle bir durumun kolektif kararlar alan kurumları, sivil girişimin, birliğin ve dayanışmanın yeni biçimlerini oluşturmaya sevk edeceği de, radikal demokrasi teorilerinin vurguladığı noktalar arasında sayılmaktadır.

Radikal demokrasinin, katılımcılık ön koşulu bağlamında en önemli niteliklerinden biri olarak, müzakere süreçleri görülmektedir. Bu çerçevede Urbinati (2000: 761), radikal demokrasinin tüm yurttaşların müzakereye katılabilecekleri temsil koşullarını sağladığını belirtmektedir.

Radikal demokrasi kavramının kapsamı, içeriği ve çağrışımları konusunda düşünürler arasında farklılıklar olsa da genel olarak değişimin elde edilebilir olduğu ve demokrasinin zorunluluğu konusunda az çok bir uzlaşma sağlanmıştır.

f. Eleştirel ve Müzakereci Demokrasi

Eleştirel demokrasi kuramı ilk olarak, bireysel tercihlerin grup kararlarına veya kolektif kararlara dönüşüm sorunuyla ilgilidir. İkinci olarak da bu kuram siyaset kuramı ve anayasa sosyolojisinin kapitalizm ve demokrasi eleştirisine dayanır (Demir, 2010: 606). Eleştirel demokrasi siyasal olanın sadece girdi yanını ele almamaktadır. Bunun yanında ödev ve çıktı boyutu ile de ilgilenmektedir. Demokrasi sadece erişkin nüfusun katılımı ve çıkarların devşirilmesi ile değil meşru olmayan egemenliğin frenlenmesi, sosyal ve müdahaleci devlet değerleri ile ölçülmektedir (Schmidth, 2002: 187).

Müzakereci demokrasi anlayışı, kişileri müzakereye dahil etme ve ortak yarar ilkeleri kapsamında, eşit siyasal hakları destekler bir tavır içindedir. Bu tür haklar diğer temel hakları korumaz, ancak makul bir biçimde ortak yararı geliştirecek şekilde ortak çıkarları ileriye götürmek için bir araç görevi görür (Demir, 2010: 607–609).

Küreselleşme ve çok kültürlülüğün gündemde olduğu günümüzde liberal sistem, etnik köken üzerine kurulmuş ulusçuluk olarak algılanmaktadır. Etnik köken üzerine kurulmuş bu anlayışın devletlerin meşruiyetini zayıflattığı öne sürülmektedir. Bu çerçevede bireysel ve grup çatışmasına dayalı geleneksel çoğulcu anlayışı içeren liberal demokrasiye alternatif modeller öne sürülmeye başlanmıştır (Sistembölükbaşı, 2005: 143-144). Müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin gelişen dünya düzeninde toplumların karşılaştığı sorunların çözümünde yetersiz kaldığı ve meşruiyet bunalımı yarattığı anlayışı çerçevesinde öne sürülen alternatif bir modeldir (Tunç, 2008: 1124).Devlette kurum ve kuralların oluşturulması, her türlü sorunların çözümünde karşılıklı görüşmeye, danışmaya ağırlık veren bir yaklaşımı esas almaktadır (Derdiman, 2006: 117).

Müzakereci demokrasinin önde gelen isimlerinden Habermas (2002: 155), liberal anlayışın, piyasa mantığının siyasal düzeyde alınan kararlara meşruluk sağlamada yetersiz kaldığını düşünmektedir. Bu nedenle liberal demokrasinin hukuksal çerçevesini benimseyerek bireysel hakları güvence altına alınmış yurttaşların iletişiminin ürünü olan müzakere ile sistemin meşruluk sorununu çözmeye çalışmaktadır. Piyasa mantığına iletişimin mantığını eklemekte kamusal alanı yurttaşların müzakereye tam açık biçimde katıldığı politik özerk bir alan olarak tasarlamaktadır.

Habermas'ın (1994: 8) sorgulayıcı (müzakereci) demokrasi kuramında, halkın denetimi ve karar alma süreçlerine katılımıyla gerçekleştirilen kamusal iletişim mekanının varlığı, demokratik yönetimler için olmazsa olmaz niteliklidir. Çünkü modern devlet iktidarının meşruiyeti rasyonel yasal otoritenin de ötesinde, iletişimsel rasyonellik algısına dayanmalıdır.

Habermas (2002: 144), siyasetin başarısını toplu eylemde bulunan yurttaşlara değil, eylemde bulunmadan önce çerçeveyi oluşturacak iletişim usullerinin ve koşullarının kurumsallaştırılmasına dayandırmaktadır.

Habermas'ın analizinde, kamusal iletişim mekanının sağlanması için kamusal alan, olabildiğince çok sayıda insanın erişimine açık olan ve içinde çok çeşitli toplumsal deneyimlerin ifade edilebildiği ve paylaşılabildiği bir formu gerekli kılmaktadır. Ayrıca farklı savlar ve görüşlerin rasyonel tartışma içinde karşı karşıya geldiği bir alanda, rasyonel politik tercihin mümkün olabilmesi için kamusal alanın olası alternatifler arasından birini seçebilme olanağı tanınması gerekmektedir. Aynı zamanda, medya olası en geniş alanda yorum çerçevelerini sunmalı, böylece yurttaşlar, neyi seçmediklerinin farkında olmalıdırlar. Kamusal alanın asli görevi ise, hükümet politikalarının sistemli ve eleştirel bir biçimde denetlemesidir (Verstraeten, 2002: 340).

Sonuç olarak baktığımızda müzakereci demokrasi, modern bürokratik devletin yasal-rasyonel hareket tarzını, iletişim temelinde, katılımcı demokratik yönetime dönüştürme sürecini nitelemektedir.

4. Tarihsel Süreçte Demokrasi Anlayışının Gelişimi

Bu bölümde demokrasi, antik çağdan günümüze kadar olan gelişim süreci içinde incelenmiştir.

a. Demokrasinin Doğuşu; Atina ve Roma Demokrasisi

Demokrasi tarihsel gelişim süreci içinde kısaca değerlendirildiğinde ilk olarak Antik çağda Yunan şehir devletlerinde ortaya çıktığı gözlenmektedir. Ayrıca bu çağda Roma İmparatorluğu'nun tarihinde ilk büyük cumhuriyet olması ve batılı anlamda modern devletin öncüsü olması ile her özgür vatandaşın Roma yurttaşı olması demokrasi açısından önemli gelişmelerdendir (Sander,1994: 39).

Demokrasi, kavram olarak kökeni “demos” yani halk kavramına dayanmaktadır. Eski Yunan'da halk, bugünkü anlamından ziyade fakir çoğunluk yani avam (Erdoğan, 2003: 235) kavramını ifade etmekteydi. Yönetimde söz sahibi olanlar ise 20 yaş üzeri erkek vatandaşlardan oluşmaktaydı. “Kratos” kelimesi ise yönetim anlamını ifade etmekteydi. Bu iki kavramın birleşmesi ile oluşan demokrasi, temellerinin eski Yunancadan kaynaklanması elbette ki bir tesadüf değildi (Şahin, 2008: 2). Yunan Atina kent devletinde demokratik bir yapının örgütlenmesi uzun yıllar boyunca süren çabaların sonucunda yaşanan bir evrim sürecinin ürünüdür (Beriş, 2006: 76).

Bu evrimleşme sürecinde etkin olan faktörler, Yunan kent devleti örgütlenişi ve ticari hayatın gelişmesiyle birlikte yaşanmaya başlanan toplumsal farklılaşmanın yarattığı çok yönlü dinamizm üzerine yapılan hareketlilikler (Şenel, 1996: 115–117). Ayrıca Atina'da halk tarafından yönetim halkın yönetim sürecine doğrudan katılımıyla gerçekleştiriliyordu (Şahin, 2008: 2). Bu katılımın sebebi ise Atina demokrasisinin belirleyici özelliği olan özel hayatın kamusal meselelere ve ortak çıkara feda edilmesini ifade eden yurttaşlık kavramına olan bağlılık olarak görülmektedir (Held, 1997: 17).

Bilinen ilk demokrasi örneği olan Atina demokrasisi Solon Yasaları üzerinden inşa edilen Kileisthenes Reformlarıyla gerçekleştirilirken demokrasi

kavramı içeriğine, yurttaşlık, yerellik ve eşitlik unsurlarını içeren sınırlı mülkiyet odaklı, şeklen cumhuriyet, erkek cinsiyetli, kent doğumlu, seçim yöntemli yurttaşlık, yerellik ve eşitlik üzerine oturuyordu (Özdemir vd., 2006: 263-264).

Batıda yüzyıllar boyu etkili olan Eflatun, kitlelerin sınırlı sayıda servet sahiplerince yönetimlerinin uzun ömürlü olmayacağını ileri sürer. Ona göre demokrasi yoksulların zamanla başlarında bulunan zenginlerin elinde bulunan yönetime karşı gelmeleri, yönetimi ellerinden almalarıyla kurulmaktadır (Ersoy, 1986: 18).

Yunan sitelerinde yaşayan siyaset felsefecilerinden Sokrat'ın "*Bilgisi öğretim yoluyla arttırılan erdemli yöneticilerin yönetimi toplumun mutluluk ve refah düzeyini arttıracaktır*" ifadesi günümüzde üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Siyasi yöneticilerde bulunması gereken erdem bilgiye bağlıdır. Bilgi insanların gerçek fazilete, toplumu da adil bir yönetime götürür. Kendini tanıyan ve kendini bilen insan bilgisiyle iyiliğin içindedir. Demokratik sistemin egemen olduğu toplumlarda erdemli ve bilgili olmayan kişilerin başa geçmeleri, aralarında fırsat kollayanlardan birinin dikta kurmasına ortam hazırlar (Sarica, 1983: 16-21).

b. "Magna Carta Libertatum" ile Orta Çağ'da Demokrasi Anlayışındaki Değişim

Orta Çağ'a baktığımızda demokrasi açısından en dikkat çeken gelişme İngiltere'de yayınlanan Magna Carta'dır. Bu sözleşme günümüz demokrasi sistemine benzer olmasa da o dönem için önemli bir adımdır. 1215 yılında kabul edilen ferman İngiliz halkının varlığını, güvenliğini ve malını koruyor, vergiyi de kurallara bağlıyordu (Tanrıverdi, 2009: 860). İngiltere'de demokrasinin doğup gelişmesi bu anlaşmaya dayanmaktadır. Bu belgeden sonra halk ile yönetimdekiler arasında bir denge oluşmuştur. Ülkemizde ise Osmanlı dönemindeki Sened-i İttifak (1893) örnek olarak gösterilebilir.

Magna Carta, ileriki yüzyıllarda devlet yönetiminde meydana gelecek değişmeye ortam hazırlamıştır. Rönesans insanın eşya ile ilişkilerinin değişmesine

neden olmuştur. Reform ise insanın Orta Çağ'da kalıplaştırılan kilise öğretilerinin dışına çıkılmasının mümkün olabileceğini ortaya koymuştur. Coğrafi keşifler ekonomik hayatta, matbaanın keşfi ise düşünce alanında yeni ufuklar açmıştır. Orta Çağ'ın baskılarından silkelenen insanlar yeni ufuklara yönelmiştir (Göze, 2004: 99).

Aristokrat sınıfla burjuva ve işçi sınıfı arasındaki ilişkileri yeni gelişimlere göre düzenleyen yasaların çıkarılması, eskiden farklı gelenek ve teamüllerin yaygınlaşmasına bağlı olarak meydana gelen sosyal değişimler, çok sayıda insanın siyasal iktidara talip olmasına ortam hazırladı. Demokrasi, zamanla aristokratik nitelikli olmuştur da daha sonra burjuva sınıfının siyasal kararlarda gücünü belirginleştirmiştir. Böylece Avrupa burjuvazisi için dörtlü gelişme denklemi oluşmuştur. Zenginliği geliştiren ticaret, özgürlüğü gerektiren zenginlik ticareti kolaylaştıran özgürlük ve devletin gücünü arttıran ticarettir (Göze, 2004: 173).

c. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi” ve “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” ile Demokrasinin Kıtalararası Yayılışı

18–19. yüzyıl Fransa, İngiltere ve Amerika'da önemli gelişmelere sahne olmuştur. 1860 yıllarında Amerika'da kölelere belli haklar tanınması demokratik sistemin gelişimine katkıda bulunmuştur. 1789 Fransız Devrimi de en önemli demokratikleşme hareketi olarak dünya tarihinde yerini almıştır. 20. yüzyılda ülkeler arasında gittikçe yaygınlaşan demokratik yönetim biçimi doğuda ve batıda bazen kesintilere uğrayıp despot yönetimlere yerini bıraksa da günümüzde devlet yönetimi olarak birçok ülkede varlığını sürdürmektedir (Tanrıverdi, 2009: 860).

Bu çağda Fransız Devrimi'nin ileri gelen teorisyenlerinden Sieyes'in etkisi büyüktür. Bu düşünür, “Üçüncü Tabaka Nedir?” adlı eserinde halkın gücüne değinerek ayrıcalıklı sınıfların üçüncü sınıfla nüfus eşitsizliğinden korktuğunu belirtmektedir. Ona göre anayasayı ancak halk değiştirebilir. Yasama kuruluşlarının çıkardığı yasalar ve hükümetin kararları anayasaya uygun olmalıdır (Sieyes, www.ankara.edu.tr, 168).

Devrim Avrupa'nın büyük güçlerinden birini ve en kalabalık ülkesini sarsmış ve geleneksel çıkarlar ve alışkanlıklar dengesi tamamıyla bozulmuştur. Devrimin etkisi yalnızca Fransa'da değil, Avrupa'nın ve hatta daha sonrası dünyanın birçok ülkesinde etkisini göstermiştir (Göze, 2004: 224).

Bu gelişme, mutlak monarşinin keyfi yönetimin eleştirilme ve karşı koyma süreci 28 ağustos 1789'da yayımlanan insan ve yurttaş hakları bildirgesi ile ifade bulmuştur. Bu bildiriye göre egemenliğin kaynağı millettir. İnsan davranışlarının sınırlarını belirleyen her türlü yasal düzenlemeler, millete aittir ve milli egemenliği temsil eden kurullarca yapılabilir. İnsan doğuştan temel hakları bakımından eşit ve hürdür. İnsan ve yurttaş haklar bildirgesi OrtaÇağ'ın sonundan itibaren siyasi konulara yönelik görüşler ileri süren düşünürlerin insanın doğal haklarıyla ilgili yaklaşımlarını özetle ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, zamanla kitlelerce benimsenmiş ve gerçekleşmeleri istenmiştir. Çok sayıda insanın gerçekleşmesini istediği bu temel hakların uygulamaya konması mutlak monarşinin otoritesinin sınırlandırılmasına ve demokrasinin yeni bir yönetim şekli olarak ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır (Ersoy, 1986: 76-77).

19 Nisan 1775'te Amerikan kolonileri bağımsızlık mücadelesi ile İngiltere'ye karşı başlattıkları savaş, bütün Amerika'yı etkileyen oradan da Avrupa'yı etkisi altına alacak olan bir beyanname ile noktalanmıştır. Bu beyanname; siyasal liberalizmin ilk ve en önemli siyasal belgesi olarak tarihe geçmiştir. George Mason tarafından düzenlenen 4 Temmuz Bağımsızlık Bildirgesi, aynı zamanda, Virginia İnsan Hakları Bildirisi olarak anılmaktadır (Bryce, 1962: 3).

Virginia İnsan Hakları Bildirisi 16 maddeden oluşur ve bireysel özgürlükler, siyasal özgürlükler ve liberalizmin tüm kurum ve güvencelerini kapsar. Bu bildiri halen Amerika Anayasa'nın temelidir (Kapani, 1981: 42). Bu bildiri Avrupa'yı da etkilemiş, siyasal liberalizmin temel felsefesindeki gelişmeleri hızlandırmış, halkın özgürlük ve eşitlik taleplerini arttırmıştır. Fransız Devrimi'ni de etkilemiştir. Bildiri, liberal düşüncenin gelişmesinde pratikte büyük katkısı olmuştur (Dowell, 1983: 19).

d. 20. Yüzyıl Sosyal ve Siyasal Değişimler Işığında Demokrasi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, insanlık tarihindeki en geniş demokrasi deneyimini oluşturan dönem olmuştur (Powel,1990: 3). 1990'lı yıllarda Sovyet Rusya'nın yıkılmasıyla birlikte küreselleşme tüm dünya ölçeğine yayılmıştır. 1990'dan sonra demokrasideki üçüncü dalga ile yeni demokrasilerin pekişeceği ve yeni ufuklar ile barışa yönelik yeni demokratik alanlar açılacağı yönünde iyimser bir hava hakimdi (Fukuyama, 2005: 85). Ancak bu iyimser hava demokraside yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan sorunlar ile değişmiştir.

Bu sorunlardan ilki uyum ve dönüşüm sorunudur. Bu sorunlar doğrudan demokrasilerden temsili demokrasilere geçiş yani kent devletlerinden modern ulus devletlere geçişte yaşanan sorun ile modern ulus-devletlerden diğer devlet- benzeri yapılanmalara geçişte yaşanan dönüşümler ile ortaya çıkmıştır (Dahl, 1994: 23). Özellikle 20. yy sonlarına doğru küreselleşme akımı ile birlikte modern devlet yapısında meydana gelen değişimler ile bu kriz hız kazanmıştır. Uluslararası kuruluşların siyasi ve yönetsel alanda ağırlıklarının artması demokrasiye olan ilgiyi arttırmıştır.

Doğrudan demokrasilerden temsili demokrasilere geçiş ile birlikte ölçek sorunu ortaya çıkmıştır. Bu noktada değişen ve gelişen dünya da demokrasiye yeni bir problem daha eklenmiştir. Demokrasinin ilk ortaya çıktığı kent devletlerinde halkın -tüm halk değil, sadece mülk sahibi ve erkek olanlar- doğrudan katılımını, ölçeğin küçük olması sebebi ile mümkün kılmakta idi (Sağır, 2004: 38). Ölçek büyüdükçe, katılımın, hesap verilebilirliğin ve yönetişimin mi, yoksa sistemin daha etkili çalışmasının mı tercih edileceği önemli bir ayrım noktası haline gelmiştir (Dahl, 1994: 23).

Ölçeğin büyük olması temsil mekanizmasının ve bununla birlikte siyasal partilerin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Modern demokrasinin partiler demokrasisi olması, siyasal katılımı sadece seçimlere indirgemek ve siyasal partilerin katılım sağlama görevlerini seçim zamanlarıyla sınırlı görmek anlamı taşımamalı; katılımın değişik biçimleri üretilmeli ve yurttaşlar bu noktada bilinçlendirilmelidir

(Sağır, 2005: 7). Ayrıca ortaya çıkabilecek başka bir sorunda zorunlu oy kullanma sorunudur. Zorunlu oy kullanmanın, bir yandan siyasal katılımı arttırırken bir yandan da siyasete ilgisi olmayan insanları siyasetten daha da soğutacağına dair görüşler de mevcuttur (Lijphart, 1997: 1-3).

Demokrasi yukarıda ifade edilen sorunlar ve bunun gibi pek çok sorunla birlikte 20. yy'da en çok kabul gören yönetim biçimi olmaktadır. Demokrasiye farklı anlamlar yüklenmekle birlikte günümüzde modern demokrasi, liberal demokrasinin bir başka ifadesi olarak anamlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra demokrasi kuramları başlığında yer verdiğimiz radikal, müzakereci demokrasi gibi demokrasi çeşitleri 20. yy ile birlikte ortaya çıkmış ve demokrasiye yeni anlamlar katmıştır.

E. FARKLI HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE DEVLET BAŞKANLIĞI

Hükümet sistemleri genel olarak “kuvvetlerinin düzenlenişi” ne göre tasnif (Erdoğan, 2003: 172) edilmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin ilk izlerine Aristoteles'te rastlamak mümkündür. Aristoteles (1993) “Politika” adlı eserinde, bu konuya yer vermiştir. Ona göre kuvvetlerden birincisi, görüşerek, karar vermekte, ikincisi bu kararları yürütmekte ve üçüncüsü ise yargılama işlevi görmektedir. Kuvvetler ayrılığı teorisinin ilk ortaya çıkış nedeni hükümetin görev paylaşımı şeklinde olmuş ve zamanla kuvvetler ayrılığı, hükümet sistemlerinin belirleme ölçütü durumuna da gelmiştir. Kuvvetler ayrılığı ilkesini, hükümetlerin tasnifi amacıyla tanımlayan ilk düşünür ise John Locke olmuştur (Kutlu, 2001: 109).

Yasama, yürütme ve yargı güçleri içinde yargının tüm demokratik sistemlerde bağımsız olması ilke olarak kabul edilmiştir. Hükümet sistemlerinin tasnifinde ise yasama ve yürütme arasındaki ilişki esas olmandır. Devlet fonksiyonlarının yerine getirilmesi sırasında yasama ve yürütme arasında bir takım ilişkiler ve bağlar ortaya çıkar. Bu ilişkiler de bize pozitif anayasa hukuku açısından önemli hükümet biçimlerinin sınıflandırmasını vermektedir (Turhan, 1989: 21)

Klasik hükümet sistemi tipolojisi gereğince; her durumda bağımsız olduğu varsayılan yargı organı bir kenara bırakıldığında, yasama ve yürütme ilişkileri

açısından üç ana hükümet sisteminin varlığını gözlemlemekteyiz. Buna göre; meclis hükümeti sistemi, başkanlık hükümeti sistemi ve parlamenter hükümet sistemi klasik ayrımın en eski modellerini oluşturmaktadır (Onar, 2005: 301). Bunun yanı sıra yarı başkanlık sistemi de ayrı bir hükümet sistemi olarak ele alınmalıdır. Böylece kuvvetlerin birliğine dayanan “Meclis Hükümeti Sistemi”; kuvvetlerin katı bir şekilde ayrılığına dayanan “Başkanlık Sistemi”; kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan “Parlamenter Sistem” ve parlamenter sistem ile yarı başkanlık sistemi arasında olan “Yarı Başkanlık Sistemi” olarak dört farklı hükümet sisteminden söz edebiliriz.

Bu bölümde konumuz açısından bu dört farklı hükümet sistemi içinde devlet başkanlığı konusuna yer verilerek her sistem için farklı bir ülke örneği üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

1. Başkanlık Sistemi: ABD Örneği

Katı bir kuvvetler ayrılığını getiren başkanlık hükümeti sistemi, parlamenter hükümet sistemi gibi tarihi süreç içerisinde kendiliğinden oluşmuş bir sistem değildir (Turhan, 1989: 33). Başkanlık sistemi demokrasi ile kişisel iktidarı bağdaştıran, insan aklının bir eseri olarak ortaya çıkmıştır (Özer, 2003: 147). Amerikan iç savaşı öncesinde İngiliz gazetecilerinin Amerika Birleşik Devletleri’nin hükümet sistemini belirtmek amacıyla kullandıkları bir ifade olarak ortaya çıkmıştır (Özer, 1998: 5).

Başkanlık sisteminin içinde barındırdığı iktidarın kişiselleşmesi olgusu kişisel iktidardan farklıdır. Kişisel iktidar, kurumsal bir gerçekliktir ve burada tek kişi bütün siyasal iktidarı elinde tutar, böylece eski tiranlıklar ve modern diktatörlükler benzeri siyasal sistemlerdeki şekliyle bir tür kuvvetler birliği rejimi uygulanır (Akartürk, 2000: 217-218). Kişiselleşmiş iktidar ise, çoğulcu bir anayasal düzen içinde mevcut kurumların geri planda kalarak, alınmış kararların bir kişiye atfedilmesi ve tüm siyasal örgütlenmenin bu tek kişi tarafından temsil edildiğinin kabul edilmesidir (Kuzu, 1987: 124). Görüldüğü gibi başkanlık rejimi, iktidarın kişiselleşmesi olarak ifade edilmese de rejimin bu sürece ne derece yakın olup olmadığı tartışılabilir.

Başkanlık sisteminin belli başlı üç temel unsuru vardır. Bunlar:

- Halk tarafından göreve getirilmesi,
- Parlamantonun oyuyla görevden alınamaması,

- Hükümet ya da hükümet başkanının atamasını yapması ya da hükümetin başı olması gerekmektedir. Bu koşulların varlığı ile tamamlanan üçüncü ölçüt ile diğer iki ölçütün hepsinin bir arada bulunması halinde pür başkanlık sisteminden bahsedilebilecektir (Sartori,1994: 106).

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme organları ayrı ayrı seçimlerle göreve getirilirler. Görevden ayrılmaları açısından da birbirlerine karşı kullanabilecekleri herhangi bir yetkileri yoktur. Bu iki organın güçleri mukayese edildiği zaman dengeli bir şekilde güçleri paylaştıkları görülmektedir (Gözler, 2001: 91-92).

Başkanlık sisteminin özünün bir denge kurma ve temel kurumlarda uzlaşmayı sağlamaya dayandığı (Çam, 1993: 88) ifade edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu denge hukuki açıdan söz konusudur. Siyasi açıdan değerlendirildiği zaman yürütmenin yani başkanın yasama organına karşı üstünlüğü dikkat çekmektedir (Teziç, 2004: 425). Lijphart (1994: 102), bu üstünlüğü açıklarken; halk tarafından seçilmiş bir başkanın, yasama organınca görevden alınabilmesinin, rejimin mantığını bozacağı, bunun tam tersinin, yani aynı başkanlık yürütmesinin yasama organını feshedebildiği bir ampirik durumun olabirliğinin ise, başkanlık makamının, yasama karşısında daha meşru bir kurum olduğunun temel bir göstergesi sayıldığına dikkati çekmektedir.

Yürütme organı içinde tek yetkili kişi “Başkan”dır. Sekreterler yasama organı üyesi olmadıkları gibi yasama organına karşı da sorumlu değildirler. Sekreterler doğrudan başkana karşı sorumludurlar (Özbudun, 2005: 107). Yürütme organı içinde tek yetkili başkan olduğu için sekreterlerin başkana rağmen karar almaları söz konusu olamaz (Özer, 2003:153).

Başkanlık hükümeti sisteminde yürütme organı monist bir yapıya sahiptir. Yani yürütme yetkisi bir bütün olarak tek bir organa verilmiştir (Gözler, 2001: 479). Başkan, göreve doğrudan halkoyu ile gelmektedir. Yani yasama organının içinden çıkan bir yürütme organı söz konusu değildir. Başkanın göreve geldikten sonra yasama organının güvenoyunu alma zorunluluğu da yoktur. Dolayısıyla başkanın yasama organına karşı sorumlu olması da söz konusu değildir (Teziç, 2004: 428). Başkanın doğrudan halkoyuyla işbaşına gelmesi ve yasama organına karşı sorumlu olmaması bu sistemin ayırt edici iki özelliği olarak görülmektedir (Turhan, 1989: 185-186). Parlamenter kabinelerin aksine, başkanlık kabinesinin atanmasında ve azledilmesinde, yasama organının bir müdahalesi olmaksızın, doğrudan ve tek başına başkan yetkilidir (Sartori, 1997: 114-115).

Başkan tek başlı yürütme yapılanması özelliği nedeni ile devletin başı ve bütün halkın temsilcisi olmanın yanı sıra, açık bir partizan ve politik alternatifin de başı olarak hükümet başkanlığı görevini sürdürmektedir. Başkanlık sistemi bu özelliği ile çift boyutlu ve çift anlamlı olarak ifade edilmektedir. Doğrudan halk tarafından belirli bir süre için seçilen ve bu dönem boyunca görevine son verilemeyen başkan, diğer politikacılarla herhangi bir uzlaşma gereği ve zorunluluğu duymaz. Belirli bir siyasi görüşe sahip başkan, tek başına tüm halkın temsilcisi konumundadır (Linz, 1994: 24-25).

Başkanlık hükümeti sisteminde başkan, meşruiyetini doğrudan doğruya halk tarafından seçimle almaktadır. Bundan dolayı güçlü bir yürütme organı ortaya çıkar. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin de etkisiyle ortaya çıkan uzmanlaşma, yürütme organında yönetimin etkili olmasını sağlar. Ayrıca yürütme organının monolitik yapısı güçlü bir yönetimin ortaya çıkmasını sağlar. Çünkü yetki tek bir otoritede toplanmıştır. Kriz durumlarında ve acil durumlarda tek bir otorite hızlı hareket imkanı sağlar (Turan, 2005: 121). Devlet başkanının doğrudan halkoyuyla işbaşına gelmiş olması, hukuken sahip olduğu yetkilerin çokluğunun yanında başkana önemli bir manevi otorite de sağlayacaktır. Böylece başkan rahatlıkla sistemin egemen unsuru haline gelecektir (Turhan, 1989: 108).

Siyasi sorumluluk, yönetenlerin egemene karşı sorumluluğu olarak tarif edilmektedir. Demokrasilerde egemen halk olduğuna göre siyasi sorumluluğun halka karşı olması gerekir. Başkanlık hükümeti sisteminde yürütme organının yani başkanın siyasi sorumluluğu parlamenter hükümet sisteminden farklı olarak doğrudan halka karşıdır. Başkanın görev süresi bittikten sonra yapılan yeni seçimlerde başkan halka hesap verecektir. Eğer başkan görev başındayken halkın arzularını tatmin edememişse yeniden seçilemeyecektir. Böylece başkan, egemene karşı sorumluluğunun sonucunu doğrudan görecektir (Gözler, 2001: 531-532).

Başkanlık hükümeti sisteminde, ne yasama organı yürütme organının görevine son verebilir, ne de yürütme organı yasama organını feshetme yetkisine sahiptir (Kalaycıoğlu, 2005: 15). Bu konuda yasama organının tek bir yetkisi vardır; o da başkanın ve federal sivil görevlilerin cezai sorumluluğu için öngörülmüş olan impeachment uygulamasıdır (Eroğul, 2006: 98-99). Yani buna bir nevi meclis soruşturması da diyebiliriz. Ancak belirtmek gerekir ki başkanın cezai sorumluluğunu doğuracak impeachment, sıklıkla rastlanan bir uygulama değildir (Teziç, 2004: 428).

Güvensizlik oyuyla düşürülme korkusunun olmaması başkanın cesur kararlar alabilmesini, halka vaat ettiği hükümet programını uygulamasını kolaylaştıracaktır. Eğer yasama organı haklı olmayan bir sebeple yürütme organını engellemeye kalkışırsa bu halkın gözünden kaçmayacaktır. Ayrıca bakanlar yani sekreterler yasama organı üyesi olmadıklarından dolayı seçmen karşısına çıkıp hesap verme ve bir sonraki seçimlerde seçilebilme kaygısını taşımayacaklardır (Kuzu, 2000: 37).

Başkanlık sistemi, avantajları açısından değerlendirildiğinde en önemli avantajı istikrarlı ve güçlü bir yönetim sağlamasıdır. Başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığı söz konusu olduğu için yasama organı ile başkan yani yürütme organı arasında bir bağımlılık yoktur. Dolayısıyla, güvensizlik oyuyla hükümetin yasama organı tarafından düşürülmesi söz konusu olmadığından, yürütme organı belli bir dönem için, düşürülme korkusu olmadan icraatını yapacaktır (Özbudun, 2005: 106-107). Bunun neticesi olarak da istikrarlı bir yönetim ortaya çıkacaktır.

Başkanın görevine, istisnai haller dışında son verilememesi, bir avantaj olarak görülebilir. Ancak, bu avantajla birlikte sabit bir dönem için göreve gelen başkanın görev süresinin halktan gelen tepkilere göre değişkenlik gösterememesi (Kalaycıoğlu, 2005: 23) gibi bir dezavantaj da ortaya çıkmaktadır. Ancak istikrar problemi yaşayan ülkeler açısından bu durum avantajlıdır. Bu arada şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, az gelişmiş ve demokrasi kültürü yerleşmemiş ülkelerde, hükümet istikrarsızlığının siyasi istikrarsızlığa yol açma ihtimali son derece büyüktür (Turhan, 1989: 177-178).

Başkanlık sisteminin bir avantajı olarak başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi temsil açısından avantajlı bir durumdur. Başkanlık hükümeti sisteminde yürütme yetkisini elinde bulunduran başkan doğrudan halkoyuyla işbaşına geldiği için, yürütme açısından temsil ilişkisinin diğer sistemlere nazaran daha doğrudan olduğu söylenebilir (Kuzu, 2000: 35). Halk kime oy vereceğini doğrudan yani araçlar olmadan kendi belirlemektedir.

Ancak burada azami görev süresi olan bir başkandan halkın hesap sorması güçleşmektedir. Şöyle ki, başkanın azami bir görev süresinin olduğu ülkelerde son dönemini yaşayan bir başkan bir sonraki dönemde de seçilme beklentisi içinde olmayacağı için halkın doğrudan başkanın şahsından hesap sorması gibi bir ihtimal ortadan kalkmaktadır. Bu durumda ancak başkanın mensup olduğu partinin halka hesap vermesinden bahsedilebilir (Onar, 2005: 93).

Başkanlık hükümeti sisteminde yasama ve yürütme organları birbirinden tamamen ayrılmış, önemli bazı yetkileri karşılıklı olarak paylaşmışlardır. Bu şekilde sistemin yasama ve yürütme organlarını karşılıklı olarak birbirine muhtaç kılmış olması, uzlaşma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu sistem içerisinde çok güçlü bir konuma sahip olan başkan, kongre ile iyi geçinemediği takdirde hiçbir önemli yetkisini kullanamaz hale gelir. Çünkü kanun çıkarma ve bütçe gibi iki önemli yetki sayesinde başkan kongreye bağlı hale gelmektedir. Bu durum “Fren ve Denge” mekanizması olarak (Turhan, 1989: 35-36) değerlendirilmektedir. Bu durum aşırılıkların önlenmesine ve kişisel bir iktidarın oluşmasına engel olur.

Bir başka durum ise yasama faaliyetleri ve yasama faaliyetlerini yerine getirenlerle ilgilidir. Yasama organı ile yürütme organı arasında sert kuvvetler ayrılığının söz konusu olmasından dolayı, başkanlık hükümeti sisteminde yasama organı sadece kendi görev alanı ile ilgili konularda faaliyet yürütecektir. Ayrıca parlamenterler yeniden seçilebilmek için faaliyetlerini partinin isteklerinden ziyade seçmenlerin isteklerine göre ayarlayacaklardır. Bu durumda halkın menfaatlerinin ön planda tutulmasını sağlayacak ve yasama faaliyetlerinde şahsiyetli bir tutum sergilenmesi gibi bir sonuç ortaya çıkaracaktır (Kuzu, 2000: 37).

Başkanlık sisteminde disiplinli siyasi partiler olmayışı da yasama faaliyetlerinin daha rahat olmasını sağlamaktadır. Parlamenterler kendi başlarına hareket edebilmekte, başkanla aynı partiden olsa da yeri geldiği zaman başkanın aleyhinde görüşler ileri sürebilmekte ve bazen de aleyhte oy kullanabilmektedir. Parlamenter bilmektedir ki, kullandığı oy ve sözler başkanın görevini sona erdirecek bir etkiye sahip değildir. Dolayısıyla başkanlık hükümeti sisteminde parlamenter daha rahat oy kullanabilmekte, yasama fonksiyonuna daha etkili bir şekilde katılabilmektedir (Özbudun, 2009: 309).

Bütün bu avantajlarının yanında dezavantajları da mevcuttur. Başkanlık hükümeti sisteminin belki de en önemli sakıncası yasama organı ile yürütme organı arasındaki görüş ayrılıklarından dolayı tikanıklıkların ortaya çıkmasıdır (Onar, 2005: 100). Daha önce belirttiğimiz gibi “Fren ve Denge” mekanizması tam olarak işletilemediği takdirde, siyasi mücadele sertleşmekte, kutuplaşma ortaya çıkmaktadır. Seçim sisteminde, seçimler sonucunda kazanan her şeyi kazanmakta, kaybeden de her şeyi kaybetmektedir. Çünkü büyük miktarlarda oy almasına rağmen küçük bir oy farkıyla kazananın her şeyi kazanması, kaybedenin de her şeyi kaybetmesi söz konusudur (Özbudun, 2009: 112).

Başkanlık hükümeti sisteminde başkanın partisi ile yasama organında çoğunluğun sahibi olan partinin farklı olması ihtimali de vardır. Çünkü yasama organı seçimleri ile başkanlık seçimleri ayrı ayrı yapılmaktadır. Bunun da ötesinde seçim dönemleri farklı zamanlara rastlayabilmektedir; örneğin ABD’de başkanlık seçimleri dört yılda bir, Temsilciler Meclisi’nin tamamı ve Senato’nun üçte biri iki

yılda bir yenilenmektedir (Özer, 1998: 73). Bu durum, sistemde tıkanıklıkların ve kilitlenmelerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Başkanın partisi ile yasama organında çoğunluğu sağlayan partinin farklı olması durumunda, başkanın hiçbir talebinin yasama organı tarafından kabul edilmemesi gibi bir durumla karşılaşılabilir (Turan, 2005: 120-121).

Başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığı olsa da yasama organı ile iyi geçinmesi şarttır. Başkanın politikalarını yürütebilmesi için gerekli kanunların çıkarılması gerekir. Dahası yasama organının bütçeyi kabul etmemesi halinde başkan hiçbir harcama yapamayacaktır. Harcama yapılamadığı zaman da icraattan bahsetmek mümkün değildir (Onar, 2005: 93-94). Başkanlık hükümeti sisteminde Başkan seçimleri ile parlamento seçimleri ayrı ayrı yapıldığı için yasama ve yürütme organları açısından iki ayrı meşruiyet kaynağı meydana gelmektedir. Hem parlamento hem de başkan ayrı ayrı ve eşit olarak demokratik meşruluk talebinde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla bir çatışma ortaya çıkması durumunda hangisinin meşruiyetinin önde olduğuna karar vermek mümkün değildir (Yazıcı, 2005: 133-134).

Başkanlık sisteminin bir başka olumsuz yönü ise darbelere ve antidemokratik rejimlere yol açmasıdır. Yasama ve yürütme organlarının birbirine etkide bulunma imkanlarının son derece zayıf olması sebebiyle, esnek olmayan sistemin, kriz ve tıkanıklıklarının demokratik yolla çözümlenmesini imkansız hale getirmesi söz konusu olabilir (Teziç, 2004: 430). Bu durumda halka birçok vaatte bulunan başkanın, bu vaatlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu yasal düzenlemeleri yasama organından çıkaramaması durumunda, yasama organını bertaraf edecek antidemokratik çözüm yollarını araması muhtemeldir (Kalaycıoğlu, 2005: 21).

Başkanlık sisteminde muhalif kesimin, başkanı görevinden uzaklaştırması imkansız olduğundan bunun için hiçbir kurumsal çözüm bulamadığı takdirde antidemokratik çözüm yolları arayabilmektedir (Kalaycıoğlu, 2005: 25). Yani dört yıllık sabit zaman dilimi zarfında yönetimi demokratik yollarla değiştirme imkanı yoktur. Bunun sonucunda ordu yönetime el koyma ihtiyacını duyabilmektedir (Turhan, 1989: 38). Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki darbeler sadece başkanlık

sisteminde olmaz. Aynı tehlikenin parlamenter hükümet sistemini uygulayan ülkeler açısından da en az başkanlık hükümeti sistemini uygulayan ülkeler kadar söz konusu olduğu söylenebilir. Darbelerin altında yatan tek sebebin uygulanan hükümet sistemi olduğunu söylemek güçtür.

Başkanlık sisteminin çoğunlukçu demokrasi anlayışı da demokrasi açısından sorun yaratmaktadır. Şöyle ki seçimlerde %1 oranında bir farkla seçimi kazanmakla dahi bütünüyle iktidar ele geçirilmiş olmaktadır. Başkanın sahip olduğu önemli yetkileri, yardımcılarını olarak nitelendirilebilecek atanmış kimselere devretmesi demokratik kriterler açısından uygun görülmemektedir. Ancak yürütme yetkisinin tek başına başkanda toplanması ve başkanın bütün konularda uzman olamaması bazı yetkileri yardımcılara devretmesini zorunlu kılmaktadır (Özer, 2003: 195-196).

Başkanlık sisteminin bir diğer sakıncası hürriyetler açısından tehlike oluşturduğu yönündedir. Başkanın sorumsuz ve yürütme içinde tek başına yetkili olması hürriyetler açısından bir tehlike olarak görülmektedir. Ancak burada önemli olan yürütme organının zayıflatması değil, yürütme organından hürriyetlere yönelecek tehlikelerin bertaraf edilmesi ve yürütme gücünün kontrol altında tutulmasıdır. Bunu sağlamak için de kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması, özellikle de yargı organının, yürütme organının gücünü dengede tutabilecek bir konuma getirilmesi gerekmektedir(Kuzu, 2000: 42-43).

Başkanlık sistemi, avantaj ve dezavantajları noktasında değerlendirildiğinde; aslında hükümet sisteminin özelliklerinden çok ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının da bu konuda önemli olduğu görülmektedir. Başkanlık hükümeti sisteminin özünde bir katılık özelliği vardır. Başkanın belirli bir zaman dilimi için işbaşına gelmesi ve olağanüstü durumlar hariç sürenin bitimine kadar görevi başında kalması da tıkanıklıkların sebeplerindendir. Ancak baktığımız zaman bu tıkanıklık ve krizlerin parlamenter sistem içinde de olduğunu görmekteyiz.

Güçlü bir yürütmenin devletin fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmesine olanak sağladığı görüşü (Özer, 1998: 93) bir yana, doktrinde başkanlık hükümeti sisteminin güçlü bir yönetim sağlamadığı, tam tersine güçlerin birbirini

dengelemeleri, birbirini frenlemeleri sayesinde özgürlüklerin korunduğu bir sistemin kurulduğu, güçlerin uzlaşmadığı konularda kesinlikle kanun çıkarılamadığı bir sistem getirdiği de ileri sürülmektedir (Kalaycıoğlu, 2005: 16).

Başkanlık sisteminin yürütme içinde hem devlet başkanlığı hem de hükümet başkanlığı görevini tek bir kişinin üstlenmesi, bu kişinin doğrudan halkoyuyla işbaşına gelip yasama organına karşı siyasi açıdan sorumsuz olması gibi kriterleri dikkate alarak yapılan bir araştırmaya göre, dünya üzerinde 35 kadar ülke başkanlık hükümeti sistemini uygulamaktadır (Siaroff, 2003: 295-297).

Başkanlık sisteminin tipik örneği ABD’de uygulanan sistemdir. ABD, başkanlık sistemini işlerlik içinde yürütebilen tek ülkedir. Bunu sistemin marifeti olarak görmeyen Linz (1990: 88) şöyle demiştir: “Amerikan sistemi, başkanlık sistemi sayesinde değil, ona rağmen işliyor veya işlemiştir”.

ABD’de başkan “President” olarak ifade edilir. Doğduğu ve geliştiği ülke ABD olan başkanlık sistemine baktığımız da, ayırıcı özelliğin, halk tarafından seçilen başkanın yürütme gücünü tek başına elinde bulundurması ve güçler ayrımı ilkesini de katı bir biçimde uygulaması olduğunu görmekteyiz (Gözübüyük, 1989: 26-32-37).

ABD başkanının yetkileri şunlardır (Gözler, 2009: 28-41):

- Hükümet üyeleri ABD’de bakan sıfatı yerine "sekreter" sıfatı ile adlandırılır ve hükümet üyelerini başkan atar. Senato ise bu üyeleri onaylar. Bakanlar Kongreye karşı sorumlu değildir. Sadece başkana karşı sorumludur. Başkan istediği bakanı azledebilir.
- Hükümet toplantılarında son ve kesin söz başkana aittir.
- Kongre tarafından kabul edilen yasaları veto etmek yetkisi vardır. Bu veto yetkisini iki şekilde kullanabilir. Bunlardan biri açık vetodur. Buna göre, Kongre’ye kabul ettiği yasayı geri göndererek hem Senato’da, hem de Temsilciler Meclisi’nde ayrı ayrı 2/3 çoğunlukla kabul edilmesini isteyebilir. İkinci veto biçimi ise "packet veto" olarak

adlandırılan 10 günlük inceleme hakkını kongrenin tatile girme döneminde kullanarak, imzalamadığı yasayı bir dahaki dönemde tekrar görüşülmek zorunda bırakmasıdır.

- “Spoil System” olarak adlandırılan yaklaşımla Başkan kendi politikalarını uygulayacak kadroları bürokratik kademelere atayabilir. Yüksek dereceli memurların atamalarında senatonun onayı aranır, ancak senato genellikle bu atamaları onaylar.
- Başkan anayasaya göre silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Silahlı kuvvetlerin nasıl nerede ne zaman hangi biçimde kullanılacağına karar verir. En küçük rütbeli subaydan en yüksek rütbelisine kadar hepsini başkan atayabilir.
- Yüksek Mahkeme Yargıçları başkan tarafından atanır ve atamalarının senato tarafından onaylanması gerekir.
- Dış politikada Başkan önemli kararları bizzat kendisi alır. Kimi devletleri tanıyabildiği gibi ikili antlaşmalarla ilişkileri geliştirebilir. ABD Anayasasına göre başkanların yabancı devletlerle imzaladığı anlaşmaların yürürlüğe girmesi için Senato’nun 2/3 çoğunluğu gereklidir. Senatonun onayıyla büyükelçileri atama yetkisine sahiptir.
- Başkan, Federal yasalara karşı gelmekten hüküm giymiş olanları şartlı olarak veya tamamen affetme yetkisine sahiptir.

Duvarger’in “seçilmiş kral” tanımlaması ile yukarıda sıralanan yetkilerine baktığımızda geniş yetkilerle donatılmış başkanın anayasal sınırlar içinde Duverger’in tanımlamasına uyduğu görülmektedir.

Başkan dört yıllığına halk tarafından seçilir. ABD başkanlık seçimleri her dört yılda bir Kasım ayının ilk Pazartesi gününden sonraki ilk Salı yapılır. Genel seçimlerden önce eyaletler parti adaylarının seçildiği ulusal aday belirleme toplantısına delege seçmek için ön seçim veya parti kongresi yapar. Eyaletlerdeki bu ön seçimler ve parti kongreleri genellikle Ocak ve Haziran arasında yapılırken, ulusal kongreler Temmuz, Ağustos veya Eylül aylarında düzenlenir. Genel Kurul’da da

eyaletlerin delegeleri oylarını kullanır ve çıkan sonuçlara göre partinin başkan adayı belli olur.

Bir başkan adayının Amerika doğumlu ve en az 35 yaşında ve en az 14 yıldır ABD’de ikamet ediyor olması gerekmektedir. Bir kişi en fazla iki kez başkan seçilebilir.

2. Yarı Başkanlık Sistemi: Fransa Örneği

Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı unsurlarını kendi bünyesinde birleştiren ve böylelikle melez bir yapıya sahip olan yarı -başkanlık sistemi, aynı zamanda halk tarafından seçilen devlet başkanı ile yine halk tarafından seçilen, yasama organının içinden çıkıp, güvenine dayanan hükümet arasındaki görüş benzerliğine/aykırılığına göre işleyen bir sistem olarak oluşturulmuştur (Yazıcı, 2011: 92-93).

Yarı başkanlık sisteminde yürütme organının hükümet kanadı, parlamentonun güvenine dayanır ve güvenoyu alarak görevine başlar. Aynı parlamenter sistemde olduğu gibi, parlamentonun hükümet üzerinde gensoru yoluyla denetim yetkisi vardır. Devlet başkanının da belli koşullar oluştuğunda parlamentoyu feshedebilmesi mümkündür. Ayrıca, yarı başkanlık sisteminde de devlet başkanı sorumsuzdur. Yürütmenin sorumlu kanadı hükümettir. Devlet başkanı, yetkisini karşı imza kuralına göre kullanır ve bu işlemlerden doğan sorumluluğu da hükümet veya ilgili bakan üstlenir. Yarı başkanlık sistemi gereğince aynı kişi hem parlamentoda hem de hükümette yer alabilir. Hükümetin meclisin çalışmalarına katılabilmesi mümkündür. Hatta hükümet meclisin içinden oluşur (Gençcan, 1997: 9). Görüldüğü gibi, yarı başkanlık sistemi, bu özellikleri ile parlamenter sisteme yaklaşmaktadır.

Duvarger’e (1992: 142) göre yarı-başkanlık sistemi şekil itibariyle, devlet başkanlarının görev yetkilerinin derecesine göre; devlet başkanlığına sembolik yetkiler sunulması, devlet başkanlığı ile hükümetin dengede olması ve bu makamın çok geniş yetkilerle donatılması şeklinde üç gruba ayrılmaktadır.

Yarı başkanlık sistemi parlamenter sistem ile başkanlık sistemi karması olarak değerlendirildiğinde bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bütüncül bir bakış ile cumhurbaşkanlarının halk tarafından seçilmesi, içinde bulundukları hükümet sistemlerinin, başkanlık sisteminin dezavantajlarına kapılmadan ve parlamenter rejimdeki hükümet bunalımlarına düşmeden yaşaması için düşünülmüştür (Özsoy, 2007: 150). Bu sisteme yarı-parlamenter sistem diyenler de bulunmakla birlikte sistemi, başkanlık sisteminden ziyade parlamenter sisteme daha yakın görmektedirler (Gözler, 2009: 404).

Yarı başkanlık sistemini bir örnekle anlatmak daha yerinde olacaktır. Yarı başkanlık sisteminin istikrarlı bir örneği Fransa'daki uygulamasıdır. Fransa bugün Beşinci Cumhuriyet dönemini yaşamaktadır. 1958 yılında askeri bir darbe ile hazırlanan anayasa ile yönetilen Fransa'nın 1958 yılı öncesi ve askeri darbeye neden olan gelişmelere kısaca değinmek sistemi anlamamıza yardımcı olacaktır.

II. Dünya Savaşı boyunca Mareşal Petain tarafından işbirlikçi ve baskıcı bir düzenle yönetilen Fransa De Gaulle'ün önderliğinde işgalden ve Vichy hükümetinden kurtulmuş ve 1946 yılında Dördüncü Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet Konseyi adını taşıyan İkinci Meclis'in yetkilerinin bir ölçüde kısıtlanmış olmasına karşın, yeni yönetimin siyasal yapısı Üçüncü Cumhuriyet'in hemen hemen aynısı olmuştur, iki Cumhuriyet arasındaki yapı benzerliği, hükümet sistemlerinin kusurlarının da benzemesine yol açmıştır (Eroğul, 1993: 64-65).

Dördüncü Cumhuriyet'in istikrarsız yapısı, kitlesel, toplumsal çatışmalara neden olmuş ve seçim sisteminin bir sonucu olarak çok parçalı parlamento kompozisyonu meydana gelmiştir. Fransa'da beklenen istikrarlı ve uyumlu yönetim sağlanamamış ve 1958'e kadar geçen süre içinde ömürleri ortalama bir yılı bulmayacak biçimde yirmi hükümet kurulmuştur(Örgün, 1999: 60).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, hükümet istikrarsızlığından kaynaklanan siyasal bunalımın sonucunda, Cezayir'deki Fransız generallerinin 13 Mayıs 1958 tarihinde ayaklanmasıyla bir hükümet darbesi gerçekleştirilmiştir. Bu askeri müdahalenin temelinde, hükümet bunalımlarının önlenememesi ve buna çare olarak güçlü bir

devlet mekanizmasının yaratılması isteği yatmaktadır. Fransa Millet Meclisi'nin askeri müdahaleyi yapan isyancı subaylara direnememesi üzerine, General De Gaulle Başbakanlığa getirilmiştir. Böylece, De Gaulle'ün kimliğinde Cumhurbaşkanı'na güçlü yetkilerin tanındığı bir anayasa hazırlanarak 4 Ekim 1958'de yayımlanmış ve Beşinci Cumhuriyet kurulmuştur (Yavuz, 2000: 230). Böyle bir tarihsel arka plana sahip olan Fransa'da yarı başkanlık sistemi uygulanmaya başlamıştır.

1958 tarihli Fransız Anayasa'nın 7. maddesi Cumhurbaşkanı seçimini düzenlemiştir. Buna göre Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçimleri iki turlu çoğunluk sistemiyle gerçekleştirilmektedir. Adaylardan biri ilk turda mutlak çoğunluğa ulaşırsa, ikinci tura gerek kalmaz. Ancak bu çoğunluk sağlanamazsa, ikinci oylama birinci oylamayı takip eden ikinci Pazar günü yapılır. İkinci tura ise yalnız, ilk turda en çok oy almış olan iki aday katılabilecek ve basit çoğunluk ilkesine göre geçerli oyların çoğunu alan aday seçimi kazanacaktır. Cumhurbaşkanı görev süresi toplam 5 yıldır ve tekrar seçilebilir.

Fransa Cumhurbaşkanı'nın yetkileri ise şöyledir:

- Vatana ihanet suçlaması dışında siyasi açıdan sorumsuzdur
- Yasalar Cumhurbaşkanı'nın imzası ile yayınlanır. Cumhurbaşkanı gerek görmesi halinde yasayı veto edebilir
- Yasaca öngörülen kişileri, yine yasaca öngörülen hüküm ve şartlar doğrultusunda af etme yetkisine sahiptir.
- Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder. Başbakan'ı atama, Başbakan'ın seçtiği bakanların atamasını kabul yetkisi vardır
- Meclisi feshetme yetkisine sahiptir. Ancak, bu kararı Başbakana ve her iki meclisin de başkanlarına danıştıktan sonra alabilir
- Uluslararası sözleşme ve antlaşmaları görüşme ve onaylama yetkisine sahiptir
- Başbakan'ın ya da ilgili bakanların imzasını gerektirmeyecek, tek başına kullanabileceği kendine özgü yetkileri vardır
- Anayasa mahkemesi de diyebileceğimiz anayasa konseyinin başkanını ve üç üyesini atama yetkisi vardır

- Elçilerin ve üst düzey sivil kamu görevlilerinin ataması da Cumhurbaşkanı'nın yetkileri arasındadır (Akçalı, vd., 2007: 114-116).

Beşinci Cumhuriyet Anayasası ile birçok açıdan güçlü yetkilerle donatılan Fransa Cumhurbaşkanı'nın kanun teklifinde bulunabilme yetkisi yoktur (Yücel, 2003: 350). Fakat Anayasa'nın 89/1. maddesi gereğince Başbakan ve parlamento üyeleri gibi anayasa değişikliği önerisinde bulunma hakkına sahiptir. Bu yetkinin kullanılabilmesi için Başbakan'ın karşı - imzası gereklidir

1958 Anayasası'nın 19. maddesine göre, Cumhurbaşkanı'nın bazı işlemleri karşı-imza kuralının dışında tutulmuştur. Savaş, sıkıyönetim ve diğer olağanüstü olayların neden olduğu olağanüstü yönetim usulleri söz konusu olduğunda, Fransa Cumhurbaşkanı yetkilerinin zirvesine çıkmaktadır. Anayasa'nın 16. maddesinde düzenlendiği üzere; Cumhurbaşkanı, cumhuriyetin kurumları, milletin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ya da milletlerarası antlaşmaların yerine getirilmesi doğrudan ve ağır bir tehlike ile karşı karşıya kalmışsa ve anayasal kamu iktidarlarının düzenli çalışması kesintiye uğramışsa, durumun gerektirdiği bütün önlemleri alabilmek yetkisine sahip kılınmıştır. Cumhurbaşkanı'nın bu dönem içinde durumun gerektirdiği önlemleri almak yönündeki yetkileri karşı - imza kuralına tabi değildir. Dolayısıyla, kendisi tek başına bu yetkilerini kullanabilecektir. Ancak, bu yetkilerin kullanmadan önce Başbakan'a, Meclis Başkanları'na ve Anayasa Konseyi'ne danışma zorunluluğu vardır. Fakat bu danışma bağlayıcı değildir. Aksi durum, olağanüstü hal dönemlerinde Cumhurbaşkanı'nın çok güçlü bir konuma gelmesini anlamsız hale getirecektir. Yine eklemek gerekirse, Cumhurbaşkanı'nın 16. madde kapsamındaki işlemleri parlamentonun onayına bağlı kılınmamıştır. Bu özellik bile tek başına yetkilerin kullanımında bütün inisiyatifin Cumhurbaşkanı'nında olduğunu göstermek bakımından yeterlidir (Yücel, 2003: 351-352)

Beşinci Cumhuriyet Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'na sunduğu yetkilerden bir diğeri, Cumhurbaşkanı'nın, Bakanlar Kurulunca kabul edilen kanun hükmünde kararnameleri ve diğer kararnameleri imzalamasıdır ki, bunun da önemli bir yetki olduğu kuşkusuzdur. Nihayet, 1958 Fransız Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'na tanıdığı yetki, devlet başkanının Bakanlar Kuruluna katılması ve başkanlık etmesidir.

Geleneksel parlamenter rejimlerde de devlet başkanının Bakanlar Kurulu toplantılarına başkanlık ettiği görülmekle beraber, Fransız Cumhurbaşkanı'nın rolünün, parlamenter devlet başkanlarında olduğu gibi, sadece törensel ve biçimsel olmakla kalmayıp, kararlar alınmasına katılma unsurunu da içerdiği kabul edilmektedir (Özbudun, 2009: 331-332).

3. Parlamenter Sistem: İrlanda Örneği

Batı dillerinde kullanılan Latince kökenli "parlamento" kelimesi, Türkçe'deki "meclis" ve "divan" kelimelerinin karşılığıdır ve bir konuda karara varmak üzere görüşme yapan kurul anlamına gelmektedir (Demir-Karatepe, 1989: 97). Parlamenter sistem, Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İrlanda, İngiltere gibi birçok ülkede uygulanmaktadır.

Parlamenter rejim, "yumuşak" kuvvetler ayrılığına dayanmaktadır. Söz konusu hükümet sistemi, İngiltere'de önceden düşünülmüş bir doktrinden kaynaklanan rejim olmayıp, pratik hayatta karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinmeye çalışılırken, mantığa ve gerçekliğe dayanan bir sistem olarak doğup gelişmiştir (Göze, 2004: 432).

Parlamenter sistemde "yürütmenin yasamadan doğması" ve "yürütmenin yasamaya karşı sorumlu" olması sistemin ayırt edici özelliğidir. Parlamenter sistem yasama ve yürütme yetkilerini ayrı ayrı organlara bırakan, ancak aralarında sürekli bir ilişkinin ve işbirliğinin olduğu dolayısı ile çok katı bir kuvvetler ayrılığının değil kuvvetlerin işbirliğinin söz konusu olduğu bir sistemdir. Yasama ve yürütme arasındaki ilişki fonksiyonel ve organik açıdan olmak üzere iki şekildedir. Fonksiyonel açıdan işbirliği; yasaların yapılmasında, organik açıdan ise yürütmenin yasama organı içinden çıkması ile açıklanabilir (Turhan, 1989: 42-43).

Parlamenter sistemde yürütme iki başlıdır. Yürütme yetkisi devlet başkanı ve Bakanlar Kurulu olmak üzere iki organ arasında paylaştırılır. Uygulamaya baktığımızda devlet başkanı sembolik yetkilere sahip sorumsuz kanattır ve bu

nedenle asıl yürütme yetkisi Bakanlar Kulu ve Başbakandır. Bakanlar Kurulu ve Başbakan yürütmenin sorumlu kanadıdır (Teziç, 2004: 402).

Parlamente sistemde Başbakan genelde parlamento üyeleri içindendir. Başbakan'ın parlamento üyesi olması parlamentarizmin özelliklerindendir. Buna karşılık bakanların parlamente olması şart değildir (Lijphart, 1997: 65).

Parlamente sistemde devlet başkanının siyasi anlamda sorumluluğu yoktur. Bunun pratik sonuçlarından biri de devlet başkanının görevine parlamento tarafından son verilememesidir. Bunun tek istisnası, devlet başkanının vatana ihanet veya anayasayı ihlal gibi ağır suçlama nedeni ile görevden uzaklaştırılmasıdır (Göze, 2004: 93).

Parlamente sistemin en önemli unsurlarından biri de hükümetin parlamentoya karşı sorumluluğu, yani siyasi sorumluluğu olmasıdır. Siyasi sorumluluk, bakanların parlamentonun güvenini yitirmesi durumunda görevlerinden çekilmeleri demektir (Teziç, 2004: 40).

Hükümetin parlamentoya karşı iki tür siyasi sorumluluğu vardır. Birincisi kolektif sorumluluktur. Kolektif sorumluluk da üç unsurun bir araya gelmesi ile oluşur. Bunlardan ilki kabinenin etkin olarak bir birlik içinde olmasıdır. İkincisi ise kabinenin Başbakan tarafından etkin bir biçimde denetlenebilir olması ve son olarak da Başbakan'ın kabinesinin istifasını veya meclisin feshini istemesi anlayışının gelişmiş olmasıdır. Diğer sorumluluk ise bakanların kendi bakanlıklarındaki işlerden dolayı bireysel sorumluluklarıdır (Turhan, 1989: 48).

Parlamentonun güvenoyunu alamayan kabine, yoluna devam edemediği gibi kabinenin de parlamentoyu fesih yetkisi vardır. Böylece organlar birbirini dengeler. Böyle bir yetki, "fesih hakkı" olarak ortaya çıkmıştır. Özbudun'a (2009: 330) göre, fesih hakkı veya yetkisi yürütmeye parlamentonun güvensizlik oyu silahına karşılık, yasama-yürütme dengesini sağlama olanağı tanımaktadır. Çünkü aksi takdirde parlamente sistem nitelik değiştirerek meclis hükümeti sistemine dönüşebilir.

Günümüzde hükümetlerin parlamento önündeki sorumluluğu işlemez duruma gelmiştir. Güvenoyu kurumu hükümetleri korkutmamakta, tam tersine Başbakan, meclisi tahakküm altında tutmak gayesiyle zaman zaman istifa edeceğini veya seçime gideceğini hatırlatarak, tehdit etmektedir. Gelecek seçimlerde parlamento ve kabineye girememek korkusu, iktidar partisi milletvekillerini Başbakanla iyi geçinmeye mecbur etmektedir (Karamustafaoğlu, 1982: 71-72).

Fesih yetkisinden söz eden Sartori'ye (1997: 213-214) göre, fesih yetkisinin caydırıcılığı, meclis üyelerini yeni seçimlerde “savaşmak” zorunda bırakmasında saklıdır. Ancak fesih fiilen gerçekleştiğinde, faydasız hatta zararlı olabilir. Ayrıca, erken seçimlere sıkça başvuran bir ülke sıkıntılı bir ülkedir ve “flaş parlamentolar” bu sıkıntıları çözmeye muvaffak olamazlar.

Kuvvetlerin dengeli ayrımına dayanan parlamenter sistem, XIX. yüzyılda İngiltere'den Kıta Avrupa ülkelerine geçmiştir. Hatta zamanla “Parlamentarizm”, “demokrasi” anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşından sonra parlamentarizm büyük buhranlar geçirmiş oldu. Bunun nedeni, Kıta Avrupa ülkelerinde, İngiltere'den farklı olarak, çok partili siyasal hayatın mevcut olmasıdır. Parlamenter rejimin iki parti sistemi, çok partili sistemdeki işleyişinden oldukça farklıdır. İki parti sisteminde parlamenter sistem sürekli değişen ve eşit şanslara sahip iki partiye dayanmaktadır. Genel seçimleri kazanan partinin lideri devlet başkanınca Başbakan olarak atanır ve kabinenin tartışmasız lideri haline gelir (Erdoğan, 2003: 182). Hükümetin denetimi parlamento tarafından gerçekleştirilse de, en etkin denetim seçmen tarafından ve genel seçimler yolu ile yapılır. Parlamenter sistemde hükümetin görevine devamı parlamento çoğunluğunun oyuna bağlı olduğundan parti içi disiplin çok önemlidir. Parti içi disiplin sayesinde hükümetçe istenen her türlü önlemler ve yasalar çıkarılabilmektedir. Fesih yetkisi de genellikle siyasal bir yarar sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Fakat çok partili sistemlerde sistem her zaman böyle pürüzsüzce işlememekte ve sistemin işleyişinde çeşitli güçlükler ortaya çıkmaktadır (Turhan, 1989: 56).

Dünyada uygulanan parlamenter sistem örneklerinden biri de İrlanda'dır. İrlanda'da Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Bu nedenle bu ülkenin

siyasal sistemine “Başkanlı Parlamentarizm”de diyenler olmaktadır. İrlanda, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçildiği parlamenter ülke olması sebebi ile örnek ülke olarak alınmıştır.

İrlanda 6 Aralık 1921’ de İngiltere’ den bağımsızlığını almıştır. 29 Aralık 1937’ de yürürlüğe giren anayasasında çok partili parlamenter rejimle yönetilen bir Cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır. İrlanda’da 4 eyalet vardır: Leinstet, Munster, Connact ve Ulster. Başkent Dublin’ dir. İrlanda Cumhuriyeti bugün idari açıdan 27 bölge konseyine bölünmüştür. İrlanda adasının Katolik ve Protestan şeklinde ikiye bölünmesi İrlanda’nın siyasi yaşamını etkileyen en önemli faktördür(İrlanda Fahri Konsoloslugu, 2012: www.irlconsulist.com).

İrlanda parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Anayasadan kaynaklanan yetkiye dayanarak Ulusal Meclis yasama organı olarak kanunları çıkarmaktadır. AB tüzükleri de doğrudan uygulanmaktadır. Siyasal sistem güçler ayrılığı esasına dayanmaktadır. Cumhurbaşkanı, Ulusal Meclis ve Hükümetin yetkileri ile yargının yapısı ve güçleri anayasa ile belirlenmiştir. Ulusal Meclis (Oireachtas) iki kanatlı olup, Millet Meclisi’nde (Dail) 166 milletvekili, istişari yetkilere sahip Senato’da (Seanad) ise 60 Senatör bulunmaktadır. Millet Meclisi seçimleri her beş yılda bir 43 seçim bölgesinde yapılmaktadır. Senato’nun 11 üyesi Başbakan tarafından önerilmekte, 43’ü beş ayrı meslek grubu tarafından (kültür-egitim, tarım, istihdam, ticaret-sanayi ve idari), 6’sı ise üniversiteler tarafından seçilmektedir. Senato yasa öneribilmek veya yasalarda değişiklik yapabilmekle birlikte, Ulusal Meclisin bunları reddetme hakkı bulunmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2012: www.mfa.gov.tr).

İrlanda’da devletin başı Cumhurbaşkanı’dır. İrlanda Anayasa’nın 12. maddesinde Cumhurbaşkanı, “Devlette herkesten öncelikli olan ve Anayasa ile Başkana verilen yetki ve görevleri kullanan ve yerine getiren bir İrlanda Başkanı olur ve bundan sonra Başkan* olarak adlandırılır” şeklinde ifade edilmiştir. 12. maddeye göre Başkan doğrudan halkın oyu ile 35 yaşını tamamlamış vatandaşlar arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Başkanın görevden alınması için,

* İrlanda Anayasasında Cumhurbaşkanı “Başkan (President)” olarak ifade edilmektedir.

parlamentonun meclislerinden (Temsilciler Meclisi ve Senato) en az otuz üyesi tarafından teklifi gereklidir. Parlamentonun iki meclisinden birinde, üye tamsayısının en az üçte ikisi tarafından imzalanmadıkça, Başkan'a karşı suçlandırma teklifi kabul edilmez. Parlamentonun iki meclisinden biri tarafından suçlandırma yapıldığında, diğer meclis suçu soruşturur veya soruşturulmasını sağlar. Eğer, soruşturmanın sonunda, Başkan'ı yargılayan meclisin üye tamsayısının en az üçte ikisi ile, Başkan'a yüklenen suçun sabit bulunduğu ve suçlandırmaya konu fena hareketin görevini yapmasına uygun olmamasına neden olduğunu ilan ederek karar vermesi durumunda, Başkan görevden alınır.

Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu kuralına ise İrlanda Anayasa'nın 13.8 maddesinde yer verilmiştir. Buna göre Başkan, parlamentonun iki meclisi veya mahkemelerce, makamının yetki ve görevlerini kullanmak ve yerine getirmekten veya bu görev ve işlevleri yerine getirmesi veya kullanması sırasında yapılan veya kendisi tarafından yapıldığı iddia edilen herhangi bir fiilden sorumlu tutulamaz.

İrlanda'da Cumhurbaşkanı'nın seçilmesinde farklı bir seçim yöntemi uygulanmaktadır. İrlanda Anayasa'nın 12/2.3 maddesine göre oylama gizli oy usulüyle ve devredilebilir tek oy ile nispi temsil sisteminde yapılır. Uygulanan seçim sisteminde ilk turda kullanılan oyların yarısından fazlasını alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İl sayımda bu oyu alan aday çıkmazsa oylar tekrar sayılmakta ve bu kez seçmenlerin ikinci tercihlerine göre belirlenmektedir. Buna göre ilk sayımda en düşük oy alan adayın oyları seçmenlerin ikinci tercihlerine bakılarak dağıtılmaktadır. Bu şekilde yapılan dağıtımda en az oyu alan adayın oyları kendinden bir yukarıdaki adaya eklenerek birinciyi değiştirebilecek sayıya ulaşana dek aşağıdan yukarı doğru eleme yapılmaktadır. Eleme işlemi tamamlandıktan sonra elenen adaylara ilk tercih olarak oy veren seçmenlerin sırasıyla kalan adaylar için yaptığı tercihlerine bakılarak sayım tekrarlanır ve sonuçta seçim kotasını ilk geçen aday seçimi kazanır (Özsoy, 2009: 103). İrlanda Anayasası'na göre eğer ki tek aday varsa seçim yapılmaksızın aday olan kişi Cumhurbaşkanı seçilir.

İrlanda Anayasa'nın 13. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın görevleri sıralanmıştır. Buna göre:

- Başkan, Temsilciler Meclisinin aday göstermesiyle, Taoiseach, yani hükümet Başkanı veya Başbakan'ı atar.
- Başkan, önceden Temsilciler Meclisinin onayladığı Başbakan'ın aday gösterdiği Hükümet üyelerini atar.
- Başkan, Başbakan'ın tavsiyesiyle hükümet üyelerinden herhangi birinin istifasını kabul eder veya atamasına son verir.
- Başkan, Başbakan'ın isteği üzerine Temsilciler Meclis'ni feshedebilir. Başkan, Başbakan'ın Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğun güvenini yitirmesi halinde, Başbakan'ın Temsilciler Meclisi'ni fesih istemini reddedebilme konusunda mutlak takdir yetkisine sahiptir.
- Başkan, Devlet Şurası'na danıştıktan sonra, herhangi bir zamanda, parlamentonun bir meclisini veya her ikisini toplayabilir.
- Parlamentonun her iki meclisince kabul edilen her kanun tasarısının yürürlüğe girmesi için Başkanın imzası gereklidir.
- Başkan Parlamento tarafından yapılan her türlü kanunu yürürlüğe koyar.
- Af hakkı ve ceza davalarıyla ilgili kaza yetkisi kullanan herhangi bir mahkemenin verdiği cezayı hafifletme veya bağışlama yetkisi Başkana aittir, ancak bu hafifletme veya bağışlama yetkisi kanunla başka makamlara da verilebilir.
- Başkan, parlamentonun iki meclisi veya mahkemelerce, makamının yetki ve görevlerini kullanmak ve yerine getirmekten veya bu görev ve işlevleri yerine getirmesi veya kullanması sırasında yapılan veya kendisi tarafından yapıldığı iddia edilen herhangi bir fiilden sorumlu tutulamaz.
- Anayasada, tamamen kendi iradesiyle veya Devlet Şurası'na danıştıktan sonra veya herhangi bir başka kişi veya kurumdan gelen bir tavsiye, teklif veya haber üzerine hareket edeceğinin öngörülmesi dışında, Anayasada Başkana verilen yetkiler ve görevler sadece hükümet tavsiyesiyle kullanılabilir veya yerine getirilebilir.
- Anayasaya dayanarak, Başkan'a kanunla ilave yetki ve görevler verilebilir. Başkana kanunla verilen hiçbir yetki ve görev kendisi tarafından hükümetin tavsiyesi dışında kullanılamaz.

İrlanda da Cumhurbaşkanı ya da anayasadaki deyimini ile Başkan'ın yetkileri semboliktir. Parlamenter sistemin devlet başkanına atfedilen görev ve sorumluluklarına sahiptir. Ayrıca olağanüstü dönemlerde yetkilendirilmemiştir. Göreviyle ilgili işlerde ise sorumsuzluğu kural olarak benimsenmiştir.

Cumhurbaşkanı 27. maddeye göre Senato üyelerinin çoğunluğu ve Temsilciler Meclisi üyelerinin en az üçte biri, Başkan'a hitaben ortak bir dilekçe ile Başkan'dan, söz konusu kanun tasarısının halkın görüşünün alınması gereken ulusal önemde bir öneri içerdiği gerekçesiyle, bu maddenin hükümlerinin geçerli olduğu hiçbir kanun tasarısını kanun olarak imzalayıp yayımlamamasını isteyebilir. Cumhurbaşkanı'nın referanduma gitme ya da gitmeme konusunda takdir yetkisi vardır. Ancak İrlanda Cumhurbaşkanları hükümetin ve yasama çoğunluğunun tercihlerine karşı durmamaktadır. Şu ana kadar böyle bir referandum talebi Cumhurbaşkanı'na iletilmemiştir (Özsoy, 1999: 148).

İrlanda'da Başbakan parlamento tarafından seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından resmen atanır. Cumhurbaşkanı Başbakan'ın önerisi ile Bakanlar Kurulu'nu oluşturur. Ayrıca parlamentonun da Başbakan'ın önerisini kabul etmesi gerekir.

İrlanda Cumhurbaşkanı'nın yetkileri incelendiğinde atamaya ilişkin yetkilerinin olmadığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra denetime ilişkin yetkileri yoğunluktadır. 27. maddeye göre Cumhurbaşkanı imzalanması için kendisine gönderilen yasaları yedi gün içinde Yüksek Mahkemeye başvurarak, anayasaya uygunluğunun denetlenmesini isteyebilir.

İrlanda Anayasası'nda dikkat çeken bir madde de (12/9. madde) Cumhurbaşkanı'nın hükümetin izni olmadan yurtdışına çıkamamasıdır. Bu madde ile Cumhurbaşkanı'nın sistem içinde pasif bir konumda olduğunu görmekteyiz.

İrlanda, kendi kaderini tayin ederek Britanya ile bağlarını koparmasının yansıması olarak Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Britanya'daki kralın

yerini seçilmiş bir Cumhurbaşkanı almıştır. Bu yüzden yetkileri açısından sembolik bir makamdır. Cumhurbaşkanı halkın bağımsızlığının sembolüdür.

Cumhurbaşkanı hükümet ilişkileri açısından sorunlu olmayan bir yapıdadır. Cumhurbaşkanları açısından bunun iki belirgin sebebi vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri partilerin kontrolündedir. Partiler adayları belirlemektedir. Bu yapılırken de siyasal iktidar arayışı içinde olmayacak, ancak toplumun büyük bir çoğunluğunca saygınlığı kabul edilen, bir anlamda sosyal iktidarı kullanabilecek adaylar tercih edilmektedir (Elgie, 2004: 306-307).

İkinci sebep ise, İrlanda Anayasası'nın 12.10. maddesinde gizlidir. Cumhurbaşkanları parlamento ile çatışmaya girdikleri takdirde, görevlerini kötüye kullanmaktan dolayı soruşturularak görevden alınabilirler. Dolayısı ile siyasi iktidarın oyunu, siyasi partilerin tercihleri ile şekillenmekte ve bu oyunun merkezinde de parlamento bulunmaktadır (Özsoy, 2009: 229). Cumhurbaşkanları iktidar oyunlarına dahil olma noktasında sahip oldukları anayasal yetkilerini kullanmaktan bile imtina etmektedirler (Elgie, 2004: 310-311).

İrlanda'da yürütme içi çatışmaların yaşanmamasının sebeplerini şöyle özetleyebiliriz (Özsoy, 1999: 280-283):

Birincisi, kuvvetli bir parlamenter sistem geleneğinin varlığı anayasanın bu doğrultuda yorumlanmasında oldukça etkilidir. İkincisi uzlaşi kültürünün varlığıdır. Üçüncüsü iktidar parlamento düzeyinde geniş şekilde paylaşılmakta ve sürekli el değiştirmektedir. Bu yüzden cumhurbaşkanlığı başka bir iktidar odağı olarak görülmemektedir. Ayrıca koalisyonlar Cumhurbaşkanı'nın belli bir siyasi partiyi kontrol ederek parti üzerinde siyasi güç kullanımını engellemektedir. Dördüncüsü parlamento içinde çok çeşitli kontrol ve denge mekanizmaları mevcuttur. Örneğin anayasa yargısı önemli bir kontrol mekanizmasıdır. Beşincisi koalisyon hükümetleri istikrarlı bir şekilde işlemekte ve hükümet bunalımları yaşanmamaktadır. Bu durum Cumhurbaşkanlarının doğrudan seçilmiş olarak siyasi güç kaynağını ortadan kaldırmaktadır.

Son olarak değinilmesi gereken husus ise Cumhurbaşkanı seçimleri siyasi partilerin kontrolü altında gerçekleşmesidir. Ancak Cumhurbaşkanı seçim kampanyaları, siyasi vaatlerden çok adayların kişisel özellikleri ile geçmişleri üzerinden yürütülmektedir. Adaylar genellikle devleti temsil edecek niteliklere sahip devlet adamları içinden seçilmektedir. Bu nedenle Cumhurbaşkanları siyasi değil sosyal iktidarı temsil etmekte ve kültürel ve sosyal hayat üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum Cumhurbaşkanlarına partiler üstü ve saygın bir konum yaratmaktadır. Sayılan tüm bu özellikler yürütmenin seçilmiş iki başı üzerindeki çatışmaları engellemektedir.

4. Meclis Hükümeti Sistemi: İsviçre Örneği

Klasik hükümet sistemlerinin tasnifinde “Meclis Hükümeti” sistemi tipik kuvvetler birliği modeli olarak tanımlanmaktadır(Erdoğan, 2003: 172).Yasama ve yürütme kuvvetlerinin bir mecliste birleştiği yönetim biçimine “konvansiyonel rejim” ya da daha yaygın adı ile “Meclis Hükümeti Rejimi” denilmektedir. Anayasal demokratik hükümet sistemleri içinde meclis hükümeti rejimi çok dar bir yere sahiptir. Meclis hükümeti rejimi, rejimlerin en az bilinenidir (Çağlar, 1989: 266).

Meclis hükümeti sistemi ilk defa Fransa’da 1792’de toplanan “Ulusal Konvansiyon Meclisi” döneminde (1792 – 1795) çok kısa bir süre uygulanmıştır. Halen yürürlükte bulunan 1874 tarihli İsviçre Anayasası da bir ölçüde Meclis hükümeti sistemini öngörmüştür. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra bütün Alman eyaletlerinde (lander) ve Baltık ülkelerinde (Letonya, Litvanya ve Estonya’da), Avusturya’da (1920-29 yılları arasında) meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır. Türkiye’de 1921 Anayasası uygulaması da modelin bir başka örneğini teşkil etmiştir (Erdoğan, 2003: 185).

Meclis hükümeti sisteminin teorik kaynağı, J.J.Rousseau’nun millet iradesinin ve egemenliğin bölünmezliği ilkesine dayanmaktadır. Milli egemenlik kuramına göre, belli bir zamanda ve belli bir ülkede yaşayan insanların kişiliklerinden ayrı bir manevi kişi olan ulus, egemenliğin tek kaynağı ve sahibidir. Manevi kişi olması nedeniyle kendine özgü bir iradesi vardır ve bu irade egemenliğe

sahiptir. İşte bu egemenliğin ortaya çıktığı alan yasamadır. Yürütme bağımsız bir iktidar olmayıp yasama iktidarının aracıdır (Turhan, 1989: 24).

Meclis Hükümetinin ilk göze çarpan özelliği yasama ve yürütme iktidarlarının parlamentoda toplanmasıdır. Bu hükümet sisteminde bir taraftan yürütme iktidarının mecliste bulunması gerektiği iddia edilirken diğer taraftan bu rejimin halka dayandığı ve halkın iradesinin tam anlamı ile meclise yansması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle meclis hükümeti sisteminde parlamento tek meclisli olmalıdır. Çünkü ikinci meclis halkın iradesini etkileyebilir (Turhan,1989: 27).

Meclis hükümetinin önemli özelliklerinden biri de, meclisin yürütme tarafından alınan kararları iptal edebilmesi ve değiştirebilmesidir. Meclis hükümeti sisteminde yürütmenin parlamentoyu feshetmesi söz konusu olamaz (Teziç, 2004: 398). Söz konusu yürütme, kendine ait bağımsız bir politikası olamayan, yasama organın direktiflerine göre hareket eden, üyeleri yasama organı tarafından seçilmiş, bir kuruldur (Onar, 2005: 363). Bu kurulun üyeleri (bakanlar) Meclise karşı yalnız kendi etkinliklerinden dolayı sorumludurlar. Meclis hükümeti sisteminde ortak sorumluluk söz konusu değildir (Gözübüyük, 1991: 37).

Meclisin sürekli yürütmeyi denetim altında tutabilmesi ve direktif verme kabiliyetini koruması için onun kuramsal olarak sürekli toplantı halinde olması gerekmektedir. Buna “meclisin istimrarı” denilmektedir (Turhan, 1989: 27).

Meclis hükümeti sisteminin ilginç bir özelliği de, kuramsal olarak yürütme meclise bağlı olmasına rağmen, uygulamada sürekli olarak tam tersinin gerçekleşmesidir. Günümüzde Meclis Hükümeti sisteminin tek örneği olduğu iddia edilen (Teziç, 2004: 397)İsviçre’de bile sistem klasik anlamından saparak Amerika’daki başkanlık sistemine benzemektedir (Lijphart, 1997: 27).

Meclis hükümeti sisteminin örneğini oluşturan İsviçre, doğrudan demokrasi sisteminin uygulandığı federal bir cumhuriyettir. 18 yaşın üzerindeki tüm İsviçre vatandaşlarının oy hakkı vardır. İsviçre’de doğrudan demokrasi araçlarından biri halk

inisiyatifidir. Halk anayasada değişiklik ya da ekleme yapmak isterse 18 aylık bir süre içerisinde 100.000 imza toplayarak bunu talep edebilirler. Talepleri halk oylamasına sunulur. Diğer bir doğrudan demokrasi aracı ise isteğe bağlı referandumdur. Bunu kullanırken halk, meclis tarafından onaylanan herhangi bir tasarıyı ülke çapında bir oylamaya sunulmasını talep edebilir. 100 gün içinde 50.000 imza toplanması gerekir. Son olarak doğrudan demokrasi aracı ise zorunlu referandumdur. Parlamento tarafından onaylanan tüm anayasa değişiklikleri ülke çapında bir oylamaya konulması gerekir. Seçmenlerin ayrıca, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlara İsviçre'nin üyeliğini onaylaması gerekmektedir (İsviçre Federal Hükümet ve Yönetim Resmi Sitesi, 2012: www.eda.admin.ch).

İsviçre 26 kantondan oluşan federal bir devlettir. İsviçre hükümeti, Federal hükümet, kantonlar ve komünler olarak üç düzeyde düzenlenir. İsviçre Ulusal Konseyi'nin 200 üyesi vardır ve her dört yılda bir seçilir. İsviçre'de milletvekili olmak diğer ülkelerin aksine, tam zamanlı bir iş değildir. Milletvekillerinin seçmenlerin günlük hayatlarına daha yakın sıradan bir mesleği de vardır (2012: www.democracy-building.com).

İsviçre Anayasa'sı 149. ve 150. maddelerinde Ulusal Konsey ve Eyaletler Konseyini düzenlemiştir. Buna göre Parlamento yılda dört kez toplanır. Her üye, tek tek yeni yasa teklifleri okumak ve komisyonların bir günlük konferanslarına katılmak zorundadır. 153. maddeye göre Parlamentonun her iki meclisinde çeşitli komisyonlar oluşturulur. Bunlardan bazıları ayrıntılı yeni yasaları tartışmaya, bazıları ise yönetim çalışmalarını kontrol etmek amacıyla oluşturulur.

Anayasa'nın 152. maddesi Başkan'ı düzenlemiştir. İsviçre'de tam zamanlı bir Başkan yoktur; Başkan'ın temsil fonksiyonları hükümet üyelerinden biri tarafından devralınmıştır. Her yıl meclis tarafından bir başkan ile birinci ve ikinci başkan yardımcısı seçilir. Böylece yedi yıl boyunca her yıl farklı bir üye bu rolü üstlenir ve sırayla federal başkan seçilir.

Anayasaya göre her meclis ayrıca kendi oturumunu yapmakla birlikte ortak oturumlarda düzenleyebilir. Bu oturumlarda seçimler, af başvuruları ve en yüksek federal merciler arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlama konuları görüşülür. Ayrıca meclisler toplantılarını halka açık da yapabilir.

Tüm kantonların kendi anayasaları, kendi hükümetleri vardır. Kantonlarda referandum zorunludur. Federal bütçe referanduma tabi değil iken komünal bütçe referanduma tabidir. Modern devletin faaliyetleri birçok alanda federal anayasa tarafından kantonlara bırakılmıştır (2012: www.swiss-government-politics.com).

İKİNCİ BÖLÜM

II. TÜRKİYE’DE DEVLET, CUMHURBAŞKANLIĞI VE DEMOKRATİKLEŞME

Bu bölüm araştırmamızın denencelerini oluşturacak bulguların elde edilmesi açısından önemlidir. Bu bölümde ilk olarak Türkiye’de devlet geleneğinin tarihsel ve felsefi arka planına değinilecektir. Daha sonra ise demokratikleşme ile Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi arasındaki ilişkiye yer verilecektir.

A. TÜRKİYE’DE DEVLET: TARİHSEL VE FELSEFİ ARKA PLANI

Osmanlı Devleti mutlak otoriteye dayalı merkeziyetçi bir yönetim anlayışı ile yönetiliyordu. Günümüz devlet anlayışı ise Osmanlı’dan kalma devlet anlayışının izlerini taşımakla birlikte küreselleşen dünyaya da ayak uydurma çabası içindedir. Bu bölümde Türkiye’de Osmanlıdan bu yana devlet anlayışında yaşanan değişimler ve gelişmeler incelenmiştir.

1. Cumhuriyet Öncesi

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı devlet anlayışına baktığımızda temel olarak Osmanlının kuruluşu ile başlayan klasik dönem (1300-1600) ile 1600’lerden sonraki dönem olarak ikiye ayrılmaktadır (İnalcık, 2004). Osmanlı yönetim anlayışı İslam Hukuku ve eski Türk devlet geleneği anlayışına göre şekillenmiştir. Bunun yanı sıra birden fazla kıtayı kapsayan geniş topraklara sahip bir imparatorluğun fethedilen yerlerdeki gelenek ve uygulamalardan da etkilenmesi muhtemeldir. Tüm bu unsurlar çerçevesinde Osmanlı Devleti’nin idari teşkilatı ve buna bağlı olarak merkez teşkilatı ise İslamiyet’ten önceki Türk devletleri ile İslamiyet’in kabulünden sonra kurulan Müslüman Türk devletlerinin birikimlerinin başarılı bir sentezi olduğu görülmektedir (Cin-Gül, 2000: 169).

Kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinden devlet yönetimi konusunda oluşan tecrübe birikimini kullanan Osmanlı Devleti, Ortadoğu ve İran devlet geleneğinin mirasçısı olmuş ve uzun yıllar bu kültürden etkilenmiştir. Özellikle 14.

yüzyılın ilk yarısından kalan belgeler, Ortadoğu devletlerine özgü bürokratik geleneklerin daha bu dönemde Osmanlı yönetiminde yer aldığını ve yüzyıl sonuna doğru artarak egemen olduğunu gösterir. Bu dönemde yöneticiler, Anadolu'daki Selçuklu merkezleri ile İran ve Mısır'dan gelerek, eski Ortadoğu devlet ve yönetim kavramlarını Osmanlı Devleti'ne yerleştirmişlerdir. Hint-İran kaynaklı bu devlet ve yönetim kavramı, İslam öncesi dönemde gelişmiş, İranlı ve Hıristiyan bürokratların devlet kadrolarında istihdam edilmesi yoluyla Abbasilere geçmiştir. 11. ve 13. yüzyıllar arasında Orta Asya Türk-Moğol gelenekleriyle değişmiş hali de Osmanlılara geçmiştir (İnalcık, 2004: 71-73).

Osmanlı devlet anlayışının temelleri eski Ortadoğu'dan gelmiş olmakla birlikte, Osmanlılar eski Türk geleneklerini de sürdürmüşlerdir. Bu anlamda Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk devletlerinin siyasi, idari, askeri ve sosyal alanlardaki kültür mirasını da devralmıştır. Osmanlılar, özellikle mirasçısı olduğu kendisinden önceki Türk-İslam devleti olan Anadolu Selçukluları ve İlhanlıların teşkilat ve kanunlarını örnek alarak siyasi, askeri, idari ve sosyal alanda düzenlemeler yapmışlardır (Gökbilgin, 1977: 18).

Bu anlayış çerçevesinde klasik dönem devlet anlayışına baktığımızda Klasik Osmanlı siyasal kimliği temelinde İslam kardeşliği (Türkdoğan, 1999: 247-249) ya da ümmetçilik önemli bir unsurdur. Bu bağlamda Klasik Osmanlı siyasal kimliğinden aslolan etnik değil, dini farklılıklardır (Lewis, 1992: 62).

Osmanlı devletinin ilk kurumsallaşması Orhan Bey zamanında olmuş ve bu dönemlerde yani kuruluş döneminde uç İslam'ı şeklinde kendini gösteren liberal bir dini tutum egemen olmuştur (Karpas, 2008a: 122). Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı devlet anlayışına dinin egemen olduğu konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Osmanlı da dinin daha çok toplumsal alanda etkili olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. İnalcık'a (2009: 319-343) göre gerçekte, tamamiyle hususi şartlar altında gelişen Osmanlı devleti, şeri'atı aşan bir hukuk düzeni geliştirmiştir. Buna imkan veren prensip ise, örf, yani hususi manasında hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak şeri'atın şumulüne girmeyen sahalarda kanun koyma yetkisidir.

Osmanlı düzeninde Müslüman veya Gayrimüslim devlete vergi ödeyen, yönetilen halkın tümüne reaya denilmiş ve reaya, Allah'ın yeryüzünde padişaha bıraktığı emanetler (vedayi-i Halik-i Kibriya) olarak kabul edilmiştir (Timur, 1998: 97-98). Kuruluşundan itibaren Osmanlı da uygulanan bu devlet kuramı ve yönetim anlayışında adalet, tebaanın iktidar temsilcilerinin kötü davranışlarına karşı, özellikle de yasa dışı vergi alınmasına karşı, korunması demektir. Bu korumayı sağlamak hükümdarın en önemli görevidir (İnalcık, 2004: 72).

Osmanlılar, klasik dönemde devlet yönetiminde iki temel sistemi birlikte işletmişlerdir. Bunlardan biri tımar, diğeri ise kul sistemiydi (Ergenç, 1999: 32). Osmanlı devletinin merkezi ve mutlak yapısının oluşmasında bu iki sistemin etkisini görebiliriz. Şöyle ki tımar sistemi ile devlet, taşradan aldığı vergileri yine taşrada özellikle askerlik hizmetleri için kullanıyor; kul sistemi ile de tımar sistemindeki devlet görevlilerini padişaha bağımlı kılıyordu. Böylece devlet yönetiminde merkeziyetçi ve mutlak bir otorite sağlanıyordu.

Osmanlılarda padişahlık sistemi, ahiler, akıncı gaziler, ulema gibi nüfuzlu şahsiyetler ile beylerin desteklemesine bağılıydı. Yani Osmanlı hanedanına mensup kişilerden bu grupların desteğini alanlar tahta oturmaktaydı. Osmanlı Devleti'ndeki beylerin hükümdarlar üzerindeki hüküm ve nüfuzu, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethine kadar devam etmiştir. Osmanlı Padişahı tipini asıl yaratan hükümdar, Fatih Sultan Mehmet olmuştur (Ortaylı, 2008: 169-170). Osmanlı devlet yönetiminde padişah mutlak hakimdi bu nedenle merkeziyetçi gelenek sağlam bir şekilde imparatorluk boyunca devam etmiştir. Padişahın mutlak otoritesini sınırı yasama alanındaydı. Şer'i ve örfi hukuk (Ünal, 1998: 9) padişahı yasama alanında sınırlı bir otoriteye sahip kılmaktaydı.

Osmanlı devlet yapısında sınırlar genişledikçe askeri bir sistem ihtiyacı ortaya çıkmış ve bununla birlikte mali yapıda şekillenmiştir. I. Murat (1362-1389) döneminde Avrupa'nın ilk daimi ordusu olan Yeniçeri adıyla yeni bir askeri teşkilat kurulmuştur (Taneri, 1974: 40-41) . Yine bu dönemde orduda şer'i ve hukuki işleri görmek ve padişah ile beraber seferlerde bulunmak üzere en yüksek dini ve hukuki makam olan kazaskerlik kurumu oluşturulmuştur (Uzunçarşılı, 1986: 7). Osmanlı

devlet yapısına baktığımızda daha çok askeri bir geleneğin hakim olduğunu görmekteyiz. Kuruluş yıllarında genişleme politikası ile seferlerin yoğun olması askeri düzenin gelişmesine sebep olmuştur.

Osmanlı devlet geleneğinin temellerinin Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde atıldığını söyleyebiliriz (Karpas, 2008a: 122). Ülke sınırlarının genişlemesi, padişahın otoritesini güçlendirmiş ve merkezi-mutlak yönetimin sağlam temelleri oluşmuştur.

Osmanlı Devleti, kuruluş dönemlerinden itibaren, gönüllü olarak veya doğal yollarla oluşan toplumsal örgütlenmeleri ve grupları resmen tanıyarak sisteme geniş ölçüde entegre etmeye dayalı “bürokratikleşme” siyaseti izlemiştir (Karpas, 2008a: 126). Böyle bir uygulama toplum içindeki sivrilmeleri bir ölçüde bastırmıştır. Sistemle entegre bir toplumsal örgütlenmenin hanedanla olan paralelliği toplumsal yapı içinde çıkacak uyumsuzluğu ortadan kaldırmaktadır. Kuruluş yıllarına ve genişleme dönemine baktığımızda böyle bir unsurun toplum ve hanedan içinde etkili olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı devlet geleneğinde sınıf ayrımı Avrupa’da olan sınıf kavramından çok farklıydı. Halk yönetici sınıf ve reaya olarak ikiye ayrılmaktaydı (Ubicini, 2000: 446-447). Bu nedendir ki devletle toplum arasındaki ilişki bir “sözleşme” ya da “uzlaşma” esasına değil, devletin topluma baskın gelmesi esasına dayanmaktadır (Çaha, 1994: 83). Devlet, halkın gözünde kutsal bir kurum olarak görülmektedir. Bu düşünce tarzı devleti halk karşında üstün bir varlık, halkı da koşulsuz şartsız devlete bağlı bir toplum şeklinde oluşturmuştur.

Osmanlı dönemi merkeziyetçi ve mutlak yapısı 19. yy’a kadar devam etmiştir. Osmanlıda değişim Tanzimat Dönemi ile başlamıştır. Bunun öncesinde 1808’de imzalanan “Sened-i İttifak” yani ayanın ve padişahın temsilcileri tarafından imzalanan belge “Ayan”ın hak ve görevlerini düzenliyordu. Bu belge bir yandan, tımar düzeninin bozulmasıyla taşra üzerindeki denetimi zayıflayan devletin yeniden merkezileştirilmesi çabasının bir ürünü; diğer yandan ise ayana verdiği bir takım haklar dolayısıyla padişahın gücünü artık yerel yöneticilerle paylaşmak zorunda

kaldığı bir ikilemi doğuruyordu (Kongar, 1985: 67-68). Bu belge ile zayıflayan imparatorluğu toparlama çabaları devlet geleneğinde birtakım değişimlerinde habercisi durumundaydı. Öncelikle padişah otoritesini paylaşmaya başlamış ve Tanzimat Dönemi ile imparatorluk yeni bir düzenlemeye girmiştir.

Tanzimat Dönemi, 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu okuması ile başlamış oldu (Sencer, 1984: 46). Bu dönem devlet yapısında köklü değişimlerin olduğu dönemdir. Bu dönemde zorunlu bir batılılaşma dönemine girilmiştir. Yaşanan değişimlerde araç olarak bürokrasi seçilmiştir. Bu zorunlu kültür değişimlerinde bürokrasinin araç olarak kullanılması toplumu bürokrasiye karşı soğuk bakmasına neden olmuştur (Eryılmaz, 1992: 125-126).

Tanzimat'la birlikte merkezi yönetimi güçlendirme çabaları sonuç vermiş ancak merkeziyetçilik padişaha değil de reformları gerçekleştiren bürokratlara geçmiştir (Mardin, 1998: 126). Kalemîye yani sivil bürokrasi yapılan bu düzenlemeler sonucu, padişaha karşı gücünü arttırmış ve ülke yönetiminde etkin bir unsur haline gelmiştir. Osmanlı yönetim anlayışındaki merkeziyetçilik günümüze kadar gelen bir devlet geleneği olarak sürmüştür.

Tanzimat Dönemi'nde, Batı'dan ilham alınarak bir dizi siyasi ve sosyal reformlar gerçekleştirilmiştir. Tanzimat bir yandan batılı düşünce tarzı ile diğer yandan geleneksel düşünce tarzını bir arada ve birbiri ile uzlaşmaya çalışarak bir arada yaşama olanağı sağlamıştır (Ülken, 1998: 19). Batılılaşma çabalarının yanında geleneksel yapı da bir anlamda korunmuştur.

Osmanlıda modernleşme çabaları tepeden inme olarak gerçekleşmiştir. Toplumsal dönüşümü merkezi otoriteyi kullanarak “devletçi-seçkinci” bir anlayışla tepeden yönlendirme geleneği, Tanzimat Dönemi ile başlayıp Cumhuriyet döneminde de devam edecek modernleşme sürecinin en belirgin özelliklerinden biri olmuştur (Kongar, 2008: 318-321). Osmanlıda modernleşmenin Fransız Devrimi ilkelerinden ve liberalizmden etkilendiğini görmekteyiz (Mardin, 1992: 291).

Tanzimat Dönemi'nde en çok hukuk alanında yapılan yenilikler dikkat çekmektedir. Devlet yapısı ve merkeziyetçi geleneğin bir gereği olarak ilk kez Tanzimat Dönemi'nde bir hukuk dalının bütününe düzenleyen genel kanunlar hazırlanarak yürürlüğe konmuştur (Ortaylı, 1983: 204-205).

Osmanlı gerileme devrinde görülen bu batılılaşma çabalarının nedeni olarak devlet yönetiminin bozulması ve Batının askeri üstünlüğü gösterilmekteydi (Mardin, 1994: 10). Batı medeniyetinin Osmanlı'ya üstünlüğü, devletin siyasi ve askeri yenilgisi şeklinde görülmüştür. Devletin gerilemesi süratini arttırdığı ölçüde Batılılaşmanın hızı da artmıştır (Güngör, 1990: 101-102). Askeri mağlubiyetler sonucu oluşan toprak kaybı sonucu batı askeri düzeni örnek alınmaya başlanmıştır. Toprak kaybı Osmanlı İmparatorluğu için gelir kaybı demekti (Mardin, 1998: 153-154). Fethedilen yerlerden alınan vergiler Osmanlı'nın gelirini oluşturmaktaydı. Bu kayıplar sonucu gelir azalmış ve zorunlu reformlara gidilmişti. Bu da yönetim anlayışında batının örnek alındığı bir anlayışı beraberinde getirmişti.

III. Selim dönemi (1789-1807) batılılaşma hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı dönemdir. Özellikle askeri alanda önemli bir değişiklik olan "Nizam-ı Cedid" ordusu kurulmuştur. Bu nedenle III. Selim, Osmanlı-Türk Batılılaşma hareketinin babası ve devlet içindeki umumi reformların temsilcisi olarak görülmektedir (İnalçık, 1990: 31-41).

II. Mahmut dönemi batılılaşma tarihinde yeni ve ayrı bir devrin başlangıcı olarak görülmekteydi (Turhan, 1969: 233-238). Bu dönemdeki modernleşme çabalarında sosyal yapı göz önünde bulundurulmaya çalışılsa da diğer modernleşme sürecinin bir devamı niteliğinde olmaktan öteye gidilememiştir.

Bu dönemdeki modernleşme çabaları toprağın kullanımında ortaya çıkmış, toprağın kullanım şekline bağlı olarak birçok alanda yapısal değişimler belirlemiştir. Ancak değişim, yeni bir dünya sisteminin şartlarının kendini kabul ettirmesi olarak değil, geleneksel sistemden ayrılmadan yapılan değişimler olarak değerlendirilmiştir (Berkes, 1975: 17-20). Böyle bir değişim ise sonuç olarak hem geleneksel sisteme dönüşü mümkün kılmamış hem de çözülmeye neden olmuştur.

Modernleşme çabasının başarısızlığı, üst yönetimin politikalarını alt toplumsal sınıfların ve bürokrasinin fikir ve çıkarlarına uyduramamasından kaynaklanıyordu (Karpat, 2002: 69-70). Bu doğrultuda Lale Devri'nden itibaren gerçekleştirilen yenilikleri, halk katmanlarına inememiş bir üst tabaka hareketi olarak değerlendirmek mümkündür (Türkdoğan, 2002: 199-200). Osmanlının son dönemlerinde yaşanan bu modernleşme hareketi İmparatorluğun çöküşüne engel olamamıştır. Yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetine ise temelde değişmeyen merkeziyetçilik miras olarak kalmıştır. Osmanlı devlet geleneği Cumhuriyet sonrasında devam etmiş, modern kurumlar tepeden inme bir şekilde halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Osmanlıda bulunan devleti üstün gören anlayış cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir.

Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetine kalan miras aşkın devlet geleneği olmuştur. Bu ise iki şekilde kendini gösterir (Heper, 2006: 91). Yükselme devrinde ve II. Mahmut dönemi ılımlı aşkın devlet geleneğini; Tanzimat'la birlikte yapılan düzenlemeler ise bürokratik aşkın devlet geleneğini oluşturmaktadır.

2. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı'nın çöküş döneminin ardından, 1923'te kurulan Cumhuriyet toplumsal değişim içinde önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyetin kurucu ideolojisi Kemalizm ile birlikte önceki düzenden farklı ama önceki düzenin izlerini taşır bir şekilde devam etmiştir. Özellikle toplum yapısında değişimler yaşanmıştır. Topluma bakış açısı “bireyden topluma ve sivil haklardan devlete doğru” giden bir anlayış temelinde değil, “topluma rağmen toplum için” fikri ile makro-düzeyde toplumu anlama ve çözümleme yöntemine dayanmaktadır (Kahraman, Keyman, 1998: 75–88). Ancak baktığımızda temel hak ve özgürlükler yine devlet güdümünde ve tepeden inme bir şekilde olduğundan, topluma uygulanan birer yaptırım gibi görünmektedir. Bu yaptırımlar toplum yararına ve bireyin ve toplumun gelişmesi amacına yöneliktir.

Olaya yaptırım noktasından baktığımızda yapılan değişimler ve modernleşme çabalarında çatışma ve beraberinde çözülme olması kaçınılmaz bir durum

almaktadır. Çözölme ise toplumsal yapıda değil de geleneksel toplumun bütünlüğünde görülmektedir (Kongar, 2008: 231). Eski toplum yapısında devrimlerle birlikte aniden yaşanan değişim eski-yeni çatışmasını da beraberinde getirmektedir.

Toplum yapısını “devletçi-seçkinci” (Kongar, 1981) bir görüşle tepeden inme düzenleme geleneği, Osmanlı döneminden kalma bir alışkanlık olmuştur. İmparatorluk dönemindeki batılılaşma çabalarına da baktığımızda bu doğrultuda olduğu görülmektedir. Bu sebeple denilebilir ki Cumhuriyet Osmanlı İmparatorluğuna tepki olarak doğsa da Osmanlı ile bir devamlılık arz ettiği noktalarda bulunmaktadır.

Devlet yönetimi anlayışında Cumhuriyetle birlikte “halk egemenliği” kavramı uygulama bulmuş ve bu anlayış cumhuriyet dönemi devlet anlayışının en önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Osmanlı döneminde uygulanan dinsel ve kişisel yani padişaha dayalı egemenlik anlayışı yerini halk egemenliğine bırakmıştır.

Cumhuriyetçilik Atatürk’ün devlet anlayışı ile kurulmuş ve onun düşünceleri doğrultusunda şekillenmiştir. Atatürk gerçek anlamda bir Cumhuriyet oluşturabilmek için Devlet Başkanı’nın İmparatorlukta olduğu gibi veraset yoluyla değil de, seçimlerle olması gerektiğini savunmuş ve bu düşüncesini uygulamaya koymuştur. Ayrıca dine dayalı devlet anlayışı cumhuriyetle birlikte ortadan kalkmıştır. Laiklik kavramı Cumhuriyetle birlikte yeni Türk Devleti’nin temel ilkelerinden biri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin üzerine inşa edildiği iki prensipten birisi milliyetçilik diğeri de batılılaşmaktır. Cumhuriyet milliyetçiliği devlet ve milletten başka hiçbir otoriteye boyun eğmemeyi savunur. Batılılaşmak ise Avrupa’nın tekniğini, metodunu ve uluslararası ilişkileri belirleyen kurallarını vakit geçirmeden almayı esas alır (İşçi, 1998: 129). Batılılaşma ile amaçlanan, yükselen Avrupa karşısında Türk milletinin modern dünyaya uyumunu sağlamaktır. Milliyetçilik anlayışı ile de ulusu bir arada tutmaktadır.

Cumhuriyetin temel felsefesini oluşturan Kemalizm düşüncesi ile yola çıkanlar, Jön Türkler'den devraldıkları sosyo-ekonomik politikayı devam ettirmeyi yeğlemişler, milli bir burjuva yaratma sürecini işletmişler ve uygun ortamı yakaladıklarında da Mutlak Monarşi'den cumhuriyet yönetimine geçmişlerdir (Ahmad, 2009: 166). Ayrıca Kemalizm, ümmet toplumu özelliklerine sahip halktan bir ulus meydan getirmeyi amaçlamaktaydı. Bu hedefe ulaşmada adım teşkil eden devrimler, topluma, seçkinci bir grup tarafından gösterilen dirence rağmen uygulanmıştır (Çetin, 2009: 107-108).

Cumhuriyet Dönemi devlet anlayışında bürokrasi, Osmanlıdan devralındığı gibi olmuş; bürokrasi, kendisini devletin asıl hizmetkarı ve tek hamisi olarak görmüştür. Bürokraside yönetici elitlerin reformlar konusunda endişe duyduğu nokta, gelenekçi kanatla yerel güçler arasında doğabilecek bir ittifak ve bu ittifakın reform hareketini tehdit edebileceği düşüncesidir (Özbudun, 1995: 6).

Cumhuriyet Halk Partisi, tek partili dönemde seçkinci bir parti olarak kendini toplumdan izole etmiştir (Karatepe, 1993: 52). Örneğin 1920 yılında, Kemalistlerin toplumun yerel temsilcilerine ve dini nüfuzu olan kişilere aralarında yer vermeleri sonucu oluşan istisna dışında, 1920'den 1946 yılına kadar tek partili meclislerde bürokrasi kökenli üyelerin sayısı sürekli fazla olmuştur. Fakat 1946 seçimlerine geldiğimizde bu özelliğin giderek azaldığını görmekteyiz. 1946 seçimlerinin galibi CHP olduğu halde, bürokrat kökenli üyelerin sayısında hissedilir bir düşüş görülürken serbest meslek kökenli milletvekili oranında artış gözlenmiştir (Özbudun, 1995: 8). Bu nedenledir ki Cumhuriyet Dönemi bürokrasisine iki temel görev atfedilmiştir; birincisi reformları geliştirerek sürdürmesi ve topluma yerleştirmesi, ikincisi ise kalkınmada liderlik yapmasıdır (Eryılmaz, 2008: 137).

Egemenliği kullanma hakkını halktan başka kimseye tanımayan demokrasi anlayışında bürokrasi, halk adına egemenlik yetkisini kullanan temsilcilerin politikalarının uygulayıcısı olmalıdır (Eryılmaz, 2008: 133). Ancak uygulamaya baktığımızda devlet geleneğimiz içinde bu açıklandığı şekilde uygulanmamıştır. Siyaset ve bürokrasi iç içe olmuş ve bürokrasi siyasetin gerisinde kalmamıştır.

Cumhuriyetçi devlet geleneğinde Kurtuluş Savaşı yıllarında ve sonrasında ordu örgütlü tek kurum olmanın getirdiği mecburi koşullarda iç isyanları bastırmada ve asayişin temininde kullanılmıştır (Çelik, 2008: 128). Ordu, Türk devlet tarihinin en eski kurumu olmasının yanında Osmanlı'dan devralınan örgütlü tek kurum sayılır (Karpat, 2007: 157). Bu nedendir ki devlet geleneği içinde ordunun ayrı ve güçlü bir yeri vardır. Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında örgütlü kurum olması devletin birçok alanında kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

1930'lu yılların sonlarında Türkiye'yi etkileyen en önemli gelişme İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile artık devletin kuruluş aşaması tamamlanmış ve devletin bekası endişesi ortaya çıkmıştır. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ortamda alınan tedbirlerin başında yönetimin güçlendirilmesi ve otoriteleştirilmesi yer almıştır (Yılmaz, 2008: 29).

1945 sonrası devlet; eğitim, sağlık, altyapı, sosyal hizmetler, enerji, çevre, bankacılık, madencilik, tarım, ulaştırma, sigortacılık gibi birçok alanda doğrudan hizmet üretmeye başlamıştır (Kalağan, 2009: 95). Bunun sonucunda devletin örgütsel yapısı büyümüştür.

II. Dünya Savaşı'nın, dünya devletleri üzerinde, toplumsal, ekonomik ve sosyal yaşam açısından büyük tahribatları olmuştur. Bu tahribatlar devlet anlayışında yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Dünya devletlerinin, yeniden yapılanarak, bu tahribatları onarma sürecinin bir ürünü olan “refah devleti”, egemen, güçlü, genişleyen ve bu nitelikleri sorgusuz-sualsiz benimseyen bir devlet anlayışı olarak ortaya çıkmıştır (Sezen, 1999: 41-43).

Refah devleti temel olarak bireyin yaşamının tüm yönleri ile ilgilenen, bireylere ekonomik ve sosyal imkanlara ulaşmada eşit şans tanıyan, vatandaşlarına asgari bir yaşam standardını sağlayan devleti ifade etmektedir (Seyidoğlu, 1999: 497). Refah devleti politikaları ile geleneksel kamu yönetimi paradigması uyum içindedir (Şaylan, 2000: 11). Refah devleti anlayışı 1980'lere kadar uygulama alanı bulmuştur. Refah devleti anlayışı devletin her alanda müdahalesini öngördüğünden kamu harcamalarını arttırmıştır. Belirli bir noktadan sonra artan kamu harcamaları

beraberinde ekonomide darboğaz yaşatmış ve artık devlet müdahaleciliğinden vazgeçme politikaları gündeme gelmiştir.

Refah devleti anlayışının, piyasanın yetersizliği nedeniyle ıslah edilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Piyasa ekonomisinin başarısızlığına ilişkin teoriler geliştirilmiş ve kamunun, ekonomik faaliyetleri ve bireylerin refahını belirlemede belirleyici olması gerektiği görüşü egemen olmuştur (Al, 2002: 116). Dünya da yaşanan bu gelişmeler, geleneksel yönetim anlayışını da değişime uğratmıştır.

1970 sonrasında her alanda yaşanan büyük dönüşüm ile yeni sağ politikalar hayata geçmeye başlamıştır. Yeni sağ politikalar sanayi kapitalizminin, yapısal kriz dönemine girmesi nedeniyle zayıflaması ile Fordist üretim ve örgütlenme modelini, işgücünün kompozisyonunda, emeğin örgütlenmesinde, istihdam hacminde, üretim sürecinde, ürün niteliğinde ve teknolojik düzenlemelerde daha önce geçerli olan, katılığın, kitlesel normların ve standardizasyonun yerine farklılaşmanın, yalınlığın ve esnekliğin ikame edilmesini beraberinde getirmiştir (Şaylan, 1995: 60). Yaşanan bu ekonomik dönüşüm ile yönetim anlayışı da değişmiştir. Devlet anlayışında değişimler yaşanmıştır. Devletin küçültülmesi olarak adlandırılan bu değişim ile kamunun alanı daraltılmıştır. Böylece devlet sınırlı sayıda hizmet üreten bir araç konumuna gelmiştir. Yaşanan bu değişim ülkemizde de etkisini göstermiş geleneksel devlet anlayışı yerini yenedünya düzenindeki devlet anlayışına bırakmaya başlamıştır.

Yeni sağın savları, özgürlüklerin kısıtlayıcısı, hatta yer yer yok edicisi olarak devlete karşı serbest piyasanın erdemleri üzerinde yükselmektedir. Çünkü zaten piyasa sisteminde var olan rekabet ve uyum, toplumsal refahı kendiliğinden düzenleyecek öz güçlere sahiptir (Güler, 1996: 51). Bu nedenle refah devleti anlayışına göre, artan kamu harcamalarının yaşattığı kriz piyasa sistemi ile çözülecektir. Tüm bunları hayata geçirmek içinde buna uygun yönetim anlayışları geliştirilmiştir.

Küreselleşme süreci, ulus devlet mantığına zaten ters olan farklılaşma ve çoğulculuğu savunan demokrasinin yeşermesi ile ulus devleti ve merkeziyetçi yönetim yapılarını eritmekte, uluslar-üstü ve bölgesel entegrasyonları güçlendirerek yerel değer ve farklılıkları canlandırmakta, (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 25) yerinden yönetimin önemini artırmaktadır. Yeni sağ 1970'lerin sonunda devlet ile sivil toplum arasındaki sınırları yeniden biçimlendirmeye koyulmuştur. Bunu yaparken sivil toplumu devlet karşısında öncelemiştir (Eryılmaz, 2001: 211-212). Devletin etkinlik alanı daraltılmıştır. Yerele ve sivil güçlere daha çok inisiyatif tanınmaya başlanılmıştır. Dünya ölçeğinde yaşanan bu küreselleşme dalgasına karşı olanlar olduğu gibi küreselleşmeyi savunanlarda olmuştur.

Küreselleşme taraftarlarına göre, küresel piyasa önceki dönemlere göre çok daha gelişkin durumdadır ve ulusal sınırları yıkıp geçmekte olduğundan, uluslar egemenliklerini, siyasetçiler de olayları etkileme yeteneklerini kaybetmektedir. Küreselleşme karşıtlarına göre ise, küreselleşme refah devletini yok edecek minimal devleti amaçlayan çevrelerin kullandığı bir devrimdir (Aktel, 2003: 12-15). Bu iki karşıt yaklaşımı, özünde geleneksel devlet anlayışı sonucu olarak devletin üstün ve koruyucu güç olarak görenler ile yenedünya düzeninde devletin koruyucu güç olmasının piyasaları ve özellikle sermaye kesimini etkilemesi bu nedenle devletin etkinlik alanının daraltılmasını savunanlar arasındaki çatışma ile açıklayabiliriz.

Küreselleşme yaklaşımı ile görüldüğü gibi kamu yönetimi, kamu hizmeti ve organizasyonları köklü bir biçimde değişmiştir. Ulusal egemenlik ulus devletten olağanüstü örgütlere doğru kayarken, yerel yönetimler ve sivil toplumun da etki alanı alabildiğince genişlemektedir (Al, 2002: 282). Bu yeni yönetim anlayışı ile bireyler ülkeleri tarafından sunulan hizmetleri sorgulamakta ve yepyeni taleplerde bulunmakta; böylece kamusal hizmetlerin standartlarında artı yönde bir değişim olmaktadır. Tarihsel olarak baktığımızda üstün güç olan devlet bu gücünü farklı örgütlerle paylaşmak durumunda kalmakta hatta devlet üstünde etkiye sahip farklı örgütlenme yapıları ortaya çıkmaktadır. Buda geleneksel devlet anlayışını yıkmaktadır.

B. TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME DÖNEMLERİ

Demokratikleşme dönemleri, ülkemiz açısından dönüm noktası yaratan dört ayrı dönemde incelenmiştir. Bunlardan ilki demokrasi açısından tarihi bir dönüm noktası olan 1946 yılı ile birlikte çok partili hayata geçiş dönemidir. Daha sonra ise tarihimiz açısından önemli bir dönem olan Demokrat Parti iktidarının hakim olduğu 1950-1960 dönemine yer verilmiştir. Sonraki dönemler ise, askeri darbeler ile demokrasimizin kesintiye uğradığı yıllar temel alınarak dönemlere ayrılmış ve incelenmiştir. Ancak ülkemizde demokratikleşme dönemlerine giriş yapmadan önce Osmanlı dönemi demokratikleşme hareketlerine de kısaca değinmekte yarar vardır.

Mutlak devlet anlayışına sahip Osmanlı kuruluşundan Kanun-i Esasi’nin ilânı tarihine kadar bu devlet anlayışını sürdürmüştür. Batıda yaşanan gelişmelere paralel olarak, Batı’daki bir burjuva hareketi niteliğinde olmamakla birlikte, XIX. Yüzyılın ortalarına doğru bir takım anayasacılık hareketlerinin başladığı görülür (Temuçin, 1995: 98). Padişahın mutlak otoritesi ilk defa II.Mahmut’un iktidara gelince 1908 yılında Ayanlarla yaptığı “İttifak Senedi” ile değişmiş, Padişah ilk defa Ayanlara kendisine karşı isyan etme hakkını vermiştir. Böylece Osmanlı Devleti’nde ilk demokratikleşme hareketi başlamıştır (Akşin, 1997: 9) II.Mahmut’un en büyük reformları arasında devlet yönetimini sivil mülkiye sınıfına vermesiyle mülkiye ile askeri rütbeleri birbirinden ayırması olmuştur (Sencer, 1985: 24-45).

1808 Sened-i Ittifak, 1838 Gülhane Hatt-I Humayunu, 1856 Islahatfermanı, 1838-1876 Tanzimat döneminde gerçekleştirilen idari kurumlar ve 1876 ilk Osmanlı Anayasası ve parlamentosu kelimenin tam anlamıyla sivil toplum lehine ortaya çıkan gelişmeler olmuştur (Heper, 1980: 81-82). Böyle bir ortamda yeni düşünce akımları gelişmiştir. Yeni Osmanlı düşüncesine sahip olanlar Tanzimat yöneticilerine ve yüzeysel olarak kabul ettikleri Tanzimat dönemi Osmanlı modernleşmesine karşı da ortak bir tavır geliştirmişlerdir (Mardin, 1985: 1700) Yürütmenin parlamento karşısında sorumlu olduğu meşruti bir yönetime geçmeyi amaçlamışlardır.(Teziç, 1976, 174). Yeni Osmanlılara göre kurulacak bu yeni düzen, padişah ve yöneticilerin, keyfi ve baskıcı uygulamalarına karşı aydınlar ve halk için güvence oluşturacaktı (Akşin, 1997: 146).

1908’de II. Meşruiyetin ilanı ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı devlet yapılanması içinde siyasi partilerin oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. 1908 den sonra siyasi partilerin kurulması birçok görüşten parti kurulmuştur. Ancak Osmanlı siyasî hayatına damgasını vuran parti, İttihad ve Terakki Partisi olmuştur (Tökin, 1965: 5-7). İttihat ve Terakki’nin 31 Mart Olayı ile iktidarı elde etmeye yönelik faaliyetlerini artırarak baskıya dönüştürmesi, karşısına güçlü bir muhalefeti çıkarmıştır. Bu muhalefet 1911 yılında kurulan “Hürriyet ve İtilâf Fırkası” dır (Tunaya, 1952: 75).

Siyasi mücadelelerin hız kazandığı bu dönemde, bu mücadelelerin II.Meşrutiyet’ten itibaren siyasî partiler halinde organize olması, modern çağın siyasî gelişmelerini hayata geçirmiştir. Böylece, kişi hak ve özgürlüklerini ön plana alan demokratikleşme ve parlamentarizmi benimseyen siyasî düzenin temelleri atılmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğunda demokratikleşme mücadelesi sınıf mücadelesi şeklinde olmamıştır. Devletin yıkılışını önlemek ve dünya devletleri içinde saygınlığını koruma mücadelesi sonucunda reformlar gerçekleşmiştir. Tanzimat Dönemi ile başlayan demokratikleşme çabaları Kurtuluş Savaşı ile birlikte devam ederek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde anaysal ve yasal birçok düzenleme ile demokratik devletin temelleri atılmıştır.

1. 1946 Çok Partili Hayata Geçiş

Çok partili siyasal hayata geçişin, siyasal muhalefetin oluşumu ve demokrasi açısından önemi, muhalefet kurumunun resmi olarak ve bir daha vazgeçilemeyecek bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu ortaya çıkışın iç ve dış sebepleri vardır (Turgut, 1986: 443). Muhalefet kendiliğinden oluşmamıştır. 1945’li yıllarda Sovyetler Birliği güçlü bir konumdaydı ve boğazlar konusundaki baskısı Türkiye’yi o dönemde Amerika Birleşik Devletleri’ne yakınlaştırmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ne yaklaşan Türkiye’nin onun önderliğinde batı bloğu ile ilişkileri gelişmiş ve siyasi açıdan da batı örnek alınmıştır. Ayrıca 1945’li yıllarda tek parti döneminin yaşattığı özellikle ekonomik alandaki hoşnutsuzluk çok partili hayata geçişi tetikleyen genel nedenlerdendir. Genel olarak çok partili hayata geçiş sürecini kısaca gözden geçirmek de yarar vardır.

Tek parti döneminde Türkiye’de siyasal iktidarın toplumsal tabanı asker-sivil bürokrasi ile ekonomik yönden güçlü toplum kesimlerinin ortaklığına dayanıyordu (Timur, 2003: 23). 1940’lardaki siyasi yapının temeli, 1920’lerde kentli orta sınıf, aydınlar, ordu, devlet görevlileri ve Anadolu eşrafı arasında kurulmuş olan, bağımsızlık mücadelesini gerçekleştiren zımnî ittifaka dayanır (Yılmaz, 2008: 32). 1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi’nde Atatürk, yeni kurulan devletin liberal ekonomik politika izleyeceğinin işaretini vermiştir. Uygulanacak liberal ekonomi politikasını, siyasi reformlarla destekleme amacı doğrultusunda çok partili hayata geçiş denemelerine izin vermiştir. İki çok partili hayata geçiş denemesinde de rejimin tehlikeye uğraması, çok partili düzenin hala benimsenemediği anlayışını güçlendirmiştir. Bu endişeler cumhuriyetçilik ve laiklik üzerinde yoğunlaşmıştır (Niray ve Deniz, 2009: 41).

Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkmış bir ülkede siyasi iktidarı asker kökenliler oluşturmuyordu. Bunun yanında sanayileşmenin yok denecek kadar az olduğu bir ortamda büyük toprak ağaları ekonomik alana hakimdi. İkinci Dünya Savaşı’na girmediğimiz halde savaş koşulları Türkiye’yi de etkilemiştir. Bu savaş, bir yandan sosyal adaletsizliğin ve iktidar baskısının artmasına, diğer yandan da işçi, memur, küçük üretici vb. halk kesimlerinin daha da yoksullaşmasına neden olmuştur (Çavdar, 1985: 2064).

Türkiye dönemin önemli gelişimlerinden biri olan İkinci Dünya Savaşı’na girmekten kaçınmış ve uluslararası alanda bir denge politikası izlemiştir. Türkiye’nin izlediği bu denge politikasının iki temeli vardı. Birincisi, dış politikada üzerine gelebilecek aşırı baskı karşısında, karşı cepheye kayabilme imkanı veren hareket serbestisine sahip olması ve ikincisi de, ülkesine herhangi bir saldırı olması halinde, mutlaka sonuna kadar savaşacağını gösteren ilkelî ve kararlı tutumu (Koçak, 1996: 562).

1942 yılının Kasım ayı, İkinci Dünya Savaşı koşullarının ülkede oluşturmuş olduğu, sıkıntı ve darlıktan yararlanan, kişi ve çevrelerin vurgunculuğunun, karaborsacılığının, her türlü haksız kazanç sağlamalarının doruğa ulaştığı bir zamandır (Yetkin, 1983: 202). Bu dönemde mecliste varlık vergisi kanunlaşmıştır.

Varlık vergisi oranlarının belirlenmesinde yaşanan keyfiyet çoğu mükellefin ödeme gücünün üzerinde vergi miktarı ile yükümlü olmasına neden olmuş, Türkiye ekonomisinde hakim sınıflar arasındaki dengeyi sarsmıştır (Boratav, 2002: 260). Ayrıca yine aynı dönemlerde uygulamaya konulan Milli Korunma Kanunu, işçi ve köylüyü sarsmış ve bu iki kesime yüklenen angarya olarak nitelendirilebilecek çalışma yükümlülükleri altında işçi ve köylü kesimi ezilmiştir (Çavdar, 1985: 216). Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi büyük toprak sahiplerinin tepkisini ve direnmesini doğuran icraatlar, toprak ağaları ve toprak burjuvazisinin, CHF iktidarına karşı savaş sonunda cephe almasına yol açan ana etkenler olmuştur (Boratav, 2001: 221).

Bunun yanı sıra Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF), 1935’de düzenlenen Dördüncü Kurultayı’nda kendini halkın aydınlatıcısı, eğitmeni olarak görmesi ve rejimi toplumun “modern” siyaset anlayışı ile uyumlu hale getirilmesine yönelik bir eğitim kurumu olarak tanımlaması (Karpaz, 2007: 40-41) ayrıca İnönü’ye “Milli Şef” unvanının verilmesi demokrasinin tek kaynağının halk olduğunu vurgulayan anlayışa ters düşmektedir. “Miili Şef” unvanının ardında tek parti rejimine geri dönmek üzere son vermeyi ve Cumhuriyet reformlarını daha da sağlamlaştırmak gibi güç görevlerin ikisinin de birden ve Atatürk’ün karizmatik otoritesinin desteği olmaksızın altından kalkmak zorluğu sebebi ile kullandığı (Heper, 199: 163-164) düşüncesi bir kenara, demokratik açıdan yaklaşıldığında demokrasinin ilkelerine uygun olmadığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı’nın bittiği dönemde, dünyayı yıkıma götüren otoriter rejimlere karşı duyulan uluslararası tepki, henüz demokratik rejime geçememiş olan Türkiye’ye bakışları da değiştirmiş ve dış baskılar ülkeyi liberal demokrasiye geçmeye zorlamıştır (Niray ve Deniz, 2009: 81-84). O dönemde batı ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Birleşmiş Milletler Anayasası’nı da imzalaması ile demokratikleşme konusunda zorlanmıştır. Ayrıca bunun yanı sıra Sovyet Rusya radyolarından Türkiye’yi uluslararası alanda zor durumda bırakan, Türkiye’nin demokrasiden uzak, faşist ilkelerle yönetildiğini vurgulayan yayınlar yapılmaktaydı (Ekinci, 1997: 265).

İsmet İnönü ise o dönemde tek partili rejimlerin tehlikesini vurgulayarak tek parti rejimlerinin, normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri, hiç değilse bu zaruri olan intikali tam zamanında yapamadıkları için yıkıldığını dile getirmektedir (Toker, 1990: 59). O dönemki genel siyaset açısından demokrasi söylemleri özellikle batı ile ilişkilerde de kilit unsur olarak yer almaktaydı. Bu noktadan bakıldığında tek parti rejimi ülke için bir tehdit oluşturduğu düşüncesi ile yine tepeden inme yöntemlerle aslında çok partili hayata geçildiğini de söyleyebiliriz. Bunun yanında elbette ki tek parti döneminde yaşanan hoşnutsuzluklar da nedenler arasında yer almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın verdiği sıkıntılar tek parti rejimini sarsarak, fikir ve kanaatlerin değişimine yol açmıştır (Burçak, 1979: 33-34). Otoriter yönetim tarzı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik zorlukları CHP'ye karşı toplumun tutumunu olumsuz etkilemiştir (Karatepe, 1993: 52) Bu dönemden sonra çok partili hayata geçiş söylemleri artmış ve muhalefet isteği kuvvetlenmiştir.

Bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerden biri de literatüre “Dörtlü Takrir” olarak geçen; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından CHP Meclis Grubuna 7 Haziran 1945 tarihinde verdikleri belgedir. Türk siyasi yaşamında önemli bir yere sahip olan belki de muhalefetin ilk kez bu kadar açık hissedildiği bu olay Türk demokrasi tarihini etkileyecek olayı ateşleyen bir gelişmedir.

Dörtlü Takrirden, çok partili hayata geçişi engelleyecek yapıda olan kanun ve tüzüklerin değiştirilerek, demokratik hayatı engellemeyecek duruma getirilmesi isteniyordu (Eroğul, 1998: 10-11). Ancak CHP meclis grubunda takrir reddedildi. Reddedilen takrir iki farklı biçimde yorumlanmaktadır. Birincisi CHP'nin bünyesi henüz çok partili hayata geçişi kaldırarak durumda değildi. Bu nedenle takrirden öngörülen hususlar İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasında belirttiği hususlarla aynı olmasına rağmen, CHP'nin aşırı kesimlerince reddedilmişti (Karpas, 2008: 130). İkincisi ise, takririn bilerek ve kasıtlı olarak reddedildiği, böylece takrirlerinin reddedilmesi üzerine, takriri verenler CHP'den ayrılacaklar ve mücadelelerine ayrı bir parti kurarak devam edeceklerdi. Yani CHP ileri gelenleri gerçek bir muhalefet

partisinin kurulmasına imkan vermek için takriri kasten reddetmişlerdi (Ahmad, 1996: 26). İkinci görüşün, İnönü'nün de düşünceleri göz önüne alındığında daha baskın bir görüş olduğu görülmektedir. Şöyle ki takririn görüşülmesinin ardından İnönü'nün Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesinin zamanının geldiğini belirttiği ve kurulacak ikinci partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulmasının iyi olacağını söylediği ileri sürülmüştür (Konyar, 199: 32). Bu düşünceler de göz önüne alındığında aslında CHP'nin çok partili hayata geçişi desteklediğini bunu da özellikle dış baskıları biraz olsun dindirmek ve batılı devletler ile ilişkilerde kullanmak amacıyla istediğini söyleyebiliriz.

“Dörtlü Takrir”in reddiyle muhalif dört kişi parti içindeki durumları güçleştiği için birlikte hareket etmek durumunda kaldılar (Ağaoğlu, 1992: 85). 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Böylece tek partili dönem sona ermiştir.

Esas itibarıyla değerlendirilecek olursa DP'nin parti programı CHP'den çok da farklı değildir ve de parti programı CHP'li milletvekilleri tarafından oluşturulmuştur. Bu yönleri ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş özelliklerini göstermektedir (Ahmad, 1996: 28-29). Ancak baktığımızda diğer iki deneyimden sonra DP'nin başarı göstermesi elbette ki tesadüf değildi. Dönemin şartları da DP'nin başarısında etkili olmuştur. Yani daha önce açıkladığımız çok partili hayata geçiş aşamasında yaşanan gelişmeler de DP'nin lehine olmuştur.

21 Temmuz 1946'da ilk çok partili genel seçim yapılmıştır. Ancak kullanılan yöntemle siyasi tarihimize hileli seçimler olarak geçecek olan bu seçimde oyların açık kullanılmasına rağmen sayımın gizli olması ve beklenenin aksine CHP'nin galibiyetinin açıklanması büyük tartışmalara neden olmuştur (Birand vd., 1991: 36).

Türkiye'nin 1946'de çok partili hayata geçmesinde, ideolojik bir etki olarak o sırada demokrasinin uluslararası saygınlığının artmış olması gösterilebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında faşist yönetimlerin savaşı kaybetmesi bütün dünya da demokrasinin yükselen bir değer olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu

gelişmeler karşısında batı ile ittifak halinde olan Türkiye’de tek partinin olması uluslararası baskıyı arttırmıştır. Ayrıca halkın uygulanan ekonomik politikalardan rahatsız olması CHP’ye karşı tutumlarını olumsuz etkilemiş ve buda DP’nin yükselişinde etkili olmuştur. Böylelikle uluslararası alanda uygulanan dış baskılar ve içte yaşanan ekonomik ve sosyal olumsuzluklar sonucunda çok partili hayata geçiş gerçekleşmiştir.

2. 1950-1960 Dönemi

Türk siyasi hayatında “beyaz ihtilal” olarak da adlandırılan 14 Mayıs 1950 (Albayrak, 2004: 180) seçimleri ile muhalefet partisi iktidara gelmiştir. İktidar demokratik bir şekilde CHP’den Demokrat Parti’ye (DP) geçerek el değiştirmiştir, bu nedenledir ki birçokları tarafından demokratik ihtilal olarak anılır. 1950 seçimleri iktidarın, CHP’den DP’ye geçmesinin ötesinde, devletçi seçkinci gruptan gelenekçi-liberallere geçmesi ve cumhuriyetçi devrimci kadronun yönetimden çekilmesi bakımından önemlidir (Torun, 2006: 299).

1950’lere gelindiğinde, sosyo-ekonomik koşulların oluşturduğu ilk fırsatta, halk mevcut yönetime karşı olumsuz duygularını CHP’yi iktidardan düşürerek göstermiştir (Heper, 1977: 100). Böylece 1950 seçimleri yönetilenlerin, iktidarı oyları ile değiştirebileceğini de öğrenmeleri bakımından önemli bir gelişme olmuştur (Turan, 2000: 371). Cumhuriyet dönemi siyasal tarihinde ilk kez yönetilenler ve özellikle köylü kesim, iktidar üzerinde bir güce sahip olduğunun bilincine varmış ve kendini hükümet ile özdeşleştirmiştir (Kongar, 2002: 151). Halk egemenliği ilk kez bu seçimlerde bu kadar açık bir şekilde hissedilmiştir. Aslında demokrasiye geçiş 1950 seçimleri ile olmuştur demek yanlış olmaz. 1946 seçimleri siyasi tarihimiz açısından şaibeli seçimler olarak geçtiğinden, 1950 seçimi halkın iradesini tam olarak yansıtan seçimdir diyebiliriz. Bu seçimler ile cumhuriyet tarihinde farklı bir parti tek başına iktidara gelmiştir.

DP’nin tek başına iktidarı ele geçirmesinin ardında yatan nedenlerinden biri ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artması diğeri de, halkın yıllardır sıkıntı çektiği bürokrasi sultasının ortadan kaldırılması umududur (Eroğul, 1998: 142).

Nitekim DP iktidara geldiğinde, CHP’de, sivil ve asker bürokratlardan oluşan seçkinler, siyasal sistemin dışına itilecekleri ön görüşüyle DP’ye karşı tavır almışlar ve rejimi kontrol altında tutmaya çalışmışlardır (Heper, 2011: 47). DP, tek parti yönetiminden farklı olarak halkla bütünleşme politikası gütmüştür.

DP’nin ileri sürdüğü iki temel fikir de bu desteğin artışında önemli rol oynamıştır. Bunlardan ilki devlet müdahaleciliğine karşı liberal ekonomiyi savunma ki bu burjuvazinin işine geliyordu; ikincisi ise siyasi baskı ve merkezin ideolojik baskısı karşısında mahalli gelenekleri savunan din özgürlüğüdür (Keyder, 1990: 97). Bu politikalar yönetilenlerin büyük bir çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmıştır.

Ayrıca DP’nin bu kadar destek görmesinin sebeplerinden biri de tek-parti döneminde bürokratik devletin ağır baskısı ile bürokrasiye bağımlılığın öfkелendirdiği yönetilenlerin, yeni iktidarın köylüye hizmet götüreceği, köylünün gündelik sorunlarını çözeceği, bürokrasiden kurtaracağı ve dinsel özgürlük vaatlerine karşılık, yeni partiyi amaçlarına uygun bir araç olarak görmeleridir (Mardin, 2000: 97-98).

Böyle bir ortamda destek gören DP, özellikle 1954 seçimlerinden sonra, bu destekten aldığı güçle iktidar olduğu dönemdeki bazı uygulamaları destek kaybına uğramasına neden olmuştur. Mesela bürokrat ve aydın kesim üzerinde uyguladığı tedbirle bu kesimin maddi gelirini düşürmesinin yanında manevi saygınlığına da zarar vermiş, bu kesim düştükleri bu duruma tepki olarak DP’nin karşısında yer almışlardır (Eroğul, 1998: 204).

1954 seçimlerini DP, büyük bir oy oranıyla, TBMM sandalyelerinin %93’ünü (508 milletvekili) kazanmıştır. Bu noktadan sonra DP’nin baskıcı politikaları kendini göstermeye başladı. 1954 seçimleri sonrasında kendisine oy vermeyen yerleşim birimlerini de cezalandırma yoluna gitmiştir (Tanör, 2009: 352). Seçimlerin hemen ardından ise DP’ye oy vermeyen illerle ilgili yeni düzenlemeler yapıldı. Önce, CHP’ye oy veren Malatya ikiye (Malatya ve Adıyaman) bölündü. Mevcut beş milletvekilliğinin hepsini CMP’nin aldığı Kırşehir, 30 Haziran 1954’te -DP’li

milletvekillerinin oylarıyla- özel bir kanun ile ilçe haline getirildi (Bölükbaşı, 2005: 177-185). Ayrıca akademisyenleri, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyelerini de kapsama alan, bakanlık emrine alma ve emekli etme uygulamalarına karşı yargı yolunu kapamış, yargıç güvence ve bağımsızlığını yok etmiş ve üniversitenin özerkliğini zedelemiştir (Tanör, 2009: 355). Aynı dönemde bir başka dikkat çeken uygulama ise gazetecilere ağır para ve hapis cezalarının verilmesidir (Akşin, 2002: 231). Yasalardaki anti-demokratik unsurların temizlenmesi, daha fazla özgürlük ve demokrasi ideali ile yola çıkan DP, bu yönde bazı çabalarda bulundu ise de aynı hoşgörüyü basına karşı gösterememiştir (Tunçay, 1997: 178-179). 1954 yılı seçimlerinden kısa bir süre önce hükümet resmi kadrolara karşı basın yoluyla iftiraya kamu düzenini bozan ya da devletin mali veya siyasi itibarını zedeleyecek yanlış haber, bilgi veya belgenin yayınlanmasına ağır cezalar getiren Basın Yasası'nı çıkarmıştır. Seçimlerin ardından ise 25 yıllık hizmeti bulunan yargıçları hemen, devlet memurları ile silahlı kuvvetler mensuplarını ise bir süre açığa aldıktan sonra emekli etme yetkisi veren iki yasa çıkarmıştır. DP iktidarı daha baskıcı bir hale geldikçe ve meclisi etkili bir şekilde denetim altına aldıkça muhalefetin elindeki tek itiraz yolu olarak mahkemeler ve bağımsız hakimler kalmıştır (Lewis, 2003: 14).

Bu ve buna benzer gelişmeler ile DP demokrasinin gelişmesi beklentilerinin tamamen tersine hareket etmeye başlamıştır. Örneğin Tahkikat Komisyonun kurulması demokrasi ile bağdaşmayacak bir uygulamadır. DP'nin devrilme gerekçelerinden biri de ünlü Tahkikat Komisyonu olayıdır. Muhalefetin akıl ve izan tanımaz iftira kampanyası başlattığından yakınan bir kısım DP'li milletvekili Tahkikat Komisyonu kurulması yönünde kanun teklifi sundular (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 55). Ülkede yaşanan gelişmeler ve DP'nin anayasaya aykırı hareketleri muhalefetin anayasa değişiklik taleplerini beraberinde getirmiştir. Tahkikat Komisyonu da tam da bu anda baskı ve şiddeti artırarak ve basın ve muhalefet üzerinde soruşturma yapmak üzere muhalefeti susturma amacıyla kurulmuştur (Gözübüyük, 2010: 130).

1954-1957 arasındaki dönem ekonomik sıkıntılar baş gösterirken DP'nin uygulamaları da sertleşmeye başlamıştır. Meclis içinde büyük çoğunluğa ulaşan

iktidarın elde ettiği bu güç adeta bir zaaf haline dönüşmüştür (Eroğul, 1998: 140-147). CHP, 1957 seçimleri sonrasında muhalefette kalmış olmasına rağmen önceki dönemlere göre meclis içinde daha güçlü bir konuma gelmişti. Bu dönemde iki partinin birbirlerine olan bakışları keskin bir çizgiye oturmuş ve giderek sertleşmişti. DP, CHP'yi iktidarı seçim yoluyla teslim etmekten hoşlanmayan ve bu yüzden kargaşa çıkarmaya çalışan bir zihniyet olarak görürken, CHP'nin algılaması ise cahil halkın DP tarafından kandırıldığı yönünde olmuştur (Yazıcı, 1997: 62). Bu iki farklı düşünce, ordu, üniversite ve basının CHP'nin yanında yer almasına ve sonucunda DP'nin daha sertleşmesine neden olmuştur.

1958 yılında toplanan CHP kurultayında partizanlığın kaldırılması, seçim güvenliği, iki meclisli yapının oluşturulması, basın özgürlüğü, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu ve Özerk Üniversite gibi taleplerin dile getirilmesine karşılık (Ateş, 2007: 62-63), DP'nin denetimleri arttırması toplumsal tepkileri arttırmıştır. Aslında 1955 sonrası yaşanan ekonomik bunalımda DP baskıcı politikalarının nedenlerinden biridir. Ekonomik sıkıntı beraberinde baskıcı politikayı getirmiştir.

DP yöneticileri, ordu ile CHP arasında var olan ve kökeni geçmişe dayalı yakınlıktan sürekli rahatsız olmuşlar, her an darbe yapılacağı endişesiyle yaşamışlardır (Erdoğan, 2009: 103). Hatta başından beri askeri müdahale tehdidi söz konusu olmuştur. Atatürk'ün silah arkadaşı, Milli Mücadele kahramanı İnönü'nün seçim sandığı ile iktidarı kaybetmesi orduda tedirginlik yaratmıştır. Daha, seçim sonuçları açıklanır açıklanmaz İnönü'ye gerekirse duruma müdahale edilebileceğı yolunda haber gelmiş, ancak İsmet Paşa “milli iradeye bütün devlet birimlerinin saygı göstermesi gerektiğini” söyleyerek bu fikre karşı çıkmıştır (Birand, 1991: 47). İktidar olduğu ilk dönemden bu yana askeri müdahale baskısını üzerinde hisseden DP'nin, baskıcı politikalarının artması ile bu ihtimal daha da artmıştır. Bu baskıyı üzerinde hisseden DP bir bocalama dönemine girmiş ve çözüm olarak da baskıları arttırmak, isyanları baskıcı politika ile çözme yoluna gitmiştir.

Ordunun DP'ye karşı hoşnutsuzluğu 1955 yılında oluşmaya başlamıştır. 1959 yılına doğru bu girişimler daha organize bir hale gelmiştir. Genç subaylar Menderes'i

iktidardan indirmek konusunda hem fikir olmakla birlikte sonrasında ne olacağı konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdi. Daha radikal olan grup Menderes devrildikten sonra uzun süre bir askeri rejime ihtiyaç duyulduğunu savunuyordu. Onlara göre Atatürk devrimi henüz tamamlanmamıştı. İlmîlilerin bir kısmı iktidarın CHP'ye devredilmesinden, bir kısmı ise yeni bir anayasanın hazırlanıp, seçimlerin yapılmasına olanak veren bir askeri ara rejimden yana idiler (Hale, 1996: 95-99). Radikal grup Türkiye'de hiçbir askeri darbeye olmamıştır. Daha çok ara rejim olarak askeri rejim uygulama bulmuştur. Ordu Başkomutan Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyeti koruma işlevini kendinde hissederek demokrasiye müdahalede bulunmuş ve demokrasiyi kurtarmak adına demokrasiye müdahale çelişkisini ortaya çıkarmıştır.

1960'a gelindiğinde ise iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik iyice artmış, muhalefet DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP iktidarı ise muhalefeti "ihtilal" çıkırtkanlığı yapmakla (Tunçay, 1997: 184-187) suçlamıştır. Böyle bir siyasi ortamda öğrenci olayları da artmıştır. Tüm yaşanan bu olaylara iktidarın çözüm bulamaması 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile neticelenmiştir.

DP'nin iktidarı kayıtsız şartsız millet egemenliğine dayandırması anlayışı karşısında, egemenliğe ordu ve aydını ortak etme düşüncesini savunan CHP arasındaki çekişme, Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde, Atatürk'e duyulan güven nedeniyle yönetim dışı kalmayı kabullenen ordunun, 27 Mayıs 1960'ta egemenliğe ortak olmasıyla son bulmuştur. CHP'nin, DP'nin Anayasa ihlali yaptığını dile getirdiğinde, üniversite ve ordunun eyleme geçmesi, Osmanlı'da görülen, ordu medrese birlikteliğinin yasama ve yürütme gücüne karşı direnişinin cumhuriyet yönetimindeki bir yansımasıdır (Cem, 2010: 334).

1950-1960 döneminde ekonomik anlamda piyasa ekonomisine geçildiği dönemdir. Piyasa ekonomisine geçişle demokrasiye geçiş Türkiye'de aynı döneme rastlamasına rağmen başlangıçtaki bu olumlu ilişki sonradan kopmuştur. Bu durum siyasal rejimlerin ekonomik olayların kaçınılmaz sonucu olmadığı gerçeğini bir kere daha vurgulamaktadır. Ekonomik koşulların belirsiz gücü ise toplumsal dayanakların önemini vurgulamaktadır (Sunar, 1987: 93-94). Piyasa ekonomisinin bir anlamda

çıkamazları demokrasiyi olumsuz etkilemiştir. 1950-1960 dönemi, antidemokratik uygulamaların olduğu bir dönem olmuştur. DP toplumun demokrasi yönündeki beklentilerini karşılayamamış ve sonuçta askeri darbe ile iktidar devrilmiştir.

3. 1960-1980 Dönemi

27 Mayıs ile DP milletvekilleri tutuklanmış ve DP milletvekillerini yargılamak için “Yüksek Adalet Divanı” adı altında Yassıada’da bir mahkeme kurulmuştur. Davaların sonucunda mahkeme, 15 DP milletvekili hakkında idam cezası verdi. Milli Birlik Komitesi (MBK) ise 3 kişinin ölüm cezasını onaylamış; Celal Bayar, yaşından dolayı affedilmiştir (Kongar, 2002: 157). Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül 1961’de; Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 günü idam edilmiştir (Ahmad, 1996: 173).

Türkiye tarihi açısından sürekli tartışma konusu olan bu idamlar, günümüzde demokrasi ayıbı olarak değerlendirilmektedir. Millet iradesi ile seçilmiş siyasilerin idamı demokrasimiz açısından da olumsuz bir gelişmedir. İdamlara ve yargılanma usulüne yönelik tepkiler, sonrasında daha da artarak kendini göstermiştir. Örneğin merkez sağda DP’nin devamı olarak ilk kurulan parti Adalet Partisi’dir. Yassıada duruşmalarının sürdüğü ortamda “Adalet” isminin alınması tesadüf değildi. Bu isimle DP tabanına mesaj verilmek istenmişti (Kuru, 1996: 13). 1961 seçim kampanyası döneminde, AP’li yöneticiler söylemlerinde “Gözlerime bakarsanız anlarsınız” sloganını kullandılar. Ayrıca birçok DP’linin yakını AP’den aday gösterildi (Çavdar, 2000: 120). Tüm bu yaşananlar siyasi bir tepki olarak demokrasi tarihimizde yerini almıştır. AP’nin vurgu yaptığı en önemli nokta “Milli İrade” kavramı olmuştur. Milli irade halkın onlara ülkeyi kendi programlarına göre yönetmek için bir irade ortaya koyduğu varsayımına ve çoğunlukçu bir demokrasi anlayışına dayanır (Zürcher, 2008: 324).

AP lideri Eski Genelkurmay başkanı olan Ragıp Gümüşpala, hem askerler hem de AP tarafından “sigorta” olarak görülmekteydi (Coşkun, 1995: 316). MBK, DP tabanının oylarına sahip olacak partiyi kontrolü altında tutmak istiyordu (Kongar,

2002: 159). MBK böylece aşırı sağ partilerin ortaya çıkmasına engelleyerek denetim yapmak istiyordu.

Darbeden sonra ülkede düzeni ve huzur ortamını yeniden tesis etmek amacıyla MBK, profesörler komisyonuna yeni bir anayasa hazırlatmıştır. 1961 Anayasası olarak da bilinen bu anayasa, Türk tarihinin gelmiş geçmiş en sivil nitelikli ve en radikal anayasası (Ahmad, 1993: 136) olarak değerlendirilmiştir. 1961 Anayasası geniş özgürlükçü bir ortam tesis etmek amacıyla temel hak ve özgürlüklere geniş yer veren bir anayasa olmuştur.

1961 Anayasası, Türkiye’de o vakte kadar görülmedik ölçüde özgürlükçü bir siyasal ortama yol açmıştır. Bu arada sol fikirler de, bir yandan hızlı ekonomik kalkınma ve bir yandan da sosyal adalet temalarıyla kamuoyunu etkilemeye başlamıştır (Aybars, 2000: 113). Diğer taraftan yurttaşların düşünce, ifade, örgütlenme ve basın özgürlüğü ve diğer hürriyetleri de güvence altına alınmış, toplu sözleşme ve grev hakkını tanıyarak da işçi sınıfının taleplerine yanıt verilmiştir (Ahmad, 2011: 245).

Bu dönemde 1961 Anayasası’nın sağladığı liberal atmosfer içinde aydınlar ve bürokratlar giderek artan ölçüde çeşitli siyasal ideolojilerin etkisi altında kalmaya başlamışlardır. Bunun yanında ortaya çıkan sosyal değişim de askerlerle, bürokratlar ve aydınlar arasındaki birlikteliği zayıflatmıştır (Özbudun, 1995: 26). 27 Mayıs 1960’tan sonra MBK ve 1961 Anayasası, 1950-1960 arası uygulanan çoğunlukçu demokrasiyi önlemek amacıyla nispi temsili güvence altına alan seçim yasasını kabul ederek, bazı kurumlarda düzenlemeye gitmiştir. Ayrıca Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla planlı bir kalkınma modeli benimsenmiş, özel sektöre önem veren sanayi burjuvazisini destekleyen bir ekonomik yapı benimsenmiştir.

1960 sonrası gelişmeler ülkemizde toplumsal değişimlerin yaşandığı yıllardır. Köyden kente göç artmış sanayileşme de buna bağlı olarak nispeten artmıştır. Ancak geçimini ekonominin eski sektörlerinden sağlayan milyonlarca insanın durumu bozulmuş, küçük işletmeler hükümet desteği alan yeni sektörlerle rekabet edemez hale gelmişlerdir (Sencer, 1992: 99). Bunun yanında 1961 Anayasanın sağladığı

haklar neticesinde yönetenlerin karşısına yönetilenler çeşitli şekilde örgütlenmiş olarak çıkma imkanını elde etmişlerdir(Kazancı, 2004: 184). Bu durum yönetilenleri yönetenler karşısında güçlü ve siyasi kararlarda etkin bir konuma taşımıştır.

Türkiye’de 1970’li yıllara gelindiğinde terör olayları artmaya başlamıştır. Bütün bunlara yüksek enflasyon ve artan işsizlik de eklenince ülke yine bir kaosa doğru sürüklenmiştir. 1970’li yıllarda terör olayları önceleri sadece ideolojik açıdan sol ağırlıklı iken yılın sonlarına doğru hem sağ hem de sol ideolojik gruplar yer almış ve olay sağ ve sol ideolojik grupların savaşına dönüşmüştür (Ahmad, 1993: 163).

Tüm bu kargaşa ortamında demokrasiye ikinci bir darbe daha gelmiştir. 12 Mart 1971’de Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları hükümete bir muhtıra vermiştir. Bu muhtırada yaşanan olayların sorumlusu olarak parlamento ve hükümet görülmüş ve düzeltilmesi için çağrıda bulunulmuştur. Demokratik bir çerçevede kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını, mevcut anarşik durumu giderilmesini ve bunların hızla gerçekleşmemesi halinde yönetime el koyacağını (Ahmad, 1996: 335) söyleyen ordu bir anlamda hükümeti istifaya çağırmıştır. Öyle ki aynı gün toplanan Bakanlar Kurulu, muhtıra ile ortaya çıkan durumu dört saat kadar gözden geçirdikten sonra hükümetin istifasına karar vermiştir. Süleyman Demirel hükümetten çekildiğini istifa mektubu ile Cumhurbaşkanı Sunay’a arz etmiştir (Birand vd., 2002: 237). Bu durumun 27 Mayıs ihtilalinden tek farkı ordu yönetimi doğrudan ele almamış, yeni bir hükümetin oluşturulmasını istemiştir. Böylesi özgürlükçü bir ortamda bu tür bir müdahale yönetilenlerin hukuk sistemindeki formel haklarının her an ortadan kaldırılabilceğinin bir göstergesi olmuştur (Keyder, 1990: 162).

1973 seçimlerinden 1980’e kadar geçen ortamda hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. Bu da siyasi krizleri beraberinde getirmiştir. 1973 seçimleri sonrasında alışlagelmiş DP ve AP’nin temsil ettiği liberal- gelenekçi anlayış ile CHP’nin temsil ettiği devletçi – seçkinçi anlayış arasındaki mücadele sağ cephe ile sol cephenin mücadelesine dönüşmüştür (Bulut, 2007: 398-404). Bu dönemden sonra CHP’de Bülent Ecevit’le yaşanan değişim dışarıda sol kesim tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış ve meclis dışında mücadeleye başlamışlardır. Aşırı bir şekilde

keskinleşen ideolojik farklılıklarla sokak savaşlarının yaşandığı bir ortamda, 12 Eylül 1980 gününe gelinmiş ve Türk demokrasisi bir kez daha kesintiye uğramıştır.

4. 1980 Sonrası Dönem

12 Eylül rejimi, kendisinden sonra ortaya çıkan tüm gelişmeleri belirlemesi nedeniyle miladi bir özellik taşımaktadır. Silahlı Kuvvetlerin bu süreçte kısa vadeli ilk hedefi, aşırı siyasallaşmış toplumu pasifleştirip depolitize ederek siyasi istikrarı sağlamak ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarı gerçekleştirmektir (Boratav, 2004: 123).

12 Eylül askeri yönetimi, Türkiye'nin siyasi yaşamını şekillendirirken, siyasetin felsefesini, önemli isimlerini, kurumlarını radikal bir biçimde değiştirip, yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir (Sakallıoğlu, 1996: 1258-1259). 1980 askeri müdahalesi, tarihsel olarak zaten var olan devletin yönetilenler üzerindeki ağırlığını daha da baskın bir şekilde hissetmesini sağlamıştır (Sarıbay, 2000: 456).

1980 yılında ordunun yönetime el koymasından sonra yeni anayasa hazırlanmış ve 1982 yılında anayasa halk oylamasına sunulmuştur. Anayasa oylaması ile Cumhurbaşkanlığı plebisiti birleştirilerek yeni bir baskı unsuruna başvurulmuştur (Tanör, 1994: 106). Anayasanın geçici birinci maddesine göre, Anayasanın halk oylamasıyla kabulü ile birlikte, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı da Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacaktı. Böylece adeta Kenan Evren'in prestiji ile Anayasaya oy sağlanmak isteniyordu. Fakat Cumhurbaşkanı'nın adaysız seçimsiz belirlenmesi durumu Cumhuriyet'in niteliklerine aykırı bir uygulama olmuştur (Tanör, 2002: 41).

Askeri vesayet tasarımına göre hazırlanmış olan 1982 Anayasası, yürütmeyi güçlendiren yapısıyla Türkiye'nin kapısında bekleyen yapısal uyum programlarına kapı aralamıştır (Timur, 2000: 49). Parlamenter demokrasilerde temel kural, yönetim organlarından biri olan silahlı kuvvetlerin sivil otoriteye yani yürütmenin ikinci başı olan parti hükümetine ya da Bakanlar Kurulu'na bağlı olmasıdır. Oysa 1961 ve 1982

Anayasaları ile askeri bürokrasi, temel siyasi kararlarda sivil otoriteye görüş dikta edebileceği bir konum sağlanmıştır (Parla, 1991: 79-80).

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerin ardından yeni meclisin 24 Kasım'da toplanması ile askeri rejim 6 Aralık 1983 tarihinde resmen sona ermiştir. Turgut Özal'ın 13 Aralık'ta Başbakanlığa atanmasıyla yönetim tekrar sivilere geğmiştir (Dursun, 2001: 171).

1980 sonrası, ekonomik ve kültürel anlamda değişimin yaşandığı yıllar olmuştur. 1980 sonrasında ekonomik büyüme temel amaç haline gelmiştir. Ekonomik liberalizmin siyasi liberalizmin temelleri olduğu iddia edilse de bu dönemde siyasi ve sosyal haklar fazlasıyla kısıtlanmıştır (Mert, 2007: 28). Turgut Özal ile birlikte ithalatın serbest bırakılması ve ihracatın desteklenmesi vb. uygulamalarla Türkiye'yi dışa kapalılıktan kurtaracak bir politika uygulanmış ve dönemin en önemli sloganı ise “ Çağ Atlayan Türkiye” olmuştur (Özkan, 2004: 70-79).

Ekonomik anlamda 1980'li yıllara damgasını vuran bir gelişme de 24 Ocak kararlarıdır. Bu kararlarla birlikte ekonomik anlamda Türkiye yeni bir döneme girmiştir. 24 Ocak Kararlarının temel hedeflerinden biri, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesidir. Kararların yerleşmesi bu açıdan büyük sanayi sermayesinin hem içinde kendi çıkarlarına uygun yeni bir hegomanya kurmasını hem de dışarıda uluslararası iş bölümü ile yeni bir bütünleşme sürecine girmesi anlamına gelmiştir (Gülap, 1993: 43).

24 Ocak kararları, 12 Eylül kararları ve 1982 Anayasası birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de uygulamaya konan ekonomik liberalizm, siyasi anti liberalizm ve depolitizasyon programı, darbe yönetiminin anayasası ile olmuştur (Tanör, 1994: 159).

Kültürel anlamda ise Türk-İslam sentezi bağlamında yeni bir kültür politikası oluşturulmuştur. Bu kültür politikasının temel özelliği, teknolojik modernleşme ile “gelenekçi milliyetçiliğin” dinsel öğeleri üzerindeki siyasi vurguyu birleştirme

abalarından oluşmasıdır (Köker, 2008: 311-312). Bu kesim daha çok teknolojik anlamda modernleşmeyi savunmuştur.

Ekonomik ve siyasi tedbirlerle geçen 1980’li yıllarda, siyasi alanda Anavatan Partisi iktidarı hakim olmuştur. 1989 yerel seçimleri ise ANAP açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. SHP’nin birinci olduğu seçimlerde Doğru Yol Partisi ikinci olurken iktidar partisinin oy kaybederek üçüncü olması siyaset gündeminde yeni tartişmalara yol açmış, bu durum zal’ın Cumhurbaşkanlığı sürecini de başlatmıştır (Tanör, 2002: 76).

1980’ler boyunca modern kavramları açıklayıp eleştirme ve onlara İslam kaynaklı alternatifler bulma çabası gözlenmektedir. Bu durum batının İslam dünyası üzerindeki hegemonyasına karşı bir meydan okuma olarak da ifade edilmektedir (Dağı, 2004: 3). Ancak bunu bir meydan okuma değil de dünya ülkeleri içinde kendini ispat olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü 1980 ve sonrası yıllarda hiç olmadığı kadar dışa açık bir yapı oluştuğu ve uluslararası ilişkilerde batı ile yoğun bir etkileşime girildiği görülmektedir.

Rejimin laiklik, modernlik ve ağdaş medeniyete ayak uydurma şeklinde algıladığı temel payandalarının muhafızlığı rolünü tarihsel olarak özümsemiş ve içselleştirmiş olan Türk Silahlı Kuvvetleri (Cizre, 2001: 157,159), 28 şubat 1997 müdahalesi ile siyasal alanda bir tasfiye yapmış ve 28 şubat 1997’deki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında ordu komutanları rejimin laik ve demokratik niteliklerine zarar verildiği gerekçesiyle politikaya doğrudan müdahalede bulunmuştur. Bu durum siyasi alanda “yumuşak darbe” olarak adlandırılmıştır (Lombardi, 1997: 214-215).

Orgeneral evik Bir’in müdahalenin hemen sonrasında Washington Post muhabirine verdiği demece baktığımızda yumuşak darbe söyleminin ne kadar yerinde olduğunu görmekteyiz: *“Biz Silahlı Kuvvetler olarak anti laik akımları yok etmeye birinci öncelik veriyoruz. Bu akımlar orduya bile sızmaya alışıyor. Laiklik karşıtı tehdit, 12 yıldır süren terör tehdidinden daha ciddi duruma gelmiştir. MGK kararları üzerinde, MGK’nin bütün yeleri görüş birliğine varmıştır. Bunlar mutlaka*

uygulanmalıdır. Aksi halde ülkenin geleceği çok olumsuz etkilenecektir. Askeri darbelerin olumsuz sonuçlar yarattığını biliyoruz. Demokratik kurumların baskısı ile MGK kararlarının uygulanacağına inanıyoruz” (aktaran Akpınar, 2001: 231).

28 Şubat süreci içinde Silahlı Kuvvetler medyayı son derece etkin bir biçimde kullanmış, psikolojik savaş yöntemleriyle kamuoyu oluşturmaya girişmiş, kamuoyundan sağladığı destekle siyasal alana yönelerek kendi doğrularını empoze etmeye çalışmıştır (Karatepe, 1999: 173).

28 Şubat’ın darbe olup olmadığı yönünde farklı görüşler mevcuttur. Kongar (2000: 89-112) bunları şöyle ifade etmiştir: “Aktörlerinden kimine göre 28 Şubat süreci post-modern darbedir; silahlar konuşmadan askerler siyasete müdahale etmiş, iktidarı değiştirmiş, geleneksel darbe araçlarını kullanmadan aynı sonucu elde etmiştir. Yine aktörlerinden bazılarına göre 28 Şubat bir askeri darbeyi önleme hareketidir, gelmekte olan askeri darbe alınan önlemler sayesinde önlenmiştir. Bazılarına göre ise 28 Şubat süreci sivil darbedir. Askeri-sivil bürokrasi, medya ve iş dünyası irtica tehdidi ve laikliğin elden gitmesine karşı el ele vermiş, mevcut iktidara karşı direnişe geçmiş ve yönetimi değiştirmeyi başarmıştır. Yine bir başka görüşe göre ise 28 Şubat bir darbe değildir; zira Meclis kapatılmamış, partiler bir-ikisi dışında yerinde kalmış, anayasa lağvedilmemiş ve dolayısıyla darbenin tipik şartları gerçekleşmemiştir”.

28 Şubat ile birlikte belki darbeyi ifade eden olaylar yaşanmamıştır; partiler kapatılmamış, anayasa lağvedilememiş ve askeri yönetim kurulmamıştır. Ancak şunu söylemek gerekir ki 28 Şubat süreci ile mevcut siyasi iktidar yönetme görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Darbenin şartlarını ya da unsurlarını tamamen taşımasa bile sonuçları bakımından daha yumuşak bir ifade ile askeri uyarıdır diyebiliriz.

Ordu, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından bu yana siyasi alanda etkili olan bir kurumdur. Bunu geçmişte yaşadığımız iki darbe sürecinde de görmekteyiz. 28 Şubat sonrasında karar alma süreçlerinde, askerin fiili rolü daha da artırmıştır. Askerin siyasi rolünde ortaya çıkan bu artış, Türkiye’nin modernleşme ve siyasal

demokrasi hedeflerinin geliştirilmesi, hedeflerinin dış dinamiklere bağlanmasına neden olmuştur (Sabuncu, 2005: 3-13).

Türkiye yarım asrı geçmiş bir demokrasi tarihinde, 28 Şubat sürecini de eklersek 4 kez askeri müdahaleye maruz kalmıştır. Bunun temel sebebi Türk demokrasisinin yeterince kurumsallaşamamasıdır. Ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan karmaşa askeri darbeleri tetiklese de temelinde zayıf yönetim yatmaktadır.

ANAP'ın tek başına iktidarının sona ermesiyle DYP ile kurulan koalisyon hükümetlerinde yer alan Sosyal Demokrasi kavramı söylem olarak kalmış ve sonrasında DSP ile birlikte sol, kavram olarak içeriğinde değişimler yaşamıştır. 1999 seçimlerinde CHP'nin de temsil olanağı bulamaması en ılımlı solu bile Meclis'in dışında bırakmıştır (Kaya, 2002: 174-175). Bunun sonucu olarak da 1990'lar boyunca merkez sağ gerilemeye aşırı sağ ise güçlenmeye devam etmiştir. Sol kesim ise 1980'lerden sonra belirli bir siyasal yapı içinde birlik olamamıştır. Dolayısı ile temsil krizi en çok bu sınıf üzerinde görülmüştür.

1990'lar boyunca, yaşanan istikrarsızlıklara çözüm arayışları başarılı olamamıştır. Örneğin sağ partilerin aynı çatı altında birleşmeleri, sistemin başkanlık ya da yarı başkanlık sistemine dönüştürülmesi gibi çözüm arayışları başarıya ulaşamamıştır (Ataay, 2002: 208).

1990'lı yılların siyasal ve ekonomik istikrarsızlık döneminin ardından 3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde belirli ölçüde İslamcı çizgisi de olan ama parti ileri gelenlerinin büyük ölçüde merkeze yaklaştığı, kendilerini ve partilerini laik, demokratik, muhafazakar ve daha çok Avrupa'daki Hristiyan Demokratlar gibi Müslüman Demokrat bir parti olarak gören Adalet ve Kalkınma Partisi (Ahmad, 2011: 268) tek başına iktidar olabilecek milletvekili sayısına ulaşmış ve seçimlerin galibi olmuştur.

Bugün Türkiye'de geçiş dönemi devam etmektedir. Bu süreçle birlikte yaşanan yapısal kriz ortamında ortaya çıkan dinsel, etnik, vb. karakterde yeni çatışma alanlarıyla daha da zayıflayan, tehdit altına giren hegemonyayı koruyabilmek için

hem yeni siyasal formlara yönelme, hem de yeni ideolojik arayışlara girme ihtiyacı doğmuştur (Kaya, 2002: 173). Farklı söylemler, demokrasiye yüklenen farklı anlamları ortaya çıkarmıştır.

2000’li yıllarda özellikle Avrupa Birliği ile ilişkiler, demokrasimizi etkileyen en belirleyici unsur haline gelmiştir. Demokrasimizi, Kopenhag Kriterlerine uyumlu hale getirmek için, Avrupa Birliği’nin telkin ve ısrarlarıyla mesafe almaya çalışıyoruz. Demokrasimiz üzerinde yabancı vesayeti, yeni bir olgu olmamakla birlikte 1839 yılından bugüne, demokrasi başlığı altında attığımız adımların büyük bir kısmında da bu dış dinamiklerin önemli rol oynadığını görüyoruz. Bu durum kendi irademiz ve inisiyatifimizle hareket etsek, bu standartlara ulaşmak için çaba harcamayacağımız görüntüsü vermektedir.

C. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ANAYASALARINDA CUMHURBAŞKANI

Bu bölümde 1921 Anayasası’ndan günümüze kadar gelen süreçte anayasalarda Cumhurbaşkanlığı konusuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte “Cumhurbaşkanlığı” kavramı ortaya çıktığından, 1921 Anayasası’nda “Cumhurbaşkanı” kavramı ile birlikte “devlet başkanı” kavramı kullanılmıştır.

1. 1921 Anayasası’nda Devlet Başkanı / Cumhurbaşkanı

1921 Anayasası’nda devlet başkanlığını ele almadan önce anayasanın nasıl bir hükümet sistemine sahip olduğunu ve ortaya çıkış şekline ilişkin kısa bir giriş yapmak konumuz açısından önemlidir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeni bir devletin kuruluş aşamasında oluşturulan bir anayasa çalışması olması ve de henüz kurulacak devlet organlarının gerçek anlamda ortaya çıkmamış olması sebebi ile içermesi gereken hususlar bakımından bir anayasa olmaktan uzak bir yapıdadır (Tanör, 2007:252). Savaş ortamında oluşturulan bir anayasa özelliğinde olması bu anayasayı farklı kılmaktadır. Buna rağmen Türkiye’de hazırlanan demokratik bir anayasa örneği taşımaktadır.

1921 Anayasası, hazırlanışı ve kabul özellikleri bakımından Osmanlı-Türk anayasacılığının en demokratik, belki de tek demokratik (Tanör, 2002: 207) örneği olarak görülmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde milli iradeyi layıkıyla temsil eden bir meclis tarafından yapılmış tek anayasa, 1921 anayasasıdır. 1876 Kanun-u Esasisi, padişah tarafından atanmış bir komisyonca hazırlanıp, padişah fermanıyla ilan edilmiştir. 1924 Anayasası, tek parti egemenliğinin kurulmaya başladığı ve örgütlü bir muhalefetin mevcut olmadığı bir meclisçe yapılmıştır. 1961 ve 1982 Anayasalarını hazırlayan Kurucu Meclisler de, genel oya dayanan bir seçimle oluşmuş yasama organları değillerdi (Özbudun, 2008: 2).

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun çıkması, 1876 Kanun-u Esasi'yi yürürlükten kaldırmamıştır. Bu nedenle bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de Türk Anayasa tarihinde ilk kez aynı anda iki anayasanın birden yürürlükte olmasıdır. Buna göre, Kanun-i Esasi'nin 1921 Anayasası'na aykırı olmayan hükümleri de yürürlükte sayılacaktır (Tanör, 2007: 253). Ancak, Gözler'e (1998: 70) göre devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma teorisi uyarınca 1876 Kanun-u Esasinin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hükümleri ile çatışan hükümlerinin zımnen ilga edildiği ve Kanun-u Esasinin hükümlerinin anayasal niteliklerini yitirdikleri ve adi bir kanun hükmü haline dönüştükleri kabul edilebilir.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, hükümet sistemi olarak, meclis hükümeti sistemini kurmuştur. Anayasa'nın 3. maddesinde *“Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” adını taşır”* ifadesi ile sistemin meclis hükümeti sistemi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 9. maddesinde *“Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reysidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyeti Vekile mukarreatını tasdika salahiyettardır. İcra Vekilleri heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi vekiller heyetinin de reisi tabisidir”* ifadesi TBMM Genel Kurulu tarafından seçilen başkanın hükümetin de başkanı olacağını açıkça belirtmiştir.

Bilindiği gibi, hükümet sistemleri anayasa hukukunun klasik teorisinde “kuvvetler ayrılığı-kuvvetler birliği sistemleri” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetler ayrılığı sistemlerinde yasama ve yürütme kuvvetleri ayrı ayrı organlara verilmiştir. Bu sistemler de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden kesin ve sert bir şekilde ayrıldığı sistemlere “başkanlık sistemi”, bu kuvvetlerin yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrıldığı sistemlere de “parlamenter sistem” ismi verilmektedir. Kuvvetler birliği sistemlerinde ise, yasama ve yürütme kuvvetleri aynı organda toplanmıştır. Yasama ve yürütme kuvvetleri yürütme organında toplanmışsa, ortada “mutlak monarşi” veya “diktatörlük” rejimi vardır. Yasama ve yürütme kuvvetleri yasama organında birleşmişse, ortada “meclis hükümeti” vardır (Özbudun, 1998: 6). 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2. Maddesinde yer alan “*İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder*” ifadesi ile açıkça kuvvetler birliği ilkesi kabul edilmiştir.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda bir Devlet Başkanlığı makamı yoktur. Kanunun 9. maddesinde Devlet Başkanı’na ait olan yetkiler Büyük Millet Meclisi Başkanı’na verilmektedir. Bunun nedeni ise Özbudun’a (2010: 6) göre Meclis üyelerinden önemli bir kısmının saltanatın devamına taraftar olmalarıdır. Meclis başkanının “Meclis adına imza koyma yetkisi” ve Vekiller Heyeti kararlarını onaylama yetkisi de parlamenter rejimlerde devlet başkanına ait olan bir yetkidir.

29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun ile Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Devletin şeklini düzenleyen 1. maddesinde devletin şekli şöyle ifade ediliyordu:

“Hakimiyet, bilakaydū şart Milletindir. İdare usülü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekl-i Hükümeti, Cumhuriyettir” (m.1).

Kanunun 11. maddesi ile de “cumhurbaşkanlığı” makamı oluşturulmuştur. Maddeye göre; *“Türkiye Reisicumhuru Devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekil eye riyaset eder”*

Yasanın 10. maddesinde Cumhurbaşkanı’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendi üyeleri arasından seçileceği öngörülmüştür. Yasanın 12. maddesi ile de hükümetin kuruluş usulü değiştirilmiştir. Buna göre:

“Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis azası meyanmdan intihap olunur. Diğer vekiller Başvekil tarafından yine Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değil ise keyfiyeti tasvip Meclisin içtimaıma talik olunur.” (m.12).

Anayasa’nın 12. maddesinde yapılan değişiklik ile de icra vekilleri heyetinin kurulmasında Cumhurbaşkanı yetkilendirilmiştir. Cumhurbaşkanı Başbakan’ı TBMM üyeleri arasından seçer. Bakanlar Kurulu’nu Başbakan seçer ama Bakanlar Kurulu’nu Cumhurbaşkanı meclisin onayına sunar. TBMM tarafından onaylanmayan Bakanlar Kurulu düşer. 1923 değişiklikleri ile Bakanlar Kurulu’nun meclisin onayına sunulması ve güvenoyu aranması meclis hükümeti sistemi ile parlamenter hükümet sistemi arasında, karma bir sisteme geçildiğini göstermektedir. 1923 yılında yapılan değişiklik ile ilk defa Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur.

Diğer Anayasalarda olan Cumhurbaşkanı’nın sorumsuzluğuna ilişkin 1921 Anayasası’nda açık bir düzenleme yoktur (Kerse, 1973: 137). Bunun en temel nedeni olarak, 1921 Anayasası’nın ruhunu egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasının oluşturması ve egemenliğin sahibi olarak saltanat makamından söz edilmiyor olması ile padişahlığın kendiliğinden ortadan kalkmaması olarak gösterilebilir (Okandan,1968: 346).

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 3 yıl yürürlükte kalmıştır. Yapıldığı dönemin koşulları da göz önüne alındığında çağın getirmiş olduğu gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Bu nedenle uzun süreli bir anayasa olamamıştır.

2. 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı

1924 Anayasası 104. madde ile 1876 Kanun-u Esasi'yi ve 1921 Anayasası'nı açıkça yürürlükten kaldırmıştır. Böylece 1921 Anayasası ile yaşanan ikilemlik ortadan kalkmıştır. Ayrıca 103. madde ile "Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi" açıkça ilan edilmiştir. Buna göre:

"Anayasanın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz. Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz" (m.103).

Ancak bu maddede yaşanan çelişki, o dönemde kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi'nin olmaması ile yaşanmaktadır. Yargıtay ve Danıştay da kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisini kendilerinde görmemiştir. Bu nedenle, 1924 Anayasası döneminde anayasanın üstünlüğü ilkesinin pratikte büyük ölçüde etkisiz kaldığı görülmektedir (Tanör, 1994: 19).

1924 Anayasası'nın tam anlamı ile parlamenter sistem olduğunu söyleyemeyiz (Tanör, 2007: 305). Bunu Anayasa'nın 4.maddesinde düzenlenmiş olan Türk milletini ancak TBMM'nin temsil edeceği ve millet adına egemenlik hakkını yalnız meclisin kullanacağı; 5. maddesinde düzenlenmiş olan yasama ve yürütme erklerinin TBMM'de toplandığı; 7. maddede düzenlenmiş olan meclisin hükümeti her zaman düşürebileceği yönündeki düzenlemelerden de görebiliriz. Bu düzenlemelere baktığımızda parlamenter sistemle birlikte meclis hükümeti sisteminin özelliklerini de taşıyan bir anayasa olduğundan, sistemi karma bir sistem olarak tanımlayabiliriz.

1924 Anayasası 5. maddesinde yasama yetkisi ile yürütme gücünün TBMM'de toplanacağını belirtmiş; 6. maddesinde ise yasama yetkisinin TBMM tarafından kullanılacağını, yürütme yetkisinin ise TBMM'nin seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı Bakanlar Kurulu tarafından kullanılacağını hükme bağlamıştır. Ayrıca 6. maddede, meclisin hükümeti her zaman denetleyebileceği ve

düşürebileceği belirtilmiştir. Buna göre, yürütme organı ikili yapıdadır. Bir tarafta Cumhurbaşkanı, diğer tarafta ise “İcra Vekilleri Heyeti” vardır.

20 Nisan 1924’te yürürlüğe giren 1924 Anayasası, 36 yıl yürürlükte kalarak en uzun süre yürürlükte kalan anayasa olarak tarihimizde yerini almıştır. Bu kadar uzun süre yürürlükte kalmasının nedeni 1961 Anayasası’na kadar geçen dönemde sürekli değişiklikler yapılmasıdır. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 1 Ekim 1945’te içeriği değiştirilmeden, dili Türkçeleştirilerek yeniden kabul edilmiştir. 1928 de devletin dininin İslam olduğuna dair ibarenin kaldırılması, 1934 de kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve 1937 de altı ilkenin eklenmesi gibi yapılan birkaç önemli değişiklikle 1961’e dek yürürlükte kalmıştır (Önder, 2007: 34-35).

1924 Anayasası’nın 31. maddesine göre, Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim devresi (yani kural olarak 4 yıl) için seçilir. Seçilen Cumhurbaşkanı tekrar seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına meclis üyesi her milletvekili aday olabildi. 1924 Anayasası’nda adaylık için ayrıca özel bir şart aranmamaktadır.

Anayasa’nın 32. maddesine göre Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatıyla törenli (özel) oturumlarda meclise, gerekli gördüğü durumda ise Bakanlar Kuruluna başkanlık eder. Törenli oturumdan kasıt yasama dönemi başındaki ya da olağanüstü nitelikteki toplantılardır. Cumhurbaşkanı’nın bu sıfatı sürdükçe meclis oturumlarına katılması ve tartışmalarda yer alması mümkün değildir. Bu düzenlemeyle Cumhurbaşkanı’nın tarafsızlığı sağlanmak istenmiştir. Ancak 1982 Anayasası’nın 101. maddesinin son fıkrasında yer alan, “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer” hükmü 1961 Anayasası ile getirilmiş bir hükümdür. Bu nedenle Cumhurbaşkanı’nın varsa parti ile ilişkisinin kesileceğine dair bir hüküm olmadığından 1924 Anayasası’nda partili bir Cumhurbaşkanı olduğunu söyleyebiliriz.

Anayasa’nın 35. maddesinde Cumhurbaşkanı’nın “geciktirici veto” yetkisi düzenlenmiştir. Buna göre, Cumhurbaşkanı meclisin kabul ettiği kanunları 10 gün

içinde ilan eder. Eğer kanunları uygun bulmazsa, bir daha görüşülmek üzere, gerekçesiyle birlikte, meclise iade eder.

Anayasa'nın 39. maddesine göre, Cumhurbaşkanı'nın kabul edeceği bütün kararların Başbakan ve ilgili bakan tarafından imza edilmesi gerekir. Yani 1924 Anayasası karşı-imza kuralını mutlak olarak kabul etmektedir. Cumhurbaşkanı'nın siyasal sorumluluğu yoktur. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı sadece "hıyanet-i vataniye" halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür (m.41). Cumhurbaşkanı'nın kabul edeceği diğer işlemlerden doğabilecek sorumluluk Başbakan ve ilgili bakana aittir (m.41). Ayrıca yine 41. maddede dikkat çeken bir husus da Cumhurbaşkanı'nın özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen milletvekili dokunulmazlığı ile ilgili hükümlere uyulacağı hükmüdür. Böylece Cumhurbaşkanı'nın milletvekili dokunulmazlığından yararlanacağı bir anlamda kabul edilmiştir. Bu uygulama 1961 ve 1982 anayasalarında düzenlenmemiştir.

1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın yetkileri günümüzde uygulanan kuvvetler ayrılığının Cumhurbaşkanı'na tanıdığı yetkileri bakımından olması gereken gibidir. Olağan kanun yollarından sadece geri gönderme yetkisinin tanınması Cumhurbaşkanı ile hükümet çatışmalarını bir noktada önlemiştir. Bunun yanı sıra Atatürk'ün vefatına kadar Cumhurbaşkanlığı makamında bulunması, daha sonrasında ise çok partili rejime kadar İsmet İnönü'nün bu makamda bulunması ve ülkenin sadece bu iki kişinin mutlak hakimiyeti altında yönetilmesi her ne kadar Cumhurbaşkanı'nın geniş yetki ve görevleri olmasa dahi bu iki kişinin söylemlerinin dışına çıkılamaması, bu dönemlerde hükümet ile Cumhurbaşkanı çatışması yaratmamıştır (Tanör, 2007: 292).

1924 Anayasası'na baktığımızda 1921 Anayasası'na göre daha zayıf ve etkisiz bir Cumhurbaşkanı görülmektedir. Bunun nedenini ise şöyle açıklayabiliriz (Tanör, 2007: 292): 1921 Anayasası olağanüstü koşulların yaşandığı ve tek bir lidere ihtiyaç duyulan dönemin anayasası olduğu için Cumhurbaşkanı'nın yetkileri daha fazla ve daha güçlüdür. 1924 Anayasası döneminde ise yeni bir devletin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu nedenle daha güçlü bir meclis ile yeni yasaların

çıkartılarak yeni devletin temellerinin kısa sürede atılması hedeflenmiştir. Devlet başkanlığı kurumu da bu yüzden zayıflatılmıştır. Ayrıca Osmanlı geleneğinin ülke içinde etkisini hala gösterdiği bir ortamda, padişah yanlılarının rejimi değiştirmeye yönelik tehditlerine karşı duyulan endişeler güçlü Cumhurbaşkanı tekliflerinin reddedilmesine neden olmuştur.

3. 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı

27 Mayıs 1960'ta askeri müdahaleyi yapanlar, 12 Haziran 1960 günü çıkardıkları 1 sayılı Kanunla 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerini yürürlükten kaldırmışlardır. Bu kanun, geçiş dönemini düzenleyen bir nevi “geçici anayasa” niteliğindedir (Önder, 2007: 41). Askeri müdahale ardından hazırlanan yeni Anayasa 20 Temmuz 1961 tarih ve 10859 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş, 15 Ekim 1961’de genel seçimler yapılmıştır. 12. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 25 Ekim 1961 günü toplanmış ve böylece normal rejime geçilmiştir.

1961 Anayasası, “anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı” ilkesini (m.8) açıkça kabul eden katı bir anayasadır. Anayasanın 5. ve 6. maddelerinde yasama ve yürütme yetkileri düzenlenmiştir. 5. maddeye göre yasama yetkisini TBMM kullanır ve yasama organı TBMM ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşmaktadır. Cumhuriyet Senatosu’nun kuruluş amacı çoğunluk diktatörlüğüne karşı denge unsuru oluşturmaktan öteye gitmediğinden görevleri de sembolik olmuştur. 7. maddede ise yargı yetkisinden söz edilmiş ve yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılacağı belirtilmiştir. Anayasa’nın bu maddelerine baktığımızda yumuşak güçler ayrılığına dayanan parlamenter sistem olduğunu söyleyebiliriz.

1961 Anayasası, yasama ve yargıdan bir “yetki” olarak bahsederken, 6. maddesinde, yürütmeden bir “görev” olarak bahsetmiştir. Anayasaya göre, yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir. Parlamenter sisteme uygun olarak Meclise karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruluna Cumhurbaşkanı’na göre daha fazla yetki verilmiştir (Gözler, 2011: 41).

Cumhurbaşkanı 95. maddeye göre Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Bir kişi iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin parti ile ilişkisi kesilir. Cumhurbaşkanı'nın TBMM üyeleri arasından seçilme şartı, geleneksel olarak yasamaya verilen üstünlükle yorumlanabilir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin ve seçilme zamanının TBMM seçimlerinden ayrı ve farklı olmasının nedeni Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı adına çoğunluğa sahip parlamenterlerin kendi siyasal eğilimlerine yakın bir ismi seçmelerini önleyerek nispeten bağımsız bir Cumhurbaşkanı ile devlet üst yönetiminde sürekliliği sağlamaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

1961 Anayasası, 1924 Anayasası'ndan farklı olarak Cumhurbaşkanı seçilebilme yeterliği konusunda öğrenim şartı getirilmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu böyle bir öğrenim şartı aramıyordu. Bu şart ilk defa 1961 Anayasası tarafından konulmuştur. Bu şartın konulmasındaki asıl neden, 1950-60 döneminde Cumhurbaşkanlığı yapan ve yükseköğrenim görmemiş olan Celal Bayar'a duyulan tepkidir (Kesre, 1973: 35). Anayasanın 96. maddesine göre seçilen Cumhurbaşkanı TBMM önünde yemin ederek göreve başlar. Bu yemin Cumhurbaşkanı'nın görevi boyunca anayasal düzene, devletin ve milletin birliğine bağlı kalacağına söz vermesidir.

1961 Anayasası da parlamenter sisteme uymuş ve Cumhurbaşkanı'nın vatana ihanet dışında sorumluluğunun olmadığını kabul etmiştir. 98. maddeye göre, Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili suçlardan ötürü sorumlu değildir. Cumhurbaşkanı'nın tüm kararları Başbakan ve ilgili bakanlar tarafından imzalanır ve bunlardan Başbakan veya ilgili bakan bizzat sorumludur. Kişisel suçlarından ötürü ise Cumhurbaşkanı her vatandaş gibi hukuki ve cezai sorumluluğa sahiptir. 1924 Anayasası'ndaki gibi milletvekili dokunulmazlığından yararlanabilmesi ilkesi kaldırılmıştır.

1961 Anayasası'nın 99. maddesine göre Cumhurbaşkanı TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi ve üye tamsayısının 2/3'ünün kararı ile Meclislerin birleşik toplantısı üzerine Yüce Divan'a sevk edilir.

Anayasa'nın 97.maddesine göre Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve ulusun birliğini temsil eder. Gerekli gördükçe Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder.

Anayasa'nın 72. maddesine göre Cumhurbaşkanı belli nitelikleri taşıyan on beş kişiyi Cumhuriyet Senatosu'na atayabilir.

Anayasa'nın 93. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın "geciktirici veto yetkisi" düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı TBMM'nin kabul ettiği kanunları on gün içinde yayınlar. Ancak, Cumhurbaşkanı uygun bulmadığı anayasa ve bütçe kanunu dışındaki kanunları aynı süre içerisinde bir daha görüşülmek üzere gerekçesini de belirterek TBMM'ye iade edebilir. TBMM'nin bu durumda, kanunu aynen kabul etmesi durumunda Cumhurbaşkanı kanunu yayınlar ama iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Bu madde ile 1924 Anayasası'ndan farklı olarak Anayasa Mahkemesine başvurma hakkını tanımıştır. Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası ile kurulan kurumlardan biridir. Anayasa Mahkemesi'nin kurulması Cumhurbaşkanı'nın denetleme işlevini artırmıştır.

Cumhurbaşkanı'nın Başbakan'ı TBMM üyeleri arasından Anayasa'nın 102. maddesindeki usule göre atama yetkisi vardır. Aynı maddede de bakanların Başbakan tarafından TBMM üyeleri içinden veya dışından (milletvekili seçilme yeteneğine sahip olanlar arasından) belirleneceği ve Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı düzenlenmiştir.

108. maddede ise Cumhurbaşkanı'na seçimlerin yenilenmesi (fesih) yetkisi tanınmıştır. Ancak Cumhurbaşkanı bu yetkisini sınırlı koşullarla kullanabilir. Buna göre, Anayasa'nın 89. ve 104. maddesi uyarınca verilen güvensizlik oyu nedeniyle, on sekiz ay içerisinde, Bakanlar Kurulu iki kez düşmüşse ve Bakanlar Kuruluna üçüncü kez güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan Cumhurbaşkanı'ndan

seçimlerin yenilenmesini isteyebilecektir. Bu istekle karşılaşan Cumhurbaşkanı her iki meclisin de başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Klasik parlamenter sistemin gereği olan bu yetkiye getirilen sınırlamalar Cumhurbaşkanı'nın bu yetkiyi kullanmasını nerdeyse imkansız hale getirmektedir. Çünkü şartların oluşması çok zor bir ihtimaldir.

Bunların dışında, Cumhurbaşkanı 141. maddeye göre Askeri Yargıtay yelerinin tamamını, 145. maddeye göre de Anayasa Mahkemesi yelerinin ikisini seçme hakkına sahiptir.

1961 Anayasası'na baktığımızda 1924 Anayasası'ndan farklı olarak yasama, yürütme ve yargı güçlerini farklı organlara vererek güçler ayrılığı ilkesi ile Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı ve sorumsuzluğu konusunda getirdiği hükümlerle gerçek bir parlamenter sistem yaratmıştır diyebiliriz.

4. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı

12 Eylül 1980'de ordunun yönetime el koymasından sonra yapılan açıklamalarda, 1961 Anayasası eleştirilmiş; 1961 Anayasası'nın anarşi ve terör yanlılarının etkisiz hale getirilmesinde yetersiz kaldığı, kuvvetler çatışmasına zemin hazırladığı bu nedenle devletin ve milletin savunmasız bırakılması askeri müdahalenin sebebi olarak gösterilmiştir. Dolayısı ile 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre daha katı kurallar içeren özgürlükleri kısıtlayıcı bir karakter taşımaktadır. 1982 Anayasası'na tepki anayasası denmesinin sebebi de bu nedenledir. 1961 Anayasası'nda; özgürlük esas, sınırlamalar istisna iken yeni yapılan anayasa ile neredeyse tam tersi bir durum yaratılmıştır (Tanör, 2009: 10).

Hukuk devleti anlayışında kişi ya da kurumlar yaptıkları işlemlerden sorumludur. Sorumlusu olmayan bir işlem söz konusu olamaz. Bu noktada 1982 Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'nı yürütmenin sorumsuz kanadı olarak anlamlandırması ve buna karşılık geniş yetkilerle güçlendirmesi klasik parlamenter sistemin ruhuna aykırı bir yapı sergilemektedir.

1982 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı, tarafsız sıfatıyla devletin başı konumundadır. Devletin birliğini temsil görevi bu tarafsızlık sıfatı dolayısı ile verilmiştir. Parlamenter sistemin mantığı; sistem içindeki Cumhurbaşkanı'nın esas görevi parlamenter sistemin yumuşak kuvvetler ayrılığı temeline dayalı olması sebebiyle yasama ve yürütme arasında hassas dengeyi sağlamaktır. Ancak 1982 Anayasa'nın güçlü yürütme yaratma çabalarının bir ürünü olarak Cumhurbaşkanı'na verilmiş olan geniş yetki ve görevler Cumhurbaşkanı'nın tarafsız kalmasını zorlaştırmaktadır (Önder, 2007: 54). 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatılması yürütmenin güçlü kanadı olmasını sağlamış ve bu durumda sembolik yetkilerle donatılan parlamenter sistemdeki Cumhurbaşkanlığına ters düşmüştür.

1982 Anayasası, devletin temel kuruluşunu ve temel hakları ana hatlarıyla belirleyen bir "Çerçeve Anayasa" değil, her şeyi her ayrıntısına kadar düzenlemek isteyen bir "Düzenleyici Anayasa"dır (Gözübüyük, 2010: 44). Bu nedenle cumhurbaşkanı ile ilgili maddeler detaylı bir şekilde anayasada yer almaktadır.

1982 Anayasası'nın 8. maddesinde parlamenter hükümet sisteminin temel özellikleri arasında yer alan iki başlı yürütme esası benimsenmiş ve yürütme erki Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında paylaştırılmıştır. Yürütme içerisinde Bakanlar Kurulu sorumlu kanadı, Cumhurbaşkanı ise sorumsuz kanadı oluşturmuştur. Böylece Cumhurbaşkanı yürütme kanadı içinde güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası 1961'den farklı olarak yürütmeyi hem görev hem de yetki olarak düzenlemiştir. 1961 Anayasası'ndaki gibi yürütmeyi yasamaya bağlı ve ondan doğan bir kuvvet olarak değil yasamadan ayrı, gerekli yetkilere sahip ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getiren bir kuvvet olarak tanımlamıştır.

1961 Anayasası'nın yürütmeyi güçsüzleştirdiği iddialarına karşılık 1961 Anayasası'nın bu eksikliğini telafi eden, güçlü bir yürütme oluşturulmaya çalışılırken olağanüstü yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanı yaratan, 1982 Anayasası hazırlanmıştır. 1982 Anayasası hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi benimsemiş, parlamenter sistemin gereği olarak yasama ve yürütme arasında yumuşak güçler ayrılığı ilkesini getirmiş, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini arttırarak

güçlü bir yürütme oluşturmaya çalışmıştır. Böylece ortaya 1961 Anayasası'ndaki temsili ve sorumsuz Cumhurbaşkanı'nın yerine olağanüstü yetkilerle donatılmış ve sorumsuz bir Cumhurbaşkanı çıkmıştır.

1982 Anayasa'nın 104. maddesinde *“Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir”* hükmü ile Cumhurbaşkanı, devlet organları arasında denge unsuru oluşturmuştur.

a. Aday Belirleme

Cumhurbaşkanı seçilme şartları 101. maddenin 2007 yılındaki değişiklikten önceki metninde Cumhurbaşkanı'nın TBMM tarafından kendi üyeleri veya Cumhurbaşkanı seçilme niteliğine ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından 7 yıllık süre için ve bir kereye özgü seçilebilmesi, seçilen Cumhurbaşkanı'nın ise varsa partisiyle ilişkisinin kesilmesi gerektiği şeklinde düzenlenmişti. 1961 Anayasası'nda ise düzenlemede ise bir kişi ard arda olmamak kaydıyla birden fazla seçilebilir hükmü yer almaktaydı. 1982 Anayasası, ayrıca meclis dışından Cumhurbaşkanı seçilebilme hükmü de getirmiştir. Buna göre meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisi ile meclis dışından birinin Cumhurbaşkanı seçilmesine imkan verilmişti.

2007 yılında yapılan değişiklik ile aday gösterme yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkün hale getirilmiştir. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir seçeneği de getirilmiştir. Meclis dışından partiler üstü bir adayın Cumhurbaşkanı seçilmesine imkan veren bu değişiklik ile Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını bir anlamda güçlendirme olasılığı doğacaktır.

b. Seçimi

1982 Anayasa'nın 101. maddesi ile Cumhurbaşkanı TBMM tarafından seçilmekteydi. Ancak 31.5.2007 tarih ve 5678 Sayılı Kanun^{*}'un 4.maddesi ile bu düzenleme değiştirilmiş ve Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi yönünde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 7 yıldan 5 yıla indirilerek, var olan ikinci kez seçilme yasağı ortadan kaldırılmış, aynı kişiye 5+5 denilen sistem ile ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilme hakkı tanınmıştır.

Anayasa'nın 101 maddesine göre; Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından, 5yıllığına ve ikinci kez seçilebilmesini öngören bu sistem daha önce 2000 yılında 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yeniden seçilmesi amacıyla getirilmek istenmiş fakat mecliste yeterli oy çokluğunun sağlanamaması nedeniyle uygulanamamıştır. İkinci defa seçilmeyi öngören ve Cumhurbaşkanı dönemi ile meclis dönemini eşitleyen bu değişiklik

^{*}23/05/1987 tarihli ve 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun gereğince, halkoyuna sunulmak üzere 16/06/2007 tarihli ve 26554 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 16/10/2007 tarihli ve 5697 sayılı Kanunla değişik 31/05/2007 tarihli ve 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 21/10/2007 tarihinde yapılan halkoylaması sonucu kabul edilmiş ve buna ilişkin Yüksek Seçim Kurulu Kararı 31/10/2007 tarihli ve 26686 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını ortadan kaldıracağı gerekçesi ile eleştirilmiştir (Tönör, 2009: 304).

Cumhurbaşkanı'nın parlamento tarafından seçimi parlamenter sistem yapısına daha uygundur ve sistemi başkanlık sisteminden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Cumhurbaşkanı'nın başka türlü seçilmesi örneğin doğrudan doğruya halk tarafından veya özel bir seçmen heyeti yoluyla seçilmesi, sistemi en azından etkileri bakımından başkanlık sistemine çevirmeye çok uygundur (Verney,2004: 34). Bu nedenle 2007 yılında uygulanan değişikliğin hükümet sistemini etkilediğini söyleyebiliriz. Bu konu ile ayrıntılı bilgi ayrı bir başlıkta incelenmektedir.

c. Seçimin Finansmanı

2007 anayasal değişikliğine kadar Cumhurbaşkanı seçiminin finansmanı konusu başlıklarda yer almamaktaydı. Ancak 2007 anayasal değişiklikten sonra Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ilkesi ile seçime ilişkin finansman konusu gündeme gelmiştir. Seçime katılacak olan adayların seçim kampanyalarındaki harcamalarını nereden finanse edileceğine yönelik farklı uygulamalar mevcuttur. Örneğin Fransa ve İrlanda'da hazine yardımı ile karşılanırken, Amerika'da bağışlarla karşılanmaktadır.

Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu'nun 14. maddesi bu konuyu düzenlemiştir. Maddeye göre: *“Adaylar, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, tüzel kişilerden ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek kişilerden bağış ve yardım alamazlar. Adaylar, Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenecek adaylık başvurusu süresi içinde mal bildiriminde bulunmak zorundadır. Seçilen adayın mal bildirimi, seçim sonuçlarının kesinleşmesini müteakip Resmî Gazetede yayımlanır. Her bir kişinin adaylara yapabileceği nakdî yardım miktarı, her bir tur için en yüksek Devlet memuruna mali haklar kapsamında fiilen yapılmakta olan her türlü ödemelerin bir aylık brüt tutarını geçemez. Alınan bağış ve yardımlar veraset ve intikal vergisinden müstesnadır. Adaylar ödünç niteliğinde para kabul edemez.”* Bu maddeye göre cumhurbaşkanı adaylarının seçim kampanyaları için harcayacakları finansman gerçek kişilerin bağışlarıyla sağlanmaktadır. Seçimlerde şeffaflığın sağlanması

amacıyla, Yüksek Seçim Kurulunca belirlenecek tutarın üzerindeki nakdî yardımlar adayların “Seçim Hesabı” olarak kendileri adına açtıracakları bir banka hesabına yatırılacaktır. Seçim hesapları ile bağış, yardım ve harcamalara ilişkin bilgi ve belgeler, seçim sonuçlarının kesinleşmesini izleyen on gün içinde Yüksek Seçim Kuruluna sunularak Bu bağışlarında denetlenmesi Yüksek Seçim Kurulunca yapılacaktır. Yüksek Seçim Kurulunca yapılan inceleme sonuçları kesin olup, incelemenin tamamlanmasını müteakip bir ay içinde ilân edilecektir.

Siyasal sistemimizin çok fazla aşına olmadığı bu düzenleme Amerika Başkanlık seçimlerinde uygulanmaktadır. Ülkemizde milletvekili genel seçimlerinde partilere hazine yardımı yapılmaktadır. Seçimlerin finansmanına yönelik yapılan bu düzenleme henüz uygulamadığından Cumhurbaşkanı adaylarının seçimlerini bireysel bağışlarla sağlaması nasıl mümkün olacağı cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesi yönünden tartışmalı bir konudur.

d. Görev ve Yetkileri

1982 Anayasası’nın 104. maddesinde Cumhurbaşkanı’nın yetkilerine yer verilmiştir. Yasama, yürütme ve yargı görevleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Buna göre yasama ile ilgili görevleri şunlardır:

- Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,
- Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,
- Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,
- Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,
- Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

Anayasa'nın 89. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın kanunları yayınlama görevini nasıl yerine getireceği kurala bağlanmıştır. 89. maddedeki bu değişiklikle Cumhurbaşkanı'nın parlamenter sistem içindeki konumu güçlendirilmiş ve Cumhurbaşkanı'nın konumunda önemli sayılabilecek bir değişikliğe gidilmiştir (Yücel, 2009: 264). 89. maddedeki değişiklikle Cumhurbaşkanı geri gönderilen kısım üzerindeki yasama faaliyetini etkileyerek, kanunun geri gönderilen kısmının değiştirilmesi yönünde görüş bildirmiş olacak ve böylece gerçekleştirmiş olduğu yönlendirmeye bir anlamda yasama faaliyetine katılmış olacaktır (Yokuş, 2004: 772).

Buna göre Cumhurbaşkanı TBMM tarafından kabul edilen bir kanunu 15 gün içinde yayınlarsa Cumhurbaşkanı, yayınlamasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye iade eder. Geciktirici veto niteliğinde olan bu işlem üzerine, eğer TBMM bu geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, Cumhurbaşkanı artık bu kanunu yayınlamak zorundadır (m.89). Ancak Anayasanın 150. maddesine göre Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açma hakkına sahiptir. Kanun kısmen veto edilmişse TBMM ancak bu kısmı görüşebilir. Veto edilen düzenlemenin TBMM tarafından tekrar değiştirilerek düzenlenmesi durumunda da Cumhurbaşkanı'nın bu düzenlemeyi bir daha TBMM'ye geri gönderme yetkisi vardır. Tüm gönderme kararları gerekçeli olmak zorundadır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın 15 gün içinde tekrar görüşülmek üzere TBMM'ye geri göndermediği, Resmi Gazete'de yayınlaması için imzalamadığı ya da TBMM'ye geri gönderilen fakat aynen kabul edilen kanunun Cumhurbaşkanı tarafından yayınlanmadığı durumlarda, Cumhurbaşkanı'na anayasada herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir.

Cumhurbaşkanı'nın yasamaya ilişkin sayılan görevleri arasında TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verme (fesih) yetkisini kullanabilmesi için Anayasa'nın 116. maddesindeki koşulların oluşması gerekir. Buna göre "Bakanlar Kurulu'nun, 110. maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırk beş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı

takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Başbakan'ın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırk beş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir". Ancak koşulların oluşması Cumhurbaşkanı'nın seçimleri yinelemesini zorunlu kılmaz. Bu konuda Cumhurbaşkanı'nın bir takdir yetkisi vardır.

Cumhurbaşkanı'nın yürütmeye ilişkin yetkileri ise şöyle sıralanmıştır (m104):

- Başbakan'ı atamak ve istifasını kabul etmek,
- Başbakan'ın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,
- Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulu'nu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,
- Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,
- Milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
- Genelkurmay Başkanını atamak, Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak, Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,
- Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,
- Kararnameleri imzalamak,
- Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,
- Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,
- Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,
- Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,
- Üniversite rektörlerini seçmek,

Cumhurbaşkanı'nın Başbakan'ı Anayasa'nın 109. maddesi gereğince TBMM üyeleri arasından ataması gerekir. Atanan Başbakan, bakanlarını, TBMM içinden veya dışından belirler ve Cumhurbaşkanı'nın onayına sunar. Cumhurbaşkanı, atanan bakanların göreve başlamasını ve görevden alınan bakanların görevden alınmasını onayladığında ilgili bakanlar atanmış veya görevden alınmış olur.

105. madde gereğince Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan kararnamelerden ötürü siyasi sorumluluk Başbakana veya Bakanlar Kurulu'na aittir. Buna parlamenter sistemde "karşı imza kuralı" adı verilir. Karşı-imza, devlet başkanının yazılı bir işleminde devlet başkanının imzasının altına, bu işlemde kaynaklanan sorumluluğun üstlenilmesi amacıyla Başbakan veya ilgili bakanın veya her ikisinin attığı imzadır (Gözler, 2011: 235).

Anayasa'nın 105. maddesinden çıkan anlama göre, Cumhurbaşkanı'nın görevi sırasında vatana ihanet dışında herhangi bir siyasi sorumluluğu yoktur. Bu sorumluluk da çok sıkı koşullara bağlanmıştır. Bu koşullar yalnızca şeklen değil, özü itibarıyla da sıkı koşullardır. Bir Cumhurbaşkanı'nın vatana ihanetten sorumlu tutulması için TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi ile suçlandırılması, yine TBMM üye tamsayısının 3/4'ünün kararı ile de Yüce Divan'a sevk edilmesi söz konusu olabilir.

Cumhurbaşkanı'nın yargı ile ilgili görevleri ise şunlardır: Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Sonuç olarak baktığımızda 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'na geniş yer verilmiştir. 1982 Anayasası ile parlamenter hükümet sisteminde yürütmenin gücü siyasal şartlar gereği Cumhurbaşkanı'nın lehine arttırılmıştır. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri belirleyen 104. maddeye bakıldığında Cumhurbaşkanlığının yürütme gücü adına icrai bir makam haline geldiği söylenebilir (Yazıcı, 2011: 129). Bu durum yürütmenin sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı'nı görev ve yetki bakımından güçlendirmiştir. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi

Cumhurbaşkanı'na sembolik yetkiler verilmemiştir. Yasama, yürütme ve yargı alanında geniş yetkilere sahip Cumhurbaşkanı'nın özellikle yargı alanındaki yetkileri yarı-başkanlık sisteminin uygulandığı Fransa ile karşılaştırıldığında geniş olduğu görülmektedir. 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkiler genişletildiğinden, bu durum sistem tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Parlamente sistemlerde Cumhurbaşkanı'nın yetkileri semboliktir. Ancak 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkiler parlamente sisteminin ruhuna aykırı bir şekilde genişletilmiştir. 1982 Anayasası'nda yürütmenin sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkiler ile saf parlamente sistemden bahsetmek mümkün olmamakla birlikte 2007 anayasal değişikliği, bu sonucu daha da derinleştirmiştir.

2007 yılında yapılan anayasal değişiklik ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ilkesi kabul edilmiştir. 2007 yılında değiştirilen Cumhurbaşkanı seçim usulü, Cumhurbaşkanı'nın mevcut yetkileri ile birlikte değerlendirildiğinde, parlamente sistemle uyuşmamakta; hatta daha çok yarı-başkanlık sistemine uymaktadır. Bu konuda yapılan tartışmalar ilerleyen bölümlerde ele alınmıştır.

D. CUMHURBAŞKANININ SEÇİLME BİÇİMİ VE DEMOKRATİKLEŞME

Bu bölümde Cumhurbaşkanlığı makamının önemine ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilme biçiminin demokratikleşme açısından yaratacağı sonuçlara değinilmiştir.

1. Cumhurbaşkanlığı Makamının Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yapılanmasındaki Yeri ve Taşındığı Anlam

Türklerde devlet başkanlığı devlet teşkilatının adeta zirvesidir. Başkansız bir devlet düşünülemez. Eski Türklerden beri gelen bu gelenek ile günümüzde Cumhurbaşkanlığı makamının yeri ayrıdır. Osmanlı zamanında padişaha sınırsız yetkiler verilmiştir. Hatta padişah devletin başı olmaktan öteye sahibi konumundadır.

Böyle bir devlet geleneğinden sonra da Cumhurbaşkanlığı makamı ülkemiz açısından bu kadar önemli olması doğal bir sonuçtur.

Cumhurbaşkanı sadece Türkiye Cumhuriyetini değil tüm Türk devletlerini temsil etmektedir. Bunu Cumhurbaşkanlığı forsu da görebiliriz. Cumhurbaşkanlığı forsu pek çok anlam, motif ve değeri bünyesinde barındırmakta; yüzlerce yılın birikimini, tarihteki Türk topluluklarını, dolayısıyla Türk birliğini ve Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmektedir. Cumhurbaşkanlığı forsu güneş ve bu güneşin etrafında 16 yıldız bulunmaktadır. Güneş Türkiye Cumhuriyetini; 16 yıldızda tarihte kurulmuş bağımsız 16 Türk devletini simgelemektedir. Bu nedenle Cumhurbaşkanı da Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte bu 16 devletin temsilcisi konumundadır. Bu noktada Cumhurbaşkanı çok derin anlamlar ifade eden önemli bir konumdadır.

Parlamenter sistemlerde yürütme organı ikili bir yapı sergilemektedir. Bir tarafında Cumhurbaşkanı bir tarafında Bakanlar Kurulu yer almaktadır. Bu sistemde Cumhurbaşkanı, daha çok sembolik yetkilere sahip olup, siyasal bakımdan sorumsuzdur. Bakanlar Kurulu ise, yetkilerinin bir sonucu olarak hem bireysel ve hem de kolektif olarak yasama organına karşı sorumludur. Yürütmenin sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı'na verilen önem ve bu makam için verilen mücadeleler diğer parlamenter sistemlerden farklılığımızı ortaya koymaktadır. Şöyle ki parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanı yürütmenin sorumsuz kanadı olup sembolik yetkilere sahiptir. Bu yüzden ülkenin kararlarında çok fazla etkili olmamaktadır. Ancak ülkemizde 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'nın yetkileri arttırılmış ve Cumhurbaşkanlığı daha çok icracı bir makam haline gelmiştir. Bu nedenle hem siyasal dengeleri etkileyebilen hem de siyaseten sorumlu olmayan Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası ile daha cazip bir hale gelmiştir.

Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu da Cumhurbaşkanlığına verilen önemlerin başında gelmektedir. Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu göreviyle ilgili sözlerinden, eylemlerinden ve işlemlerinden ötürü hukuki veya cezai anlamda herhangi bir soruşturmaya veya kovuşturmaya tabi tutulmaması anlamında kullanılmaktadır. Sorumsuzluk, "siyasi sorumsuzluk" olarak değerlendirilmelidir (Atar, 2003:317).

Üstelik bu sorumsuzluk sürekli'dir. Yani görevi ile birlikte son bulmamakta; görevi sırasında, görevi ile ilgili söz ve eylemlerinden dolayı görev bitince de kovuşturma yapılamamaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili konularda hukuki ve cezai sorumluluğu da yoktur. Bunun tek istisnası vatana ihanet suçudur. Yani Cumhurbaşkanı vatana ihanet dışında görevi ile ilgili olarak yargılanamaz.

Parlamente'r sistemlerde devlet başkanının sorumsuzluğu gö'reve geliş şekli ile alakalı değildir. Seçimle de gelse, meclis tarafından da seçilse devlet başkanının siyasi bakımdan sorumsuzluğu kabul edilir. Parlamento'r sistemde devlet başkanının sorumsuzluğunun kabul edilmesinin nedeni, görevini daha iyi yerine getirebilmesi için ona, her türlü tartışmanın ve siyasi partilerin üstünde, tarafsız bir statü kazandırmaktır (Önder, 2007: 113). Böylece Cumhurbaşkanı, tarafsız ve partiler üstü konumu ile devlet yapılanmasında ayrı ve özel bir yere sahip olmaktadır.

Türkiye'de iktidar mücadelesinin yaşandığı bir kurum haline gelen Cumhurbaşkanlığı makamının bu mücadelenin içine çekilmesindeki bir diğer neden ise siyasal sistem içindeki rolüne bağlı olarak uluslararası ilişkilerin yönünü belirleme potansiyelidir.

Cumhurbaşkanı, temsili bir makam olarak görülmesine rağmen Türk siyasi hayatına şekil veren hareketlerin dönüm noktasında yer almıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı üzerinde sürdürüle gelen bu mücadele, aslında makamın vizyonu ve birçok kurum üzerinde nüfuz sahibi olması ile ilgilidir. Söz konusu olan bu mücadelenin nedeni, Cumhurbaşkanlığı makamına sahip olmanın devletin geri kalan kurumlarına kolayca nüfuz edebilme salahiyyetini taraflara vermesidir.

Türkiye'de devlet kavramının içinde yer alan önemli kurumlar arasında Cumhurbaşkanı, hükümet ve ordu yer almaktadır. Ordu Cumhuriyet'ten bu yana rejimin koruyuculuğu görevini üstlenmiş ve siyasi mücadeleye dahil olmuştur. Ordu ile siyasal iktidar arasındaki arabuluculuk görevi ise Cumhurbaşkanı'na atfedilmiştir. Cumhurbaşkanı, bu arabuluculuk fonksiyonu dışında, devletin başı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun başkanı olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı

vekilini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu gibi yüksek yargı organlarının üyeleriyle YÖK başkanını ve Üniversite Rektörlerini de atama yetkisine sahiptir. Bu nedenle cumhurbaşkanlığı makamı, Duverger'in ifadesiyle "seçilmiş bir krala" dönüşmekte, hükümet politikalarının yürütülmesi de Cumhurbaşkanı'nın iradesine bırakılmış olmaktadır.

1982 Anayasası, Cumhurbaşkanlığı makamı, MGK, Anayasa Mahkemesi ve diğer yüksek yargı organları, üniversiteler ve YÖK'ten oluşan bir devlet iktidarı içinde ana kumanda merkezi olarak tasarlanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın siyasal sistem içinde oynadığı rol, normal durumlarda önemli, bunalım dönemlerinde ise hayatidir (Cizre, 1993: 244). Kriz dönemlerinde Cumhurbaşkanı'nın tavrı siyasi istikrar açısından önemlidir.

Aşağıdaki tabloda Cumhuriyetten bu yana Cumhurbaşkanlığı yapanların özelliklerine ilişkin bilgiler verilmektedir. Önem arz eden bir makama gelenlerin sosyal statüleri ve eğitim seviyeleri de önemlidir.

Cumhuriyetten Günümüze Cumhurbaşkanlarımızın Eğitim Durumu ve Meslekleri *

Cumhurbaşkanı	Mezun Olduğu Okul	Cumhurbaşkanlığından Önceki görevi	Cumhurbaşkanlığı Görev Süresi
Mustafa Kemal ATATÜRK	Harp Akademisi	7. Ordu Komutanı	29 Ekim 1923 - 10 Kasım 1938
İsmet İNÖNÜ	Harp Akademisi	Başbakan	11 Kasım 1938 - 22 Mayıs 1950
Celal BAYAR	İpek Meslek Yüksek Okulu	Milletvekili	22 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960
Cemal GÜRSEL	Harp Akademisi	Genelkurmay Başkanı	27 Mayıs 1960 - 28 Mart 1966
Cevdet SUNAY	Harp Akademisi	Genelkurmay Başkanı	28 Mart 1966 - 28 Mart 1973
Fahri KORUTÜRK	Deniz Harp Akademisi	Genelkurmay Başkanı	6 Nisan 1973 - 6 Nisan 1980
Kenan EVREN	Harp Akademisi	Genelkurmay Başkanı	9 Kasım 1982 - 9 Kasım 1989
Turgut ÖZAL	İstanbul Teknik Üniv. Elektrik Mühendisi	Başbakan	9 Kasım 1989 - 17 Nisan 1993
Süleyman DEMİREL	İstanbul Teknik Üniv. İnşaat Mühendisi	Başbakan	16 Mayıs 1993 - 16 Mayıs 2000
Ahmet Necdet SEZER	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Anayasa Mahkemesi Başkanı	16 Mayıs 2000 – 28 Ağustos 2007
Abdullah GÜL	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi	Dışişleri Bakanı	28 Ağustos 2007- halen

* Cumhurbaşkanlarına ait veriler Resmi Cumhurbaşkanlığı sitesi www.tccb.gov.tr adresinden alınmıştır.

Cumhurbaşkanı seçimi tartışmalarında bu makama seçilecek kişinin sosyopolitik özellikleri, mesleki kariyeri ve siyaset anlayışının sistemin işleyişi bakımından arz ettiği öneme de sıkça vurgu yapılmaktadır. Celal Bayar yüksekokul mezunu olmayan tek cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanlığına atfedilen değeri eğitim şartının aranmasında da görebiliriz. Ülkemizde Cumhurbaşkanlığı yapanlar genelde mesleki açıdan kariyer sahibi insanlar olmuşlardır.

1921 ve 1924 Anayasaları döneminde Cumhurbaşkanlarının önemleri, anayasadan değil, meclis çoğunluğundan ve Cumhurbaşkanlarının tarihsel kişiliklerinden kaynaklanmıştır. Dönemin kişisel iktidara eğilimi demokratik kurumsallaşma yetersizliği ve toplumun otoriter yönetimlere ve karizmatik, kişisel, olağanüstü otoritelere karşı hoşgörüsü etkili olmuştur (Kışlalı, 1991: 225). Savaşın etkilerinin sürmekte olduğu bir ülkede liderlik vasfı önemli bir unsur teşkil etmiştir.

Cumhurbaşkanı'nın Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana özel bir yerinin olması Atatürk ile birlikte bu makamın önemini daha da arttırmış ve "Devletin Başı" ifadesi ile önemli bir yere yükseltilmiştir.

2. Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Yol Açtığı Siyasal Krizler

Türk siyasi tarihi incelendiğinde siyasi kriz nedenlerinden biri de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşandığı görülmektedir. Siyasi alanda önemli bir makam olan Cumhurbaşkanı'nın belirlenme süreci neredeyse her dönemde sancılı geçmiştir. Bunun nedenlerinden biride Cumhurbaşkanlığı makamının ülkemiz açısından taşıdığı önemdir. Özellikle 1982 Anayasası ile yetkileri genişleyen bu makama gelme isteği, krizlere neden olmuştur. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığına seçilmesi de dahil olmak üzere, Cumhurbaşkanı seçimleri hiçbir dönemde "sancısız" gerçekleşmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, bugüne kadar 18 kez TBMM'de Cumhurbaşkanı seçimi yapmıştır. Türkiye'de 1923'ten bu yana on Cumhurbaşkanı görev yapmıştır. Bunların mesleki geçmişleri ve eğitimlerine baktığımızda altısının

Harp Akademisi mezunu (Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk ve Kenan Evren), yani asker oldukları görülmektedir. Diğer cumhurbaşkanlarından ikisi (Turgut Özal ve Süleyman Demirel) mühendis kökenli ve Başbakanlık yapmış politikacılarıdır. Başbakanlık yapmış diğer bir siyasi kökenli Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar ise, yüksekokul mezunu olmayan tek Cumhurbaşkanıdır. Ahmet Necdet Sezer Hukuk Fakültesi mezunu olup Anayasa Mahkemesi başkanıyken bu göreve seçilmiştir. Halen görevde olan son Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yaptıktan sonra Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

a. Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan ülkemizin ilk işi yeni devletin siyasi yapılanmasını oluşturmaktır. 1921 Anayasası'nda 1923 yılında yapılan değişiklik ile birlikte rejimin şekli Cumhuriyet olmuş ve Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı toplantıya katılanların oybirliği ile M. Kemal Paşa olmuştur. 1921 Anayasası'nda Meclis Başkanlığı ve Devlet Başkanlığı aynı kişide toplanmıştır. Cumhuriyet'in ilan edildiği ve ilk Cumhurbaşkanı'nın seçileceği oturuma toplam 287 mebusan ancak 158'i katılmıştır (Çavdar, 2000: 244-248). Oylamadan çıkan sonuca baktığımızda Cumhurbaşkanlığına yönelik ilk seçim krizinin kısmen yaşandığını görmekteyiz. Kazım Karabekir Paşa, Rauf Bey, Adnan Adıvar gibi Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen isimleri gelişmeleri İstanbul'dan izlemiş, oylamaya katılmamışlardır. Bunun nedeni ise bu isimlerin M. Kemal Paşa'yı "tek adam" lığa gitmekle eleştirmeleridir (Coşkun, 1995: 23). Görülüyor ki M. Kemal gibi bir halk kahramanı ve Cumhuriyetin kurucusunun bile Cumhurbaşkanı seçilmesinde meclisin neredeyse yarısı Cumhurbaşkanı seçime katılamamıştır.

1924 Anayasası gereği, Cumhurbaşkanı seçimi dört yılda bir yapılmaktaydı. M. Kemal Atatürk 1927, 1931 ve 1935 seçimlerinde tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak kendi seçtiği milletvekillerinin oylarının tamamını alamamıştır (Mangırcı, 1999: 34-35).

1927 yılında TBMM üye tamsayısı 316 iken seçime 288 kişi katılmış ve 288 oyla ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1931 yılında ise TBMM üye tamsayısı 317’dir. Oylamaya 289 kişi katılmış ve katılanların tamamının oyunu alarak 3. kez Cumhurbaşkanı olmuştur. 1935 seçimlerinde ise TBMM üye sayısı 399 olmuş ve seçime 386 üye katılmıştır*. Yine seçime katılanların tamamının oyunu alarak dördüncü ve son kez Cumhurbaşkanı olmuştur. Seçim sonuçlarına bakıldığında M. Kemal Atatürk bile seçimde TBMM üyelerinin tamamının desteğini alamamıştır. Cumhurbaşkanı seçim krizleri Atatürk dönemi ile birlikte kısmen başlamıştır.

b. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Atatürk’ün 1938 yılında ölümü ile Cumhurbaşkanlığı tartışmaları gündeme gelmiştir. Aslında akıllardaki isim bellidir ancak Atatürk’ün ölümünden yaklaşık bir yıl önce Atatürk ve İnönü arasındaki dış politika alanında yaşanan görüş ayrılıkları İnönü’nün Başvekillik görevinden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanması (Koçak, 1996: 78) Atatürk’ten sonra Cumhurbaşkanı’nın kim olacağı konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İnönü’nün karşısına çıkarılabilecek adaylar arasında, Fevzi Çakmak, Fethi Okyar ve Celal Bayar’ın isimleri anılmıştır. Ancak Fethi Okyar ve Fevzi Çakmak meclis üyesi olmadıkları için aday gösterilmeleri mümkün olmamış, hatta bu sebeple meclis seçimlerinin yenilenmesi bile gündeme gelmiştir (Koçak, 1996: 124). Tüm bu muhalefete rağmen Atatürk döneminin son bir yılı dışında Başbakanlık yapan İnönü hem halkın hem de hükümetin gözünde “doğal halef” (Öngider, 2006: 54) olarak görülmüştür. Çakmak ve Bayar’ın rejimin devamlılığı ve geçiş döneminin sakin olması amacı ile İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı üzerinde anlaşmalarına (Lewis, 1996: 293) ordunun da desteği (Koçak, 1996: 141-142) eklenince İnönü Cumhurbaşkanı seçilir. 399 üye tam sayılı meclis, 387 kişi ile toplanır ve 348 üyenin oyu ile İnönü Cumhurbaşkanı seçilir.

Atatürk’ün 10 Kasım 1938’de ölümünden sonra uzun süredir siyaseten inzivaya çekilmiş olduğu söylenebilecek olan İnönü, 11 Kasım 1938’de

* Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin bilgiler www.tbmm.gov.tr adresinden alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Ancak İnönü, Atatürk'ün yakın çevresi olarak bilinen Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Hasan Rıza Soyak, Salih Bozok ve Ali Çetinkaya'nın muhalefetine karşın, özellikle de Celal Bayar'ın desteğiyle Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Turan, 1999: 13-16). İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardında yaşananlar Cumhurbaşkanlığı seçim krizlerinin o dönemden başladığının göstergesidir. Seçim sürecinde kriz yaşanmamıştır. Ancak kimin Cumhurbaşkanı olacağı konusunda arka planda kriz yaşanmıştır. Atatürk'ün ölümünden yaklaşık 1 yıl önce İsmet İnönü ile arasında yaşanan görüş ayrılıkları aday belirleme sürecinde sıkıntı yaratmıştır.

26 Aralık 1938'de toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı'nda, yapılan tüzük değişikliği ile İnönü "değişmez genel başkan", "milli şef" ilan edilir(Ertunç, 2004: 271). Bu olay Cumhurbaşkanı'nın zaten iktidar partisi olan CHP üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymuş ve Cumhurbaşkanı'nı siyasete yön veren tek adam konumuna getirmiştir.

Cumhurbaşkanlığı döneminde, ordunun İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesine destek vermesi, bir anlamda Cumhurbaşkanı'na bağlılıklarını bildirmeleri şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu durum 1944 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın, Başbakanlığa bağlanması ile ordu içinde gizli örgütlenme geleneğini başlatmıştır (Özdağ, 1991: 114). Siyasal elitin ordu üzerinde kurduğu bu hakimiyet ordunun bağımsız statüsünü ortadan kaldırmıştır. Artık Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlı bir kurum haline gelmiştir. Siyaset üzerinde etkinliğini yitiren ordu farklı bir yolla yine siyasete yön vermeye başlamıştır.

İsmet İnönü, 1943 ve 1946 yıllarında iki defa daha Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 8 Mart 1943'te yapılan seçimde, 455 milletvekilinin 435'i oylamaya katılmıştır. İsmet İnönü 1. turda oybirliğiyle seçilmiştir. Yürürlükte olan 1924 Anayasası'na göre, Aday olma ya da aday gösterilme gibi bir zorunluluk yoktu. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı seçimi tek turla sonuçlanmıştır.

1946 seçimi ise 1943 yılındaki seçim kadar kolay olmadı. DP'nin ortaya çıkması ile muhalefetle karşı karşıya kalan İsmet İnönü'nün karşısında DP'nin adayı

Fevzi Çakmak yer almıştır. Cumhurbaşkanlığı yarışında, Çakmak'ın 59 oyuna karşı, 388 oy ile İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Coşkun, 1995: 25).

Çok partili hayata geçiş Cumhurbaşkanlığı yarışında da muhalefeti ortaya çıkarmıştır. Halkın gözünde Atatürk'ün halefi olarak görülen İsmet İnönü, DP'nin ortaya çıkması ve 1944 yılında ordunun bağımsız konumunu yitirmesi ile muhalefetle karşılaşmış ve Cumhurbaşkanlığını Celal Bayar'a devretmek zorunda kalmıştır.

c. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1946-1950 yılları toplumsal muhalefetin arttığı yıllardır. Artan bu muhalefet 1950 yılında iktidarın el değiştirmesi ile sonuçlanmış, CHP yerini DP iktidarına bırakmıştır. Bu süreçte Cumhurbaşkanı seçimi içinde DP içinde tartışmalar başlamış; Cumhurbaşkanı seçim sürecinde askerlerden iktidar koltuğuna oturmanın garantisini alan DP, Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı konusunu parti başkanlığı ile birlikte tartışmaya başlamıştır (Toker, 1994: 21).

Celal Bayar'ın başkanlık ettiği grup toplantısında yapılan oylama neticesinde 345 milletvekili Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olması için olumlu oy kullanmıştır. Olumsuz oy kullanan 31 milletvekili; Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olmasına karşı değildi, Bayar'ın Başbakanlık görevine getirilmesini talep ettikleri için çoğunluktan farklı yönde oy kullanmışlardı (Demir, 2010a: 214-215).

Bu tartışmalar ışığında DP'nin lideri Celal Bayar partisinin meclis grubu tarafından Cumhurbaşkanlığına aday olarak gösterilmiş ve 22 Mayıs'ta yapılan seçimde DP'den Celal Bayar, CHP'den İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına aday olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçiminde 453 milletvekilinden, 387'si Celal Bayar'a, 64'ü İsmet İnönü'ye, biri Halil Özyürek'e ve bir kişi ise çekimser oy vermiştir. Bu sonuçlara göre İstanbul Milletvekili DP'nin adayı Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Özgen, 2007: 237).

Celal Bayar, 14 Mayıs 1954'te, 541 milletvekilinin, 513'ünün katıldığı oturumda 486 oy alarak ikinci defa, 1 Kasım 1957'de 610 milletvekilinin katıldığı

oturumda 413 milletvekilinin oyunu alarak üçüncü defa Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Coşkun, 1995: 26).

1960 yılına kadar 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin bir değişiklik olmadığı için Cumhurbaşkanı ilk turda seçilmiştir. Seçim öncesi aday belirleme sürecinde tartışmalar olsa da seçime ilişkin bir kriz yaşanmamıştır.

d. Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1955-1960 yılları arasında ordu içinde oluşan örgütlenme ve toplum içinde oluşan huzursuz ortam 1960 yılında askeri darbeyi beraberinde getirmiştir. Orta kademe subaylardan oluşan cunta 27 Mayıs'ta yönetime el koyarak eski Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'i Milli Birlik Komitesi'nin başına getirmişlerdir (Erdoğan, 2009: 82). Cemal Gürsel'in Milli Birlik komitesi başına getirilmesinin ardında, 24 Ekim Protokolü olarak anılan asker ve sivil arasındaki pazarlık yer almıştır. 18 Ekim 1960'da İnönü'nün de katıldığı MBK üyeleri ile yapılan gizli toplantıda Gürsel, İnönü'den Cumhurbaşkanlığı konusunda kendisine destek vermesini istemiş ancak İnönü partisi adına böyle bir taahhütte bulunamayacağını ama aday da olmayacağını belirtmiştir. Seçim sonucunda da CHP'nin çoğunluğu kazanacağı düşüncesi ile Cemal Gürsel'inde Cumhurbaşkanı olmasına kesin gözüyle bakılmıştır (Yazıcı, 1997: 74). Ancak seçim sonucunda CHP; 173, AP; 156, YTP; 64, CKMP ise 54 milletvekili çıkarmış, DP'nin devamı olduğu iddiasında bulunan AP ve YTP, toplam % 48,5 oyla yine meclisin en büyük iki partisi olarak ortaya çıkmışlardır (Öztekin, 2001:406). CHP'nin mecliste çoğunluğu sağlayamaması Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığını tehlikeye sokmuş ve artık olağan seçim yoluyla Cumhurbaşkanı olması güçleşmişti. Bu duruma müdahale eden ordu parlamentonun açılmasına bir gün kala siyasi parti liderlerine, 27 Mayıs'a karşı çıkmayacaklarını, Cumhurbaşkanlığı için Orgeneral Gürsel'in dışında kimseyi desteklemeyeceklerini ve Yassıda mahkumlarının affını söz konusu etmeyeceklerini belirten protokole imza attırmışlardır (Özdemir, 2000: 244). Yapılan bu protokol gereği 25 Ekim 1961'de açılan TBMM'nin yerine getirdiği ilk görev Gürsel'i cumhurbaşkanlığına getirmek olmuştur (Öztürk, 1993: 76). Meclis bileşik

toplantısında Gürsel, 607 oyun 434'ünü alarak dördüncü turda Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Özdemir, 2000: 244).

Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olması ve olma şekli ordunun siyasi alanda etkisini ortaya koymaktadır. Bu olayla birlikte ordu bir anlamda darbe unsurunu baskı aracı olarak kullanarak siyasi alanda etkisini göstermiş ve bu diğer zamanlar içinde gelenekselleştirilmiştir. Bundan sonraki zamanlarda da darbe bir baskı aracı olarak siyaset sahnesinde yerini almaya başlamıştır.

Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı her ne kadar şartlar uydurularak gerçekleştirilse de, anayasal sınırlar içinde, parlamenter sisteme uygun olarak işlemiştir. Gürsel Cumhurbaşkanlığı süresince, bazı kanunları geri gönderirken, Kontenjan Senatörlerini, Anayasa Mahkemesi üyelerini, Askeri Yargıtay üyelerini seçerken Başbakan ve ilgili bakanın imzasını almaya gerek duymamıştır (Tanilli, 2000: 349). Cumhurbaşkanlığı döneminde iki yasayı geri göndermiş, herhangi bir yasa konusunda iptal isteminde bulunmamıştır (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2005: 314-319). Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında ciddi krizler yaşanmadığı görülmektedir. Bunun nedeninin, askeri baskının ve bu baskıya karşılık olarak askerle uyumlu hükümetler kurulmasının etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

e. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Cemal Gürsel'in 1966 yılında hastalanması ile görevini yapamaz hale gelmesi Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasına neden olmuştur. Boş kalan Cumhurbaşkanlığına aday belirlenmesinde ordunun etkisi olmuştur. Askerlerin siviller üzerindeki denetiminin olanca hızıyla sürüyor olması ordu tarafından onaylanacak birinin seçilmesini gerekli kılmış, 1961-1965 arası dönemde orduya İnönü'nün hakim olması, Demirel'i aynı işlevi yerine getirecek kişiye yani Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a gereksinim duymaya yöneltmiştir (Arcayürek, 2000: 24-26). Sivil bir aday bulma konusundaki cesaretsizlik ile bu konuda yaşanan endişe Cevdet Sunay'ın tercih edilmesindeki sebepler arasındadır. Ordu tarafından askeri darbe baskısının siviller üzerinde yarattığı korku askeri

kökenli bir Cumhurbaşkanı'nı daha cazip kılmaktaydı. Böylelikle parlamento da güvence altında olacaktı. Yapılan teklifi kabul eden Sunay Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçim sonunda, oylamaya katılan 532 üyenin 462'sinin oyunu alarak ilk turda Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Turgut, 1993: 290-294) Sunay'ın rakibi CKMP adayı olan Alparslan Türkeş ise sadece 11 oy almıştır (Hale, 1994:153).

Cevdet Sunay siyasal hayat içinde aktif bir Cumhurbaşkanı olmuş, 12 Mart Muhtırasına kadar Demirel hükümetleri ile birlikte, uyumlu Cumhurbaşkanı-hükümet görüntüsü çizmiştir (Karatepe, 1993: 236-237). Cumhurbaşkanlığı döneminde toplam 18 yasanın 17'sini Demirel hükümetleri döneminde meclise geri göndermiştir (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2005: 314-319).

Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı seçimi sırasında seçim krizi yaşanmayan Cumhurbaşkanılarından biridir. Bunun sebebi 1960 ihtilali ile başlayan ve sivil siyaset üzerinde etkili olan darbe korkusu ve parlamentonun devamının sağlanması arzusudur.

f. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1973 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı seçimi, askeri muhtıra sonrası bir ara rejimin yaşandığı Ferit Sadi Melen'in başkanlığında kurulan 11 aylık bir hükümet döneminde yaşanan en önemli olaylardan biri olmuştur. Anayasada devletin en üst makamı olan ancak parlamenter sistemin gereği olarak görünüşte güçlü konumda bulunmadığı söylenen Cumhurbaşkanlığı koltuğu, müdahaleci eğilimi temsil eden kesimlerle sivil rejimi kurallarına uygun sürdürmek isteyen ve ordunun kesinlikle kışlasına çekilmesini savunan çevrelerin mücadelesine dönüşmüştür (Özdemir, 2000: 262).

Ordu içinde Çankaya'da "mutlaka bir asker" görev yapması kesin ilke olarak benimsenmiş hatta bu yönde karar alınmıştır (Arcayürek, 1985: 482). Askere göre Cumhurbaşkanlığı konusunda, Sunay'ın görev süresinin uzatılması veya Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi veya silahlı kuvvetlerin destekleyeceği bir adayın dışarıdan seçilmesi gerekmektedir (Batur,1985: 386). Bu üç seçenek dışında

başka bir seçeneği makul görmüyorlardı. Ordunun bu kararlı tavrı Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde anlaşmazlığa dönüşmüştür.

Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde yaşanan anlaşmazlıklar ordu ve TBMM arasındaki gerginliği arttırmıştır. Ordunun seçmek istediği aday Faruk Gürler olmuş ve 12 Mart planı gereğince, Gürler'in önce Genelkurmay Başkanlığı'na sonra da Cumhurbaşkanlığı'na çıkışı planlanmıştır. Ancak Genelkurmay Başkanı olarak atanması düşünülen Muhsin Batur'un yerine Semih Sancar'ın atanması Cumhurbaşkanlığı yarışında Gürler'in hava kuvvetleri desteğinden mahrum kalmasına sebep olmuştur (Ertuğ, 1997: 171). 1973 yılı seçimlerinde ordu üst kademesindeki ittifakın bozulması (Turgut, 1993: 300), siyasi partiler için fırsat yaratmıştır. Ayrıca AP ve lideri Süleyman Demirel Gürler'in adaylığına ve dışarıdan senatör olarak atanmasına karşı çıkarak “zorlama yöntemlerle Cumhurbaşkanı seçiminin demokrasiye zarar vereceğini söylemişlerdir (Çavdar, 2000: 233-234).

Cumhurbaşkanı seçiminde; DP, Ferruh Bozbeyli'yi; AP ise 1970'ten beri Senato Başkanı olan eski Orgeneral Tekin Arıburun'u Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmiştir (Hale, 1996:179). Seçimde birden çok adayın olması ve bir kişi üzerinde uzlaşamaması seçimlerin uzamasına sebep olmuştur. Adayların yeterli çoğunluğu sağlayamaması Sunay'ın görev süresinin iki yıl uzatılması formülünü gündeme getirmiştir. Ancak gerekli anayasal değişiklik mecliste bir oy farkla reddedilmiştir. Usulden olmamasına karşın senatoya götürüldüyse de İnönü'nün muhalefetine takılmıştır (Çavdar, 2000: 235).

1973 Cumhurbaşkanı seçim krizinin atlatılabilmesine yönelik olarak iki öneri ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Cumhurbaşkanı'nı halka seçtirmek, ikincisi ise erken seçimdir (Özdemir,1994: 250-251). Bunlardan ikisi de uygulanamamış ve bir aday üzerinde uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Seçimlerin uzaması ortak bir aday üzerinde uzlaşmayı zorunlu hale getirmiş ve Deniz Kuvvetleri Komutanı, Moskova Büyükelçisi ve Kontenjan Senatörü Fahri Korutürk aday olarak belirlenmiştir. Nisan'da yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde Korutürk, 635 üyeli meclisin 557'sinin

katıldığı, toplantıda 365 oy alarak 15. turda Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Toker, 1994: 195).

1973 Cumhurbaşkanı seçimlerinde ciddi çatışmaların temelinde, Genelkurmay Başkanlığı'nın Cumhurbaşkanlığı'na giden yolda basamak olarak algılanması yatar (Hale, 1996: 153). Öyle ki ordu içinde Cumhurbaşkanı adayını Genelkurmay Başkanlığına getirmek bir adet haline gelmişti. Ancak Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçiminde ordu içinde yaşanan anlaşmazlık bu kez planların değişmesine neden olmuş ve yaşanan seçim krizi de böylelikle ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı Korutürk her ne kadar asker kökenli idiyse de Köşk'e ilk defa sivil hava veren Cumhurbaşkanı (Coşkun,1995: 31), olarak görülmektedir. 1961 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na tanınan Anayasa Mahkemesine iptal başvurusu ilk defa Fahri Korutürk zamanında uygulanmıştır. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde toplam 13 yasa meclise geri gönderilmiş, 6 yasa için ise Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmıştır (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2005: 314-319). Korutürk zamanında daha çok koalisyon hükümetleri yer almıştır. Siyasi açıdan istikrarsız bir dönemde Cumhurbaşkanlığı yapan Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı incelendiğinde aktif siyasetten kendini soyutlamış bir Cumhurbaşkanı profili çizmektedir ki parlamenter sistem içinde uygun olan da budur.

g. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi*

1980 yılı seçimlerine değinmeden önce o döneme ait siyasal ortamı kısaca tanımlamada yarar vardır. 1974-1980 dönemleri kırılğan yöntemlerle değişik çıkarları uzlaştırmaya çalışan koalisyon ve azınlık hükümetlerinin (Tanör, 2007: 450-451) oluşturduğu meclislerden oluşmaktaydı. Ülke yönetiminde ortaya çıkan her bunalım da ordunun bir hamlesinin beklenmesi geleneksel olmaya başlamıştı (Öztekin, 2001: 404).

* Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı olması olağan seçim yöntemi ile değil plebisit yöntemi ile gerçekleşmiştir.

1979 yılına gelindiğinde ise ülkede terör ve şiddet artmış ve bu durum ekonomik bunalımı da beraberinde getirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durum orduyu harekete geçirerek 27 Aralık'ta Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarınca, parti liderlerine verilmek üzere, Cumhurbaşkanı'na verilen muhtıra darbe söylentilerini arttırmıştır (Cizre, 1993: 221).

1980 Cumhurbaşkanı seçimi mecliste bulunan partilerin hiçbirinin tek başına aday gösterememesi ve uzlaşma yoluyla da aday belirlenememesi sebebi ile kitlenmişti. Cumhurbaşkanı seçimine iki gün kala CHP liderinin, AP liderine yaptığı görüşme çağrısı karşılıksız kalmış, AP lideri Süleyman Demirel uzlaşmaya yanaşmamıştı. 22 Mart'ta seçim turlarına başlandığında ne AP ne de CHP aday gösterememiştir. Adaylık için ilk çıkış Mardin Bağımsız Milletvekili Nurettin Yılmaz tarafından yapılmış bu şekilde 25 Mart'ta oylamalar başlatılabilmektedir (Özdemir, 2001: 342).

Mecliste 5 ay süre ile 115 tur seçim yapılmış, Cumhurbaşkanlığı makamı aylarca Cumhuriyet Senatosu Başkanı Sabri Çağlayangil tarafından vekaleten doldurulmuştu (Toker, 1994: 196). 1980 Cumhurbaşkanı seçimi, siyasi partiler arasında yaşanan anlaşmazlık ve uzlaşamama, sürdürülemeyen koalisyon hükümetleri ve siyasal istikrarsızlık ortamında sonuçlandırılmamıştır. Bu durum 12 Eylül askeri müdahalesinin nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.

Seçim krizi Anayasa değişikliklerini gündeme getirmiştir. Anayasa değişikliğine ilişkin öneriler daha çok Cumhurbaşkanı'na olağanüstü yetkiler tanınarak krizin atlatılması yönünde olmuştur. Bunun yanında 7 yıl için iki turlu seçimle genel oyla seçilmesi ve tekrar seçilmesinin mümkün olabilmesi gibi öneriler de gündeme getirilmiştir. Özellikle AP lideri Süleyman Demirel tarafından seçimlerin yenilenerek Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sıkça gündeme getirilmiştir (Tanör, 2007: 67-72). Ancak bu önerilerin hiçbirisi kabul edilmemiş ve askeri darbeye doğru yaklaşılmıştır.

Bu seçim krizi ile birlikte 1961 Anayasası'nın teknik kusurları da ortaya çıkmıştır. Bunalımlı ve olağanüstü durumlarda özellikle istikrarsız çoğunluklar

yüzünden hükümetlerin kurulamaması ve istifası gibi durumlarda tıkanıklıkları giderici mekanizma oluşturulamamıştır. Ayrıca siyasi kriz anlarında meclisin kendisinin seçimleri yenileme kararı alabilmesi mümkün olsa da bu konuda Cumhurbaşkanı'na verilen yetkinin kullanılabilmesinin zorluğu ve uygulanabilirlikten yoksunluğu anayasanın eksikliği olarak değerlendirilebilir (Tanör, 1994: 93). Bu noktadan bakıldığında 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı konusundaki en önemli düzenlemelerinden biri de, Cumhurbaşkanı'nı yeni anayasa düzeninin ve en başta geçiş dönemine ilişkin düzenlemelerin koruyucusu durumuna getirmesidir (Soysal, 1993: 110). Yaşanan siyasi kriz bir anlamda 1982 Anayasası için bir ders niteliğinde olmuştur.

Tüm bu yaşanan krizler ve ülkede ortaya çıkan toplumsal bunalımlar 12 Eylül 1980'de ordunun yönetime el koyması ile sonuçlanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı “Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun”u çıkarmıştır. Bu kanunun 2. maddesinde, *“TBMM ve Cumhuriyet Senatosuna ait olan görev ve yetkiler Milli Güvenlik Konseyi’nce, Cumhurbaşkanı’na ait olduğu belirtilen görev ve yetkiler “devlet başkanı” sıfatı ile MGK Başkanı’nca kullanılacaktır. MGK tarafından çıkarılan bildiri, karar ve yasaların anayasaya aykırılığı ileri sürülemez.”* ifadesi yer almaktadır. Buna göre MGK Başkanı, yasama ve yürütme üzerinde hakim konuma getirilmiştir. 1983 seçimlerine kadar siyasi hayat MGK başkanı yani Kenan Evren tarafından şekillendirilmiştir.

6 Kasım 1983 seçimleri ile demokratik düzene dönmüş olmakla birlikte, 1982 Anayasası geçici hükümleri ile siyasi hayatın normalleşmesi açısından bir geçiş dönemi öngörmüştür (Özbudun, 2010: 37-38). Buna göre; Anayasa'nın geçici birinci maddesi, *“Anayasa'nın halk oylaması sonucu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halk oylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak yedi yıllık dönem için Anayasa ile tanınan görevleri yerine getirir. Yedi yıllık süre sonunda cumhurbaşkanlığı seçimi, anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır”* ifadesi yer almıştır. Bu hükümle, Cumhurbaşkanı Anayasa için yapılan halk oylamasında Anayasa ile

onaylanmıştır. 1982 Anayasası'nı kabul eden halk, Kenan Evren'in de Cumhurbaşkanlığını onaylamış oluyordu.

20 Ekim 1982 tarihli bir karar ile Anayasa'nın geçici maddelerinin ve MGK Başkanının “evet oyu” için yaptığı konuşmaların eleştirilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca oy kullanmayanların sonraki beş yıl da oy kullanamayacaklarını içeren bir karar yayınlanmıştır. Bu önlemlerin sonucunda 7 Kasım 1982'de yapılan halkoyuna katılım % 91,3 olmuştur. Anayasa % 91,4'lük oy oranıyla kabul edilmiştir. 1982 Anayasası 9 Kasım 1982'de Resmi Gazete de yayımlanarak, geçici maddedeki kurallara göre yürürlüğe girmiştir (Zürcher, 2008: 410).

Yapılan halk oylamasının ne kadar demokratik olduğu tartışmalıdır. 7 Kasım 1982'de halk oylamasına sunulan Anayasa oylamasının şekli kadar şeffaflığı da tartışma konusuydu. Oy pusulalarının konulduğu zarflar şeffaf hazırlanmıştı ve zaten hayır oyu “mavi” olduğu için zarfta görünüyordu. Oylamanın yapıldığı sandık başlarında ise güvenlik güçleri nöbet tutuyordu (Birand, Bila, Akar, 2006:216). Böylesi bir ortamda gerçekleşen oy verme işleminin aslında sonucu da başından belli olmuştur. Hakkında düşünce beyan edilmesi yasaklanan anayasanın yüksek orandaki kabul edilmesi anayasanın mükemmelliğinden değil içinde bulunan durumun elverişsizliğinden kaynaklanmaktadır.

Tanör'e (2002: 41) göre Devlet başkanlığının adaysız, seçimsiz belirlenmesi de bir Cumhuriyet'e yakışmıyordu. Tanör'ün de dediği gibi demokratik cumhuriyete yakışmayan bu uygulamalar ile siyasi irade sınırlandırılmıştır. Aslında Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı için bir seçiminden bahsedemeyiz. Anayasa halk oylaması koşullarının antidemokratik bir ortamda yapılması, anaysa kabulü ile Cumhurbaşkanı'nın belirlenmesi normal bir Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılamadığının göstergesidir.

Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı olması ordunun kendisini siyasi alanda güvence altına alarak “güdümlü bir sivilleşme ” (İba, 1998: 248) dönemine girmesi ve Cumhurbaşkanı'nın seçimi, siyasi alanda tartışma konusu olmuştur. Bir anlamda

darbe sonrası sivil hayata geçilmiş ancak bu geçişte yine ordu faktörü etkin olmuştur. Sivilleşme ordu eliyle yürütülmüştür.

Kenan Evren yedi yıllık görevinde, 1982 Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'na tanıdığı geniş yetkiler sayesinde sivil yönetimi denetleme ve yönlendirme unsurunu kullanmıştır. Böylece yürütme organının iki başı arasında zorunlu uyum ve işbölümü yaşanmıştır (Tanör, 2005: 182).

h. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1982 Anayasası'nın siyasi yasak getiren 4. maddesi 6 Eylül 1987 yılında yapılan halk oylaması ile kaldırılmıştır. Başbakan Turgut Özal'ın yasakları kaldırılmasına direnişi eski AP'lilerin kendisine rakip olma korkusu nedeniyle başarısız olmuştur (Fincancıoğlu, 2000: 154).

27 Kasım 1987'deki seçimlere yedi siyasi parti katılmıştır. Seçimlerde; ANAP %36.3 oy oranıyla 292 milletvekili, SHP %24.7 oy oranıyla 99 milletvekili, DYP %19.1 oy oranıyla 59 milletvekili ile TBMM'ne girmiştir. Kararsız siyasal yaşam, meclisi çalışamaz hale getirdiğinden siyasete güvenin sarsılmasına ve daha etkili Cumhurbaşkanı arayışlarına vesile olmuştur (Fincancıoğlu, 2000: 156). Parçalanmış bir siyasi yapı ancak birleştirici ve denetleyici ve hakem görevini üstlenebilecek bir Cumhurbaşkanı'nın varlığı ile idare edilebilirdi.

6 Kasım 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin dolmasına yaklaşık bir yıl kala, tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesi için Anayasa değişikliği gündeme gelmiş ancak İnönü "Anayasa kişilere göre değiştirilemez" görüşüyle karşı çıkmış, Demirel ise, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi fikrinde ısrar etmiştir (Tanör, 2005: 82). Bu fikirlerde ortadan kalkınca yeni Cumhurbaşkanı arayışlarına başlanılmıştır. Dönemin Başbakan'ı Turgut Özal ve o sıralarda Genelkurmay Başkanı Necdet Ürug Paşa, isimleri anılmaya başlanmıştır. Hatta Necdet Ürug ordunun komuta kademesini "2000 Planı" olarak adlandırılan plan dahilinde düzenleyerek 1989'daki Cumhurbaşkanı seçimi için kendisinin Cumhurbaşkanı olması yönünde baskı yapabilecekti. Bunun üzerine Genelkurmay

Başkanını rakip olarak gören Başbakan Turgut Özal, Üruğ Paşa'nın planının aksine, Necdet Öztörün yerine Necip Torumtay'ı önce Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na sonra da Genelkurmay Başkanlığı'na getirerek bir anlamda Cumhurbaşkanlığı yolunda asker engelini ortadan kaldırmıştır (Mangırcı, 199: 135-144). Diğer taraftan sivil siyasi engel hala varlığını koruyordu. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı yarışında Süleyman Demirel bir engel teşkil ediyordu. Ancak yapılan seçimlerde Özal kendi Cumhurbaşkanlığını garantileyecek meclis çoğunluğunu elde etmeyi başarmıştı (Mangırcı, 199: 146-148).

Cumhurbaşkanlığı yarışında Turgut Özal ordu ve sivil siyasi engeli bir anlamda aşmıştı. Seçim zamanına yaklaşıldığında da doğal olarak Özal ismi ciddi şekilde tartışılmaya başlanmıştı. Turgut Özal Cumhurbaşkanlığında iki yönden şanslıydı (Tanör, 2005: 82). Birincisi mecliste çoğunluğu elinde tutuyor olması diğeri ise sivil kökenli bir Cumhurbaşkanı arayışına duyulan özlem.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı ve seçimi muhalefetçe özellikle Demirel tarafından sürekli eleştirilmiştir. Süleyman Demirel'in eleştirisi ANAP'ın % 36 oy oranı ile mecliste Cumhurbaşkanı seçecek çoğunluğu olmasına rağmen arkasında halkın desteğinin olmadığı yönündeydi. Bu yüzden Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi gerektiğini dile getirerek meşruiyet sorununu gündeme getirmiştir (Altuğ, 1991: 145-146)

Cumhurbaşkanı seçiminde, askeri etkinin görülmemesinde, Turgut Özal tarafından ordu içinde yapılan operasyon yani K.K. Komutanı Necdet Öztörün yerine Necip Torumtay'ı Genelkurmay Başkanlığına getirmesi etkili olmuştur. Turgut Özal'ın aday olacağı o kadar belliydi ki Özal adaylığını açıklamamasına rağmen muhalefet, Özal'ın seçilmesine şiddetle karşı çıkmış, seçimlere bile katılmamıştır. Muhalefet, Cumhurbaşkanı adayının partiler arası uzlaşma ile seçilmesinden yanaydı. Seçimlerin başlamasına üç gün kala Özal, ardından parti içi muhaliflerden Fethi Çelikbaş adaylığını açıkladı. Muhalefet partilerinin katılmadığı üçüncü turda 285 milletvekilinden 263'ünün oyunu alan Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçildi (Tanör, 2005: 83). Birinci ve ikinci turlarda üçte iki çoğunluğu sağlayamayan Özal, 31.10.1989 tarihli 24. birleşimin 1. oturumunda yapılan 3. tur oylamada salt

çoğunluk sınırını aşarak 263 oyla seçilmiştir. Oylamaya ANAP'lı milletvekilleri katılmış ve Turgut Özal, ANAP'ın oyları ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 20 Ekimde başlayan seçim, 12 günde sonuçlanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi,1989, 52-128).

1980'li yıllar dünya da yaşanan küreselleşme söylemlerinin başladığı yıllardır. Bu yıllarda dünyadaki, liberal ve özgürlükçü hava Türkiye'ye de yansımış ve Turgut Özal'da bu eğilimin bir temsilcisi olmuştur. Bu görüş ve düşüncede olan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi dünya da yaşanan bu değişime ve genel düşünce yapısına da uygundu.

Turgut Özal, Cumhurbaşkanı olmasının ardından, Başbakan olarak atadığı, Yıldırım Akbulut'a yeni kabinenin listesini vererek ve Türk politika yaşamına "Akbulut formülü" olarak geçecek olan köşkten hükümet yönetme anlayışını benimsemiştir (Coşkun,1995: 486). Özal parti, hükümet ve Cumhurbaşkanı'nı Çankaya'da birleşmiştir (Altuğ, 1993: 147). Cumhurbaşkanı'nı siyasete yön veren konumuna getiren bu durum Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

Turgut Özal Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz ve Süleyman Demirel hükümetleri döneminde Cumhurbaşkanlığı yapmış ve döneminde 19 yasanın 11'ini meclise geri göndermiştir. İki yasa hakkında ise iptal isteminde bulunmuştur (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2005: 314-319).

i. Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'te vefat etmesi ile birlikte Cumhurbaşkanlığı boşalmıştır. Yeni Cumhurbaşkanı seçimi bir anlamda Özal'a tepki olarak tarafsız aday sloganı ile açılmıştır (Arcayürek, 2000: 293). Turgut Özal'ın Çankaya'dan hükümeti yönetme politikası Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlık ilkesini zedelemiştir. Baştan beri Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığını desteklemeyen DYP milletvekilleri 180 imzalı bir önerge vererek Genel Başkanları Demirel'i Cumhurbaşkanı aday olarak göstermiştir. Ancak Demirel'in adaylığı sürecinde; diğer partilere danışmadan adaylık girişiminde bulunması ve Cumhurbaşkanı

seçilemediği takdirde seçimlerin yenileneceğini bir tehdit unsuru olarak sık sık tekrarlaması tartışma konusu olmuştur. Çünkü erken seçim, o dönemde hiçbir partinin işine gelmiyordu. Bu sebeple, erken seçim ihtimalini ortadan kaldıracak olan tercih Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesine evet demektir (Toker, 1994: 205-206).

Cumhurbaşkanı seçimine CHP, ANAP, RP'de aday göstermiştir. O dönemde mecliste olan SHP ve MHP ise Demirel'i desteklediklerinden aday göstermemişlerdir. Başbakan ve DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, DYP'li 180 milletvekili tarafından aday olarak önerilmiştir. ANAP'lı 92 üye Bitlis Milletvekili Kamuran İnan'ı, RP'li 40 üye Gümüşhane Milletvekili Lütfi Doğan'ı, CHP'li 20 üye de İstanbul Milletvekili İsmail Cem'i aday göstermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1993, 420-508). Birinci ve ikinci turlarda sırasıyla üçte iki çoğunluğu sağlayamayan Demirel, SHP ve MHP'nin desteği ile ancak üçüncü turda 431 milletvekilinin katıldığı toplantıda, 224 kişinin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Süleyman Demirel Cumhurbaşkanlığı süresince Tansu Çiller, Necmettin Erbakan, Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit hükümetleri ile çalışmış; döneminde 14 yasayı meclise geri göndermiş, toplam dört yasa hakkında iptal isteminde bulunmuştur (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2005:314-319).

Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde, Turgut Özal'da olduğu gibi "tarafsızlığına" dair birçok tartışma yaşanmıştır. Süleyman Demirel tarafsızlığı ülke ve dünya sorunlarına tarafsız olmak anlamında algılamadığını ve Cumhurbaşkanı'nın Başbakan'ın memuru olmadığını (Arcayürek, 2002:326-329,338) vurgulayarak tarafsızlık anlayışını ortaya koymuştur. Bu anlamda Başbakanlık ve parti başkanlığından gelen Cumhurbaşkanlarında tarafsızlık konusunda tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı'nın varsa parti ile ilişkisi kesilmesi yasalar nezdinde gerçekleşmekte ancak uygulamada bu ilişkinin gayri resmi olarak Cumhurbaşkanlığı sürecinde de devam ettiği görülmektedir.

Dönemin önemli olaylarından biri de Türkiye siyasi tarihinde "28 Şubat Müdahalesi" olarak yer alan MGK toplantısından çıkan bildiridir. Bu bildiri ile irtica öncelikli iç tehdit olarak ilan edilerek, kurumları ve değerleriyle toplumu yeniden

biçimlendirmek amacıyla bir dizi önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte siyaset laiklik temelinde yeniden biçimlendirilmeye çalışılmıştır (Özipek, 2004:642-648). Bu dönemde Refah-Yol koalisyonu dağıldı. Bu gelişmeler yaşanırken 1971 ve 1980’de iki defa Başbakanlık koltuğundan indirilen Demirel, Cumhurbaşkanlığı döneminde geçmişteki deneyimlerinden olsa gerek askeri karşısına almamaya özen göstermiş ve süreci desteklemiştir (Muradoğlu, 2001: 123).

j. Ahmet Necdet Sezer’in Cumhurbaşkanı Seçilmesi

18 Nisan 1999 yapılan genel seçimlerde; DSP %22.2 oy oranıyla 136, MHP %18 oy oranıyla 129, FP %15.4 oy oranıyla 111, ANAP %15.6 oy oranıyla 86, DYP %12 oy oranıyla 85 milletvekilliği kazanmış ve Ecevit Başbakanlığında DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuştur (Buran,2005: 578). Koalisyon hükümeti ile oluşan parçalı bir siyasi yapılanmada Cumhurbaşkanı seçimlerinin de sorunlu geçmesi göz önünde bulundurularak siyasi ve ekonomik istikrar amacıyla Demirel’in süresinin dolmasına iki yıl kala Ecevit tarafından, 5+5 formülü ortaya atılmıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu,2009: 304). Bu formüle göre halen Cumhurbaşkanı olan Demirel tekrar Cumhurbaşkanı seçilebilecekti. Ancak bu öneri mecliste kabul edilmemiştir.

Yeni Cumhurbaşkanı’nın özellikle seçim krizine neden olmayacak şekilde anlaşma yoluyla belirlenmesi gündemde olmuştur. Hatta Başbakan Ecevit koalisyon ortaklarının bir milletvekili üzerinde anlaşmalarının en ideal çözüm olduğunu, ancak bu sağlanamazsa meclis dışından birinin aday olarak gösterilebileceği açıklamasını yapmıştır (Muradoğlu,2001: 137). Bunun üzerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.

Ahmet Necdet Sezer’in adaylığı özellikle liberal ve demokrat çevrelerce olumlu karşılanmıştır. 28 Şubat sürecinin siyasiler üzerinde kurduğu baskı ve AB süreci nedeniyle Ahmet Necdet Sezer en uygun aday olarak görülmekteydi (Muradoğlu, 2001: 170). Çankaya’da bir hukuk adamının bulunması hukuk dışı yolar için bir güvence olarak görülmekteydi.

Cumhurbaşkanı seçimlerine toplam 13 aday katıldı. Seçimlere Ahmet Necdet Sezer’le birlikte DSP Eskişehir Milletvekili Mehmet Mail Büyükerman, DYP Balıkesir Milletvekili Agah Oktay Güner, DSP Ankara Milletvekili Oğuz Aygün, FP İstanbul Milletvekili Nevzat Yalçıntaş, DYP Kilis Milletvekili Doğan Güreş, DYP Ankara Milletvekili Yıldırım Akbulut, DYP Giresun Milletvekili Rasim Zaimoğlu, DYP Kocaeli Milletvekili M.Turhan İmamoğlu, DYP Amasya Milletvekili Ahmet İyimaya, MHP Aksaray Milletvekili ve Devlet Bakanı Sadi Somuncuoğlu katılmıştır. Ahmet Necdet Sezer, beş partiye mensup 131 milletvekili tarafından aday gösterildi. Sezer, üçüncü turda, 533 oydan 330’unu alarak Cumhurbaşkanı seçildi (TBMM Tutanak Dergisi, 2007: www.tbmm.gov.tr).

Cumhurbaşkanı seçiminde dışardan bir adayın desteklenerek seçilmesinin nedeni parlamentoda bulunan siyasi partilerin kendi adaylarını seçtirecek çoğunluğu sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Parlamentodaki parçalı yapı partileri bir anlamda uzlaşmaya zorlamıştır.

Ahmet Necdet Sezer, Cumhurbaşkanlığı döneminde veto hakkını en çok kullanan Cumhurbaşkanlarından biri olmuştur. Sezer, görev süresi boyunca toplam 67 yasa, 22 Bakanlar Kurulu Kararı ve 729 müşterek kararnameyi iade etmiştir.

Ahmet Necdet Sezer’in kararlı yapısı Cumhurbaşkanı ve hükümet ilişkilerinde de kendini hissettirmiştir. Türk siyasi hayatına anayasa kitapçığı fırlatma olayı diye geçen ve ekonomik krizin nedeni olarak görülen olay Ahmet Necdet Sezer döneminde yaşanmıştır. 19 Mayıs 2001 günü, MGK toplantısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan Bülent Ecevit arasında Anayasa kitapçığı tartışması yaşanmıştır. Ecevit aynı gün Cumhurbaşkanı’nın davranışını halka şikayet etmiştir. Ekonomik zorluklar ve Anayasa kitapçığı kriziyle birlikte ülke ciddi anlamda ekonomik kriz içerisine girmiştir. Türk Lirası % 130 değer kaybetmiş, enflasyon % 90’a çıkmıştır. 1,5 milyon insan işsiz kalmış, yirmi banka kapanmış ve 40 bin bankacı işten çıkarılmıştır (Akşin, 2007: 310). 19 Mayıs 2001 yılında MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Başbakan Bülent Ecevit’e karşılık Anayasa kitapçığını masaya fırlatması ile başlayan olayda Başbakan yardımcısı Hüsamettin Özkan’ın Ahmet Necdet Sezer’i kastederek “nankör” demesi ve buna karşılık Ahmet Necdet

Sezer'in "Siz seçtiniz diye susmam mı lazım?"(Gönenç ve Ergül, 2002: 43), sözleri ülkemizdeki Cumhurbaşkanı-hükümet krizinin nedenlerini açıklar niteliktedir. Meclisin kendi seçtiği Cumhurbaşkanı'nın kendine tabi olması gerektiğine dair vurgu yapılmıştır. Bu da Cumhurbaşkanı'nın sadece onay makamı olarak görüldüğünün ispatıdır. Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı parlamento tarafından seçilir ancak parlamentoya karşı sorumlu değildir. Yani Cumhurbaşkanı tarafsız, sorumsuz olup sistem içinde dengeleyici bir unsur olmalıdır.

k. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1999 seçimleri sonucunda ortaya çıkan koalisyon hükümetinin almış olduğu radikal kararların toplum tarafından benimsenmemesi ve ekonomideki çöküntü meclisin erken seçim kararı almasına sebep olmuştur (Buran, 2005: 579). 3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde, kayıtlı seçmenin %79.1'i oy kullanmış, seçime katılan 18 siyasal partinin yalnızca ikisi seçim barajını aşmayı başarmıştır. AK Parti %34.3 oy oranıyla 363, CHP %19.4 oy oranıyla 178 milletvekilliği kazanmıştır (Yüksek Seçim Kurulu, 2012: www.ysk.gov.tr)

28 Şubat süreci, RP geleneğinin köklü bir revizyona uğramasına ve Türk siyasetinde önemli bir dönüşüme sebep oldu. Hem 28 Şubat rejimine hem de onunla mücadelede başarısız olan siyasi geleneğe tepkinin beslediği bir sonuç olarak ortaya çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Özipek, 2004: 642-648) kurulması ve seçimlerdeki başarısı ile birlikte 50 yıl aradan sonra iki partili sisteme dönmüş ve 15 yıl aradan sonra tek parti hükümetine kavuşulmuştur. 1990'lardan bu yana koalisyonlarla yönetilen ülkede hüküm süren parçalanmış ve istikrarsız siyaset sona erip, siyasal iktidar ve krizle mücadele açısından önem taşıyan iki partili yapıya dönüşüm gerçekleşmiştir (Akgün vd., 2002: 36).

2007 yılında görev süresi dolacak olan Ahmet Necdet Sezer'in yerine aday belirleme süreci görev süresinin dolmasının yaklaşmasıyla birlikte 15 Nisan'da resmi olarak başlamıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, partisinin grup toplantısında Cumhurbaşkanı adaylarının Dışişleri Bakanı Abdullah Gül olduğunu açıklamış ve böylece iktidar partisinden Cumhurbaşkanı adayı belli olmuştur.

TBMM Genel Kurulu Cumhurbaşkanı seçiminin 1. tur oylamasını yapmak üzere 361 milletvekili ile toplanmıştır. TBMM Genel Kurulu'nun başlayan oturumunda AK Parti Afyon Milletvekili İbrahim Hakkı Aşkar dışında toplam 351 milletvekili ile genel kurulda hazır bulunmuştur. 11. Cumhurbaşkanı seçiminin ilk turunda, AK Parti Kayseri Milletvekili Abdullah Gül, Anayasanın öngördüğü 367 oyu sağlayamadı. TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın açıkladığı ilk tur oylama sonucuna göre, birinci tur oylamada 361 milletvekili oy kullandı. Gül'e 357 oy çıkarken, 3 oy geçersiz sayıldı, 1 oy da boş çıktı. Arınç, Anayasanın öngördüğü 367 oya ulaşamadığını bildirerek, ikinci tur oylama için 2 Mayıs Çarşamba günü saat 15.00'de toplanmak üzere birleşimi kapattı (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 2007: www.tbmm.gov.tr)

Yapılan oylama sonucuna itiraz eden muhalefet partisi oylamada 3'te 2 çoğunluk (367 oy) bulunmadığını belirterek Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunda bulundu. Bu süreçle birlikte 2007 Cumhurbaşkanlığı krizi de başlamış oldu. 367 toplantı yeter sayısı mı? karar yeter sayısı mı? konusunda birçok tartışma yaşanmıştır. Asıl kriz Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlarla başlamıştır.

Anayasa Mahkemesi; yaptığı inceleme sonucunda verilen kararın eylemli bir iç tüzük değişikliği niteliğinde olduğunu ve Anayasa Mahkemesi'nin görev alanına girdiğini belirterek esasa geçmiş ve 102. maddedeki yeter sayının hem karar hem de toplantı yeter sayısını kapsadığını belirtmiştir. Ancak 11.Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin birinci oylamaya geçilmeden önce 96.maddede öngörülen toplantı yeter sayısı meclis kararıyla uygulandığı için yürürlüğün durdurulmasına karar vermiştir*

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karar çok eleştirilmiştir. Mahkemenin karar gerekçesinde bunu içtüzük değişikliği sayması, yargının yasama işlevine karışması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karar hukuki değil siyasi olarak değerlendirilmiştir.

*27.06.2007 tarihli Resmî Gazete, Sayı: 26565, (Anayasa Mahkemesinin E: 2007/45, K: 2007/54 sayılı Kararı (Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 121. maddesi ile İlgili),

Anayasa'nın 96. maddesine baktığımızda, *“Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yetersayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz”* demektedir. Yani toplantı ve karar yeter sayısı ayrı ayrı ifade edilmektedir. Anayasa, karar yetersayısını ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak toplantı yeter sayısı ile ilgili bir hüküm yer almamaktadır. Bu nedenle 96. maddenin uygulanacağı kanaatindeyiz. Yani başkaca bir hüküm olmadığı için TBMM'nin en az üye sayısının üçte biri olan 184 üye ile toplanabilmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanı seçiminde üçte iki çoğunluk aranması 102. madde ile çelişmektedir. Bu çoğunluğun aranması her ne kadar meclisteki milletvekillerini uzlaşmaya yönlendirse de uzlaşma kültürü zayıf bir meclis içinde 2007 yılında olduğu gibi krize neden olmaktadır. Eğer ilk tur oylamada üçte iki çoğunlukta meclis üyesi toplanamazsa diğer tur oylamalara hiçbir şekilde geçilemeyecektir. Diğer oylamalara geçilemeyeceği ve seçimlerin yenilenmesi de dördüncü tur oylama ile olacağından sorun çözümsüzlüğe itilmektedir.

Karar sonrasında oylamalara yeniden başlanılmış ve ilk turda Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğü toplantı yeter sayısına yani 367 sayısına ulaşamamıştır. CHP seçim için TBMM genel kuruluna gelmemiş ve toplantı yeter sayısı için yapılan 1. yoklamada 356, 2. yoklamada ise 358 milletvekili salonda yer almıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 2007: www.tbmm.gov.tr). Cumhurbaşkanı adayı Kayseri Milletvekili Abdullah Gül adaylıktan çekildiğini açıklaması ile Cumhurbaşkanı seçimi fiilen yapılamamış; erken seçim kararı alınmıştır.

2007 yılındaki krizin bir benzeri de Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığına adaylığı sürecinde yaşanmıştır. 1987 seçimlerinde ANAP % 36 oyla 292 sandalyeye sahipken tek başına Cumhurbaşkanı seçebilecek çoğunluğu yoktu. Muhalefet tarafından ANAP'ın Cumhurbaşkanı adayının köşke çıkması engellenmeye çalışılmış; TBMM genel kurulundaki seçimlere katılmamıştır. 2007 yılında ise aynı şekilde AK Parti % 34.28 oyla parlamentonun çoğunluğuna sahip olmuş ve köşk için gösterdikleri aday muhalefetçe engellenmeye çalışılmıştır. Ancak 1989 yılında

yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde 285 milletvekilinin katıldığı oylamada 263 oyla Turgut Özal seçilmiştir. Bu iki durum karşılaştırıldığında 2007 yılında aranan nitelikli çoğunluk 1989’da aranmamıştır. Bu uygulama hukukun güvenilirliğini zedelemektedir.

TBMM’nin 27 Nisan 2007 tarihli 96. birleşiminde ilk turuna başlanan Cumhurbaşkanı seçiminde, üye tamsayısının üçte ikisi olmadan seçime geçilmesini, Anayasa Mahkemesi’nin bir eylemli içtüzük değişikliği olarak görüp, bu uygulamayı Anayasaya aykırı bularak iptal etmesi üzerine başlayan tartışmalar ve Cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül’ün adaylıktan çekilmesi ile sonuçsuz kalan seçimler, Anayasa değişikliğine neden olmuştur.

10 Mayıs 2007 tarih ve 5660 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” Cumhurbaşkanlığına sunulmuştur. Cumhurbaşkanı, yasayı Meclise geri gönderme yetkisini kullanmış ve anayasa değişikliğini “Anayasanın öngördüğü parlamenter modelin gereklerine aykırılık” gerekçesiyle, 25 Mayıs 2007 tarihinde kanunun tümünü Meclise iade etmiştir. Bunun üzerine TBMM’nde 31 Mayıs 2007 tarihinde kanun tekrar görüşülmüş ve 5678 sayılı kanun olarak Cumhurbaşkanı’na tekrar gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı kanunu halkoyuna sunma kararı almış ve 120 gün sonra 21 Ekim 2007’de kanun halkoyuna sunulmuştur (Onar, 2008: 194-195).

Oylamalar yurtdışında 11 Eylül’de başlamış ve oylamalar devam ederken kanun üzerinde değişiklik yapılmıştır. Geçici 18. ve 19. maddeler kanundan çıkarılmıştır. Bu olay hukuki açıdan tartışma yaratmıştır. Halkoyuna sunulmuş ve oylaması devam eden bir kanun üzerinde değişiklik yapmak esasında, gerçekleştirilen halk oylamasına etkide bulunmak ve seçmen iradesini yanıltmak anlamına gelmektedir. Yapılan bu değişiklik, halk oylamasından sonra çıkacak sorunları ortadan kaldırmak için yapılmış olmasına rağmen, daha ciddi bir hukuki sorun meydana getirmiştir (Sezginer, 2010: 136-137). Bu tartışmalar ışığında yapılan halk oylamasında 5678 sayılı Anayasa’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun son haliyle 21 Ekim 2007 tarihinde sonuçlanan halk oylamasına göre, gümrük kapıları da dahil olmak üzere ülke genelinde seçmen

listesine kayıtlı olanların % 67,51nin katıldığı oylama % 68,95i “evet”, % 31,5'i “hayır” ile sonuçlanmıştır (Yüksek Seçim Kurulu, 2013: www.ysk.gov.tr).

Yapılan değişiklikle 2007 Cumhurbaşkanı seçiminde kriz yaratan 96. madde değişmiştir. Buna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplamayı; Türkiye Büyük Millet Meclisi, karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamamak kaydıyla Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar vermesi düzenlenmiştir. Yapılan değişiklik içinde Milletvekili genel seçimlerinin 4 yılda bir yapılması ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi yer almaktadır.

Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıl olarak belirlenmiş ve bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir hükmü yer almıştır. Cumhurbaşkanı'nın seçimini düzenleyen 102. madde ise *“Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir”* şeklinde değiştirilmiştir.

5678 sayılı Kanunun acele bir şekilde hazırlanması ve Anayasa Mahkemesi'nin açılan davaları neticelendirmesinin hemen ardından 22 Temmuz 2007 tarihinde Milletvekili Genel seçimlerine gidilmiş ve seçim sonucunda AK Parti daha da güçlenerek meclise girmeyi başarmıştır. Ancak yine Anayasa Mahkemesi'nin

367 içtihadı çerçevesinde AK Parti Mecliste Cumhurbaşkanı'nı tek başına seçebilecek çoğunluğu sağlamıştır. Bu düğümü MHP, Cumhurbaşkanlığı seçimine kendi adayı ile katılacağını açıklayarak çözmüştür. Kendi adayını destekleme tutumunu DSP de benimsemiştir. İktidar partisinin genel seçimlerden önce göstermiş olduğu aday Abdullah Gül, 28 Ağustos 2007 tarihinde yapılan üçüncü tur oylamada 339 oy alarak 11. Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Akın, 2009: 196-197).

11. Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi ile yapılan halk oylaması ile birlikte yeni bir tartışma gündeme gelmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin halk oylaması sonucu değiştirilen yeni anayasa maddesine göre 5 yıl mı? yoksa Anayasa'nın değişmeden önceki hali olan 7 yıl mı? Olması gerektiği noktasında farklı görüşler öne sürülmüştür. Erdoğan Teziç'e (2010: 14) göre görev süresi 7 yıldır. Şöyle ki Cumhurbaşkanı'nın Anayasa değişikliğinden önce seçildiği için görev süresinin 7 yıl olduğunu ve 5. yılının bitiminde dilerse görevinden ayrılabilceğini ifade etmektedir. Fakat bu durumda yeniden aday olmasının mümkün olmadığı, çünkü yine anayasa değişikliğinden önce Cumhurbaşkanı'nın bir defaya mahsus ve 7 yıllığına seçildiği görüşündedir. Yani anayasa değişikliğinin geriye dönük yürümeceğini ifade etmektedir.

Kemal Gözler'e (2011: 409) göre ise görevdeki 11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, halk tarafından değil, 28 Ağustos 2007 tarihinde TBMM tarafından seçilmiştir. 11.Cumhurbaşkanı'nın görev süresi dolduktan sonra (normal olarak 28 Ağustos 2012), 12.Cumhurbaşkanı, TBMM tarafından değil, halk tarafından seçilecektir. İşte ancak o günden sonra Türkiye'deki hükümet sisteminin niteliği tartışılır hale gelecektir. Yani TBMM tarafından seçilen 11.Cumhurbaşkanı görevde kaldıkça Türkiye'deki hükümet sistemi saf parlamenter hükümet sistemi olmaya devam edecektir. Burada açıkça olmasa da dolaylı olarak, halen görevde olan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresinin 5 yıl olduğu vurgulamaktadır.

Tüm bu tartışmalardan sonra Anayasa Mahkemesi, 15. 06. 2012 tarihinde 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu'nun geçici 1. maddesindeki, 31 Mayıs 2007 tarihli 5678 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten önce seçilen Cumhurbaşkanlarının, iki defa seçilememelerine ilişkin düzenlemeyi

oybirliğiyle iptal etti. Yüksek Mahkeme, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresini 7 yıl olarak belirleyen yasa hükmünü, oyçokluğuyla Anayasa'ya aykırı bulmadı. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararında Anayasa değişikliği ile kaldırılan ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilme yasağının kanunla geçmişe dönük olarak uygulanabilir hale getirilmesi anayasa koyucunun bu konudaki iradesiyle bağdaşmamaktadır denildi. Ayrıca "Anayasa'nın önceki 101. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce yedi yıllık bir süre için seçileceği öngörülmüştür. 11. Cumhurbaşkanı, bu kurala göre seçilmiş olup seçimiyle birlikte görev süresi de belirlenmiştir. Anayasa değişikliğine ilişkin 5678 sayılı kanunda 11. Cumhurbaşkanı'nın görev süresine ilişkin özel bir düzenleme yer almadığından Anayasa'da yapılan bu değişiklik 11. Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin kısaltıldığı sonucuna varılamaz*" diyerek gerekçesini belirtmiştir. Böylelikle Cumhurbaşkanı'nın görev süresine ilişkin tartışmalar 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 7 yıl görev yapması ve tekrar aday olması kararı ile son bulmuş oldu.

Cumhurbaşkanı seçimlerinde yaşanan krizlerin önemli nedenlerinden birinin, 1982 Anayasası'yla Cumhurbaşkanı'na klasik parlamenter sistemlerde devlet başkanına tanınan yetkilerin çok ötesinde yetkilerin tanınması, olduğu söylenebilir. 1982 Anayasa'nın yürütmeyi güçlendiren düzenlemeleri, 1980 öncesi yaşanan siyasi ve sosyal krizleri bertaraf etme amacıyla yapılmıştı. Bu amaç içinde yürütmenin sorumsuz kanadı Cumhurbaşkanı sistem içinde güçlenmiş ve önemli bir makam haline gelmiştir. Bunun yanı sıra 1982 Anayasası ile 1980 öncesinde anayasal açıdan Cumhurbaşkanı seçiminde tikanıklıklara yol açan bazı düzenlemelerde giderilmişti. 1961 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı'nın seçimleri yenileme usulü gerçekleşmesi çok zor koşullara bağlanmıştı. Ancak 1982 Anayasası ile bu biraz daha kolaylaştırılmıştır. Öyle ki 1980 askeri müdahalesinin sebeplerinden biri de Cumhurbaşkanı seçimleridir. Seçimler altı ay süreyle yapılamamış ve sistem tıkanmıştır. Geçmişte yaşanan bu deneyimde göz önünde bulundurularak 1982 Anayasa'nın 102. Maddesi Cumhurbaşkanı seçimlerini daha açık ve tıkanmaya yol açmayacak şekilde düzenlemiştir. Ayrıca meclis sayısının bire indirilmesi de bir

* Anayasa Mahkemesi Kararı Esas Sayısı : 2012/30 Karar Sayısı : 2012/96 Karar Günü : 15.6.2012 R.G. Tarih-Sayı : 01.01.2013-28515

kolaylık olarak görülebilir. Ancak tüm bu düzenlemelere rağmen 2007 yılında yaşanan kriz anayasal bir boşluğu da ortaya çıkarmıştır.

I. Krizlerin Genel Nedenleri

Genel olarak yukarıda kısaca yer verdiğimiz Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, hemen hemen her seçim döneminde kriz yaşandığı görülmektedir. Bazı zamanlarda kriz öyle derinleşmiştir ki ülkeyi siyasi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı seçimleri esas olarak 1960 sonrasında sorun olmaya başlamıştır. Birçok ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimi sorunsuz ve sıradan bir seçim olarak gerçekleşmekte iken ülkemizde krizlere neden olmasının ardında birçok neden vardır.

Krizin nedenlerinden biri siyasal sistemden kaynaklanmaktadır. Geçmiş örneklerle baktığımızda seçim sisteminin kendine özgü sorunları seçimi krize dönüştürmüştür. Bunu, 1980 seçimlerinde görmekteyiz. Seçimler 114 tur sürmüş ve sonuç alınamamıştır. Bunun nedeni 1961 Anayasası’ndaki Cumhurbaşkanlığı’nın seçimine ilişkin düzenlemeden kaynaklanmıştır. 1961 Anayasası’nın 95. maddesine göre Cumhurbaşkanlığı üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilirdi. Ancak meclis bu çoğunluğu sağlayamadığından oylamalar 6 ay sürmüştür. 1961 Anayasası’ndaki bu boşluk 1982 Anayasası’nda yeni bir düzenlemeyi getirmiş; oylamalar 4 turla sınırlandırılmıştır. 4. Turda Cumhurbaşkanlığı seçilmezse Meclis seçimlerinin yinelenmesi hükmü Anayasaya dahil olmuştur. Ancak 2007 yılında yaşanan cumhurbaşkanlığı krizi bu sisteminde boşlukları olduğunu ortaya koymuştur. Seçim sistemi tekrar değişmiş ve Cumhurbaşkanlığı’nın halk tarafından seçilmesi ilkesi kabul edilmiştir.

Elbette ki seçim sistemi başlı başına krizin nedeni oluşturmaz. Bunun yanında partilerin tutumu da önemlidir. Ülkemiz açısından bakıldığında lider kontrollü disiplinli parti yapılanması partiler arası uzlaşmayı güçleştiren etmenler arasındadır. Uzlaşma kültürü zayıf toplumda krizlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmaktadır.

Cumhurbaşkanı seçimlerinin krize dönüşmesinin bir diğer nedeni ise geçmişten bu yana Cumhurbaşkanlığı makamında her zaman güçlü bir kişi görme duygusudur. Özellikle 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na verilen özel yetkiler, bu makamın cazibesini 1961 Anayasası'na oranla arttırmış, parti lideri ve aynı zamanda başbakan olan şahsiyetlerin Özal ve Demirel örneklerinde yaşandığı üzere bu makamı kendileri için bir tür son kariyer noktası olarak algılamalarına imkan vermiştir.

Bunun yanında genel olarak Cumhurbaşkanı seçim krizlerinin temelinde merkez-çevre ilişkisi yatmaktadır. Amerikalı sosyolog Edward Shils* tarafından ortaya konmuş olan merkez-çevre teorisi Türk siyasetine Şerif Mardin tarafından uyarlanmıştır. Mardin'e göre (2003), merkez, Osmanlı Devleti'nin bir arada tutmayı başardığı merkezi bürokrasi olduğu kadar, devletin işlemlerini mümkün kılan özü de ifade eder. Çevre ise, merkezin dışında kalan toplumsal alanı, kurumları ve coğrafi alanı temsil etmektedir.

Uzlaşma kültürünün yetersizliği ve geçmişten gelen merkez-çevre gerilimi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Heper'e (2006: 42) göre güçlü bir merkez ile zayıf bir çevrenin egemen olduğu Türkiye'de, bir tarafta çevreye karşı aşırı hoşgörüsüz davranan devlet seçkinleri, diğer tarafta ise devletin hegemonyasını sorgulayan ve devlet seçkinlerinin önyargılarını pekiştirmesine uygun bir iklim yaratan çevre söz konusudur. Böyle bir siyasi realiteye sahip devlet yapılanmasında krizlerin çıkması önlenememektedir.

2007 yılındaki Cumhurbaşkanı seçim krizi sonrasında merkez-çevre ilişkisi yeni bir evreye girmiştir. Cumhurbaşkanı seçimine kadar fiziki konum itibarıyla merkezde bulunmasına karşın merkezin belirleyici gücü olmayı başaramayan çevre, merkezi içselleştirememiştir (Vergin, 2007: 74). Sonraki süreçte yapılan anayasal değişiklik ile çevre, devletin üstünlüğünü ve toplum üzerindeki belirleyici gücünü çevrenin diğer aktörleriyle paylaşma yerine bu gücü tek başına kullanmayı yeğlemiştir. Çevrenin önlenemez yükselişi olarak yorumlanan bu süreç yepyeni

* Bknz. Shils, Edward (1975), Center and Periphery Essays in Macrosociology, Chicago and London: University of Chicago Press

tartışmaların başladığı dönemdir. Merkezde kalan yapılar, bu süreçte elindeki tüm kozlarını oynamıştır.

3. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçiminin Demokratikleşme ile İlişkisi

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin demokratikleşme açısından yaratacağı sonuçlar farklı şekilde yorumlanabilir. Cumhurbaşkanı seçimi tartışmalarının, Türk modernleşme süreciyle bağlantılı olduğu savunulmaktadır (Akgün, 2006: 2). Ancak sorun sadece Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi değildir bunun yanında halkın seçeceği Cumhurbaşkanı'nın yetkileri de önem taşımaktadır. Parlamenter sisteminin ruhuna aykırı geniş yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanı siyasal sistemi etkilemesi muhtemeldir. Ancak sembolik yetkili bir Cumhurbaşkanı ise sistemden ziyade siyasal alandaki krizleri, müdahaleleri bir anlamda bertaraf etmesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Bu bölümde öncelikle Cumhurbaşkanı'nın seçilme biçimindeki değişimin ifade ettiği anlama değinilecektir. Daha sonra ise Cumhurbaşkanı'nın seçilme biçimindeki değişimin kriz çözücü yönleri ile demokratikleşme açısından olası diğer sonuçlarına yer verilecektir.

a. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçimindeki Değişimin İfade Ettiği Anlam

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi farklı çevrelerce farklı şekilde anlamlandırılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin ifade ettiği anlam için üzerinde sıklıkla durulan iki önemli konu vardır. Birincisi demokrasiye yapacağı etki diğeri de yönetim biçimine yapacağı etkidir.

Konuya ilk olarak devlet-vatandaş ilişkisi açısından bakmak gerekir. Türkiye'de temel sorunlardan biri de birey yurttaşın ortaya çıkmasındaki gecikmedir (Kılıçbay,1999: 88). Osmanlı döneminin son zamanlarında başlayan modernleşme çabalarında birey modernleşme sürecinde devletin muhatabı olarak göz ardı edilmiştir (Coşar, 1999: 61). Bireyin yeri aile, statü, din ve servet çerçevesine ilişkin kurgulanmaktaydı (Shaw, 1994: 166). Cumhuriyetle birlikte devam eden bu

gelenekte, toplumsal değişim, toplum adına toplumun iyiliği için devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Modernleşmenin aydınlara atfettiği görev ise objektif bir şekilde doğru ile iştiğal etmek ve cumhuriyetin tespit ettiği “iyi”yi içselleştirerek topluma iletmeğdir (Coşar, 1999: 61,68).

Türk modernleşmesinde yaşanan sorunlardan biride devlet-toplum ilişkisidir. Devletliliğin mevkiisinin yani siyaset üretme koşullarının düzenlendiği merkez devlet seçkinleri ve siyasal seçkinler arasında yürütölmüştür. Atatürk döneminde devletçi seçkinlere ve aydınlara batılılaşma ve çağdaşlaşma yolunda topluma öncölük etme misyonu geçici bir süre verilmiştir. Ancak Atatürk’ün ölümü ile bu gruplarının kendilerini güvenceye almak istemeleri sonucunda bu geçici amaçlar bizatihi amaç haline gelmiştir (Kaliber, 2007: 114-117). Modernleşme sürecinde birey göz ardı edilen bir unsur olarak kalmıştır. Bu durum bireyi siyasi alanda pasifize etmiştir.

Bu açıdan bakıldığında Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi Cumhuriyet’ten bu yana arka plana atılan birey unsurunu ön plana çıkaracaktır. Tarihten bu yana devlet başkanlığına atfedilen değeri önemli bir yere sahiptir. Böyle bir makama gelecek kişinin belirlenmesinde bireyin doğrudan söz sahibi olması bireyi vatandaş olgusuna daha da bağlayacaktır.

Öte yandan hukuk devleti ilkesi, devleti bütün kurum ve faaliyetleriyle hukuka bağlı kılarak devlet faaliyetlerinde “belirlilik” ve “öngörülebilirliği”, “genellik” ve “adaleti” sağlamayı, böylece keyfiliği yok etmeyi amaçlar. Ancak burada egemen iktidarın hukuksal ilkelerin oluşturulmasında etkili olduğu bir gerçektir. Hukuka yapılan retorik vurgu ile de, kişilerin yaptığı gizlenebilmekte, bir başka deyişle, hukukun mistifikasyonu sayesinde egemen sınıfın egemenliği devam edebilmektedir (Arslan, 2000, 77-85). Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi bu alanda egemen sınıfın iktidarını halka bırakmasına neden olacaktır. Halk tarafından seçim ile birey egemen sınıf karşısında daha baskın konumda olacaktır.

Rousseau’ya (2001: 109) göre egemenlik halktadır ve başkasına da devredilemez. Milletvekilleri milletin temsilcisi değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın

onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz. O halde, milletvekillerinin hazırladıkları yasalar halk oylamasına sunulmalıdır. Bu, halkın teorik olarak sahip olduğu egemenliğini, fiilen de ele geçirmesinin tek yoludur. Rousseau halk oylamasının egemenliğin kullanımının temel unsuru olarak görmektedir. Ebetteki günümüz şartlarında tüm yasalar için halk oylamasına başvurmak güçtür. Öte yandan halkı siyasal sürecin içine çekerek yasama faaliyetinin bir parçası haline getirmenin, halkı siyasal konularda eğiteceği de göz ardı edilmemelidir.

Halk genel seçimlerle kendini temsil edecek milletvekillerini ve bazen de Başbakan'ı seçmektedir. Türkiye, siyasi parti genel başkanlarının Başbakan olduğu bir siyasi geleneğe sahiptir. Böyle bir durumda koalisyon dönemleri istisna tutulursa halk oy verdiği partinin hem milletvekillerini hem de Başbakan olarak görmek istedikleri genel başkanlarını seçmektedir. Dolaylı da olsa Başbakanlarını seçen halkın Cumhurbaşkanı'nı da doğrudan kendisinin seçmesi doğaldır. Elbette ki bunun doğuracağı sakıncalarda bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin tartışmalarda dikkat çeken eleştiri Cumhurbaşkanı'nın meşruluğunu halktan alacağı için yürütmeyele arasında çatışmaya neden olacağı yönündedir. Aynı düşünceye sahip olan Süheyl Batum, Türkiye'de rejimin hukuksal temelleri üzerinde çok belirgin bir kırılmanın yaşandığını, bu ortamda anayasa tartışmaları yapmanın çok doğal bulunduğunu, kavramlar üzerinde bir anlaşma sağlanana kadar da tartışmaların süreceğini ileri sürmektedir. Batum; parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı'nın iktidara karşı bir denge ve fren görevi üstlendiğini, Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi halinde ona halk tabanına dayalı meşru bir zemin oluşturulacağını kaydetmekte, bunun da güçler çakışmasına yol açacağını, yönetimde istikrarı zedeleyeceğini, anayasada bulunmayan yetkilerin kullanılabileceğini düşünmektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2007: 37).

9. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ise anayasa değişikliğini geri gönderme gerekçesinde (TC Cumhurbaşkanlığı, 2007: www.tccb.gov.tr), “Cumhurbaşkanı seçiminin basit bir yöntem sorunu olmadığını, tersine Anayasa ile yeğlenen siyasal sistemle doğrudan ilgili olması” şeklinde ifade ederek

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Sezer'e göre halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın, yine seçimle işbaşına gelen yasama organı ve yürütme organının siyasal kanadı ile aynı siyasal düşünce ve görüşte olması dengelenemez bir iktidar gücü yaratılmasına; ters durum ise, çekişmelere ve devlet otoritesinin zayıflayıp bölünmesine neden olabilecektir.

Ancak sadece geniş yetkilerle donatılmış halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı, sistemi iki başlı kılmaz; geçmişte yaşanan Cumhurbaşkanı-hükümet çatışmalarına baktığımızda zaten 1982 Anayasası ile sistem iki başlı bir yapıya dönüşmüştür. Halk tarafından seçilmiş olmak elbette sistemde bir değişim yaratır ve iktidarın kişiselleştirilmesine yönelik bir potansiyeli içinde barındırır. Ancak olay hukuki açıdan, devlet başkanına tanınan yetkilerle alakalıdır. Bu yetkilerin Cumhurbaşkanı'nı siyasal irade karşısında egemen bir güç haline getirmesi hukuki açıdan da sistemi etkilemektedir.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin tarafsızlığını zedeleyeceği görüşünde olan Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu'na (2009: 302) göre parlamenter sistemin ideal devlet başkanı monarktır. Çünkü bu sistemde monark seçimle işbaşına gelmediğinden bütün partilere eşit mesafede durabilmekte ve iktidar muhalefet çekişmesinde tarafsız kalabilmektedir. Monark, tarihsel süreç içinde sorumsuzluğunu ve sorumsuzluğundan doğan yetkisizliğini kabullenmiştir. Ancak cumhuriyetle yönetilen parlamenter sistemde bu konu önemli bir problem teşkil etmektedir. Bu problemin aşılması için geliştirilen en yaygın çözüm Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesidir. Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı ise anayasaya konulacak hükümlerle sağlanmaya çalışılmalıdır. Halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı tüm siyasi partilere eşit mesafede, tarafsız, sorumsuz ve yetkisizliği kabullenecek konumdaki kişi olmalıdır. Bu noktada günümüz partiler demokrasisinde zorlu geçecek seçim yarışmasıyla halkın seçeceği Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı konusunda endişeler yer almaktadır.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin ortaya çıkan farklı görüşler değerlendirildiğinde; genel olarak Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kabul görmesine karşın 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'na tanınan

yetkilerle birlikte halk tarafından seçilmesi öğretide olumlu karşılanmamıştır. Genel eleştiri konusu, gücünü halktan alan bir Cumhurbaşkanı'nın sistem içinde iki başlılığa yol açacağı ve sistemi henüz herhangi bir alt yapısı hazırlanmadan yarı başkanlık sistemine doğru kaydıracağı yönündedir. Ancak geçmişte yaşanan hükümet-köşk ilişkilerine bakıldığında halihazırda sistemde bir iki başlılık olduğu görülmektedir. Sistemi yarı başkanlık rejimine kaydıracağı görüşü ise bir anlamda geçerlidir. Zaten 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler tanınarak saf parlamenter sistemden bir kayma yaşanmıştır. Klasik parlamenter sisteme uygun bir hükümet sistemi isteniyorsa buna uygun bir anayasanın yapılması durumunda Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi olumlu karşılanabilir.

Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını etkilemesi ihtimal dahilinde olan hususlardan biri de tekrar seçilebilme koşuludur. Anayasanın 101. maddesinde yapılan değişiklik ile tekrar seçilmeyi yasaklayan hüküm kaldırılarak, iki defa seçilmek mümkün hale gelmiştir. Bu durum Cumhurbaşkanı'nın tekrar seçilebilmek maksadıyla partiler üstü yapısını ve hakemlik görevini bir kenara bırakarak yasama ve yürütme ile ilişkilerinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme tehlikesi yaratabilir.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin bir diğer anlamı da Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu ile ilgilidir. Sorumsuzluk ilkesi, kaynağını monarşik rejimlerden almaktadır. O dönemlerde kralın sorumlu tutulması, kralın prestijini zedeleyeceği için İngiliz monarşisi sorumluluğu ve yürütme yetkisini kabineye devretmiştir (Gören, 2006:231). Cumhuriyet yönetimine dayalı parlamenter sistemler de bu durum devam etmiş ve Cumhurbaşkanı vatana ihanet dışında yaptığı işlemlerden sorumlu tutulmamıştır. Cumhurbaşkanı yetkilerini kullanırken sorumluluk Bakanlar Kurulu'na karşı imza kuralı ile devredilmiştir. Yaptığı işlemler ve faaliyetlerden parlamento önünde siyasal sorumluluğu üstlenen Bakanlar Kurulu'nun, asıl yetkili taraf olması “yetki ve sorumluluğun paralelliği” ilkesinin bir gereğidir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2009: 301-310). Ancak Cumhurbaşkanı'nın yapılan anayasal değişiklik ile halk tarafından ve iki kez seçilmesi Cumhurbaşkanı'nı halk karşısında bir sorumluluğa itmektedir. Tıpkı

parlamentonun güvensizlik oyu verdiği gibi halkta ikinci kez seçeceği Cumhurbaşkanı'nı bir anlamda sorgulayacaktır. İkinci kez seçilmeyen Cumhurbaşkanı'na halk bir anlamda hesap sormuş olacaktır.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin ifade ettiği bir diğer anlam ise hükümet sistemine olan etkisidir. Hükümet sistemine yönelik tartışma ileriki bölümlerde yapıldığından kısaca değinmekte yarar vardır.

Anayasa'nın değişiklik sonrası bu pozitif hükmünden hareketle, bugünkü hükümet sisteminin parlamenter hükümet sistemi mi yoksa yarı-başkanlık hükümeti sistemi mi olduğu noktasında tereddütler oluşmuştur. Devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi tek başına parlamenter hükümet sisteminin klasik uygulamasından sapma olarak değerlendirilebilir. Ancak Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından doğrudan seçilmesinin sistem açısından tek başına önemli bir etkisi yoktur; yetkileri ile birlikte değerlendirildiğinde konunun önemi ortaya çıkmaktadır.

b. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçimindeki Değişmenin Kriz Çözücü Yönleri

Cumhuriyetten günümüze Cumhurbaşkanı seçimlerinde krizler yaşanmıştır. Bu krizlerin birçoğu aday belirleme sürecinde yaşanmıştır. Seçim sisteminden kaynaklanan krizlerden biri 1980 yılında yaşanmış ve sistemi çıkmaza sürükleyerek askeri darbenin nedenlerinden birini oluşturmuştur. 1961 Anayasası'nın 95. maddesine göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış, kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir ve ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilirdi. Ancak 1980 seçimleri sonucunda mecliste tek başına bir Cumhurbaşkanı seçebilecek çoğunlukta bir parti yoktu. Meclisteki partiler uzlaşmayınca seçimler 114 tur sürmüştü fakat sonuçta bir Cumhurbaşkanı seçilememişti. Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan bu kitlenme üzerine 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı seçim sistemi değiştirilmiştir. Buna göre kitlenmeyi önlemek için birinci ve ikinci tur oylamada üye tam sayısının üçte ikisi; bu sağlanamazsa üçüncü turda salt çoğunluk üçüncü turda salt çoğunluk

sağlanamazsa en çok oyu alan iki aday arasında dördüncü tura geçilir ve bunda da salt çoğunluk sağlanmazsa meclis seçimleri yenilenirdi. 1961 Anayasası ile yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçim krizi 1982 Anayasası ile böyle çözümlenmişti.

2007 yılında yaşanan Cumhurbaşkanlığı krizi 1982 Anayasası'nda bir boşluğu ortaya çıkarmıştır. Anayasaya göre toplantı ve karar yeter sayısında yaşanan kriz anayasanın farklı yorumlanmasına neden olmuş ve Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri kilitlenmiştir. Bu sorun Anayasa'da Cumhurbaşkanlığı seçim sisteminin değişmesi ile sonuçlanmıştır.

Anayasa'da 5678 sayılı kanunla yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanlığı seçimi şöyledir: *Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır.*

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın görevi devam eder.

Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir (m.102).

Yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sağlanmıştır. Bu değişiklik ile Cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanan krizleri iki

yönden ele alabiliriz. Birincisi seçim sürecinde yaşanan parlamento dışı güçlerin seçime müdahalesinin önlemesi diğeri ise seçim sürecinde yaşanan siyasal krizde önlemesidir.

Yapılan bu değişiklik ile Cumhurbaşkanı seçimlerinde yaşanan kriz bir anlamda bertaraf edilecektir. Cumhurbaşkanı seçimlerinin genelde bir kriz, kilitlenme doğurduğu bilinmektedir. Bu durum; parlamento dışı güçlerin, parlamento eliyle seçime müdahalesini de kolaylaştırmaktaydı. Bunu özellikle 1961 Anayasası döneminde sıkça görmekteyiz. Cumhurbaşkanı'nı halka seçtirmek bir anlamda parlamento dışı güçlerin seçime müdahalesini önleyecektir.

Norris'in (1999:2) analizine göre, demokratik yolla iktidara gelen hükümetlerin başarısız olduğu kanısı halk arasında yaygınlaşmaya başlarsa bu tutum zamanla demokrasinin bizzat kendisine olan inancı da zayıflatabilir. Bu da gelişmekte olan demokrasilerin kurumsallaşmasını engelleyecektir. Böyle durumlarda ortaya çıkan tehlike halkın eski otoriter rejimlere dönmeyi istemesinden ziyade zaten meşruiyeti zayıf olan demokratik rejimin liderlik tartışmaları, etnik çatışmalar ve siyasal ve sivil hakların kullanım alanının daralmasıyla giderek zayıflama ihtimalini ortaya koymaktadır. Bu durumda parlamento seçimlerinin yenilenmesi de bir siyasi başarısızlıktır. Halkın parlamentoya olan güveni zedelenirse Türkiye gibi gelişmekte olan bir demokraside olumsuz bir etki yaratacaktır.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ile parlamentonun devre dışı bırakılması Cumhurbaşkanı seçimlerinde yaşanan kriz ve sonucunda meclis seçimlerinin yenilenmesi ihtimalini de ortadan kaldıracak; meclisin bir bütün olarak sivil siyasetin, Cumhurbaşkanı seçim krizi nedeniyle güven bunalımına düşmesi bir anlamda önlenecektir.

c. Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Biçimindeki Değişmenin Demokratikleşme Açısından Yaratacağı Olası Diğer Sonuçlar

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin demokrasi açısından yaratacağı sonuçlardan biride siyasal katılım düzeyi ile ilgilidir. Siyasal katılım dar

anlamda, yurttaşların siyasal sistem karşısındaki durumunu, tutumunu ve davranışlarını gösteren bir kavramdır (Daver, 1993: 203). Daha geniş bir ifadeyle ise siyasal katılım, gerek yerel gerekse de genel siyasal etkinliklerle yurttaşların farklı biçimlerde hükümet ve siyasal iktidarlar üzerinde baskı oluşturmaları ve de doğrudan siyasal sürece katılarak etki yaratmaya çalışmaları olarak tanımlanabilir (Güldiken, 1996: 31).

2007 yılında yaşanan anayasal değişiklik ile Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi halk iradesinin belirleyici olduğu alanları arttıracaktır. Demokrasinin özünde halkın siyasi karar mekanizmalarına daha çok katılımı yer almaktadır. Buna göre halkın sadece milletvekillerini değil devletin birliğini ve bütünlüğünü temsil eden başkanı da seçmesi demokratik katılım açısından ileri bir adımdır.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Süleyman Demirel, Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasına ilişkin bir açıklamasında, *“Bizim itirazımız Özal'ın şahsına değildir. Özal kendisini Cumhurbaşkanı olarak empoze edip kendi grubuna dayanarak makama oturmuştur. ANAP seçimlerden % 36 oy almıştır. O mecliste Cumhurbaşkanı seçecek çoğunluk vardır ama arkasında halk yoktur. Bu demokrasinin ruhuna aykırıdır. Biz bu yüzden Cumhurbaşkanı'nı halk seçsin dedik. O gün itibari ile halkın reddettiği yer Çankaya idi”* (Altuğ, 1991: 145-146) sözleri Cumhurbaşkanı seçimindeki meşruiyet tartışmalarını başlatmış ve bu günümüze kadar sürmüştür.

1980'lerde dile getirilen ve 2007 anayasal değişikliğiyle gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ile meşruiyet sorunu da çözülecektir. Halkın siyasal bilinç düzeyine etkisi olacak olan bu değişiklik 12. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçiminden itibaren, Cumhurbaşkanı'nın meşruiyet düzeyini de artıracaktır.

Demokratik meşruiyet ise yönetenlerin seçimler aracılığıyla iş başına gelmesi, yönetenlerin eylem ve işlemlerini demokratik ilkelere uygun ve halkın rızasına göre yerine getirmeleri olarak tanımlanabilir (Tosun, 2010: 322). Buna göre halk ile yöneticiler arasında temsilciler olmadan seçilen bir Cumhurbaşkanı, meşruiyetinin

kaynağını doğrudan halktan alacaktır. Temsil ve vekalet olmadan seçilen Cumhurbaşkanı'nın meşruiyeti artacaktır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi Cumhurbaşkanı seçimi yetkisinin halka verilmesi suretiyle bu alanı asker, sivil bürokrasi ve yargının etki ve boyunduruğundan kurtararak demokrasinin pekişmesine katkıda bulunmak mümkün olabilecektir. Ayrıca özellikle geçmiş dönemlerde ordu mensuplarının Cumhurbaşkanı olma geleneği ve Cumhurbaşkanı seçimlerini etkileme geleneği bir anlamda son bulacak ve Cumhurbaşkanlığı makamının sivilleşmesine olanak sağlayacaktır.

4. CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNİN FİNANSMANININ DEMOKRATİKLEŞME İLE İLİŞKİSİ

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ilkesi ile birlikte Cumhurbaşkanı seçiminin hukuki altyapısının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuş ve Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu* ile bu düzenleme yapılmıştır. Kanuna göre Cumhurbaşkanı seçimi seçim kampanyalarını bireysel bağışlarla finanse edilecektir. Buna göre, Cumhurbaşkanı adayları, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, tüzel kişilerden ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek kişilerden maddî yardım alamayacaklar. Sadece Türk vatandaşı gerçek kişiler yardım yapabilecektir. Seçimlerde şeffaflığın sağlanabilmesi amacıyla, adaylığın kesinleşmesinden seçim sonuçlarının kesinleşmesine kadar geçen dönemde elde edilen her türlü gelir ve harcamalar kaydedilecek.

Gerçek kişilerden bağış alarak seçim kampanyası düzenleyen ve seçilen Cumhurbaşkanı iki yönden değerlendirilebilir. Birincisi gerçek kişilerden alınan yardımlar cumhurbaşkanın tarafsızlığını ne yönde etkiler? Diğeri ise gerçek kişilerden alınan bağışlar Cumhurbaşkanı seçimini ne kadar demokratik kılar?

* 26.01.2012 tarih ve 28185 sayılı Resmi Gazete yayınlanan “Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu”, Kanun No: 6271 Kabul Tarihi: 19.01.2012

Anayasamızın Cumhurbaşkanı'nı düzenleyen maddelerinde Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını öngörmektedir. Yani siyasi partilerden farklı olarak tarafsız olmakla yükümlü iken gerçek kişilerden bağış alması tarafsızlığını etkileyebilir. Belli bir siyasi görüşe sahip kişilerin Cumhurbaşkanı'na yaptığı bağışlar adayın Cumhurbaşkanı olması durumunda tarafsızlığını zedeleyebilir. Toplumda yeni kutuplaşmalara ve hesaplaşmalara sebebiyet verebilir.

Cumhurbaşkanı'nı halk tarafından seçen İrlanda'da Cumhurbaşkanı siyasi partilerin kontrolünde gerçekleşse de finansmanı Cumhurbaşkanı seçim kanununda belirtildiği üzere merkez fondan karşılanmaktadır. Bizde uygulanan sistem ise Amerika'daki sistemdir. Anayasa'da bir yandan tarafsızlığı yer alırken bir yandan da gerçek kişilerden yardım alması Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını etkileyebilir. Bu da demokratik açıdan olumlu bir uygulama olmayabilir.

Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu, seçim süresince Cumhurbaşkanı adaylarının finansmanının şeffaflığı ile ilgili katı kurallar getirmiştir. Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu ayrıca, yasaklanmış finansman kaynaklarını, hibe tavanlarını, adayların mal varlıklarını açıklama ve özel mali bilgilerini incelenmek üzere Yüksek Seçim Kuruluna belirli aralıklarla sunmaları yükümlülüklerini kapsamaktadır. Bu uygulamalar yapılan yardımların denetlenmesini sağlamakla birlikte, önemli olan cumhurbaşkanına yapılan yardımlardır. Tarafsız olması anayasa ile desteklenen ve beklenen cumhurbaşkanına gerçek kişilerden gelen yardımlar onun tarafsızlığını etkileyecektir. Bağış yapan kendi görüşüne yakın adaya bağış yapacaktır. Seçimi kazanması durumunda ise Cumhurbaşkanı'nın bu konudaki tavrı önemli olacaktır. Cumhurbaşkanı'nın atadığı herhangi bir kurumun başkanı ya da üyesinin seçilen cumhurbaşkanına bağışta bulunmuş olması Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını etkileyecektir. Bu ise demokratikleşme açısından olumsuz bir etki yaratması muhtemeldir.

Seçim finansmanın ekonomik durumu ayrı bir konu olmakla birlikte Cumhurbaşkanı'nın seçim kampanyalarını gerçek kişilerden gelen yardımlarla finanse etmesi kanımızca Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını zedeleyecek bir unsur oluşturduğundan devlet yardımı yapılması ilkesi Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı

açısından daha yerinde olacaktı. Ancak olayın ülkemiz şartlarında ekonomik boyutu ayrıca düşünülmesi gereken bir konudur.

5. CUMHURBAŞKANI'NIN HALK TARAFINDAN SEÇİLMESİNİN HÜKÜMET BİÇMİNE ETKİSİ

Bu bölümde ise Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin hükümet biçimine etkisi değerlendirilecektir. Öncelikle ülkemizde uygulanan hükümet sistemi olan parlamenter sisteme etkisi ele alınarak, halk tarafından seçilmenin yaratacağı çifte meşruiyet sorunu ve yetki paylaşımı açısından bir değerlendirme yapılacak ve son olarak da seçim sürecinde ortaya çıkacak sorunlara yer verilecektir.

a. Saf Parlamenterizmin Erozyonu

Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı, sembolik yetkileri olan ve yürütmenin sorumsuz kanadıdır. Parlamenter sistemin doğası gereği Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumsuzluğu ve yetkisizliği karakteristik özelliklerindendir (Özbudun, 2010:330). Ancak 1982 Anayasa'nın özellikle 119-122. maddeleriyle olağanüstü dönemlerde Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkiler, onu adeta sistemin temel unsuru haline getirmiştir (Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2009: 418). Böylece 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın öngördüğü saf parlamenter yapıdan uzaklaşarak Cumhurbaşkanı'na parlamenter sistemin özüne aykırı geniş yetkiler tanımıştır. Cumhurbaşkanı'na 1982 Anayasası ile bu yetkilerin tanınmasında, dönemin Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı olan Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacak olmasının etkisi büyüktür (Özbudun, 2010: 63).

2007 yılında yapılan anayasal değişiklik ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi hükümet sistemi tartışmalarını daha da arttırmıştır. Sistem tartışmalarında farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Bazı görüşlere göre sistemi yarı başkanlık sistemi olarak kabul etmek gerekirken (Gözler, 2011: 301-302) bazı görüşlere göre ise (Özbudun, 2010: 350-360) 2007 Anayasa değişikliği sistem açısından önemli olmasına rağmen, mevcut hükümet sisteminin halen parlamenter sistem olduğu savunulmaktadır. Bunun yanı sıra sistemin Bulgaristan, İrlanda ve

Slovakya'daki gibi ne tam anlamıyla yarı-başkanlık ne de parlamenter sistem olduğu, bu iki sistemin arasında başkanlı parlamenter sistem olduğu da ifade edilmektedir (Özsoy, 2009; Gönenç, 2011: 4). Bu görüş açısından bakıldığında başkanlı parlamenter rejimdeki devlet başkanı halk tarafından seçilmesine rağmen, sistem üzerinde etkili olma çabası içinde değildir. Bu durumda da sistem aynen parlamenter sistem gibi işlemekte, sadece devlet başkanı halk tarafından seçilmektedir. Ülkemizde ise sorumsuzluğu ve tarafsızlığı anayasada öngörülmüş olmasına rağmen, Cumhurbaşkanlığı hiçbir zaman sembolik bir makam olmamıştır. Daha önceyaşanan Cumhurbaşkanı seçimi krizleri ve son olarak 2007 Anayasa değişikliğine giden sürece baktığımızda Cumhurbaşkanı'nın etkili olduğu ortadadır. Bu nedenle başkanlı parlamenter sistemin Türkiye açısından geçerli olduğunu ileri sürmek güçtür.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini öngören düzenlemeye ilişkin Özbudun (2007), "Parlamenter sistem bakımından önemli olan seçilme usulü değil, yetkilerinin kapsamıdır" derken, Teziç (2007), bunun otoriter rejime davetiye çıkarmak anlamına geldiğini, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin çok tehlikeli olduğunu ve önerilen sistemin anayasa hukukunda bir adının olmadığı görüşündedir.

Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın hangi yetkileri sistemi yarı-başkanlık ya da parlamenter sistem olarak belirler? sorusuna farklı yaklaşımlar öne sürülmüştür. Dünya da farklı ülkelerde farklı sistemlerde Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. O yüzden Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi tek başına sistemin temel belirleyicisi olarak kabul edilemez. Yetkiler ve bu yetkilerin ülkelerin özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekir.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin, sistemi yarı başkanlık sistemine kaydırıldığı görüşünde olanlar (Elgie, 1999: 13; Verney, 2004:34), yetkilerine bakılmaksızın halk tarafından seçilmenin yarı başkanlık sisteminin unsuru olduğu düşüncesindedir. Ancak sembolik yetkileri olan bir Cumhurbaşkanı'nın salt halk tarafından seçilmesi durumunda sistemi yarı başkanlık olarak değerlendirmek eksik bir değerlendirme olur. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin

önemini vurgulayan O'Neil (1994: 197) ise Cumhurbaşkanı'nın esaslı yetkilere sahip olması durumunda ister halk tarafından seçilsin isterse parlamento tarafından seçilsin sistemin artık parlamenter sistem olmadığı görüşündedir.

Halk tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın hangi yetkilerinin sistemi yarı başkanlık ya da parlamenter sistem olarak tanımlanacağı konusunda araştırma yapan Lucky'ye (1993: 83-84)* göre; seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın bazı yetkileri sistemi analiz etmemize yardımcı olur. Bunlar; Parlamento seçimlerini yenileme, hükümeti atama, hükümeti görevden alma, kabine ile bir araya gelebilme, tek başına atama yetkileri, devlet kurumları üzerinde kontrol, referanduma gitme, meclisi toplantıya çağırma, mecliste konuşma yapabilme hakkı, yasa önerisi sunabilme hakkı, yasaların yayımlanmasını erteleyebilme hakkı, veto, anayasa mahkemesi üyelerini atayabilme, diğer mahkemelerin yargıçlarını atayabilme, dava açma dış ilişkileri yönlendirebilme, olağanüstü dönem yetkileri, askeri yetkiler, vatandaşlığın kazanılması veya kaybedilmesi üzerindeki yetkiler, af, geçici yetkiler, hukuki işlemlerde değişiklik yapılabilme ya da önerebilme, yerel yetkiler ve hükümeti durdurucu veya engelleyici yetkililerdir.

Lucky'nin çalışmasında bir sistemin parlamenter ya da yarı başkanlık olarak aynı derecede değerlendirmesi güçtür. Söz konusu yetkilerin ancak belirli bir yoğunlukta bir arada bulunması halinde sistemin parlamenter olmaktan çıkacağı savunulabilir (Özsoy, 2009: 72). Bu derecelendirmeye göre Shugart* (2005: 339), yaptığı ölçüm sonucunda Cumhurbaşkanı'nın yetkilerine göre başkancı-başkanlık ve başkancı-parlamenter sistem olarak ayırım yapmaktadır. Bunları ayıran temel nokta

* Benzer bir çalışma için Bknz. FRYE, Timothy (1997), A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies, Comparative Political Studies, C:30, ss.523-552, SHUGART, Matthew S.(2005), Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns, French Politics, 2005, 3, ss. 323-351

*Benzer ölçümleri değiştirerek yenileyenler için Bknz. METCALF, Lee Kendall (2000), Measuring Presidential Power, Comparative Political Studies, C.33; ROPER, Steven D. (2002), Are All Semipresidential Regimes the Same?, Comparative Politics, Vol. 34, No. 3 (Apr., 2002), pp. 253-272

ise ilkinde hükümet sadece meclise karşı sorumlu iken ikincisinde hem Cumhurbaşkanı'na hem de meclise karşı sorumludur.

Yarı başkanlık hükümeti sisteminin en tipik örneği Fransa'dır. Beşinci Cumhuriyet Fransa'sını nazara alarak açıklayıp 1970'lerde bilim hayatıyla tanıştıran yazar ise Maurice Duverger'dir. Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı unsurlarını birleştiren sistem yarı-başkanlık sistemidir. Duverger'e göre (1992:142-149) bu sistemin üç temel unsuru vardır:

- Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi,
- Cumhurbaşkanı'nın güçlü yetkilere sahip olması,
- Yasama organına karşı siyasal sorumluluğu bulunan bir hükümetin varlığı

Bu üç unsur, yarı başkanlık sistemini oluşturan temel unsurlardır. Siyasal sistemimize baktığımızda bu üç unsuru da içinde barındırdığını görmekteyiz. Ayrıca Fransa ile kısa bir karşılaştırma yaptığımızda hükümet sistemimizi, Fransa'daki sistemden ayıran üç özellik bulunmaktaydı; birincisi Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmemesi, ikincisi devlet başkanı ve hükümet başkanı sıfatlarının aynı anda Cumhurbaşkanı'nda toplanmaması, üçüncüsü ise Cumhurbaşkanı'nın Fransa'da olduğu gibi olağanüstü hallerde tek başına inisiyatif kullanma imkanına sahip olmaması (Tunç vd., 2011: 266). Ancak 2007 yılında anayasal değişiklik ile bu farklardan Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin fark ortadan kalkmıştır. Diğer farklar ise sistemi parlamenter sistem olarak tanımlamak için yeterli değildir.

Duverger (1992: 179) bu tanımlamaların yanında halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın gücünü etkileyen anayasa dışı faktörlerden de bahsetmektedir. Bu faktörler ise rejimin kuruluşunu şekillendiren tarihsel olaylar, parlamento çoğunluğunun özellikleri ve Cumhurbaşkanı'nın bu çoğunlukla olan ilişkileridir.

Seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın hangi yetkilerinin sistemi yarı başkanlık sistemine yaklaştıracığı konusunda ortak bir görüş bulunmamakla birlikte, halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın yetkileri ile birlikte anayasa dışı faktörlerinde

bunda etkili olduğu üzerinde uzlaşılan bir konudur. Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde 1982 Anayasa’nın ortaya çıkardığı sistem 1961 Anayasası ile oluşturulan saf parlamenter yapıdan uzaklaşarak “aksak” ya da “bozulmuş” parlamentarizm olarak ifade edilebilir. Parlamenter sistemin özünde iki başlılık olması Cumhurbaşkanı’na yürütme içerisinde etkisiz ve sembolik bir unsur teşkil ettiği için sistemi teknik olarak iki başlı kılmaz. Saf parlamenter yapıda yürütme organı iki başlı değil, iki kanatlıdır diyebiliriz. Bu nedenle yürütme içinde iki kanat birbirini dengeler. Ancak iki başlılık ise, normalden sapmayı, bir bozukluğu ifade eder. Yetkiler açısından çatışmayı ortaya çıkarır (Uluşahin, 2007: 59). Bu açıdan değerlendirildiğinde zaten 1982 Anayasası ile saf parlamenter sistemin bir erozyona uğradığını görmekteyiz.

2007 anayasal değişiklikleri ile geniş yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemde ikinci ve önemli bir erozyona neden olmuştur. Zaten geniş yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanı’nı halkın seçmesi onu daha güçlü kılacaktır. Sistemi artık parlamenter sistem değil yarı başkanlık sistemi olarak ifade edilecektir.

Türkiye’de siyasal sistem tartışmaları her zaman olmuştur. Bu tartışmalar daha çok yapısal sorunlara çözüm arayışlarında ortaya çıkmıştır. Ancak 2007 değişikliği ile başlayan süreç yarı-başkanlık sistemine doğru kaymayı ortaya çıkarsa da sistem değişikliği tam olarak yeni bir anayasa yapılması ile gerçekleşebilir.

Yarı başkanlık sisteminin, başkanlık ve parlamenter sistem ile benzerlikleri onu hem başkanlık sistemine hem de parlamenter sisteme benzetmektedir. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ya da başkan oldukça geniş yetkilerle donatıldığı için tam başkanlığa; bunun yanında yasamanın içinden çıkan sorumlu bir kabine nedeni ile de parlamenter sisteme benzemektedir.

Duverger’e (1992: 142) göre yarı-başkanlık sistemi şekil itibariyle, devlet başkanlarının görev ve yetkilerinin derecesine göre: devlet başkanlığına sembolik yetkiler sunulması, devlet başkanlığı ile hükümetin dengede olması ve bu makamın çok geniş yetkilerle donatılması şeklinde üç gruba ayrılmaktadır. Fransa’daki

uygulama devlet başkanının geniş yetkilerle donatılması şeklinde olmuştur. 1958 Anayasası ile Fransa’da Başkana tanınan geniş yetkiler, başta De Gaulle olmak üzere birçok Fransız Cumhurbaşkanı’nın anayasayı yorumlayarak yetkilerini genişletmesi nedeniyle uygulamada Başbakan’ın ve hükümetin görevlerini ikinci plana itmiştir (Yazıcı, 2011: 97). Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde ise Fransa’daki uygulamadan farkı, Türkiye’nin çıkaracağı Cumhurbaşkanı’nın referanduma başvurabilme ve meclisi feshedebilme yetkisinin eksikliğidir. Fesih ve referandum yetkisi ise, kuvvetler ayrılığından sapmaya neden olacaktır (Yazıcı, 2011:98). Fransa’daki Cumhurbaşkanı’nın referandum yetkisi bizdeki Cumhurbaşkanın anayasal değişiklikleri halkoyuna sunması yetkisinden farklıdır. Bu yetki cumhurbaşkanınca doğrudan ve kendi inisiyatifiyle kullanılabildiği ve böylece ülke çapında genel siyasette söz sahibi olabilme imkanı veren bir yetkidir. Fransa Anayasası’nın 11. Maddesine göre Cumhurbaşkanı hükümetin veya her iki meclisin ortak önerileri üzerine ya da bu önerilere uymaksızın kamu mercilerinin teşkilatlandırılması yasa tasarılarını, kamunun sosyal, ekonomik ve siyasal reformuna ilişkin tasarıları, aynı şekilde kamu hizmetlerine ilişkin, Anayasaya aykırı olmaksızın kurumların işleyişi üzerinde etki yapabilecek bir antlaşmanın onaylanması için izin verilmesine ilişkin her yasa tasarısını referanduma sunabilir. Cumhurbaşkanı parlamento ile çatışma çıkması halinde parlamentoyu atlayarak gereksinim duyduğu yasa ya da sözleşmeyi yürürlüğe koyabilmektedir.

Hükümet sistemine ilişkin tartışmalar incelendiğinde, ağırlıklı görüşün hükümet sisteminin değiştiği yönünde olduğu görülmektedir. Fransa’da Devlet Başkanına tanınan sınırsız fesih yetkisinin ve olağanüstü dönemlerde kullanabildiği önemli yetkilerine, Türk Cumhurbaşkanı’nın sahip olmamasını neden olarak gösteren görüşler Parlamenter sistemin devam ettiğini ileri sürmektedirler. Ancak, Anayasamıza baktığımızda Cumhurbaşkanı’nın seçimleri yenileme yetkisi ve olağanüstü durumlarda Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi de Cumhurbaşkanı’nı etkili ve güçlü kılan unsurlardır. Yani her ne kadar sınırsız fesih hakkı ve olağanüstü yetkileri olmasa da Cumhurbaşkanlarımız ülke yönetimi üzerinde sembolik bir konumda olmamış, aksine her zaman etki alanlarını genişletmişlerdir.

Yarı-başkanlık sistemi tartışmalarının dışında ayrıca hükümet sistemimiz açısından başkanlık sistemi tartışmaları da yer almaktadır. Sartori'ye (1997: 14)göre başkanlığın sembolik olmayan yetkilerle donatıldığı, başkanın kesinlikle halk tarafından seçildiği, yürütmenin parlamento'ya, parlamentonun da yürütmeye karşı üstün olmadığı, başkanın atadığı hükümetle yürütme görevini üstlenmesi şartlarının sağlandığı bir sistemde saf başkanlıktan söz edilebilir. Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmaları 1980 yılında Tercüman gazetesinin düzenlediği Anayasa seminerinde ve Yeni Forum dergisinde başlamıştır. Sağ görüşlü Başbakanlardan Demirel ve Özal, Türkiye'de parlamenter sistemin terk edilmesi ve yarı-başkanlık ya da başkanlık seçimine geçilmesini ileri sürmüşlerdir. (Yazıcı, 2011:159). 1987'de Özal tarafından ileri sürülen başkanlık sistemi, 1982 Anayasası'nın desteklenmesi için ortaya atılmış ve çift turlu seçim sistemi tartışmalarını da gündeme getirmiştir (Üste, 2003: 37).

Ülkemiz açısından başkanlık sistemi değerlendirildiğinde, Özbudun'a (2010: 30) göre mevcut hükümet sistemi, iki turlu mutlak çoğunluk esasına dayanan saf başkanlık sistemi olsaydı yine de aşırı sağın desteğine ihtiyaç duyacaktı. Böyle bir sistemde %60 - %65 oranında sağ seçmenin % 30 -35 oranında sol seçmenin olduğu ülkemizde hep sağ görüşlü bir başkan iktidarı alacaktı. Bu da sol ve sosyal görüşlü partileri iktidardan ve dolayısı ile siyasetten uzaklaştırarak, kutuplaştırmaya iteceğinden, başkanlık sistemi parlamenter sistemden daha ivedi şekilde demokrasiyi çöküntüye uğratacaktır. Ancak bu durumun mutlak doğru olarak kabul edilemez. Bu durumun tersi bir durum yaşanması solun sağa doğru açılım yapması da muhtemeldir.

Öte yandan başkanlık sistemini krizler için bir çözüm yolu olarak gören Burhan Kuzu'ya (2007: www.sabah.com.tr) göre bu sorunlar parlamenter sistemin bünyesinden kaynaklanmaktadır ve sorunların bu haliyle parlamenter sistem tarafından çözümü mümkün değildir. Bu sistemin ıslahı ile de giderilemeyecektir. Ona göre bir an önce başkanlık sistemine geçilmesi gerekmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bir sistemin iyi işlemesi, özelliklerinin iyi işletilmesi ile ilgilidir. Siyasal alanda yaşanan sorunlar sadece sistem değişikliği ile de giderilemez (Karatepe, 2005: 254).

Bu iki düşünce değerlendirildiğinde, ABD’de bu problemlerin aşılmasında siyasi partilerin disiplinli olmaması ve demokrasi ile uzlaşma kültürünün gelişmiş olmasının büyük bir etkisi vardır. Türkiye’de ABD’nin aksine siyasi partiler disiplinli parti yapısına sahiptir. Ayrıca demokrasi ve uzlaşma kültürü ABD’de olduğu gibi gelişmiş değildir. Siyasi parti sistemi değişmeden ve demokrasi kültürü ile uzlaşma kültürü gelişmeden, iktidardaki partinin yasama organında azınlıkta kalması durumunda iktidarın çok zor durumda kalacağı aşıkardır. Ülkemizde Nisan-Mayıs 2007 tarihlerinde 11. Cumhurbaşkanı’nın seçimi ile ilgili olarak yaşanan gelişmeler bu öngörüğü haklı çıkarmaktadır. Kaldı ki yürütmeyi güçlendirme gibi bir amaç güdülüyorsa, hükümet sistemini değiştirmeye de gerek yoktur. 1982 Anayasası’nın kurduğu sistem Başbakan’ı son derece güçlü bir konuma getirmiştir. Sistem değişikliğine gitmek olsa olsa, Başbakan’ın sahip olduğu gücü Cumhurbaşkanı’na taşıma gibi bir amaca hizmet edecektir. Dolayısıyla Türkiye’de parlamenter hükümet sisteminden başkanlık hükümeti sistemine geçmek, yönetimin daha güçlü hale gelmesi açısından herhangi bir katkı sağlamayacaktır. Koalisyon hükümetleri bir yana bırakılacak olursa, parlamenter hükümet sisteminin aslında güçlü bir yürütmeyi beraberinde getireceğini söylemek mümkündür. Parlamenter hükümet sisteminde yasama organında çoğunluğu sağlamış partinin başında bulunan kişi, aynı zamanda Başbakan olarak görev yapan kişi olduğu için, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından istenen bir düzenlemenin yasamadan geçmemesi için hiçbir sebep yoktur (Özbudun, 2005: 110-111).

Uygulama açısından baktığımızda Cumhurbaşkanı’nın doğrudan halk tarafından seçilecek olması, Cumhurbaşkanı’nın hükümet işlerinde daha fazla müdahil olmasına olanak verecektir. Artık yürütme içinde Cumhurbaşkanı Başbakana nazaran baskın bir konuma yükselebilir. Bu durumda Fransız uygulamasından ayrılan yönlerin de gittikçe zayıflaması durumu ile karşılaşılabılır. Sonuçta artık 1982 Anayasa’nın öngördüğü hükümet sistemi ile 1958 Fransız Anayasası’nın öngördüğü hükümet sistemi arasında belirleyici denilebilecek bir fark kalmamıştır. 5678 sayılı yasa ile yapılan değişiklik ile mevcut hükümet sistemimiz olan parlamenter sistemde bir erozyon yaşandığını ve hükümet sistemimizin yarı-başkanlık sistemine doğru kaydığını ifade edebiliriz. Zaten 1982 Anayasası ile

güçlendirilen, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilme usulü ile daha etkin bir rol almaya başlamıştır.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine başlı başına parlamenter sistemin erozyonu diyemeyiz. Bunun en güzel örneği Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçildiği İrlanda'dır. İrlanda'da Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi bağımsızlığın bir sembolüdür. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemin terk edilmesi ile değil, ulusal egemenliğin tesis edilmesi ile alakalıdır. İrlanda kendi kaderini tayin ederek Britanya ile bağlarını koparmasının etkisi olarak İrlanda'da Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Britanya'daki kralın yerini seçilmiş bir Cumhurbaşkanı almıştır. Bu yüzden yetkileri açısından sembolik yetkili bir makamdır. Ancak ülkemizde Cumhurbaşkanı'na atfedilen yetkiler sembolik olmaktan öteye icracı bir hal almıştır.

b. Çift Meşruiyet Sorunu

Meşruiyet, bir düşünce veya eylemin bir ana ilkedен veya ana sebepten hareket ederek haklılığını ispat etme çabasıdır. Siyasal açıdan meşruiyet ise, insanların nasıl ve niçin bir siyasal iktidara destek verdikleri ve desteklerini çektikleri sorunudur (Sistembölükbaşı, 2000: 1). Lipset'e (1959: 77) göre meşruiyet, siyasal sistemin, mevcut siyasal kurumların toplum için en uygun kurumlar olduğuna ilişkin bir inancı yaratma ve sürdürme kapasitesini ifade eder. Bu tanımlamalardan hareketle meşruiyetini halktan alan Cumhurbaşkanı'nın sistem içinde çift meşruiyet yaratacağı sonucuna varabiliriz. Çünkü yürütmenin her iki kanadı da meşruiyetini halktan alacaktır.

Çift meşruiyet, ayrı seçimlerle iş başına gelen yasama ve yürütme organının farklı siyasal eğilimlerden gelmesi durumunda, iki organın siyasal çatışma halinde, karşılıklı meşruiyet iddiasıdır (Linz, 1994: 6-8). Bu durumda Cumhurbaşkanı ile hükümetin farklı siyasal eğilimlerde olması durumunda çift meşruiyetten söz edilebilir.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin anlamına değinirken geniş yetkilere sahip Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin onu daha güçlü kılacağını dile getirmiştik. Burada ortaya çıkacak bir sorunda çift meşruiyet sorunudur. Parlamento gücünü direk halktan alırken Cumhurbaşkanı ise dolaylı olarak temsilciler eliyle almaktaydı. Ancak yapılan değişiklik ile yürütmenin iki başı da gücünü doğrudan halktan alacaktır.

Siyasal alanda iktidarın sağlanması ve elde tutulması bakımından meşruluk en önemli faktörlerden biridir. Bu noktadan değerlendirildiğinde yönetilenler iktidarın meşruluğuna inandıkları ölçüde onun kararlarına uymayı olağan ve gerekli görürler. Bu durum, iktidarın zor kullanma yetkisine başvurmasını gereksiz kılar. Bir sistemde iktidar sahipleri güç kullanmak zorunda kalıyorlarsa, bu rejimin meşruluk temelini zayıf olduğunun bir göstergesidir. Öyleyse, meşruluk, yönetimi kolaylaştıran, sağlamlaştıran, onu daha etkili kılan bir faktördür (Kapanı, 2011: 92-93).

Cumhurbaşkanı'nın anayasal yetkilerini ve sahip olacağı meşruiyeti hafife almak olası sorunları da göz ardı etmeye yol açacaktır. Mevcut Anayasal düzenlemeler çerçevesinde, siyasal bir misyon üstlenerek seçim meydanlarına inen bir Cumhurbaşkanı, elbette sistem içerisinde ön plana çıkabilecektir (Yavuz, 2010: 1195-1196).

Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı artık meşruiyetini elde etmede TBMM'ne borçlu olmayacaktır. Cumhurbaşkanlığına aday olanlar halkın karşısına doğrudan geçerek seçilmek için bir takım vaatlerde bulunacaklardır. Bu da bizi çift meşruiyet durumuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

1982 Anayasa'nın kurduğu parlamenter hükümet sistemi içinde, meşruiyetini doğrudan halktan alan bir Cumhurbaşkanı'nın varlığının işleri daha da karmaşık hale getirmesi (Onar, 2005: 102) düşüncesi de vardır. Bunun sebebi tek bir otoritenin olmadığı, birden fazla otoritenin olduğu bir sistemde anlaşmazlıkların çıkması ihtimali ile sistem içinde tıkanmalara neden olmasıdır. Ülkemizde parti genel

başkanının çok güçlü olduğu, partide tek otorite olduğu bir siyasi parti sisteminin kutuplaşmaya neden olduğu düşüncesi de yadsınamaz.

Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinde, halk hem parlamentonun hem de devlet başkanının seçimi için sandık başına gitmekte ve siyasal yapıda iki ayrı meşruiyet kaynağı ortaya çıkmaktadır. Ancak, başkanlık sisteminde, yasama ve yürütme arasında söz konusu olan çift meşruiyet; yarı-başkanlık sisteminde yürütme organını oluşturan devlet başkanı ile Başbakan ve Bakanlar Kurulu arasındadır (Uluşahin, 2011: 31-35). ABD'deki çift meşruiyet kongre ve başkan arasında yaşanmaktadır. Ancak yasama organın fesih yetkisi ve ABD'deki lobicilik faaliyetleri başkan ve kongre arasında uzlaşmayı teşvik etmektedir (Yazıcı, 2005: 133-134). Fransa'da ise çift meşruiyet iddiası aynı organın içerisinde ortaya çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı'nda doğrudan halkın oyunun üstün olduğunu, Başbakan'da ise parlamentonun desteğinin üstün olduğunu ileri sürülmektedir (Elgie, 2010: 30).

Fransa ve özellikle 1990'lı yıllar sonrasında yeni demokrasiye geçen ülkeler için anayasal bir tercih olmaya başlayan yarı başkanlık sisteminde çift meşruiyetten kaynaklanan kohabitasyon (co-habitation, bir arada yasama durumu) tehdidini de yadsımamak gerekir. Kohabitasyon kavramı anayasa hukuku açısından, devlet başkanı ile Başbakan'ın farklı partilerden gelmesi, başkanın partisinin ise kabine içerisinde yer almaması sonucunda devlet başkanı ve Başbakan'ın yetki paylaşımı konusunda anlaşamaması durumudur (Elgie, 2010: 29).

Bu durum Fransa'da 1986 seçimlerinde Cumhurbaşkanı'nın partisinin parlamento çoğunluğunu sağlayamaması ile ortaya çıkmıştır. 1986-1988, 1993-1995, 1997-2002 yılları arasında üç kez ko-habitasyon durumu yaşanmıştır. Bu dönemlerde Cumhurbaşkanı yönetim ve yetki kullanımını Başbakana bırakmış ve sisteme sınırlı bir müdahalede bulunmuştur. Parlamenter sistemde olduğu gibi bu dönemlerde, Cumhurbaşkanı'nın ekonomik ve sosyal konulara karışmadığı, devlet kurumları, silahlı kuvvetlerin başkomutanlığı ve dış politika gibi konularda hala son sözü söyleyen makam olduğu görülmektedir (Yavuz, 2008: 74).

Fransa’da yaşanan bu durumun ülkemizde de yaşanması muhtemeldir. Fransa bu duruma çözüm olarak 2000 yılında Cumhurbaşkanı-Parlamento görev sürelerini eşitleme uygulamasına rağmen, biz Fransa’nın sakıncalı gördüğü için terk ettiği sistemi benimsemiş bulunuyoruz.

c. İktidarın Paylaşımı Açısından Yaratacağı Sonuçlar

Parlamente sistem içinde Cumhurbaşkanı sembolik yetkilere sahiptir. Halk tarafından seçilmesi durumunda yetkileri özellikle de yürütme içindeki yetkileri sistemin iki başlı olup olmadığı noktasında fikir verir. Pasquion’a (1997: 130) göre Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçildiği parlamente sistemlerde Cumhurbaşkanı’nın Başbakan’ı atama ve sınırlı olarak parlamento fesih yetkisine bakılarak Cumhurbaşkanı’nın yürütme içindeki gücü tespit edilebilir. Böylece ikili bir yürütme yapılanması olup olmadığı belirlenir. Parlamenteoda tek başına hükümet kuramayacak koalisyonların olması durumunda bu durum Cumhurbaşkanı’nı güçlendirecektir. Parlamento fesih yetkisi ise parlamentonun çoğunluğuna karşı Cumhurbaşkanı’na kontrol ve denge rolü yüklemektedir (Shugart, 2005: 338).

Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki atama ve fesih yetkilerinin kullanıldığı her durumda Cumhurbaşkanı güçlenerek çıkmayabilir. Parlamentonun istemediği birini Başbakan olarak atayamayacağı gibi fesih yetkisini kullanması halinde seçim sonuçları Cumhurbaşkanı’nı yenilgiye uğratabilir (Özsoy, 2009: 70).

Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesinin yürütme organını çift başlı bir yapıya dönüştüreceği de dile getirilmektedir. Öncelikle çift başlı yürütme yapılanmasının tanımlayıcı unsurlarına baktığımızda:

1- Parlamento’ya karşı sorumlu bir Başbakan ve bakanlardan kurulu bir hükümet bulunmaktadır.

2- Buna karşılık, hükümetin karşısında yürütme alanında adeta onunla yarışan önemli yetkilere sahip bir devlet başkanı bulunmaktadır.

3- Devlet başkanı, doğrudan ya da doğrudan benzeri bir biçimde halk tarafından seçilebileceği gibi, yasama meclisi tarafından da seçilebilir (Uluşahin, 2003:225).

Yukarıda sayılan unsurlar 2007 anayasal değişikliği ile sağlandığından sistem iki başlı olarak ifade edilebilir. Ancak bu durumun 1982 Anayasası oluşturulurken ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Şöyle ki 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler verilmiştir. Geçmişte yaşanan Cumhurbaşkanı-hükümet ilişkilerinde de çift başlı bir yapı olduğu görülmektedir.

Gözler'e göre (2011: 302-303) bu durumda ortaya çıkabilecek olasılıklar şöyledir: İlk olarak parlamento ve Cumhurbaşkanı'nın aynı siyasal eğilimde olması durumunda ortaya çıkan olasılık vardır. Bu olasılıkla da güçlü bir çoğunluğa sahip iktidar partisinin lideri, Cumhurbaşkanı adayı olup halk tarafından Cumhurbaşkanı seçilirse, büyük olasılıkla ülke yönetiminde ve genel siyasetin belirmesinde tek güç haline gelecektir. Bu durumda ise, Bakanlar Kurulunda da tek söz sahibi Cumhurbaşkanı olacak ve sistemin işleyişi fiili bir başkanlık sistemine dönüşecektir. Bu durumda güçler ayrılığının fren ve denge mekanizması kaybolduğundan sistemin otoriter bir rejime kayma ihtimali doğuracaktır.

Bu durumun örneklerinden biri de Turgut Özal döneminde yaşanmıştır. ANAP Genel Başkanı ve Başbakan olan Turgut Özal meclisteki çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir. O dönem Meclis başkanı olan Yıldırım Akbulut'u ise Başbakan olarak atayarak bir anlamda ANAP çoğunluğunu Genel Başkan seçimi konusunda yönlendirmiştir. Cumhurbaşkanı olarak parti ve hükümeti Çankaya'dan yönlendirmiştir (Akın, 2009: 141-143). Parti içi dengelerin sarsılması ile son bulan ve kısa süre yaşanan bu durumda olduğu gibi parlamento çoğunluğu ile aynı siyasal eğilimde olan Cumhurbaşkanlarında, Cumhurbaşkanı'nın hükümet işlerine müdahalesi ya da eski partisinin yönetimine karışması muhtemel durumlardan biridir.

İkinci olasılık ise mecliste çoğunluğa sahip iktidar partisinin lideri aday olmaz, iktidar partisi başka bir kişiyi aday gösterir ve bu kişi seçilirse sistemde etkin

unsur Başbakan olacaktır ve sistem aynen parlamenter sistem gibi işleyecektir. Ancak bu durumda, Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında fikir ayrılıkları gündeme gelecektir.

Üçüncü olasılık ise, Mecliste çoğunluğun desteğine sahip olmayan bir adayın Cumhurbaşkanı seçilmesi durumudur. Buradaki risk ise, iktidar karşısında muhalefet grubunun desteklediği adayın seçilmesi durumunda ortaya çıkacaktır. Siyasi partilerimiz arasındaki kutuplaşmanın fazla olması göz önüne alındığında muhalefetin adayının Cumhurbaşkanı seçilmesi yürütme organı içinde iktidar mücadelesi yaşanmasına neden olabilir. Bu ise, ülke yönetimi açısından fikir birliği ve istikrarın bozulmasına neden olabilir.

Son olasılık ise, koalisyon hükümetinin kurulduğu durumda ortaya çıkar. Bu durumda koalisyon hükümetlerinde yönetimde aksamalar ve anlaşmazlıklar olması durumunda Cumhurbaşkanı'nın tavrı önemli olmaktadır. Cumhurbaşkanı, koalisyon hükümetinin anlaşmazlıklarını engelleyecek tarzda yönetime ağırlığını koyabileceği gibi, koalisyon içerisinde yer alan kendi siyasal görüşünde bulunan partiye destek de verebilir. Birinci halde, ilk olasılıkta bahsettiğimiz gibi Cumhurbaşkanı yürütme organında tek güç haline gelebilir. İkinci durumda ise, Cumhurbaşkanı koalisyon içerisinde kendi grubunu desteklerse hükümet içerisindeki anlaşmazlıklara taraf olacaktır.

Yukarıda sayılan olasılıklar dikkate alındığında tüm olasılıklarda sistem içinde çift meşruiyetten kaynaklanan bir güç savaşının ortaya çıkması muhtemeldir. Cumhurbaşkanı'nın TBMM ya da halk tarafından seçilmesinin tek başına bir sakıncası yoktur. Hatta halkın yönetime daha doğrudan katılımı sağlandığı için, demokrasi adına bir kazanım olarak da görülebilir. Ancak, belirtmek gerekir ki ülkemiz siyasi hayatında Cumhurbaşkanı her zaman önemli bir yer işgal etmiştir. TBMM tarafından seçildiği dönemlerde bile siyasi hayata önemli müdahalelerde bulunmuştur (Öztürk, 1992: 71). Yani zaten mevcut bir iki başlılık vardır. Bunun nedeni sadece Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi değil 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'nın yetkileri bakımından güçlendirilmesidir. Güçlü bir Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi onu daha da güçlendirecektir.

Konumuz açısından İrlanda örneği ile bir karşılaştırma yaptığımızda İrlanda'da Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi tarihsel süreçten kaynaklanmaktadır. Britanya'nın koloniyel kurumlarının varlığına son vermek ancak meşruiyetini İrlanda halkından alan kurumların varlığı ile mümkün olduğundan Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir (Gallagher, 1999: 106). İrlanda'da halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı sembolik yetkileri olmakla birlikte İrlanda halkının egemenliğinin bir sembolüdür. Bizde ise Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi görünüşte krizleri engellemek amacıyla uygulamaya konulsa da ardında yatan asıl neden merkez-çevre geriliminin yansıdır.

İrlanda Cumhurbaşkanları sistem içinde iki başlılık yaratmamıştır. Bunun nedeni ise İrlanda için seçilen ilk Cumhurbaşkanı'ndan gelen gelenektir. İlk Cumhurbaşkanı'nın yaşı, siyasi konumu daha sonra gelecek uygulamaların habercisi olmuştur. Cumhurbaşkanlarının kapalı kapılar ardında siyaset yapma müdahaleleri ise siyasi elitler tarafından hoş karşılanmamıştır. Cumhurbaşkanı'nın pasif konumu, anayasa kadar sistem içinde ona atfedilen siyasi kültüre de büyük ölçüde bağlı olduğu görülmektedir (Gallagher, 1988: 81).

İrlanda'da söz konusu uygulamanın yerleşmesinde, Cumhurbaşkanı seçim sürecinin partilerin kontrolünde gerçekleşmesi de etki sahibi olmuştur. Siyasi liderlerin Cumhurbaşkanı olması kadar, bağımsız güçlü adayların seçilmesi de siyasi bakımdan iktidarı kullanan Cumhurbaşkanları yaratabilmektedir. 1997 seçimlerine değin, il idarelerinin meclislerince aday belirlenmesi ya da bağımsız adayların ortaya çıkması söz konusu olmamıştır. Geçmişte daha ağırlıklı olmakla birlikte, halen Cumhurbaşkanı seçiminde adaylık süreçleri Fianna Fail, Fine Gael ve İşçi partisi elitlerince yönlendirilen bir süreçtir. Şimdiye kadar göreve gelen sekiz Cumhurbaşkanı'nın ikisi tüm partilerce, biri küçük partilerin oluşturduğu bir koalisyon tarafından, geri kalanları da İrlanda sisteminin hakim partisi Fianna Fail tarafından aday gösterilmiştir (Özsoy, 1999: 111).

İrlanda'da anayasal ve siyasal olarak Başbakan'ın tartışmasız liderliği söz konusudur. Öte yandan İngiliz Westminster modelinden esinlenmesine rağmen İrlanda parlamentarizmi, seçim sisteminin çoğunluk değil de nispi temsil olmasından

kaynaklanan farklılıkları da bünyesinde barındırmaktadır. Daha açık bir deyişle, Britanya’da karşılaşılmayan koalisyon hükümetleri İrlanda’da neredeyse norm halindedir. Bu durum, başta bakan seçimi olmak üzere, Başbakan’ın koalisyon ortaklarına ait konularda tek belirleyici olamamasına neden olsa da, Bakanların Başbakan’ın talimatları ile çalışmalarını yürüttükleri de hukuki ve siyasi bir gerçek olarak tespit edilmektedir (Mitchell, 2003: 435).

1990 seçimlerine değin, parti elitlerinin Cumhurbaşkanı tercihi, yetmişli yaşlarında, siyaset dışı ya da siyasetten gelse bile lider konumunda bulunmamış ve artık bulunamayacak erkek adaylardan yana olmuştur. Bu seçimlerde seçmen tercihini de ağırlıklı olarak parti bağı belirlemektedir (Van Der Brug, 2000: 634). 1990 yılından beri ise, Cumhurbaşkanı seçimlerinde daha genç ve dinamik, parti bağı bulunmayan ya da çok zayıf olan, kadın adaylardan yana bir eğilim ortaya çıkmıştır (Elgie and Fitzgerald, 2004: 306-307). Siyasi açıdan pasif konumda olan Cumhurbaşkanı sistem içinde çift başlı bir yapılanmaya mahal vermediğinden meşruiyetini halktan alması sistemi iki başlı kılmamaktadır.

Ülkemizle bir karşılaştırma yapıldığında Cumhurbaşkanı, seçimleri genelde krizle geçmiş önemli bir makamdır. Özellikle askeri darbeler sonucunda gücün göstergesi olarak Cumhurbaşkanı ordu mensubu kişiler olmuş ve siyasetten çok fazla uzak kalamamışlardır. Ayrıca anayasal olarak tanınan yetkiler Cumhurbaşkanı’nı icracı bir makam haline getirmiştir. Bu noktadan İrlanda ile karşılaştırıldığında İrlanda’nın Cumhurbaşkanı’na atfettiği görev ile bizdeki Cumhurbaşkanı’na atfedilen görev birbirinden farklıdır. Sistem için güçlü bir Cumhurbaşkanı mevcut iken onun halk tarafından seçilmesi kanımızca Cumhurbaşkanı’nı daha da güçlendirecektir.

Cumhurbaşkanının yetkileri açısından çıkan sorunlar asıl olarak yetkilerinin niteliği ile ilgilidir. Cumhurbaşkanı’nın anayasada belirlenen yetkilerinin bir kısmı bağlı yetki değil, takdir yetkisidir. Örneğin Bakanlar Kuruluna isterse başkanlık etmesi gibi. Dolayısıyla yetkiler yeniden ve kesin biçimde belirlenirse, bu yetkiler parlamenter sistemi aşan biçimde olsa bile yetki kargaşası çıkarmayacaktır.

d. Seçim Sürecine İlişkin Oluşabilecek Söylem Krizi

2007 Anayasal değişikliği öncesinde, TBMM tarafından yapılan Cumhurbaşkanı seçimlerinde, Cumhurbaşkanı adayı meclis içinden ise zaten siyasi kimliği biliniyordu, meclis dışından gösterilen adaylar ise çok fazla siyasallaşmadan ve tarafsızlıkları zedelenmeden uzlaşma yoluyla seçiliyordu. 2007 sonrasında ise halkın karşısına çıkacak olan Cumhurbaşkanı adayları etkin bir propaganda süreci geçirdikten sonra sandığa gideceklerdir.

Propaganda, bireyleri etkilemeyi ve bireylerin davranışlarını kontrol etmeyi amaçlayan bilinçli bir manipülasyondur. Siyasi propaganda ise hükümet, parti, yönetim ve baskı gruplarının kamuoyunun davranışını kendi paralelinde değiştirmek için kullandıkları etkileme tekniklerini içerir (İnceoğlu, 1985: 75). Siyasi bir rekabetin olduğu yerde propaganda da vardır.

Cumhurbaşkanı seçim sürecinde Cumhurbaşkanı adayları siyasi bir yarış içinde olacaklardır. Bu durumda kamuoyunu etkileme süreci başlayacaktır. Tarafsızlığı gereği de siyasi bir vaad ya da söylemde bulunmaması lazımdır. Ancak kamuoyunu etkileyebilmek için halkın lehine yönetim sergileyeceklerini vaad edebilirler.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sürecinde Cumhurbaşkanı adaylarının halkı etkilemek için kullandıkları söylemler iki yönden değerlendirilebilir. Birincisi halktan oy isterken öne sürebilecekleri tek söylem halkın menfaatlerini gözetecekleri yönünde olacaktır. Böyle bir söylem ile seçilen Cumhurbaşkanları seçildikten sonra da kendilerini bu söylemlerine yükümlü hissedecekler ve böylece halkın, halk tarafından, halk için yönetimi ilkelerine daha çok yaklaşmış olacaklardır. Diğer yandan ise siyasi partiler dışında yapılan siyasi faaliyetler pek kabul görmemektedir. Bu da Cumhurbaşkanı adaylarını belirli bir siyasi partiye yakınlaştırma tehlikesini gündeme getirecektir. Ayrıca seçim sürecinde söylemlerine çok dikkat etmek durumundadır. Çünkü devlet başkanlığı devleti temsil eden bir makamdır. Bu anlamda arabulucu ve hakem vazifesi görmektedir. Bunu yerine getirmesi içinde bir takım yetkiler verilmiştir. Cumhurbaşkanı seçim

sürecinde tekrar seçilebilmek uğruna söylemleri ile vaatlerini yerine getirmek amacıyla yetkilerini aşan uygulamalara gidebilir. Burada yine önemli bir nokta olan Cumhurbaşkanı'nın yetkileri gündeme gelmektedir.

Cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanabilecek krizlerden biri de işte bu söylem krizidir. "Cumhurbaşkanı ne vaad edecek?". Seçim sürecinde yapacağı seçim kampanyası Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını dahi zedeleyebilecek ölçüdedir. Bu anlamda söylemlerinde çok dikkatli davranması gerekir.

Ülkemizde henüz Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmemiştir. Ancak benzer uygulamalara baktığımızda; örneğin Fransa'da cumhurbaşkanlarının özellikle son dönemdeki seçim vaatleri genellikle dış politika alanındadır. Bunun yanı sıra iç politikayı ilgilendiren konularda da vaatlerde bulunmaktadırlar. Örneğin Fransız Cumhurbaşkanı François Hollande'ın gündem yaratan eşcinsellere ve varlık vergisine ilişkin vaatleri senatoda görüşülmüştür. İrlanda'da da durum yine aynıdır. Cumhurbaşkanlarının vaatleri iç ve dış politikayı ilgilendirmektedir.

Ülkemizde ise Cumhurbaşkanı'nın neler vaat edeceği muammadır. Ancak görünen odur ki siyasi bir yarışın içinde olan Cumhurbaşkanı elbette ki iç ve dış politikayı ilgilendiren konularda vaatte bulunacaktır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın sistem içinde hakem görevi üstlenmesi ve denge unsuru olarak sistemde yer almasının sağlanması gerekmektedir. Mevcut yetkiler ve mevcut sistemle Cumhurbaşkanı'nın sistem içinde bir siyasi parti üyesi gibi davranması karışıklığa yol açacaktır.

İrlanda örneğine baktığımızda, İrlanda'da seçim kampanyalarında adayların geçmişleri, mesleki tecrübeleri, Cumhurbaşkanlığı vizyonları parti bağının ötesinde belirleyici olabilmektedir (Van Der Brug, 2000: 634). Genç ve parti bağı olmayan ya da çok zayıf olan adayların seçimi, Cumhurbaşkanlarının hükümetlerle iyi ilişkiler kurma çabası içinde olmayıp, daha etkili konumda bulunmalarına yol açmaktadır (Collins, 2004: 602). Öte yandan, İrlanda'da aday, siyaset dışı ve bağımsız olsa da, adayın kampanya sürecini siyasi partilerin desteği olmaksızın yürütmesi ve seçimi kazanması, pek mümkün gözükmemektedir. 1997

seçimlerinden bu yana hiçbir parti tarafından desteklenmeyen bağımsız adaylar çıksa da, İrlanda’da kampanyaları partilerce desteklenmemiş adaylar henüz seçimi kazanma başarısı göstermemişlerdir. Kampanyaları bağımsız yürüten adayların başarılı olması halinde, Cumhurbaşkanlarının klasik olarak kabul gören sembolik konumlarında değışmeler beklemek yanlış olmayacaktır (Elgie ve Fitzgerald, 2004: 307).

İrlanda’da Cumhurbaşkanı seçim kampanyalarının siyasi partilerin desteğı ile yürütüldüğünü söylemiştik. Ancak adaylar seçim kampanyalarında partili kimliklerini bir kenara bırakıp, kampanyalarını, yürütme yetkisini kullanarak çözülecek sorunlara değıl de kişisel özelliklerine dayandırmaktadırlar. Ulusu temsil görevi, kişisel özellikleri, eğitimleri, kariyer ve geçmişlerini ön plana çekmektedirler (Özsoy, 1999: 176).

İrlanda Cumhurbaşkanı Higgins seçim kampanyalarında, seçilmesi durumunda hükümetin hizmetkarı olmayacağı ve tarafsız olacağı konusunda (en.wikipedia.org) vaadde bulunmuştur.

İrlanda’da Cumhurbaşkanlarının seçim kampanyalarını siyasi partilerin desteğı ile yapsalar da Cumhurbaşkanı partiler üstü ve saygın bir konumdadır. Cumhurbaşkanı seçim kampanaları siyasi vaatlerden çok adayların kişisel özellikleri ile geçmişleri üzerinden yürütülmektedir. Adaylarda genellikle devleti temsil edecek niteliklere sahip devlet adamları içinden seçilmektedir.

Ülkemiz açısından Cumhurbaşkanı ne vaad edecek? sorusunu İrlanda örneğindeki gibi cevaplayabilirsek Cumhurbaşkanı’na yönelik söylem krizini de çözebiliriz. Ülkemiz açısından Cumhurbaşkanı adaylarının daha çok devleti temsil niteliğine yönelik kişisel özelliklerinin ön planda tutulması onları siyasi yarış içindeki söylemlerden uzak tutabilir. Ancak İrlanda’daki Cumhurbaşkanı’na atfedilen görevler semboliktir. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yarışı bir siyasi yarışma havasında geçmemektedir. Zaten Cumhurbaşkanı adaylarının söylemlerinden çok kişisel özellikleri ön planda olmaktadır. Daha öncede ifade edildiğı gibi iki ülke arasındaki siyasi kültür ve Cumhurbaşkanı’nın anayasal yetkilerindeki farklılık

sorunun çözümünde engel teşkil etmektedir. Çünkü ülkemizde Cumhurbaşkanları Cumhuriyetten bu yana hep güçlü bir şekilde siyasetin içinde olmuşlardır. Bu nedenle sorunun İrlanda örneğindeki gibi çözümlenmesi çok güçtür.

Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkiler ve yetkilerin niteliğinde bir değişme olmadığı sürece, Cumhurbaşkanlarının geçmişten gelen konuları da dikkate alındığında söylem krizinin yaşanacağı açıktır. Seçim, yarışı da beraberinde getirir. Bu nedenle Cumhurbaşkanı adayları bir yarış içinde olacaklardır. Dolayısı ile halkı etkilemek için bir takım vaatlerde bulunacaklardır. Söylemleri daha çok icracı nitelikte olursa krize neden olabilir. Örneğin Cumhurbaşkanı adayının “vergileri düşüreceğim” gibi bir vaadi seçildikten sonra onu hükümet işlerine müdahaleye yönlendirecektir. Ancak söylemleri daha çok genel ifadeler ile devleti temsil niteliğinde olursa sorun daha aza indirgenebilir.

SONUÇ

Tezin başlangıç kısmında belirtildiği üzere tezin amacı, Türkiye’de 2007 yılı anayasal değişikliği çerçevesinde uygulanacak olan Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesinin Türk demokratikleşme sürecine ve hükümet sistemine etkisini ortaya koyabilmektir. Bu amaçla ortaya koyduğumuz denenceleri tez içinde sınamaya çalıştık.

İlk denencemiz, “Türkiye’de halkın Cumhurbaşkanı’nı belirleme sürecine doğrudan müdahil olması demokrasiyi güçlendirecektir” şeklinde olmuştur. Buna göre bugün üyesi olmaya çalıştığımız ve demokratikleşme konusunda telkinlerde bulunan AB’nin birçok ülkesinde Avusturya, Finlandiya, Portekiz gibi, katılımcı demokrasinin temel yansıması olarak Cumhurbaşkanları doğrudan halk tarafından seçilmektedir.

Katılımcı demokrasinin yansıması yönünden değerlendirildiğinde anayasal değişikliğin katılımcı demokrasi ya da demokratik katılım noktasında etkili olduğu sonucuna varabiliriz. Öyle ki bu unsur anayasa değişikliğinin gerekçeleri arasında yer almaktadır. Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu’nda anayasal değişikliğin gerekçesi Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi suretiyle, seçim tabanının genişletilmesi ve demokratik katılımın daha çok sağlanması; yönetenleri belirleme sürecine milletin etkin katılımının temini; halkın seçtiği Cumhurbaşkanı’nın tarafsız, partiler üstü bir tutum sergilemesinin mümkün kılınmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Bu raporda da demokratik katılım ön planda tutulmaktadır. Parlamentodan çıkacak her türlü kararın, o ülkenin vatandaşları arasında konuşulduğu, tartışıldığı, belki biçim olarak olmasa bile, bir tür referandumdan geçtiği bir düzen şüphesiz demokrasi açısından olumlu bir gelişme olacaktır. Günümüzde en yaygın toplumsal-siyasal örgütlenme biçimi olan ulusal devletin özünü oluşturan ilkelere bir tanesi, iktidarın gücünü yönetilenlerden almasıdır. İktidarın ilahi kaynaklara dayandığı düşüncesinden vazgeçilerek, yönetilenlerin rızasına dayandırılması uzun bir siyasal değişim süreci sonucunda ortaya çıkmıştır. Demokratik kurumların oluşması, seçimler yoluyla ortaya çıkmıştır. Halkın yönetime katılmasının en yaygın ve etkili biçimi oy vermedir. Katılım

demokrasinin temel ilklerinden biridir. Milli iradenin sağlıklı bir şekilde tesis edebilmesi için katılımın artırılması, seçmenin sandığa ulaşabilmesi önemlidir.

Halk tarafından doğrudan seçimde seçmenler, kendilerine sunulan durumları ya da kişileri doğrudan seçme noktasında temel sorumlu olmalarından dolayı, siyasal katılma için kendilerine sunulan bir fırsatı değerlendirmektedirler. Ayrıca halk bazı durumlarda 2007 Anayasal değişikliğinde olduğu gibi de kriz çözücü bir konumda olmaktadır. Halk tarafından doğrudan seçim ile halk siyasi alanda etken özne olarak, karar alma sürecinin her safhasında yer alacak ve bu durum vatandaşlara hareket kazandırarak siyaset ile etkileşimlerini artıracaktır.

Osmanlı döneminin son zamanlarında başlayan modernleşme çabalarında birey modernleşme sürecinde devletin muhatabı olarak göz ardı edilmekte ve bireyin yeri aile, statü, din gibi unsurlar etrafında şekillenmekteydi. Bu nedenle ülkemiz içinde devlet vatandaş ilişkileri açısından halkın siyasi karar alma süreçlerine aktif katılımı bireyi siyaset alanında bir yere koyarak vatandaşlık unsurunu güçlendirecektir. Bu noktada Cumhurbaşkanı seçiminde yapılan değişiklik ile seçen ile seçilen arasındaki mesafe ortadan kalkmış, birey siyasi karar vermede aktif olarak yerini almıştır.

Bu açıdan bakıldığında Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi Cumhuriyet'ten bu yana arka plana atılan birey unsurunu ön plana çıkaracaktır. Tarihten bu yana devlet başkanlığına atfedilen değer önemli bir yere sahiptir. Böyle bir makama gelecek kişinin belirlenmesinde bireyin doğrudan söz sahibi olması bireyi vatandaşlık olgusuna daha da bağlayacaktır. Katılımcı demokrasi ile yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak çeşitli şekillerde katılmaları sağlanmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ile birey aktif olarak seçim sürecine dahil olacaktır.

Halkın siyasi kararlarda doğrudan etkin olması siyasal bilinç ile de alakalıdır. Siyasal bilinç, sorumluluk ve farkındalık gerektirir. Halkın ekonomik ve politik karar verme süreçlerine doğrudan katılımı, kendi yaşamları kadar çevre üzerinde de etkiler yaratan temel bir hak ve sorumluluktur. Demokratik bir devlet, halkın

ekonomik ve politik karar verme süreçlerine doğrudan katılımını sağlamak için gerekli stratejileri ve destek politikalarını hazırlayan ve bu süreçte toplumun ilgili tüm katmanlarını dahil eden ve dezavantajlı grupları karar verme süreçlerine katılım için yüreklendiren bir devlettir. Bu noktadan ele alındığında karar alma süreçlerine doğrudan katılım demokrasiyi güçlendiren bir unsur olacaktır.

Demokrasi, siyasal bilinci yüksek toplumlarda daha da işler durumdadır. Demokrasinin sağlıklı işlemesi için de halkın eğitilmiş ve demokrasi bilincinde olması, hak ve hürriyetlerini araması ve bunun yollarını öğrenmiş olması da gereklidir. Demokrasi vatandaşlık bilincinin gelişmesi, idarede fikir ve söz sahibi olması ve çözüm üretmede herkesin katılımının sağlanması demektir. Cumhurbaşkanlığı gibi önemli bir kurumun direk halka sorulması halka yüklenen sorumluluk bilincini ve halkın siyasi konulara ilgilerini arttıracaktır.

Buna karşılık siyasi sorumluluk ise yönetenlerin egemene karşı sorumluluğu olarak tarif edilmektedir. Demokrasilerde egemen halk olduğuna göre siyasi sorumluluğun halka karşı olması gerekir. Anayasamıza göre Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumluluğu yoktur. Sorumluluğu olmayan Cumhurbaşkanlarının işlemlerinin geçerli olabilmesi için sorumluluk sahibi olan başbakan veya ilgili bakan tarafından imzalanmaları gerekmektedir. Bu durumda da bu işlemlerden doğan sorumluluk, Cumhurbaşkanı'na ait değil, bu işlemi imzalayan başbakan veya ilgili bakana ait olmaktadır. Ancak olaya siyasi sorumluluk tarifi üzerinden yaklaştığımızda doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın halka karşı bir sorumluluğu doğmaktadır.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin kriz çözücü bir yönü olduğu ikinci denencelerimizi oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi bu krizi ve bu krizin neden olduğu tehdidi aşmanın bir yolu olacak ayrıca seçilen Cumhurbaşkanı'nın demokratik meşruiyetini artıracaktır. Gerek 2007 yılında gerekse daha önceleri yaşanan krizler ülkede istikrarsızlığa yol açmıştır. Mecliste tek bir parti Cumhurbaşkanı'nı seçecek yeterli çoğunluğa sahip değilse kriz kaçınılmaz olmaktadır. Bu da uzlaşma kültürünün zayıf olduğunu bize göstermiştir.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ile Cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanan krizler, iki yönden değerlendirilebilir. Birincisi seçim sürecinde yaşanan parlamento dışı güçlerin seçime müdahalesini önlemesi diğeri ise seçim sürecinde yaşanan siyasal krizin önlenmesidir.

Geçmişte yaşanan Cumhurbaşkanı seçim krizleri örneklerinden yola çıkarak konuyu açıklamaya çalışırsak özellikle 1980 yılında yaşanan kriz bir anlamda askeri darbenin tetikleyicisi olmuştur. Seçimler 114 tur sürmüş ve meclis Cumhurbaşkanı'nı seçememiştir. O dönemde mecliste tek partinin Cumhurbaşkanı'nı seçecek çoğunlukta olmaması ve meclisteki partilerin uzlaşamaması Cumhurbaşkanı'nı seçmeyi imkansız hale getirmiştir. Bunun ardından yaşanan siyasi istikrarsızlık ve toplumsal olaylarla birleşince yaşanan huzursuzluk, ordunun yönetime el koyması ile sonuçlanmıştır. Cumhurbaşkanı'nı halka seçtirmek bir anlamda parlamento dışı güçlerin seçime müdahalesini önleyecektir.

2007 yılında da yine meclis Cumhurbaşkanı'nı seçememiştir. Bu durum Cumhurbaşkanı'nı halka seçtirmeyi gündeme getirmiş ve anayasal değişiklik sürecini başlatmıştır. Kanımızca Cumhurbaşkanı'nın halka seçtirilmesi seçim krizini ortadan kaldıracaktır. Dolayısı ile seçim krizinin neden olduğu istikrarsız bir siyasi alan bertaraf edilecektir. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ile parlamentonun devre dışı bırakılması Cumhurbaşkanı seçimlerinde yaşanan kriz ve sonucunda meclis seçimlerinin yenilenmesi ihtimalini de ortadan kaldıracak; meclisin bir bütün olarak sivil siyasetin, Cumhurbaşkanı seçim krizi nedeniyle güven bunalımına düşmesi bir anlamda önlenecektir.

Buraya kadar ki açıklamalarımızda Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin kriz çözücü yanları, siyasal bilinç, katılım gibi unsurlar açısından değerlendirilmiştir. Konu bir de hükümet biçimine etkisi yönünden ele alınmıştır. Üçüncü ana denencemiz ise bu konu üzerine kurulmuştur. Denencemiz "Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi mevcut hükümet sistemimiz olan Parlamenter sistem üzerinde etkili olmuş ve sistemimizi yarı başkanlık sistemine yaklaştırmıştır. Ancak bir hükümet biçiminin yarı başkanlık ya da başkanlık sistemi olarak nitelendirilebilmesi için Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi tek

başına belirleyici bir unsur olarak görülemez. Bu noktada Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin düzeyi de önemlidir" şeklinde oluşturulmuştu. Tez içinde tartışıldığı üzere Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi başlı başına hükümet sistemini etkileyecek bir durum değildir. Ancak 1982 Anayasası ile tesis edilen güçlü Cumhurbaşkanı unsuru ile birleşince sistemi etkileyeceği kanaatindeyim.

1961 Anayasası'ndan bu yana mevcut hükümet sistemimiz parlamenter hükümet sistemidir. Ancak 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler tanınmıştır. 2007 anayasal değişikliği ile geniş yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemde ikinci ve önemli bir erozyona neden olmuştur. Zaten geniş yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi onu daha güçlü kılacaktır. Sistemi artık parlamenter sistem değil yarı başkanlık sistemine kaydıracaktır.

Yarı başkanlık sistemi için Duverger'in (1992: 142-149) tanımlamasında üç unsur önemlidir. Bunlar, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, Cumhurbaşkanı'nın güçlü yetkilere sahip olması ve yasama organına karşı siyasal sorumluluğu bulunan bir hükümetin varlığıdır. 2007 anayasal değişikliği ile sistemimiz bu üç unsuru da kapsamıştır.

Bu konu tez içinde örnekler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Anayasal değişikliğin siyasal sisteme etkisi konusunda yarı başkanlık sisteminin uygulandığı Fransa ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçildiği İrlanda örnekleri ile karşılaştırıldığında iki ülke ile farklılıklar olmakla birlikte benzerliklerde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın yetkileri konusunda Fransa'da Devlet Başkanına tanınan sınırsız fesih yetkisinin ve olağanüstü dönemlerde kullanabildiği önemli yetkilerine, Türkiye Cumhurbaşkanı sahip olmasa da Cumhurbaşkanı'nın seçimleri yenileme yetkisi ve olağanüstü durumlarda Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi de Cumhurbaşkanı'nı etkili ve güçlü kılan unsurlardır. Yani her ne kadar sınırsız fesih hakkı ve olağanüstü yetkileri olmasa da Cumhurbaşkanlarımız ülke yönetimi üzerinde sembolik bir konumda olmamış, aksine her zaman etki alanlarını genişletmişlerdir. Bu durumda Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi

Cumhurbaşkanı'nın mevcut yetkileri ile birlikte değerlendirildiğinde sistemi yarı başkanlık sistemine doğru kaydırıldığını söyleyebiliriz.

İrlanda örneğinde ise farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. İrlanda'da Cumhurbaşkanının yetkileri semboliktir. Tarihsel konumu itibari ile de Cumhurbaşkanı bizdeki gibi siyaseten çok güçlü değildir. Cumhurbaşkanı'nın sembolik yetkileri bulunmasına karşın İrlanda örneği literatürde "Başkanlı Parlamenter Sistem" olarak da değerlendirenler bulunmaktadır. Bu durumda bizdeki uygulama ise İrlanda örneğine göre saf parlamentarizmden daha uzak bir örnek olarak değerlendirilebilir. Dolayısı ile bu durum başta meşruluk tartışmaları olmakla birlikte birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.

Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı artık meşruiyetini elde etmede TBMM'ye borçlu olmayacaktır. Cumhurbaşkanı adayı olanlar halkın karşısına doğrudan geçerek seçilmek için bir takım vaatlerde bulunacaklardır. Bu da bizi çift meşruiyet durumuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Yürütmenin iki kanadının da halk tarafından seçilmesi çift başlı ve çift meşruiyetli bir yapı oluşturacaktır. Ancak mevcut sistemin işleyişine baktığımızda da Cumhurbaşkanı ve hükümet arasında çift başlı bir yapının zaten var olduğu görülmektedir. Çift meşruiyet sorunun siyasal eğilimler dikkate alınarak sonuçları değerlendirildiğinde farklı sonuçlar çıkacağına daha önce değinmiştik. Hükümet ve Cumhurbaşkanı'nın aynı siyasal eğilimde olması durumunda ülke yönetimin tek egemen güç olması ihtimali ortaya çıkacak ve bu da dikta yönetimine ortam yaratabilecektir. Tersine bir durumda yani farklı siyasal eğilimde olmaları durumunda ise sistemin işleyişinin tıkanabilmesi ihtimali ortaya çıkacaktır. Buda siyasi istikrarsızlığa neden olacaktır. Bunun çözüm yolu ise Cumhurbaşkanı'nın tarafsız tutum sergilemesi ile aşılabılır. Ancak bu da Cumhurbaşkanı'nın kişisel özellikleri ile alakalıdır. Bu durumda Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı kanımızca daha tarafsız olacaktır. Cumhuriyetten bu yana Cumhurbaşkanlarımıza baktığımızda ya askeri kökenli ya da belirli bir siyasi parti lideri durumunda iken Cumhurbaşkanı olmuş kişilerdir. Bu noktada belirli bir siyasi parti içinden gelen Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı, parti ile

ilişgi kesilerek yasal olarak sağlanmakta, ancak işleyişte bunun tam olarak sağlandığı konusunda net bir tavır yoktur. Bu nedenle Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ile bağımsız bir adayın Cumhurbaşkanı olması ihtimalini güçlendirecektir.

Tarafsız bir adayın Cumhurbaşkanı olması ihtimali bir yandan güçlenirken diğer yandan ortaya çıkan bir sorun da Cumhurbaşkanının tarafsızlığını etkileyebilecektir. Bu sorun ise Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu ile düzenlenen seçimin finansmanı konusudur. Cumhurbaşkanı seçiminin finansmanın gerçek kişiler tarafından sağlanması Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı açısından sakıncalı bir durum yaratabilir. Siyasi partiler de olduğu gibi hazine yardımı sağlanması tarafsız bir Cumhurbaşkanı yaratma düşüncesi ile daha bağdaşır bir durumdur.

Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine ilişkin yaşanabilecek sorunlardan biri de söylem krizidir. Cumhurbaşkanı halkın isteklerine yönelik söylemler geliştirdiği sürece bunları yerine getirmekle kendini sorumlu tutacaktır. Bu noktada 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'na tanınan geniş yetkilerle zaten icracı bir makam olan Cumhurbaşkanlığı daha da icracı konuma gelecektir. Cumhurbaşkanı anayasada belirtilen yetkilerini icracı bir kurum olarak kullanmaya yönelebilir. Örneğin gerektiğinde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi çok sık rastlanan bir durum değildir. Ancak halka vaatlerde bulunarak seçilen bir Cumhurbaşkanı bu vaatlerini yerine getirmek için bu görevini sıkça kullanıp, hükümet işlerine müdahalesi söz konusu olabilir.

Burada önemli olan nokta Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkililerdir. Mevcut yetkilerle halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanı'nın güçlü bir yürütme organı olması ve icracı bir kurum gibi hareket etmesi muhtemeldir. Bu sakıncanın giderilmesi için yetkileri ile ilgili bir anayasal düzenlemeye gidilebilir. Cumhurbaşkanı'nı sistem içinde denge duruma getirecek ve ona hakem görevini üstelenmesini sağlayacak yetkilerin verilmesi ile bu sakınca giderilebilir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın bazı yetkileri bağlı yetki değil takdir yetkisidir. Bu yetkilerin niteliği de kesin çizgilerle belirlenmelidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin sakıncaları bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak demokratikleşme sürecine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Siyasi katılım, tarafsızlık ve krizlerin neden olduğu siyasi istikrarsızlıklar göz önünde bulundurulduğunda demokrasimize katkı sağlayacaktır. Görevleri açısından sistemde güçlü bir Cumhurbaşkanı'nın olası tehlikelerinden bahsetmiştik. Ancak bunun demokrasi kültürünün topluma yerleşmesi ile aşılabileceğini söyleyebiliriz. Toplumda demokrasi kültürü ise siyasi duyarlılık ve bilinç düzeyi ile alakalıdır. Siyasi olaylara karşı verilen tepkiler demokrasi kültürü ile ilgilidir. Halk tarafından seçilme ise bireyi siyasi alana çekmekte ve aktifleştirmektedir.

Ayrıca hükümet sistemimizde yarı başkanlık sistemine doğru bir etki yaptığı muhtemeldir. Siyasi sistemler arasında ve özellikle parlamenter sistem ve yarı başkanlık sistemi arasında bir kıyaslama yaparak hangisinin demokratik olduğunu belirlememiz imkansızdır. Zaten böyle bir kıyaslama da yapılamaz. Ancak ülkenin şartlarına göre bu değerlendirilebilir. Ülkemizde 1982 Anayasası ile güçlendirilen Cumhurbaşkanı, 2007 yılında halk tarafından seçilmesi ile birlikte meşruiyeti açısından da güçlendirilmiştir. Bu noktada denilebilir ki sistemimiz yarı başkanlık sistemi noktasına gelmiştir.

KAYNAKÇA

1924 Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Erişim Tarihi: 24.12.2012

1958 Tarihli Fransa Cumhuriyeti Anayasası,
[https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR\(4.10.1958\).pdf](https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR(4.10.1958).pdf), Erişim Tarihi: 22.11.2012

1961 Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, Erişim Tarihi: 28.12.2012

1982 Anayasası , <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>, Erişim Tarihi: 24.12.2012

2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>Erişim Tarihi: 02.01.2013

2007 Referandum Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007Referandum/Sonuc/sonuc.pdf>, Erişim Tarihi: 27.07.2012

31/05/2007Tarihli ve 5678 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunntbmmc091/kanuntbmmc091/kanuntbmmc09105678.pdf, Erişim Tarihi: 27.07.2012

5660 Sayılı Kanunun Geri Gönderilme Gerekçesi, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezerbasin-aciklamalari/494/60739/5660-sayili-kanun.html>, Erişim Tarihi: 27.07.2012

AĞAOĞLU, Samet (1992), *D.P'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, Yayıma Hazırlayan: Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları.

- AHMAD, Feroz (1993), *The Making of Modern Turkey*, London: Routledge
- AHMAD, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayınları.
- AHMAD, Feroz (2009), *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AHMAD, Feroz (2011), “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler”, Reşat Kasaba (ed.), *Modern Dünya da Türkiye*, Cilt:3, İstanbul: Kitap Yayınevi, ss.229-274.
- AKARSU, Bedia (1967), *John Locke’un Devlet Felsefesi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- AKARTURK Ekrem A.(2000), “İktidarın Kişiselleşmesi”, *Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Kocaeli, ss. 217-230.
- AKÇALI, Pınar; ASLAN, Canan vd. (2007), *Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz*, (Der.) İhsan Kamalak, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- AKGÜN, Birol (2006), *Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı: Siyasal Sistemdeki Yeri Seçilmesi ve 2007 Tahminleri*,
http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Kose_Yazilari&op=viewarticle&artid, (24.11.2006), Erişim Tarihi: 27.07.2012
- AKGÜN, Birol, Orhan GÖKÇE, Süleyman KARAÇOR (2002), “3 Kasım Seçimleri Anatomisi”, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Çizgi Yayınları, Yıl:2, Sayı:4, ss.1-44.
- AKIN, Rıdvan (2009), *Gazi’den Günümüze Cumhurbaşkanlığı: 1923-2007*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKPINAR, Hakan (2001), *28 Şubat: “Postmodern” Darbenin Öyküsü*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

- AKŞİN, Sina (2002), *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKŞİN, Sina (2007), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKŞİN, Sina (1997), “Siyasal Tarih 1789-1908”,*Türkiye Tarihi III*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKTAN, Coşkun C. (2003), “Yeni Değişim Dinamikleri ve Devletin Yeni Rolü”, (Edt.) C.CanAktan, *Modernite’den Postmodernite’ye Değişim*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- AKTAN, Coşkun C.(1999), *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- AKTEL, Mehmet (2003), *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- AKTÜRE, Sevgi (1987), *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basımı.
- AL, Hamza (2002), *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Ankara:Bilim Adamı Yayınları.
- ALBAYRAK, Mustafa (2004), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- ALMOND, Gabriel Abraham; VERBA, Sidney (1989), *The Civic Culture Revisited*, USA: SAGE Publications.
- ALMOND, Gabriel A. (1956), “Comparative Political Systems” *Journal of Politics*, No:18,pp.391-408.

ALPTÜRK, Ercan (2011), *İnternet ve Etkin Devlet*, www.ceterisparibus.net, Erişim Tarihi: 16.11.2011.

ALTUĞ, Kurtul (1991), *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul: Yılmaz Yayınları.

ALTUN, Fahrettin (2002), *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, Kanun No. 2324, Resmi Gazete: 28.10.1980 – 17145

Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı: 2007/45 Karar Sayısı: 2007/54 Karar Günü: 1.5.2007

Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı: 2007/45 Karar Sayısı: 2007/54 Karar Günü: 1.5.2007

ANIK, Cengiz (2000), *Siyasal İkna*, Ankara: Vadi Yayınları.

ARAYA, Oscar Alvarez and CORDERO, Jose Pablo Rodriguez (2013), “Costa Rica’s Democratization Process: Key Historical Developments”, <http://www.kdemo.or.kr/en/information/news/159>, Erişim Tarihi: 01.06.2013

ARCAYÜREK, Cüneyt (1985), *Çankaya'ya Giden Yol*, Ankara: Bilgi Yayınları.

ARCAYÜREK, Cüneyt (2000), *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ARCAYÜREK, Cüneyt (2002), *Çankaya Muhalefeti*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ARISTOTELES (1993), *Politika*, (Çev. M. Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.

ARSLAN, Zühtü (2000), “Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 13, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001, Ankara, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, ss. 65-85

272

- BAUMAN, Zygmunt (2000), *Siyaset Arayışı*, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2005), *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAYLIS, J. SIMITH, S. and OWENS, P.(2010), *The Globalization of World Politics*, New York: Oxford University Press.
- BECEREN, Ertan ve KALAGAN Gökhan (2007), “Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye’de Uygulanabilirliği Tartışmaları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(2): ss.163-181.
- BERKES, Niyazi (1975), *Türk Düşüncesinde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- BERLE, Adolf, A.(1980), *İktidar*, (Çev. N. Muallimoğlu), İstanbul: Tur Yayınları.
- BERNHARD, Michael (2005), “The Moore Thesis: What’s Left After 1989?”, <http://www.clas.ufl.edu/users/bernhard/content/moorethesis6.pdf>, Erişim Tarihi: 29.05.2013.
- BERNSTEIN, Eduard (1991), *Evrimsel Sosyalizm*, (Çev. B. Alkım Cerit ve E. Bulaycı) İstanbul: Kavram Yayınları.
- BİNGÖL, Yılmaz (2009), “Bilgi Çağında Demokrasiye Geçiş Tartışmaları”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(2): ss.109-126.
- BİRAND, Mehmet Ali (1991), *Demirkırat*, İstanbul: Doğan Kitap.
- BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can ve ÇAPLI, Bülent (2002), *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- BİRAND, Mehmet Ali, Hikmet Bala, Rıdvan Akar (2006), *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 5.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

- BOBBIO, Norbeto (1993), “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı”,(Ed.) John Keane, *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*,(Çev. A. İpek)İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss.1-42.
- BODIN, Jean (1969), *Devlet Üstüne Altı Kitap’tan Seçme Eserler, Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Cilt 2. (Çev. M. Tuncay) Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- BOIX Carles ve POSNER, Daniel (1996), “Making Social Capital Work: A Review of Robert Putnam’s Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy”, *Harvard University Paper* No. 96-4 June 1996 pp. 2-22
- BORATAV, Korkut (2002), *Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye(1908-1980),İktisat Tarihi*, (Der.) S.Akşin,, İstanbul: Cem Yayınevi.
- BORATAV, Korkut (2004), *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, Ankara: Gerçek Yayınevi.
- BOUTHOU, Gaston (1993), *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. A. T. Yazıcı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz (2005), *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- BRATTON, Michael ve WALLE, Nicolas Van de (1997), *Democratic Experiments in Africa*, New York: Cambridge University Press.
- BRESLIN, Shaun (2010), “Democratizing One Party-Rule in China,” *New Challenges to Democratization*, (Der.) Peter Burnell ve Richard Youngs, Londra ve New York: Routledge, pp. 136-154.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2005), *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri*, (Çev. Y. Türedi), İstanbul: İnkılap Yayınevi.

- BULUT, Nihat (2003a), *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BULUT, Nihat (2003b), Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi, *AÜEHFD*, C: VII, S:1-2, ss.41-68.
- BULUT, Sedef (2007), *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Seçimleri*, Ankara: Berikan Yayınevi
- BURAN, Hasan (2005), “Türkiye’de Parlamento Seçimleri Yerel Seçimlerde Karşılaşılan Sorunlar”, (Edt.) A. Küçük, S. Bakan, A. Karadağ, *Türkiye’de Siyasal Hayat*, İstanbul: Aktüel Yayıncılık, ss.113-143.
- BYRCE, James (1962), *Amerika Siyasi Rejimi*, (Çev. T. Ataöv), İstanbul: Türk Siyasi İlimlerDerneği Yayınları.
- CANETTI, Ellias, (1998), *Kitle ve İktidar*, (Çev. G. Aygen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CAROTHERS, Thomas (2002), “The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, 13(1): ss.5-21.
- CEM, İsmail (1998), *Sosyal Demokrasi Ya Da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir*, İstanbul: Can Yayınları.
- CEM, İsmail (2010), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- CHAND, Vikram K., (1997), “Democratization from the Outside In: NGO and International Efforts to Promote Open Elections”, *Third World Quarterly*, Vol. 18, No. 3, pp. 543-561
- CHOU, Chih C.(2005), “International Effects on the Process of Democratization in East Asia and Central Europe: 1986-2001”, Kabul edilmiş doktora tezi, *New York Devlet Üniversitesi*.

- CHRISTIANO, Thomas (2006), "A Democratic Theory of Territory and Some Puzzles About Global Democracy", *Journal of Social Philosophy*, 37(1): pp.81–107.
- CINGI, Aydın (1990), *Diktadan Demokrasiye, Güney Avrupa'nın Yeni Demokrasileri İspanya – Portekiz – Yunanistan*, İstanbul: TÜSES Yayını.
- CİN, Halil ve AKYILMAZS. Gül (2000), *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Adana: Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- CİRHİNLİOĞLU, Zafer (1999), *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*, Ankara: İmge Kitapevi.
- CİZRE, Ümit (1993), *AP-Ordu İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CİZRE, Ümit (2001), "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", (Der.)A. İnsel, *Modern Türkiye de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 İstanbul: İletişim Yayınları, ss.156-179.
- COLARESI, Micheall and W. THOMPSON (2003), "The Economic Development-Democratization Relationship: Does the Outside World Matter?", *Comparative Political Studies*, 36(4): ss.381 – 403.
- COLLINS, Neil (2004), "Parliamentary Democracy in Ireland", *Parliamentary Affairs*, 57(3), ss. 601-612.
- COOTER, Robert and GILBERT, Michael(2010), *A Theory of Direct Democracy and The Single Subject Rule*, *Columbia Law Review*, 110(3): ss.687-730.
- COŞAR, Simten (1999), "Türk Modernleşmesi: 'Aklileşme', 'Patoloji', Tıkanma," *Doğu Batı*, 8 Ağustos, Eylül, Ekim 1999, ss. 59-71.
- COŞKUN, M. Kemal (2007), *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, İstanbul: Dipnot Yayınları.

COŞKUN, Süleyman (1995), *Türkiye’de Politika* (1920-1995), İstanbul: Cem Yayınevi.

CUGLIANDRO, Donatella (2009), “The Dynamics of Democratic Consolidation: Explaining Turkey’s Failures Through Italy and Spain’s Progress”, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 44(3): pp.123-124.

CUILENBURG, Jan Van, “Medya ve Demokrasi”,
<http://ilef.ankara.edu.tr/etik/wpcontent/uploads/jan-van-cuilenburg-medya-ve-demokrasi.pdf>, Erişim Tarihi: 26.10.2010.

CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ KANUNU (2012), 26 Ocak 2012 Tarihli *Resmi Gazete*, Sayı : 28185

CUMHURBASKANLIĞI TARİHİ (2005), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara.

ÇAĞLAR, Bakır (1989), *Anayasa Bilimi*, İstanbul: BFS Yayınları

ÇAHA, Ömer (1994), “Osmanlıda Sivil Toplum”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 49, No: 3-4, Haziran, ss. 79-99.

ÇAHA, Ömer (1996), *Sivil Toplum ve Liberalizm*, Diyalog: Siyaset Teorisi Dergisi, Sayı:1, s. 188-213.

ÇAM, Esat (1995), *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.

ÇAM, Esat (1993), *Devlet Sistemleri*, Der Yayınları İstanbul.

ÇAVDAR, Tevfik (1985), “Adalet Partisi,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.2060-2068.

ÇAVDAR, Tevfik (2000), *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*(1950-1995), Ankara: İmge Kitapevi.

- ÇELİK, Seydi (2008), *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker*, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- ÇETİN, Halis (2003), *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşme Krizleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÇINAR, Tayfun ve GÜLER, Birgül A. (2004) *Yerel Maliye Sistemi*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- ÇUBUKÇU, Sevgi (2008), "Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek", (Ed.) B. Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DAĞI, İhsan (2004), "Rethinking Human Rights, Democracy and the West: Post-Islamist Intellectuals in Turkey", *Critical Middle Eastern Studies*, 13 pp:135-151.
- DAHL, Robert A. (1989), *Democracy and its Critics*, Yale University Press, New Haven and London.
- DAHL, Robert A. (1964), *Modern Political Analysis*, New Jersey: Prentice Hall Inc.
- DAHL, Robert A. (1971), *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press.
- DAVER, Bülent (1993), *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Doğan Yayınevi.
- DEMİR, Fevzi ve KARATEPE Şükrü (1989), *Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul: Devrim Yayınları.
- DEMİR, Nesrin (2010), "Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları", *Ege Akademik Bakış*, 10(2) 2010, ss. 597-611

- DEMİR, Osman (2003), “Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engelleri”, (Edt.) Y. Bayraktutan, *Özelleştirme: Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi*, Ankara: Liberte Yayınları, ss.79-106.
- DEMİR, Şerif (2010a), *Türk Siyasi Tarihinde Menderes*, İstanbul: Paraf Yayınları.
- DERDİMAN, R.Cengiz (2006), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- DİNÇER, Ömer ve YILMAZ, C. (2003), *Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim I*, Ankara: T.C. Başbakanlık.
- DOBBINS J, JONES SETH G., CRANE K., DEGRASSE B., C. (2007), “The Bigginners Guide To Nation-Building, Santa Monica”, www.rand.org/pubs/monographs/MG557, Erişim Tarihi: 26.05.2013
- DOĞANAY, Ülkü (2005), *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*, Ankara: İmge Yayınları.
- DOORENSPLEET, Renske (2004), “The Structural Context of Recent Transitions To Democracy”, *European Journal of Political Research*, Vol:43: pp.309–335.
- DOWELL, George (1983), *Amerika Tarihi*, Ankara: Amerikan Kültür Yayınları.
- DÖNMEZER, Sulhi (1984), *Sosyoloji*, Ankara: Savaş Yayınları.
- DURKEIM, Emile (1965), *The Elementary From of The Religious Life*, New York: The Free Press.
- DURSUN, Davut (2001), *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- DUVERGER, Maurice (1992), *A New Political System Model: Semi-Presidential Goverment, Parliamentary Versus Presidential Goverment*, (Der.) A. Lijphart, England: Oxford University Pres.

- DUVERGER, Maurice (1995), *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları.
- DWORKIN, Ronald (1985), *A Matter of Principle*, Cambridge: Harvard University Pres.
- EASTON, David (1965), *A Systems Analysis of Political Life*, Nev York: Wiley Press.
- EBENSTEIN, William (1996), *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev. İ. Özel), İstanbul: Şule Yayınları.
- EISENSTADT, Shmuel N. (2007), *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim*, (Çev. U. Çoşkun.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- EISENSTADT, Shmuel N. (1964), “Modernization And Conditions Of Sustained Growth World Politics”, *Cambridge University Press*, Vol: 16, No: 4 (Jul., 1964), pp. 576-594
- EKİNCİ, Necdet (1997), *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- ELGIE, Robert (1999), “The Politics Of Semi-Presidentialism”, *Semi-Presidentialism In Europa*, Oxford : Oxford University Press, pp.1-21.
- ELGIE, Robert (2010), “Semi-Presidentialism, Cohabitation And The Collapse of Electoral Democracies: 1990-2008”, *Goverment and Opposition*, Vol: 45, Issue:1, pp. 29-49.
- ELGIE, Robert and FITZGERALD, Peter (2004), “Political Leadership: The President and the Taoiseach”, *Politics in the Republic of Ireland*, pp.305-327.
- ELLNER, Steve ve HELLINGER Daniel (2003), *Venezuelan Politics in the Chavez Era: Class, Polarization & Conflict*, Boulder, Lynne Reiner.

- ELSTUB, Stephen (2010), “Democracy In Theory and Practice”, *Representation*, 46(3): pp. 255–260.
- ENSAROĞLU, Yılmaz (2001), *Tamamlanmamış Bir Değer İnsan Hakları*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- ENTERLINE Andrew J. ve GREIG J. Michael, (2008), “The History of Imposed Democracy and the Future of Iraq and Afghanistan”, *Foreign Policy Analysis* Vol: 4, Issue:4, October 2008, pp. 321–347
- EPSTEIN, D. L. and BATES, R. v.d, (2006), “Democratic Transitions. American” *Journal of Political Science*, Vol: 50, No: 3pp. 551–569.
- ERDOĞAN, Mustafa (1993), *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2003), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2009), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.
- ERGENÇ, Özer (1999), “Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Yeni Türkiye Yayınları*, C. 4, Ankara, ss. 346-353.
- EROĞUL, Cem (1993), *Anatüze Giriş*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- EROĞUL, Cem (1998), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- EROĞUL, Cem (2006), *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara: Kırılmaç Kitabevi.
- EROĞUL, Cem (2007), “Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62(3): ss. 167-181.
- ERSOY, Akif (1986), *İktisadi Düşünceler Tarihi*, İzmir: Abam Yayınları.
- ERTUG, Celal (1997), *Çözumsuz Demokrasi*, Ankara: Bilgi Yayınları.

- ERTUNÇ, Ahmet Cemil (2004), *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal (1992), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal (2001), *Kamu Yönetimi*, İstanbul: Erkam Matbaası.
- ERYILMAZ, Bilal (2008), *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- ESGÜN, Uğur (1999), “Makro İktidar, Mikro İktidar ve Hukuk”, *Birikim Dergisi*, Sayı:118, ss:25-37.
- ESSAY, Rewiev (2001), “Neoliberalism or Democratic Development”, *Review of International Political Economy*, 8(2): pp. 329–343.
- ETZIONI, Amitai (1993), *The Elite Connection: Problems and Potential of Western Democracy*, London: Polity Press.
- EWELL, Judith (1977), “The Extradiction of Marcos Perez Jimenez, 1959-63: Practical Precedent for Enforcement of Administrative Honesty?”, *Journal of Latin American Studies*, Vol. 9, No. 2, pp 291-313.
- FAINSTEIN, Susan S. (1999), “Globalization, the Transfer of Ideas, and Local Democracy”, *Working Papers In Local Governance and Democracy*, 1999/2, pp. 130-136
- FINER, Samuel (1974), *Comparative Government*, Harmondsworth, Middlesey: Penguin Books
- FIORAMONTI, Lorenzo (2005), “Civil Societies and Democratization Assumptions, Dilemmas and the South African Experience”, *Theoria*, , Volume 52, Number 107, August, pp. 65-88.

- FİNCANCIOGLU, Yurdakul (2000), *Demirel Demokrasinin DuraklamaYılları*, İstanbul: Büke Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2000), *Büyük Kapatılma – Seçme Yazılar 3*, (Çev. I. Ergüden ve F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2003), *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. H. U. Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2006), *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (1993), *Ders Özetleri*(Çev. S. Hilav), İstanbul: Yapı Kredi
- FRYE, Timothy (1997), “A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies”, *Comparative Political Studies*, Vol: 30, pp.523-552.
- FUKUYAMA, Francis (2005), “Building Democracy After Conflict: ‘Stateness’ First”, *Journal of Democracy*, Vol: 16: pp.84-88.
- FUKUYAMA, Francis (2006), *Nation-building: Beyond Afghanistan and Iraq*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- GABARDI, Wayne (2001), “Contemporary Models of Democracy”, *Polity*, 33(4): pp.547-568.
- GALLAGHER, Micheal (1988), “The President, The People and Constitution”, (Edt.) B. Farrell, *De Valera’s Constitution and Ours*, Dublin: Gill and Macmillan.
- GALLAGHER, Micheal (1999), “Republic of Ireland”,(Edt.) R. Elgie, *Semi-Presidentializm in Europa*, New York: Oxford University Pres.

- GASIOROWSKI, Mark ve POWER, Timothy (1998), “The Structural Determinants of Democratic Consolidation”, *Comparative Political Studies*, Vol: 31, No: 6, pp. 740-771
- GENÇCAN, Ömer Uğur (1997), *Başkanlık Rejimi*, Ankara: Adil Yayınevi.
- GIDDENS, Anthony (2001), *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, (Çev. N. Sad), Ankara: Phoenix Yayınları.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1977), *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- GÖKBUNAR, Ramazan ve YANIKKAYA Halit (2004), *Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme*, Ankara: Odak Yayınları.
- GÖNENÇ, Levent (2007) “Hükümet Sistemi Tartışmalarında Başkanlı Parlamenter Sistem Seçeneği”, *Güncel Hukuk*, Sayı:44: ss. 39-43.
- GÖNENÇ, Levent (2011), “Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13031389625.Turkiyede_Hukümet_Sistemi_Tartismalarına_Kisa_Bir_Bakis_ve_Mevcut_Hukümet_Sisteminin_Niteliği.pdf, Erişim Tarihi: 24.12.2011.
- GÖNENÇ, Levent ve ERGÜL Ozan (2002), “Yaşayan Anayasa 2001 Yılı Anayasa Gelişmeleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2002/1 ss. 13-84
- GÖREN, Zafer (2006), *Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- GÖÜBÜYÜK, Şeref (2010), *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- GÖZE, Ayferi (2004), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayın.

- GÖZLER, Kemal (1998), *Kurucu İktidar*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2000), *Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÖZLER, Kemal (2001), *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2009), *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2011), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GRAMSCI, Antonio (1989), *Selections From The Prison Notebooks*, Londra: Lawrenceand Wishart.
- GÜLALP, Haldun (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları.
- GÜLDİKEN, Nevzat (1996), *Toplumbilimsel Boyutuyla Siyasal Katılım*, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- GÜLER, A. Birgül (2009), *Türkiye'nin Yönetimi*, Ankara: İmge Kitapevi.
- GÜLER, Ayman Birgül (1996), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi-Yapısal Uyarlama Politikaları*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (1990), *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜRAN, Cahit M. ve CİNGİ Selçuk (2002), "Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 56-89
- HABERMAS, Jürgen (1994), "Three Normative Models of Democracy", *Constellation*, Vol. I, No:1. pp.1-10

- HABERMAS, Jürgen (2002), “*Öteki*” *Olmak*, “*Öteki*”yle Yaşamak: *Siyaset Kuramı Yazıları*, (Çev. İ. Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HAFSTEINN, Hafsteinnsson (2009), “State Building In Iraq”, www.du.edu/korbel/hrhw/digest/reconstruction/iraqstate.pdf, Erişim Tarihi: 29.05.2013.
- HAKYEMEZ, Yusuf (2004), *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- HALE, William (1996), *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayınları.
- HAYEK, Friedrich (1997), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni*, (Çev. M. Öz), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- HEGEL, G.W.Friedrich (1991), *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (Çev. C. Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- HEGEL, G.W.Friedrich (2003), *Tarihte Akıl*, (Çev. Ö. Sözer), İstanbul: Ara Yayınları.
- HELD, David (1995), “Ulus Devletin Çöküşü”, (Der.) S. Hall and M. Jacques, *Yeni Zamanlar*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 189-203.
- HELD, David (1996) *Models of Democracy*, Stanford: Stanford University Press.
- HELLINGER Daniel (2003), “Political Overview: The Breakdown of Puntofijismo and the Rise of Chavismo”, (Der.) Steve Ellner ve Daniel Hellinger, *Venezuelan Politics in the Chavez Era: Class, Polarization and Conflict* , Boulder, Lynne Rienner, pp.27-51.
- HEPER, Metin (2006), *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

HEPER, Metin (1977), *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.

HEPER, Metin (1999), İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi, (Çev. S. Yalçın), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

HEPER, Metin (2011), *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, İstanbul: Doğan Kitap.

HERD, GRAEME P. (2005), *Weak Authoritarianism and Iraqi State Building*, Conflict Studies Research Centre, <http://www.comw.org/warreport/fulltext/0510herd.pdf>, Erişim Tarihi: 29.05.2013.

HEWLETT, Nick (2000), *Democracy: Liberal and Direct*, (Ed. G. Browning, Abigail Halcli and Frank Webster), California: SAGE Publications.

HOBBS, Thomas (1993), *Leviathan*, (Çev. S. Lim), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

HUBER, Evelyne, RUESCHEMEYER, Dietrich, and STEPHENS, John D. (1993), "The Impact of Economic Development on Democracy" *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), pp.71-86.

HUNTINGTON, Samuel P. (1993), *Üçüncü Dalga*, (Çev. E. Özbudun), Ankara: Türk Dil Vakfı Yayınları.

International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2006), "Democracy, Conflict and Human Security, Democratization after the Cold War: Managing Turbulent Transition", pp. 49-73, <http://www.idea.int/publications/dchs/upload/Inlaga.pdf>, Erişim Tarihi: 26.11.2012.

ISSACHAROFF, Samuel (1995), "Fragile Democracies", *Harvard Law Review*, Vol: 120 pp:1406-1467.

İBA, Şaban (1998), *Ordu Devlet ve Siyaset*, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları.

İNALCIK, Halil (1990), “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, (Çev. F. Unan-M. Özden), *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 11, ss.31-41

İNALCIK, Halil (2004), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. R. Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İNALCIK, Halil (2009), *Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

İNCEOĞLU, Metin (1985), *Güdüleme Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi.

İRLANDA ANAYASASI,

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/09-%C4%B0RLANDA%20277-318.pdf>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

İRLANDA SEÇİM KANUNU,

<http://www.irishstatutebook.ie/1963/en/act/pub/0019/index.html>, Erişim Tarihi: 23.07.2013

İRLANDA FAHRİ KONSOLOSLUĞU, <http://www.irlconsulist.com/irlanda.htm#1>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

İSVİÇRE ANAYASASI, <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/isvicre.pdf>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

İSVİÇRE FEDERAL HÜKÜMET VE YÖNETİM RESMİ WEB SİTESİ, <http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/doc/infoch/chpoli.html>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

İSVİÇRE SİYASAL SİSTEM VE HÜKÜMET, <http://swiss-government-politics.all-about-switzerland.info/>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

İSVİÇRE SİYASAL SİSTEMİ, <http://www.democracy-building.info/switzerlands-political-system.html>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

- İŞÇİ, Metin (1998), *Genel Olarak ve Türkiye’de Siyasal Değişme*, İstanbul: Der Yayınları.
- JOHNSON, Diane E. (2008), “Continuity and Change in Argentine Interest Group Activity and Lobbying Practices”, *Journal of Public Affairs*, Vol.8, pp. 83-97
- KABOĞLU, İbrahim (1996), *Dayanışma Hakları*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- KAHRAMAN, H. Bülent ve KEYMAN, Fuat (1998), “Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite”, *Doğu Batı*, Sayı:2, ss. 75–88.
- KALAĞAN, Gökhan (2009), “1980 Sonrası Geleneksel Bürokratik Yönetim Paradigmasında Değişim ve Yönetim - Siyasal Yeniden Yapılanma Arayışları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 1 Sayı:1, ss.92-103
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1983), *Karşılaştırmalı Siyasal Katılmana, Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2005), *Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınırı*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2008), *Türkiye’de Demokrasinin Gelişmesi: Bir Siyasal Kültür Sorunu*, Ergun Özbudun’a Armağan, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- KALİBER, Alper (2007), “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, (Edt.) Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, 3. Cilt, Ankara: İletişim Yayınları, ss.107-124.
- KAMRAVA, Mehran (2005), “Democracy and Democratization”, (Edt.) Jeff Haynes, *Palgrave Advances in Development Studies*, London: Palgrave, pp.67-88.

- KAPANI, Münci (2011), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KAPANI, Münci (1981), *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- KARADAĞ, Ahmet ve ASLAN, S. (2010), “Türk Demokratikleşme Sürecinin Ana Sorunsalı: Pasif İç Dinamik, Aktif(leştirici) Dış Dinamik”, *Uluslararası Davraz Kongresi*, 24-27 Eylül 2009, Isparta, ss.2079-2086.
- KARADAĞ, Ahmet (2006), “Sürdürülebilir Demokrasi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1): ss.75-101.
- KARADAĞ, Ahmet ve USTA, Sefa (2011), “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye’de Demokratikleşme, Sivil Toplum ve Sendikalar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2011, C.16, S.3, ss.29-52
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer (1970), *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaası.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer (1982), *Yasama Meclislerini Feshi Hakkı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- KARATAEPE, Şükrü (1999), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARATEPE, Şükrü (1993), *Tek Parti Dönemi*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- KARATEPE, Şükrü (2009). *Darbeler Anayasa ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARATEPE, Selma (2005), “Başkanlık Sisteminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, (Edt.) A. Küçük, S. Bakan, A. Karadağ, *Türkiye’de Siyasal Hayat*, İstanbul: Aktüel Yayıncılık, ss.241-258.

- KARL, Terry Lynn ve SCHMİTTER C. Philippe (1992), "The Types of Democracy Emerging in Southern and Eastern Europe and South and Central America", (Eds.) Peter M.E Volten, *Bound to Change: Consolidating Democracy in East Central Europe*, Boulder: Westview Press, pp. 171-199.
- KARL, Terry Lynn ve SCHMİTTER, Philippe C. (1995), "From an Iron Curtain to a Paper Curtain: Grounding Transitologists or Students of Post-Communism" *Slavic Review*, 54/2, pp. 965-978
- KARPAT, H. Kemal (2008), *Türk Demokrasi Tarihi, (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Değerler)*, Ankara: İmge Kitapevi
- KARPAT, H. Kemal (2002), *Osmanlı Modernleşmesi*, (Çev. A.Zorlu Durukan-K. Durukan), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- KARPAT, H. Kemal (2008a), "*Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım*", *Osmanlı ve Dünya, Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri*, İstanbul: Ufuk Kitapları.
- KARPAT, Kemal H.(2007), *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876- 1980*, Ankara: İmge Kitapevi.
- KATEB, George (1971), "Politics And Modernitiy: The Strategies Of Desperation", *New Literary History*, 3(1),pp.93-111.
- KAUTSKY, Karl (1976), "*The Dictatorship of Proletariat*", (Çev. A. Evrim), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, (Der.) Mete Tunçay, Cilt II, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KAYA, A. Raşit (2002), "Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Öğeleri", *Doğu Batı*, Ankara. Yıl: 6, Sayı: 21, ss.169-177.
- KAZANCI, Metin (2004), *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, Ankara: Turhan Kitabevi.

- KEANE, Jhon (1993), *Medya ve Demokrasi*, (Çev. H. Şahin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KERSE, Ahmet (1973), *Türkiye’de 1961 Anayasası Göre Cumhurbaşkanı*, İstanbul: Sümer Matbaası.
- KEYDER, Çağlar (1990), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, (Çev. S. Tekay), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KEYMAN, E. Fuat (2011), *Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*, <http://www.stgp.org.docs/Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc>, Erişim Tarihi: 19.08.2011.
- KEYMAN, Fuat (2000), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- KILIÇBAY, M.Ali (1999), “Türk Modernleş(eme)mesi, Türk Post-Modernleşmesi, *Doğu Batı Dergisi*, 8 Ağustos, Eylül, Ekim 1999, ss. 85-88.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1991), *Siyasal Sistemler*, Ankara: İmge Kitapevi.
- KITSCHER, Herbert (1993), “Comparative Historical Research and National Choice Theory: The Case of Transitions to Democracy”, *Theory and Society*, 22(3): pp. 413-427.
- KOÇAK, Cemil (1996), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KONGAR, Emre (1985), *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KONGAR, Emre (1995), *Toplumsal Değişme Kurmaları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Bilgi Kitabevi.
- KONGAR, Emre (2000), *28 Şubat ve Demokrasi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- KONGAR, Emre (2002), *21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KONGAR, Emre (2008), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KONYAR, Hürriyet (1999), *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- KÖKER, Levent (1992), *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Kitapevi.
- KÖKER, Levent (2008), *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- KURU, Hanife (1996), “Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi”, İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi A.İ.İ.T.E.*,Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KUTLU, Mustafa (2001), *Kuvvetler Ayrılığı*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- KUZU, Burhan (1987), *Anayasa Hukukumuzda Yürütme OrganınınDüzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- KUZU, Burhan (2000), “Neden Başkanlık Hükümeti”, *Türkiye’de Siyasi Yapılanmave Temel Siyasi Sorunlar Sempozyum*, Ankara: Türk Parlamenterler Birliği / TESAV Vakfı Ortaklaşa Yayını.
- KUZU, Burhan (2007), Başkanlık Sistemi, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/25/yaz27-50-108.html>, Erişim Tarihi: 15. 12. 2012
- KUZU, Burhan (2010), Hukuk Devleti ve Hukuk Zihniyeti, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/hukukdevletivehukukzihniyeti.pdf>, Erişim Tarihi: 05.11.2010
- KÜTÜK, Selçuk (2005), *Bilim Felsefesi Üzerine*, İstanbul: Açılım Yayınları.

- LACLAU, Ernesto ve MOUFFE, Chantal (1985), *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso Publiser
- LACLAU, Ernesto (1997), "The Death and Resurrection of the Theory of Ideology", *Journal of Political Ideologies*, Vol: 112, pp. 297-321
- LAKHDAR, Brahimi (2007), "State Building In Crisis And Post-Conflict Countries", *7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government* 26-29 June 2007, Vienna, Austria <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN026305.pdf>, Erişim Tarihi: 26.05.2013.
- LEE, Stephen J. (2004), *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494- 1789*, (Çev. S.Aktur), Ankara: Dost Kitapevi.
- LERNER, Daniel (1964), *The Passing Of Traditional Society: Modernizing The Middle East*, New York: Free Press.
- LEVITSKY, Steven (2005), "Argentina: Democratic Survival Amidst Economic Failure", *Hagopian, Frances; Mainwaring, Scott* ed. *The Third Wave of Democratization in Latin America*, New York: Cambridge University Press. pp.63-89.
- LEWIS, Bernard (1992), *İslam 'ın Siyasal Dili*, İstanbul: Rey Yayınları.
- LEWIS, Bernard (1996), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. M. Kırıatlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- LEWIS, Bernard (2003), *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (Çev. H. Aydoğan – E. Ermert), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- LEWIS, Paul G. (2001), "The Third Wave of Democracy in Eastern Europe: Comparative Perspectives on Party Roles and Political Development", *Party Politics*, 7(5), pp. 543–565.

- LIPHART Arend (1994), “Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations”, (Edt.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- LIPHART, Arend (1997), *Çağdaş Demokrasiler*, (Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran), Ankara: Yetkin Yayınevi.
- LIMONGI, Fernando ve PRZEWORSKI, Adam (1997), “What Makes Democracies Endure?” *Journal of Democracy*, Vol:7, No: 1, pp.39–55.
- LINZ, Juan J.(1984), *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çev. E. Özbudun), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını.
- LINZ, Juan J.(1994), “Presidential or Parliamentary Democracy: Does _t Make a Difference?”, (Edt.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- LIPSET, S. Martin (1986), *Siyasal İnsan*, (Çev. M. Tunçay), Ankara: Teori Yayınları.
- LIPSET, S. Martin (1959), “Some Social Requisites Of Democracy: Economic Development And Political Legitimacy”, *American Political Science Review*, 53, pp.69–105
- LOCKE, Jhon (2004), *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. F. Bakırcı), Ankara: Babil Yayınları.
- LOCKE, John (1969), *Uygar Yönetim Üstüne İki İncelemeden Seçme Parçalar, Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi -2*, (Der.) Mete Tuncay, Ankara: Yeniçağ.
- LOCKE, John (1995), *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, (Çev. M. Yürüşen), Ankara: Siyasal Kitabevi.

- LOMBARDI, Ben(1997), “Turkey: The Return of the Reluctant Generals?”, *Political Science Quarterly* 112 ss: 191-215.
- LUCKY, Christian (1993) “Tables of Presidential Power” *East European Constitutional Review*, Fall 1993 2(4), 3(1), pp. 81-94.
- MACHIAVELLI, Nicolo (1985), *Hükümdar*, (Çev: Selahattin Bağdatlı), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- MACPHERSON, Bryan F.(1998), “Building an International Criminal Court for the 21st Century,” *Connecticut Journal of International Law* 13, No. 1, pp.1- 13.
- MACPHERSON, C.B (1994), “Demokrasi ve Liberalizmin Kökenleri”, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, (Der.) A. De Crespigny, K.R. Minogue, (Çev. M. Tunçay), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- MACRAE, Donald (1985), *Weber*, (Çev. N. Vergin), İstanbul: Afa Yayınları.
- MANGIRCI, Faruk (1999), *Çankaya Savaşları*, Ankara: Tıkışık Matbaası.
- MARDİN, Şerif (1992), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, (Der.)M. Türköne-T.Önder, 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif (1994), *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif (1998), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif (2002), “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, (Der.) M. Türköne ve T. Önder, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN Şerif (1985), “Yeni Osmanlılar ve Siyasî Fikirleri”, *Tanzimat’tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi* C.VI, s.s.(1698-1701), İstanbul: İletişim Yayınları.

- MARDİN, Şerif (2003), “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” (Der.) M. Türköne ve T. Önder, Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1), İstanbul: İletişim ss. 35–77
- MARQUEZ, Patricia (2003), “The Hugo Chavez Phenomenon: Who Do ‘the People’ Think?” S. Ellner ve D. Hellinger (Der.), *Venezuelan Politics in the Chavez Era: Class, Polarization, Conflict*, Lynne Rienner Publishers.
- MEARSHEIMER, John J. (2001), “The Future of the American Pacifier,” *Foreign Affairs*, 80 / 5, pp.46-61.
- MERT, Nuray (2007), *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- METCALF, Lee Kendall (2000), “Measuring Presidential Power”, *Comparative Political Studies*, Vol: 33 No: 5, pp.660-685
- MITCHELL, Paul (2003), “Ireland: ‘O What A Tangled Web’: Delegation, Accountability and Executive Power”, (Edt.) K.Strom, W.Muller and T. Bergman, *Delegation and Accountability In Parliamentary Democracies, Comparative Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 418-444.
- MICHAEL D. HIGGINS, http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_D._Higgins, Erişim Tarihi: 15.06.2013
- MILL, John Stuart (2007), *Utilitarianism, Liberty and Representative Government*, (Edt.)J. M. Dent, USA: Wildside Press.
- MONTERO, Alfred P. (1998), “Assessing The Third Wave Democracies”, *Journal of Interamerican Studies&World Affairs*, Vol.40, Issue 2, Summer, pp.117-134.
- MOORE, Barrington (1966), *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Boston: Beacon.

- MOORE, Barrington (2003), *Demokrasinin ve Diktatörlüğün Toplumsal Kökenleri* (Çev. A.Şenel ve Ş. Tekeli), Ankara: İmge Yayınları.
- MOSCA, Gaetano (1939), *The Ruling Class*, New York: McGraw Hill.
- MOUFFE, Chantal,(1994) “ Radikal Demokrasi: Modern mi? Postmodern mi?”, (Der.) M.Küçük, *Modernite Versus Postmodernite*,Ankara: Vadi Yayınları.
- MULGAN, Geoff (1995), *Antipolitik Çağda Politika*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MURADOGLU, Abdullah (2001), *Köşkteki Hakim*, İstanbul: Anka Yayınları.
- NELSON, Dana (2007), “Democracy in Theory”, *American Literary History*, 19(1): pp.86-107.
- NEUNREITHER, Karlheinz (1994), “The Democratic Deficit of the European Union: Towards Closer Cooperation Between the European Parliament and the National Parliaments”, *Government and Opposition*, Volume 29, Issue 3, pp.299–314.
- NİRAY, Nasır, DENİZ, Didem (2009), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Kültür Paradigmaları*, (Ed.) Nasır NİRAY, Siyasi Kültür Yazıları, İstanbul: Derin Yayınları.
- NORRIS, Pippa (1999), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, New York: Oxford University Press.
- NORTON, Philip (1996), *Addressing the Democratic Deficit*, (Der.) P. Norton, National Parliaments and the European Union, London: Frank Cass.
- O’DONNELL Guillermo (1973), *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*, Berkeley: University of California, Institute of International Studies.

- O'DONNELL, Guillermo ve SCHMITTER, Philippe (1986), *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusion about Uncertain Democracies*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- O'DONNELL, Guillermo (1996), "Illusions About Consolidation", *Journal of Democracy* 7(2), pp.34-51.
- O'DONNELL, Guillermo (1999), *Tension in the Bureaucratic-Authoritarian State and the Question of Democracy in "Counterpoints"* (Edt.)G. O'Donnell, Indiana: University of Notre Dame Press.
- O'NEIL, Patrick (1993), "Presidential power in post-communist Europe: The Hungarian case in comparative perspective", *Journal of Communist Studies*, Volume 9, Issue 3, pp. 177-201.
- O'NEILL, Shane (2000), "The Politics of Inclusive Agreements: Towards A Critical Discourse Theory of Democracy", *Political Studies*, 48,pp.203-521.
- OKANDAN, Recai Galip (1968), *Umumi Amme Hukuku*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- ONAR, Erdal (2005), *Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- ONAR, Erdal (2008), *1982 Anayasa'nın 2007 Yılında 5678 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi Süreci üzerine Düşünceler*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2008), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları.
- ÖKMEN, Mustafa (1998), "Liberalizm ve Yerel Yönetimler", *Marmara Üniversitesi Sosysal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Sayı:10, ss.71-79.

- ÖNDER, Salih (2007), *Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Rolü*, Ankara: Turhan Yayınevi.
- ÖRGÜN, Faruk (1999), *Dar Gelen Gömlek Başkanlık Sistemi*, İstanbul: Bilge Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (1995), "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasi Kültür", *Türkiye'de Demokratik Siyasi Kültür*, (Edt.) E. Özbudun vd., Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2003), *Çağdaş Türk Politikası*, İstanbul: Doğan Kitap.
- ÖZBUDUN, Ergun (2005), *Başkanlık Sistemi Tartışmaları*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- ÖZBUDUN, Ergun (2010), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2007), "Prof. Özbudun Yeni Anayasa Taslağını Anlattı", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/418069.asp?cp1=1#storyContinues>, Erişim Tarihi: 02.04.2013
- ÖZBUDUN, Ergun (2008), *1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- ÖZÇER, Akın (2006), *Çoğul İspanya, Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ÖZÇER, Akın (2013), "İspanya'nın Kademeli Demokratikleşme Sürecinde Anayasa İnşası", http://www.anayasaplatformu.net/indir/Ispanya_Anayasa_Innasi.pdf, Erişim Tarihi: 01.06.2013.
- ÖZDAG, Ümit (1991), *Ordu Siyaset İlişkisi Atatürk ve İnönü Dönemleri*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1994), *Ordunun Olağandışı Rolü*, İstanbul: İz Yayınları.

- ÖZDEMİR, Hikmet (2000), “Siyasal Tarih (1960-80)”,(Edt.) S. Akşin, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınları.
- ÖZER, Atilla (1981), *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- ÖZER, Atilla (1998), *Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği*, Ankara: Şekerbank Yayınları.
- ÖZER, Atilla (2003), *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- ÖZGEN, İhsan Fuat (2007), *Cumhuriyet Döneminde Celal Bayar’ın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri (1923-27 Mayıs 1960)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- ÖZİPEK, B. Berat (2003), “Devlet”, (Ed.) Mümtazer Türköne, *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi.
- ÖZİPEK, B.Berat (2004), “28 Şubat ve İslamcılar”, (Haz.) T. Bora ve M. Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce,İslamcılık*,Cilt:6, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.. 640 – 651
- ÖZKAN, Necati (2004), *Seçim Kazandıran Kampanyalar*, İstanbul: Mediacat Kitapları.
- ÖZKAN, Tuncay (2003), *Bush ve Saddam’ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- ÖZSOY, Şule (2007), “Devlet Başkanı’nın Halk tarafından Seçildiği Hükümet Sistemlerindeki Rolü”,*Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı Sempozyumu*, 12-13 Ocak 2007, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Şubat 2007, s. 128-153
- ÖZSOY, Şule (2009), *Başkanlı Parlamenter Sistem*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

- ÖZTEKİN, Ali (2001), *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- ÖZTUNA, Yılmaz vd. (1987), *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- ÖZTÜRK, Kemal N. (1992), “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Geleneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.25.,S.1., ss.65-92.
- ÖZTÜRK, Metin (1993), *Ordu ve Politika*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- PAREKH, Bhikhu (1993) “Prospects for Democracy North, South East, West”,(Ed.) D. Held, *The Cultural Particularity of Liberal Democracy*, Oxford: Polity Press, pp. 156-175.
- PARLA, Taha (1991), *Türkiye’de Anayasalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARSA, Misagh,(2004), *Devlet-İdeoloji ve Devrim*,(Çev. A. Birdal, N. Özkan, D. Göçer),İstanbul: İletişim Yayınları.
- PASQUIONO, Gianfranco (1997), “Semi Presidentialism: A Political Model at Work”, *European Journal of Political Research*, C.31., pp. 128–37.
- PETRAS, James (1989). “Yunan Sosyalizminin Çelişkileri” (Çev. O. Önderer), *Düünün ve Bugünün Deftterleri, Dünya Sorunları, Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin’de Neler Oluyor? / Yunanistan*,(Der.)R. Zarakolu, 6(2), İstanbul: Alan Yayıncılık, pp.292 – 320
- PIERSON, Chiristoper (2000), *Modern Devlet*, (Çev. D.Hattatoğlu), İstanbul: Çivi Yazıları.
- PLATON (1993), *Devlet*, (Çev. S.Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- POGGI, Gianfranco (2001), *Modern Devletin Gelisimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, (Çev. S. Kut - B. Toprak), İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları.

- POPPER, Karl (1967), *Açık Toplum ve Düşmanları I*, (Çev. Mete Tunçay), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- POWELL, G. Bingham (1990), *Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet*, (Çev. M. Turhan), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.
- POWER, Timothy and M.J. GASIOROWSKI (1997), “Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World”, *Comparative Political Studies*, 30(2) pp.23-155.
- PRIDHAM, Geoffrey (2001), “Uneasy Democratizations – Pariah Regimes, Political Conditionality and Reborn Transitions in Central and Eastern Europe”, *Democratization*, 8(4),pp.65–94.
- PRZEWORSKI, Adam (1991), *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, New York: Cambridge University Press.
- PRZEWORSKI, Adam, A. CHEIBUB, and F. LIMONGI, (1996), “What Makes Democracies Endure?”, *Journal of Democracy*, 7(1),pp.39-55.
- RAWLS, John (2003), *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*, (Çev: Gül Evrin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- REDING, Andrew (1991), “Nicaragua’s New Constitution: A Close Reading”, *The Nicaraguan Constitution of 1987*, (Edt.) K. J. Mijeski, Latin American Series No. 17, Ohio: 1991, s. 77-126.
- ROBERT, Jacques (1998), *Batı’da Din-Devlet İlişkileri Fransa Örneği*, (Çev. İ. Er), İstanbul: İz Yayıncılık.

- ROPER, Steven D. (2002), "Are All Semipresidential Regimes the Same?", *Comparative Politics*, Vol: 34, No: 3, pp. 253-272.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2001), *Toplum Sözleşmesi*(Çev. V. Günyo), İstanbul: Can Yayınları.
- ROSTOW, W. Whitman (1999), *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*,(Çev. E. Güngör), İstanbul: Ötüken Yay
- RUSSEL, Bertrand (1990), *İktidar*, (Çev. M. Ergin), İstanbul: Cem Yayınevi.
- RUSTOW, Danwart A.(1995), *Transition to Democracy*, (Edt.) G. Pridham, Sydney: Dartmouth Press.
- SABUNCU, Yavuz (2005), *Anayasaya Giriş*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- SAHİN, Bircan (2008), "Liberal Demokrasinin Temelleri", (Edt.) Bircan Şahin, *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara: Orion Yayınları, ss.1-34.
- SAKALLIOĞLU, Ümit C. (1993), *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAMARASINGHE, Stanley (1994), *Democracy and Democratization in Developing Countri*, Boston, Massachusett: Data for Decision Making Project.
- SAN, Coşkun (1971), *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Ototritenin Sosyolojik Analiz*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- SANDER, Oral (1994), *Siyasi Tarih*, Ankara: İmge Kitapevi.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", (Der.) Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, ss.447-461.

- SARIBAY, Ali Yaşar (2000), *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2008), Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi
<http://www.siyasaliletisim.org/ariv/analiz/388-yurttalk-ve-katilmc-demokrasi.html>, Erişim Tarihi: 30.12.2010.
- SARICA, Murat (1983), *Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- SARITAŞ, İbrahim (2006), *Sosyal Demokrasi*, Ankara: Orion Yayınevi.
- SARTORI, Giovanni (1994), “Neither Presidentialism nor Parliamentarism”, (Edt.) J. Linz and A. Valenzuela, *The Failure of Presidential Democracy* Baltimore/London: The John Hopkins University Press
- SARTORI, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. T. Karamustafaoğlu - Mehmet Turan), Ankara: Yetkin Yayınevi.
- SARTORI, Giovanni (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, (Çev. E. Özbudun), Ankara: Yetkin Yayınları.
- SARTORİ, Gavonni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*(Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan) Ankara: Yetkin.
- SAYGILIOĞLU, Nevzat ve ARI Selçuk (2003), *Etkin Devlet*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- SCHEDLER, Andreas (1998), “What is Democratic Consolidation?”. *Journal of Democracy*, 9(2),pp.91-107.
- SCHEDLER, Andreas (2001), “Measuring Democratic Consolidation.” *Studies in Comparative International Development* 36(1), pp. 66-92.

- SCHLOSSER, Dirk Berg (2004), "The Quality of Democracies in Europe as Measured by Current Indicators of Democratization and Good Governance", *Journal of Communist Studies And Transition Politics*, 20(1),pp.28–55.
- SCHMIDT, Manfred G. (2002), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çev. M. E. Köktaş), Ankara: Vadi Yayınları.
- SCHMITTER, C. Philippe and KARL, Terry. L. (1999), "Demokrasi Nedir, Ne Değildir", (Çev. L. Gönenç), *Sosyal ve Siyasal Teori*, (Der.) Atilla YAYLA, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss.3-15.
- SCHMITZ, Hans Peter (2004), "Domestic and Transnational Perspectives on Democratization", *International Studies Review*, No: 6, pp.403–426.
- SCHNAPPER, Dominique (1995), *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*, (Çev. Ö. Okur), İstanbul: Kesit Yayınları.
- SELÇUK, Sami (1999), *Demokrasiye Doğru*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- SENCER, Muzaffer (1984), "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, ss.46-71.
- SENCER Muzaffer (1985), "Son Düzenlemelere Göre Türkiye'de Taşra Yönetimi ve Yerel Yönetimler", *TODAİE*, C.118,S.1,Mart 1985,s.s24-45
- SENCER, Muzaffer (1992), *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- SEVİNÇ Murat (2002), "Güncel Gelişmeler Işığında 1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57(2): ss.107-135.
- SEYİDOĞLU, Halil (1999), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SEZEN, Seziye (1999), *Türkiye'de Planlama*, Ankara: TODAİE Yayınları.

- SEZGİNER, Murat (2010), *Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- SHAW, Stanford (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*, (Çev. M. Harmancı), İstanbul: E Yayınları.
- SHİLS, Edward (1975), *Center and Periphery Essays in Macrosociology*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- SHUGART, Matthew S.(2005), Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns, *French Politics*, No: 3, pp. 323–351.
- SIAROFF, Alan (2003), “Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction”, *European Journal of Political Research*, Vol. 42, Issue 3, pp.295-297.
- SİEYES, Emmanuel, “Üçüncü Tabaka Nedir?” (Çev. Suheyp Derbil), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/275/2555.pdf>, Erişim Tarihi: 15.06.2013.
- SİNKAYA, Bayram (2006), “II. Körfez Savaşı Sonrası Irak'ta Yönetimin Yeniden Tesisi”, (Ed.) Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin, *II. Körfez Savaşı*, İstanbul: Platin Yayınları, ss.381-404.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban (2005), “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:10, ss.139-162.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Saban (2000), “Demokratik Meşruiyetin Küresel Egemenliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, C.5, S.1. ss.141-162
- SİVEREKLİ, Esra (2001), “Yerelleşme ve Yerel Demokrasi”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 431, ss.121-133.

- SOMER, Murat (2004), “Demokratik Konsolidasyon, AB ve Politik Ekonomi”, *Koç Üniversitesi Dergisi*, 7(1): ss.32-36.
- SORENSEN, Georg (2008), *Democracy And Democratization Processes and Prospects in a Changing World*, Philadelphia: Westview Press
- SORENSEN, George (2010), “Democracy and Democratization,” *Handbook of Politics- State and Society in Global Perspective*, (Edt.) K. T. Leicht and J. C. Jenkins, New York: Springer.
- SOYSAL, Mümtaz (1993), *Anayasanın Anlamı*, Ankara: Gerçek Yayınları.
- SPITZ, David (1969), *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, (Çev. Ş. Yalçın), Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- STEPAN, Alfred (1986), “Paths Toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations”,(Edt.) G. O’Donnell, P.C. Schmitter and L. Whitehead, *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, pp. 64-84.
- SUR, Melda (1993), “İnsan Hakları Kavramındaki Gelişmeler”, *İzmir Barosu Dergisi*, Sayı: 3, ss.40 - 45.
- ŞAYLAN, Gencay (1995), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ŞEYLAN, Gencay (2000), “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 2, ss.1-22.
- ŞENEL Alaattin (1996), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TAAGEPERA, Rein (2003), “Arend Lijphart’s Dimensions of Democracy: Logical Connections and Institutional Design”, *Political Studies*, No: 51, pp.1–19.

- TANAKA, Martin (2006), “From Crisis to Collapse of the Party Systems and Dilemmas of Democratic Representation: Peru and Venezuela”, (Der.) Scott Mainwaring, Ana Maria Bejarano ve Eduardo Pizarro Leongomez, *The Crisis of Democratic Representation in the Andes*, Stanford, Stanford University Press, 2006, ss. 47-77.
- TANERİ, Aydın (1974), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş Döneminde Vezir-i Azamlık (1299- 1453)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TANİLLİ, Server (2007), *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Alkım Yayınları.
- TANÖR, Bülent (1978), *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul: May Yayınları.
- TANÖR, Bülent (1994), *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2002), “Siyasal Tarih 1980-1995”, (Der.) B. Tanör, K. Boratav, S. Akşin, *Bugünkü Türkiye 1980-1995*, İstanbul: Cem Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2005), “Siyasal Tarih”, (Der.) Sina Akşin vd., *Yakınçağ Türkiye Tarihi* İstanbul: Milliyet Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2007), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, N. (2009), *1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TANRIVERDİ, Germeç E. (2009), “Giddens ve Küresel Demokrasi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1): ss.858-871.
- TAVAŞ, İsmail H. (2010), “Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, www.yasader.Org/.../Turk_Anayasalarinda_Cumhurbaskani_Secimi.Pdf Erişim Tarihi: 25.10. 2010.

TBMM Meclisi Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 5. Yasama Yılı 101. Birleşim www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.10.2012

TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, Cilt:33, www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.10.2012

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, Cilt: 35, www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.10.2012

TBMM Tutanak Dergisi, 21.Dönem, Cilt: 32, www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.10.2012

TBMM Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 5. Yasama Yılı, 96. Birleşim, www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.10.2012

TC Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/irlanda-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 22.10.2012

TEMUÇİN Faik Ertan (1995), “Osmanlı Devleti’nde Anayasalı Rejime Geçiş (1876 Kanun-ı Esasi’si)”, *Ankara H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, s.s.98-120.

Teşkilatı Esasiye Kanunu Kanunu
No:85 <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>, Erişim Tarihi: 15. 12. 2010

Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddınm Tavzihan Tadiline Dair Kanun, http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200364.pdf , Erişim Tarihi: 22.10.2012

TEZİÇ, Erdoğan (2004), *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), *100 Soruda Siyasi Partiler*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- TEZİÇ, Erdoğan (2007), “Halkın Seçmesi Çok Tehlikeli”,
<http://www.turktime.com/haber/HALKIN-SECMESI-COK-TEHLIKELI/4633/>
- TEZİÇ, Erdoğan (2010), “Siyaset Hukuka Uymalıdır” konulu söyleşi, (Hazırlayan: Leyla Tavşanoğlu), 28 Şubat 2010 Pazar, Cumhuriyet Gazetesi, s. 14
- TILLY, Charles (2003), “Inequalit, Democratization an De-democratization”,
Sociological Theory 21(1): ss.37-43.
- TIMELINE: NICARAGUA”, http://www.stanford.edu/group/arts/nicaragua/discovery_eng/timeline/, Erişim Tarihi: 11.11.2012.
- TİMUR, Taner (1998), *Osmanlı Kimliği*, 3. baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- TİMUR, Taner (2000), *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, Ankara: İmge Kitabevi,
- TİMUR, Taner (2003), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İmge Yayınevi.
- TOKER, Metin (1990), *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- TOKER, Yalçın (1994), *Cumhuriyet Kavgaları ve Türk Cumhurbaşkanları*, İstanbul: Toker Yayınları.
- TORUN, Esmâ (2006), *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler İç ve Dış Etkenler (1945-1960)*, Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- TOSUN, Fahri Mutlu (2010), “Yargı ve Demokratik Meşruiyet”, *TBB Dergisi*, Sayı 88, ss. 320-332.
- TOSUN, Erdoğan, Gülgün (2001), *Demokratikleşme Perspektifinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

- TOURAINÉ, Alain (2004), *Demokrasi Nedir?*, (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- TÖKİN, F.Hüsrev (1965), *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)* İstanbul: Elif Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1952), *Türkiye’de Siyasî Partiler, 1859-1952*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNÇ, Hasan (2008), “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2): ss.1113-1132.
- TUNÇ, Hasan; BİLİR, Faruk; YAVUZ, Bülent (2011), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- TUNÇAY, Mete (1986), *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi, Yakın Çağ, Seçilmiş Yazılar*, Cilt III. Ankara: Teori Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1997), “Siyasi Tarih (1950-1960)”, (Ed.) Sina Akşin, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi
- TURAN, İlter (1987), *Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası.
- TURAN, İlter (2000), “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, (Der.) Ersin Kalaycıoğlu, ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- TURAN, İlter (2005), *Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- TURAN, Şerafettin (1999), *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TURGUT, Mehmet (1993), *Siyasetten Kesitler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- TURGUT, Nükhet (1986), “Türkiye’de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Anlayışı”, (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yasar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TURHAN, Mehmet (1969), *Kültür Değişmeleri*, 100 Temel Eser, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TURHAN, Mehmet (1989), *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- TUTUM, Cahit (1995), “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma”, *Yeni Türkiye*(Yönetimde Yeniden Yapılanma  zel Sayısı), Yıl 1, Sayı 5, ss. 135-142
- TüRKDOğAN, Orhan (1999), *Milli Kimliğin Yükseliş*i, İstanbul: Alfa Yayınları.
- TüRKDOğAN, Orhan (2002), *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul:  amlıca Yayınları.
- TÜRKİYE BAROLAR BİRLİğİ(2007), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa  nerisi*, Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 3. Baskı.
- T RK NE, Mümtazer (2011), *Siyaset*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- UBICINI, M. Abdolonyme (2000), *Türkiye Mektupları*, ( ev. C. Karaağaçlı), C. 2, Tercüman 1001 Temel Eser.
- ULUőAH N, Nur (1999), *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- ULUőAH N, Nur (2003), “Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: Yarı-Başkanlıktan İki Başlı Yürütme Yapılanmasına”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:52 ss. 199-233

- ULUŞAHİN, Nur (2007), *Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ULUŞAHİN, Nur (2011), “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, No 1, ss.29-38
- ULUTAN, Burhan (1978), *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- URBINATI, Nadia (2000), “Representation as Advocacy, A Study Of Democratic Deliberation”, *Political Theory*, V:28, N:6, pp.759-780.
- USUL, Ali Resul (2008), “Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni: Endişe, Coşku ve Kötümserlik”, (Ed.)Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Fuat Keyman, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a ArmağanVol. I, *Siyaset Bilimi/Political Science*, Ankara: Yetkin Basımevi. ss.477-495.
- UYGUN, Oktay (2000), *İnsan Hakları Kuramı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UYGUR, Gülriz (2004), “Adalet ve Hukuk Devleti”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.53, S.3, s.29-38
- UYSAL, Birkan (1984), *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi: İki Çimento Fabrikası Örneğinde Bir Deneme*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- UYSAL, Birkan (1993), “Çağdaş Karizma”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 26 Sayı:4, ss.3-20
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1986), *Çandarlı Vezir Ailesi*, 2.baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜLKEN, H. Ziya (1998), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

- ÜNAL, Mehmet Ali (1998), *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 2. baskı, Isparta: Kardelen Kitabevi.
- ÜSTE, Rabia, Bahar (2003), “Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sisteminin Türkiye için Değerlendirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı:36/1, ss.31-47.
- ÜSTEL, Fisun (1999), *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Ankara:Dost Yayınları.
- VAETH, Werner (2003), “Ekonomik Gelişme ve Demokratik İstikrar: Bir Sosyal Bilim Tartışması Ve Almanya’nın Deneyimleri”, (Çev. F. Turhan), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 8, S: 1, ss.357-367.
- VAN DER BRUG, W. vd. (2000), ‘Exploring Uncharted Territory: the Irish Presidential Elections 1997’, *British Journal of Political Science* 30, pp. 631-50.
- VERA-ZAVALA, America (2006), *Katılımcı Demokrasi – Dünya daki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri*, (Çev. N. Aras), Ankara: Dipnot Yayınları.
- VERBA, Sidney ve NORMAN N., JAE-ON K. (1978), *Participation And Political Aquality: A Seven Nation Comprasion*, London: Cambridge Üniversitesi Pres.
- VERGİN, Nur (2003), *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- VERGİN, Nur (2007), “Merkeze Talip Bir Partinin Önlenebilir Yükselişi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 90, s.66-76
- VERNEY, Douglas V. (2004), “Parliamentary Government and Presidential Government”, (Edt.) Arend Lijphart, *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford: Oxford University Pres.
- VERSTRAETEN, Hans (2002), “Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü”, (Der.) S. İrvan, *Medya, Kültür, Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi.

- VURAL, Hasan Saim (2005) , *Avrupa’da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WARREN, Mark E. (1996), “What Should We Expect From More Democracy?” *Political Theory*, V: 24, N:2, pp. 241-270
- WATSON, Ann C. (2008), *Nation-Building Operations: A Reference Handbook*, Praeger Security International, Greenwood Publishing Group.
- WEBER Max (2007), *Sosyolojinin Temel Kavramları*, (Çev. M. Beyaztaş), İstanbul: Barış Yayınları.
- WEBER Max (1964), *The Theory Of Social and Economic Organization*, (Edt.) Talcott Parsons NewYork: The Free Pres.
- WEBER, Max (1985), *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Z. Aruoba), İstanbul: Hil Yayınları.
- WEBER, Max (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*(Çev. Ö. Ozankaya), Ankara: İmge Yayınları.
- WEBER, Max (2005), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. T. Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- WEINER, M. (1971), *Political Participation: Crisis of the political Process, Crises and Sequences in Political Development*, (Ed.) Leonard Binder, Sidney Verba, James S. Coleman, v.d. New Jersey: Princeton University Pres.
- YAVUZ, Bülent (2008), *Parlamentar Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası’nda Başbakan* Ankara: Asil Yayınları.
- YAVUZ, Bülent (2010), “2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII., Yıl 2008, ss. 1-2.

- YAVUZ, K. Halük (2000), *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- YAYLA, Atilla (1992), *Liberalizm*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- YAYLA, Atilla (2002), *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara: Liberte Yayınları.
- YAYLA, Atilla (2004), *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- YAZICI, Serap (2011), *Başkanlık ve Yarı - Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YAZICI, Serap (1997), *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- YAZICI, Serap (2005), “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Başkanlık Sistemi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Yayın No:77, ss.125-144.
- YAZICI, Serap (2005a), “Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletin Değişen İçeriği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.54, S.4, ss. 77-118.
- YETKİN, Çetin (1983), *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- YILDIRIM, Turan (2009), “Election of The President of The Republic of Turkey”, *International Journal of Human Sciences*, 6(1), ss.872-876.
- YILMAZ, Aytekin (2000), *Modern Demokrasi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- YILMAZ, Aytekin (2001), *Çağdaş Siyasal Akımlar Çağdaş Demokraside Yeni Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları.

- YILMAZ, Ensar (2008), *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- YOKUŞ, Sevtap (2004), *1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Değişikliklerine, Yasalara ve Kanun Hükmündeki Kararnamelere İlişkin Yetkileri*, Bülent Tanör Armağanı, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- YÜCEL Bülent (2003), “Yarı - Başkanlık Sisteminin Hükümet Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Fransa Modeli ve Komünizm Sonrası Polonya”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52 Sayı: 4, ss.334-365.
- YÜCEL, Bülent (2009), *Parlamente Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- YÜKSEL, Mehmet (2000), “Yönetişim Kavramı Üzerine”, *Ankara Barosu Dergisi*, 58 (3), ss.145-159.
- ZAKARIA, Fareed (1997), “The Rise of Liberal Democracy”, *Foreign Affairs*, 76(6), ss.22-43.
- ZENGİN, Bahri (1995), *Özgürleşerek Birlikte Yaşamak*, İstanbul: Birleşik Yayınları.
- ZÜRCHER, Eric Jan (2008), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Y. Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.